АКАДЕМИЯ НАУК СССР

Еврейские инкунабулы

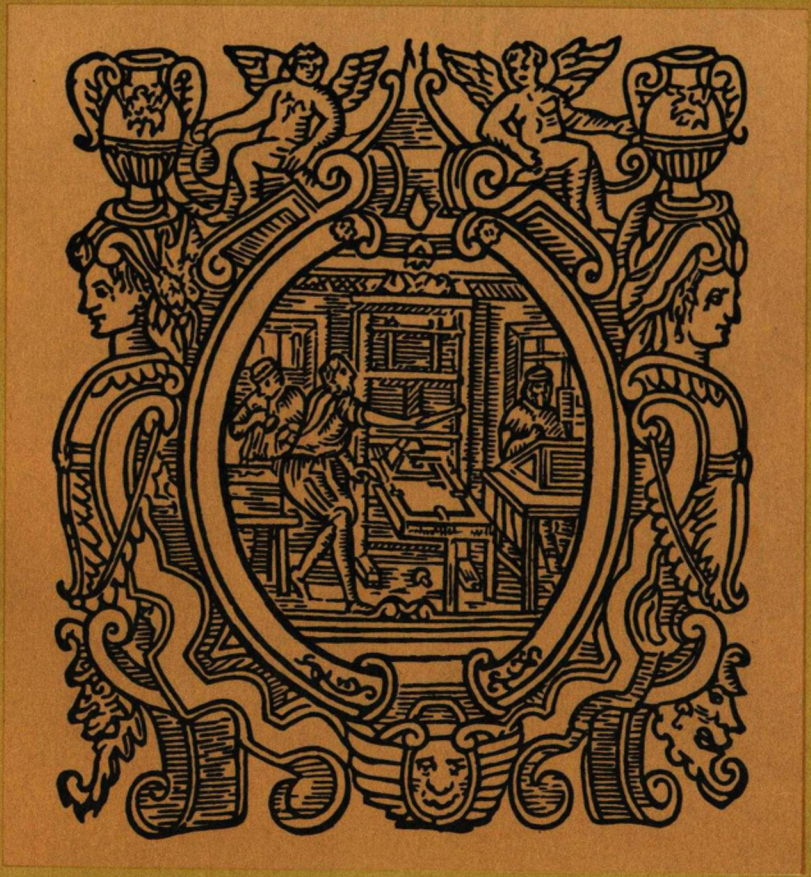

כן פתח קטן והשלישית אי ושמה חורק
וכשתבא אחריה יד היא תנועה גדולה
וכלא יוד היא תנועה קטנה והרביעית
או ושמה חולם וכגדה תנועה קטנה א
ושמה חטף קמץ והחמישית אי ושמה
שורק וכגדה תנועה קטנה או ושמה
קבוץ שפתים זה תנועות הגדולות אחריהן
נח ואין אחריהן דגש אלא אם כן תאריך
התנועה שנמצא אחריה נח כמו לפח
ישה שמה אמת ושבא שאחר וגדה גדו
גדולה נע לעולם ושאחר תנועה קטנה נ
נחוכשהו שני שבאין כאחד כמו ישש
שם עד ולמה דרא שון נוח והשנינע הה
והשבא קריאתו על שלשה פנים האחת
אם יבא אחריו אחת מאותיות אחהעיר

LIBRARY OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE USSR

LENINGRAD BRANCH OF THE INSTITUTE OF ORIENTAL STUDIES
OF THE ACADEMY OF SCIENCES OF THE USSR

HEBREW INCUNABULA

DESCRIPTION OF PUBLICATIONS KEPT IN LIBRARIES OF MOSCOW AND LENINGRAD

Comp. by S. M. IAKERSON

LENINGRAD
1988

Ордена Трудового Красного Знамени
БИБЛИОТЕКА АКАДЕМИИ НАУК СССР

ЛЕНИНГРАДСКОЕ ОТДЕЛЕНИЕ ИНСТИТУТА ВОСТОКОВЕДЕНИЯ
АКАДЕМИИ НАУК СССР

ЕВРЕЙСКИЕ ИНКУНАБУЛЫ

ОПИСАНИЕ ЭКЗЕМПЛЯРОВ, ХРАНЯЩИХСЯ В БИБЛИОТЕКАХ МОСКВЫ И ЛЕНИНГРАДА

Составитель С. М. ЯКЕРСОН

ЛЕНИНГРАД
1988

Данное издание является научным описанием еврейских инкунабулов, хранящихся в собраниях Гос. библиотеки СССР им. В.И.Ленина, Библиотеки Академии наук СССР (в отделении Библиотеки при Ленинградском отделении Института востоковедения АН СССР) и Гос. Публичной библиотеки им. М.Е. Салтыкова-Щедрина.

Содержит исторические справки о возникновении еврейского книгопечатания в городах Италии, Португалии и Турции (Константинополь), библиографические описания изданий с колофонами и аннотациями, включающими сведения о состоянии экземпляров, источниках поступления в государственные хранилища, с владельческими записями и примечаниями, содержащими сведения об авторах, сочинениях и владельцах, а также переводы на русский язык колофонов с кратким филологическим комментарием.

Издание снабжено комплексом указателей, богато иллюстрировано.

Предназначено для специалистов-книговедов, семитологов и всех тех, кто интересуется историей книги.

Ответственный редактор доктор исторических наук И.Ш. Шифман

Рецензенты: доктор филологических наук В.В. Лебедев,
доктор философских наук А.Х. Горфункель,
кандидат исторических наук Л.И. Киселева

В оформлении издания использованы заставки и печатные марки еврейских книг из собрания Библиотеки ЛО ИВАН СССР.

На 2-й и 3-й сторонах обложки помещены фрагменты инкунабула Mōše ben Yōsēp̄ Qimhī. Mahălak Šébīlē had-Da`at. Soncino, 21.VII. 1477. (л. 5а и л. 8б; № 48).

Е $\frac{4503010100-85}{042(02)-87}$ 11

© Библиотека Академии наук СССР, 1987.

С О Д Е Р Ж А Н И Е

От составителя 7

Список условных обозначений использованной литературы 23

Топографическо-хронологический каталог

И Т А Л И Я

Рим 28

Пиове ди Сакко 45

Мантуя 50

Феррара 65

Болонья 70

Сончино 75

Казальмаджоре 147

Неаполь 148

Брешия 211

П О Р Т У Г А Л И Я

Лисабон 220

Леирия 239

Т У Р Ц И Я

Константинополь 245

Указатель имен авторов, комментаторов, переводчиков 250

Указатель имен типографов, корректоров, наборщиков, донаторов 253

Указатель имен владельцев 256

Указатель имен цензоров 259

Указатель заглавий 260

Хронологический указатель 263

Конкорданции 265

Список сокращений и аббревиатур 267

Таблицы латинской транскрипции 269

S u m m a r y 270

П р и л о ж е н и е. Иллюстрации 273

C O N T E N T S

Preface 7

Index of abbreviated titles of cited sourses . . 23
Topographical-chronological catalogue
I T A L Y
Roma 28
Piove di Sacco 45
Mantova 50
Ferrara 65
Bologna 70
Soncino 75
Casal Maggiore 147
Napoli 148
Brescia 211
P O R T U G A L
Lisboa 220
Leiria 239
T U R K E Y
Constantinople 245

Index of authors, commentators, translators . . 250
Index of publishers, proof-readers, compositors, donators 253
Index of owners 256
Index of censors 259
Title index 260
Chronological index 263
Concordances 265
Index of abbreviations used in entries and colophones 267
Tables of Latin transcription 269

S u m m a r y 270

S u p p l e m e n t. Illustrations 273

ОТ СОСТАВИТЕЛЯ

הוצא כספך בספרי היקר
תמצא חמורתם זהב העכל.

„Потрать серебро свое на драгоценные книги, обретешь взамен им злато мудрости".

Иммануэль Римский. Сочинения. Брешия, 30 X 1491. - Л. 74а

Данное издание является еще одной работой в традиционном направлении научно-исследовательской деятельности Библиотеки Академии наук СССР и Ленинградского отделения Института востоковедения Академии наук СССР - описание и введение в научный оборот отечественных коллекций западноевропейской и восточной книги. Еврейские инкунабулы как предмет изучения находятся „на стыке" этих двух направлений: с одной стороны, это западноевропейские печатные издания ХУ века, с другой - книги на семитских языках (древнееврейском, арамейском и переводные с арабского на древнееврейский) - памятники еврейской и арабской („Канон" Ибн Сины) литератур с древнейших времен по вторую половину ХУ века включительно.

Появление первопечатных книг на древнееврейском и арамейском языках далеко выходит за рамки одного из эпизодов, пусть даже значительных, в развитии еврейской книжной культуры и имеет общеевропейское значение:

- первопечатные издания Библии и отдельных библейских книг, словарей и грамматик способствовали во многом распространению и изучению библейского текста на языке оригинала в среде европейских гуманистов (Поджо Браччолини, Лоренцо Валлы, Пико делла Мирандола и др.),

становлению христианской гебраистики (Себастиан Мюнстер, Иоганн Рейхлин и др.), использовались при переводе Библии Мартином Лютером;[1]

- издание сочинений Моше бен Маймона, Бахьи Ибн Паккуды и Шеломо Ибн Габбироля содействовали более широкому знакомству христиан с классическими трудами еврейской философии „испанской школы" (X1-X11вв.), оказавшей большое влияние на развитие арабской и европейской философии средневековья. Сочинения философов „испанской школы" были написаны, как правило, по-арабски, но стали известны европейскому читателю в переводах на еврейский, латинский или в суперпереводах с еврейского на латинский язык;

- еврейский перевод „Канона" Ибн Сины имел большое значение для развития европейской медицины и был единственным полным печатным изданием этой медицинской энциклопедии в XV веке (Неаполь, 1491);[2]

- большое значение для изучения культурных взаимосвязей различных конфессиональных общин средневековой Европы, юридического и духовного статуса еврейских общин в христианских государствах имеют издания респонсов (т.е. ответов раввинских авторитетов на запросы общин) и юридических компендиумов, регулирующих во многом их жизнедеятельность;

- ярким свидетельством влияния культуры гуманизма на духовную жизнь еврейских общин Европы и особенно Италии является издание произведений, сюжетно или жанрово заимствованных из современной авторам нееврейской литературы (например, собрание светской лирики Иммануэля Римского, написанной во многом под влиянием литературы дантовского круга, „Риторика" (один из основных жанров гуманистической литературы) Иехуды Мессир Леона).

---

[1] О роли первопечатных Библий в европейской культуре и значении еврейского текста Библии для гуманистов см. подробнее: Горфункель А.У. Историко-культурное значение первопечатных Библий: (Острожская Библия в контексте европейской культуры) // Федоровские чтения. 1981. М.: Наука, 1985. С. 66-76.; Черняк И.Х. Поджо и зарождение гуманистической критики Библии //Культура эпохи Возрождения. Л.: Наука, 1986. С. 217-223.

[2] Экземпляры „Канона", отраженные в данном „Каталоге", отличаются обилием комментариев, свидетельствующих о его бесспорной практичес-

Естественно, что значение еврейской первопечатной книги значительно шире перечисленных выше аспектов. По состоянию изученности вопроса на сегодняшний день известно 24 типографии XV в., локализуемые 18 городами Италии, Испании и Турции (1 изд. – Константинополь).[1] Дошедший до нас репертуар этих и нескольких нелокализованных даже условно типографий содержит помимо изданий, отмеченных выше, издания отдельных тарктатов Вавилонского Талмуда, Мишны, молитвенников по итальянскому, испанскому и немецкому ритуалам, пасхальной „аггады", исторической хроники („Иосиппон"), описания путешествий (книга Эльдада ха-Дани), астрономические таблицы, издания различных сочинений дидактического характера, написанные в форме сказок, поэм, сентенций и т.д.

Еврейские инкунабулы содержат богатейший материал по истории книги периода перехода от рукописи к печатному тексту. Колофоны, предисловия и примечания типографов, корректоров и наборщиков являются своеобразной книговедческой „энциклопедией", отвечающей на вопросы о тираже первых изданий, производительности труда в типографиях, методике подготовки текста сочинения к печати и т.д. Они являются также основным источником изучения процесса становления и стандартизации типографской терминологии в еврейском языке.

Помимо безусловной важности первопечатных изданий для изучения различных явлений культуры средневековья следует отметить еще один мало изученный аспект – „судьбу" дошедших до нас экземпляров инкунабулов. Каждый экземпляр уникален, и его история охватывает период примерно 400-летнего активного использования читателями.[2] Владельческие записи частично фиксируют „судьбу" экземпляров: переход по нас-

---

кой значимости; о еврейском переводе „Канона" см. подробнее:
ליבוביץ.י. (1000 שנה לאבן סינא). תרגומיו לעברית // אורלוגין. במה לדברי ספרות ... תל-אביב, 1953. חוב' 7. עמ' 205-210.

[1] Сведения приводятся по данным наиболее компетентного, на наш взгляд, „Краткого каталога" Х.Мейера (Meyer (Stc) – здесь и далее см. „Список условных обозначений использованной литературы").

[2] В данном случае мы исходим из того факта, что подавляющее большинство отраженных в Каталоге экземпляров попало в государственные хранилища в самом конце XIX – начале XX в.

ледству или разделу имущества, куплю-продажу, книжный обмен, дар и т.д. Почерковое многообразие записей и их частичная локализация позволяют зафиксировать региональные и конфессиональные (иудеи, караимы, христиане, мусульмане?) „странствования" экземпляров. Большой интерес для истории европейской книжной культуры представляют апробации христианской цензуры, цензорские записи или, вернее, „антизаписи" (т.е. выскребание или замазывание слов, выражений в тексте, вызывающих ассоциации с христианством) на экземплярах, находящихся в Италии в XVI-XVII вв. или прошедших проверку русской цензуры по указу 1836 г.[1]

Научная значимость такого явления культуры, как еврейские инкунабулы, в рамках изучения европейской книжной культуры и развития отечественного инкунабуловедения,[2] а также ориентация на широкий круг читателей-не семитологов обусловила, во многом, подробность и многообразие составных элементов, помещенных в Каталоге описаний.

Описание и изучение еврейских изданий XV в. началось более 200 лет тому назад с работ итальянского гебраиста-библиографа Джованни Бернарда де Росси (1742-1831) (Rossi(Hebr), Rossi(Annales), Rossi (Ferr)). В дальнейшем еврейские инкунабулы отражались в различных сводных каталогах инкунабулов (GW, Hain, IGI и др.), в сводных библиографиях еврейской печатной книги (Friedb, Benjacob), в описаниях государственных и частных собраний (St, Berl, Ch др.). Имеются сводные описания еврейских инкунабулов, хранящихся в библиотеках отдельных стран (Gold), каталоги отдельных коллекций (Artom, Offfenberg, Tisbi(Vatic) и др .), таблицы инкунабулов в различных национальных энциклопедиях (Jacobs, Eisenst, YE и др.), исследовательские работы, посвященные различным аспектам изучения еврейских инкунабулов или деятельности отдельных типографий данного периода.[3]

---

[1] О цензуре еврейских книг см. подробнее: Popper W. The censorship of Hebrew Books.-New York, 1899.-VIII, 156 p.; Цензура // ЕЭ. Т. XV. Кол. 793-803.

[2] До последнего времени единственным изданием по данному вопросу на русском яз. являлась брошюра Д.А.Хвольсона „Еврейские старопечатные книги" (СПб., 1896).

[3] Подробную библиографию работ по еврейским инкунабулам см.: Incunabula // Shunami Sh. Bibliography of Jewish Bibliographies. Ed. 2.

Комплекс этих публикаций, несмотря на их различную научную значимость, позволяет определить, до некоторой степени условно, количество дошедших до наших дней изданий и фрагментов.[1]

По опубликованным в 1983 г. данным в Еврейской национальной и университетской библиотеке в Иерусалиме (Jewish National and University Library), выступающей как один из наиболее крупных международных центров по изучению еврейской первопечатной книги, собраны экземпляры и микрофильмы более чем 140 изданий и фрагментов.[2] А.К.Оффенберг (Bibliotheca Rosenthaliana), придерживающийся наиболее консервативных взглядов, оценивает реальное число изданий и фрагментов как 100-120.[3] В „Таблице инкунабулов" А. Хабермана(Hab) и „Кратком каталоге" Х.Мейера (Meyer(Stc)) учтено соответственно 151 и 191 ед. Все эти цифры, даже наиболее„осторожные" (А.К.Оффенберг), превышают количество изданий, введенных в научный оборот в XVIII - начале XX в. (De Rossi(Hebr) - 60; De Rossi(Annales) - 86; Hain - 80; St - 103; Jacobs/YE - 102).

Можно надеяться, что завершение „Сводного каталога инкунабулов" (GW) или издание насущно необходимого сводного каталога еврейских инкунабулов позволит уточнить как общее число дошедших до наших дней изданий и фрагментов, так и количество их экземпляров в различных библиотеках.

Данный Каталог содержит описание еврейских инкунабулов и фрагментов, хранящихся в крупнейших библиотеках СССР: Государственной библиотеке СССР им. В.И.Ленина (ГБЛ), Библиотеке Академии наук СССР (в филиале Библиотеки при Ленинградском отделении Института востоковедения АН СССР (БАН/ЛО ИВАН) и в Государственной Публичной библиотеке им. М.Е. Салтыкова-Щедрина (ГПБ). Инкунабулы из коллекции ГБЛ

Jerusalem, 1965. P. 478-488 (N 2694-2756); M a r x A. The Literature of Hebrew incunabula // Marx A. Studies in Jewish history and booklore. New York, 1944. P. 277-295.; O f f e n b e r g A.K. Literature on Hebrew incunabula since the Second World War // Hellinga Festschrift (Feestbundel) Mélanges. Forthy-three Studies in Bibliography presented to Prof. Dr. Wytze Hellinga on the occasion of his retirement from the Chair of Neophilogy in the University of Amsterdam at the end of the year 1978. Amsterdam, 1980. P. 363-377.

[1] Условность объясняется спорностью датировки фрагментов и отсутствием единообразия в описании многотомных изданий.

[2] Tišbi (Roma). P. 808.

[3] Offenberg. Vol. 5. P.125.

получили краткое библиографическое описание в выпусках „Инвентаря инкунабулов" (Kis, Inv[1-5]), каталог инкунабулов , хранящихся в БАН/ЛО ИВАН, был опубликован автором данного издания (Iak), инкунабулы из собрания ГПБ вводятся в научный оборот впервые. Всего в Каталоге учтено 45 изданий[1] в 111 экземплярах и фрагментах (ГБЛ - 38, БАН/ЛО ИВАН - 66, ГПБ - 7).

Все инкунабулы и фрагменты по признаку их поступления в государственные хранилища можно разбить на две группы: выделенные из поступивших в государственные хранилища крупных частных коллекций и отдельные, „случайные" экземпляры. К первому разделу относятся инкунабулы из трех крупнейших петербургских частных коллекций еврейской книги - Моше Арье Лейб Фридланда, Даниила Абрамовича Хвольсона и Давида Горациевича Гинцбурга.

Моше Арье Лейб Фридланд (1826-1899)[2] - потомственный почетный гражданин, купец первой гильдии, меценат, сторонник течения еврейского просвещения (השכלה). К концу XIX века книжное собрание М.А.Л.Фридланда считалось одним из крупнейших в Европе и включало в себя помимо большого количества редких рукописей и книг целые библиотеки, приобретенные коллекционером оптом (в предисловии в первой части печатного каталога коллекции упоминаются библиотеки Исасхара Дова Бампи из Минска, Менделя Ландесберга из Кременца и др.[3]). В 1892 г. М.А.Л.Фридланд подарил свою коллекцию Азиатскому музею Академии наук (ныне ЛО ИВАН СССР). До сих пор эта коллекция является основой еврейского фонда Библиотеки ЛО ИВАН. В коллекции было 33 инкунабула.[4]

Даниил Абрамович Хвольсон (1819-1911) - семитолог, профессор Петербургского университета по разряду восточных языков, заведующий кафедрой древнееврейского языка в петербургской Духовной академии. Библиотека, собираемая ученым на протяжении всей его долгой жизни, отра-

---

[1] Для сравнения: в библиотеках Америки (Goff) - 127 изданий; Англии (Gold) - 106 изданий; Италии (IGI) - 507 изданий; Польши (Bohonos) - 47 издания; Венгрии (Sajó) - 20 изданий.

[2] В литературе также Лев Файвелевич Фридланд, Лев Павлович Фридланд.

[3] Wien(Friedl). Part 1. P. 2.

[4] Здесь и далее цифры приводятся в соответствии с описаниями данного Каталога. Инкунабулы из библиотеки М.А.Л.Фридланда были пе-

жала широкие востоковедные интересы Д.А.Хвольсона и была особенно тщательно укомплектована в разделах Hebraica и Judaica. В библиотеке насчитывалось 33 еврейских инкунабула и фрагмента.[1] В 1910 г. книжная коллекция Д.А.Хвольсона была приобретена Азиатским музеем.

Инкунабулы и фрагменты из коллекции М.А.Л.Фридланда и Д.А.Хвольсона на сегодняшний день выделены из общего собрания еврейских книг библиотеки ЛО ИВАН и составляют единый фонд инкунабулов.[2]

речислены в предисловии к 1-й части печатного каталога коллекции (Wien(List)). Впоследствии было опубликовано восемь частей каталога. В общем алфавитном ряду семи первых частей получили краткое библиографическое описание 8 инкунабулов.

[1] Все инкунабулы из коллекции Д.А.Хвольсона получили краткое библиографическое описание в каталоге раздела Hebraica, составленном самим Д.А.Хвольсоном (Ch).

[2] Эта работа была произведена, насколько нам известно, гебраистами Ю.А.Солодухой и В.Ю.Шейниным и завершена автором данного Каталога; о коллекциях М.А.Л.Фридланда и Д.А.Хвольсона, собрании еврейских книг и фонде инкунабулов Библиотеки см. подробнее: Wien (Friedl). Pt. 1. P.1-4; Pt. 2. P. 7-11; Фридланд Л. // ЕЭ. Т.ХУ. Кол. 439; Хвольсон Д.А. // ЕЭ. Т. ХУ. Кол. 584-587; Азиатский музей // ЕЭ. Т.1. Кол. 553-554; Винер С.Е. Еврейские рукописи и печатные книги // Азиатский музей Российской Академии наук. 1818-1918: Краткая памятка.— Петербург, 1920.-С. 102-106; Зислин М.Н. Еврейский фонд // Востоковедные фонды крупнейших библиотек Советского Союза // М., 1963. С. 21-22; Katsh A. The Friedliana library in the Leningrad institute of Asiatic people // Perakim. (Organ of the American Hebrew Academy). 1963. Vol. 3. P. 1-27.(Hebrew).; Старкова К.Б. Гебраистика // Азиатский музей - Ленинградское отделение Института востоковедения АН СССР. М., 1972. С.544-559; Кондратьев П.Б. Еврейские рукописи в собрании Института востоковедения АН СССР // Палестинский сборник. 1986. Вып. 28(91). С. 74-88; Якерсон С.М. От составителя // Каталог инкунабулов на древнееврейском языке библиотеки Ленинградского отделения Института востоковедения АН СССР. Л., 1985. С. 3-9; Якерсон С.М. Коллекция инкунабулов библиотеки Ленинградского отделения Института востоковедения АН СССР. История возникновения. Состав // Проблемы формирования и раскрытия фондов Библиотеки Академии наук СССР: Сборник научных трудов. Л., 1985. С. 76-83.

Давид Горациевич Гинцбург (1857-1910) - представитель одной из наиболее знатных еврейских семей России, профессиональный востоковед-семитолог со специализацией по арабоязычной еврейской литературе средневековья, общественный деятель, издатель и меценат. Наследственная библиотека Д.Г.Гинцбурга формировалась в течение трех поколений и могла служить как бы образцом библиотеки, прекрасно укомплектованной как современной научной литературой по семитологии, так и редкими рукописями и первопечатными изданиями источников. В настоящее время большая часть рукописей и книг из собрания Д.Г.Гинцбурга находится в ГБЛ. Инкунабулы из этого собрания (20 единиц) составляют основу фонда еврейских инкунабулов Библиотеки.[1]

Как уже отмечалось выше, помимо инкунабулов, выделенных из коллекций М.А.Л.Фридланда, Д.А.Хвольсона и Д.Г.Гинцбурга, имеются также единичные „случайные" экземпляры и фрагменты. Среди такого рода изданий следует упомянуть экземпляр „Канона" Ибн Сины из Караимской национальной библиотеки в Евпатории (№88-89), экземпляр „Книги Основ" Иосефа Альбо из коллекции Полякова (35 [2]) или экземпляр „Большой книги Заповедей" Моше из Куси с пометой „Из Московской Синагоги" (№51). Разнообразные записи на экземплярах, объединенные нами несколько условно в раздел „владельческие записи", раскрывают более ранние страницы истории экземпляров, связанные, например, с такими деятелями еврейской культуры, как грамматист Элияху Бахур (№48), гуманист Биньямин из Песаро (№42,66), талмудист и проповедник Иехезкель Фай-

---

[1] В данном случае мы относим к коллекции Д.Г.Гинцбурга лишь экземпляры, сохранившие до сегодняшнего дня экслибрис или печать коллекции. По данным „Таблицы" еврейских инкунабулов (Jacobs/YE) - 28 экземпляров.; о Д.Г.Гинцбурге и его библиотеке см.: Гинцбург Д.Г.// ЕЭ. Т.6. Кол. 531-532; Венгеров С.А. Источники словаря русских писателей.-СПб., 1900.-Т.1.-С. 762; Иваск У.Г. Частные библиотеки в России: Опыт библиографического указателя // Русский библиофил. 1911. № 6. С. 75-76, № 292. Экслибрис коллекции Д.Г.Гинцбурга воспроизведен в изд.: Верещагин В.А. Русский книжный знак.-Спб., 1902. Рис. 41; Иваск У.Г. Описание русских книжных знаков (Ex-libris).-М., 1905.-С. 106-107, рис. № 105.

[2] Более подробно о владельцах см. примечания к соответствующим описаниям.

вел из Паланги (№ 33), издатели памятников еврейской классической литературы Мордехай и Эфраим Бисселихесы (№ 86), библиофил Мендель Лондесберг (№ 13), библиограф Самуил Винер (№ 56) и др.

Среди отраженных в Каталоге изданий достаточно полно представлена книжная продукция самых первых еврейских типографий Италии (Рим, Пиове ди Сакко, Мантуя и т.д.), редкие издания типографий Португалии (Лисабон, Леирия), единственное известное на сегодняшний день константинопольское издание ХУ в. Как особо раритетные инкунабулы (если такое понятие вообще применимо для изданий ХУ в.) можно выделить предположительно первое еврейское печатное издание (№ 1), первое печатное издание библейского текста на древнееврейском языке (№ 19), издание грамматики Моше Кимхи (№ 48), сохранившееся лишь в двух экземплярах (второй - в Парижской Национальной библиотеке), римское издание „Путеводителя блуждающих" Моше бен Маймона и лисабонское издание Пятикнижия - оба на пергамене (№ 6, 107), сончинские издания талмудических трактатов (№ 53-55) и т.д.

О структуре Каталога

Все описания в Каталоге располагаются в топографическо-хронологическом порядке (по странам, по городам, внутри городов в хронологическом порядке).[1] Издания и фрагменты, локализуемые и датированные условно, описываются в основном в соответствии с „Кратким каталогом" Х.Мейера (Meyer(Stc)). Описанию комплекса изданий, относящихся к типографиям одного города, предшествует краткая историческая справка, включающая, как правило, следующие элементы: название города по-русски, на национальном языке и по-еврейски; характеристика его политико-административного статуса в ХУ в.; время возникновения в городе христианского и еврейского книгопечатания; краткий обзор деятельности еврейских типографий.

---

[1] Такое расположение материала воссоздает наиболее полно, на наш взгляд, картину распространения еврейского книгопечатания в ХУ в. Системы описания инкунабулов в хронологическом, типографо-хронологическом или топографическом порядке неоднократно применялись в инкунабуловедении (Freim(Hebr), Meyer(Stc), Offenberg и др.).

Каждое библиографическое описание приводится на языке оригинала и в латинской транскрипции[1] с частичным использованием латинского языка. Имена нееврейского происхождения, как правило, не транскрибируются, а передаются в наиболее употребляемой форме.

Каждое библиографическое описание содержит следующие элементы: имя автора (если произведение не анонимно); заглавие; имя переводчика, комментатора; выходные данные: место издания, сведения обо всех лицах, имевших непосредственное отношение к изданию, - типографе, корректоре,[2] наборщиках, донаторах и т.д., дата по еврейскому и европейскому летосчислению. Перевод дат на европейское летосчисление производился по „Таблицам" Малера.[3] Отсутствие каких-либо элементов выходных данных непосредственно в издании отмечается в описании. При возможности их восстановления они помещаются в круглых скобках, например:

S.l. (Roma?), s.a. (c.1475).

В конце библиографического описания приводятся сведения о формате в долях листа.

Количественная характеристика включает сведения об объеме издания, сигнатуре (если сигнатура не обозначена, но состояние экземпляра позволяет ее просчитать, она указывается в круглых скобках. Если сигнатура обозначена, то она приводится следующим образом: пронумерованные листы соответственно их буквенной нумерации в издании, непронумерованные - арабскими цифрами в скобках, например:

сигн. $к^{N17}$ (1-3),

количестве столбцов и строк на странице, размере печатного поля (высота печатного поля измеряется нами от основания нижней строки до верхнего края первой строки без учета выступающих вверх или вниз элементов букв).

В описании шрифтов приводится тип шрифта, размер 10 строк текста и указание на части текста, набранные данным шрифтом. Например:

1) квадратный 10:45 мм (текст комментария, колофон) .

---

[1] См. Таблицу латинской транскрипции.

[2] Учитывая отсутствие четкой функциональной разграниченности в первых типографиях, мы условно объединили термином „корректор" всех лиц, принимавших участие в подготовке текста к набору и его корректированию.

[3] Mahler E. Handbuch der Jüdischen Chronologie.-Leipzig, 1916.- S. 523-605.

Для шрифтов, которыми набраны отдельные буквы или слова, приводится размер одной буквы (как правило „алеф" א) в мм. В определении типа шрифта мы придерживались терминологии, принятой в „Репертуаре шрифтов" Хеблера[1] и в „Сводном каталоге инкунабулов" (GW): квадратный шрифт, раввинский шрифт (для этого типа шрифта существует также термин „шрифт Раши"). Для книг, напечатанных в типографии А.Коната, для португальских и константинопольского изданий мы ввели типы шрифтов „раввинский курсив Коната" и „сефардский курсив", так как они в значительной степени отличаются от вышеупомянутых типов шрифта. В описании шрифтов отмечается также возможная нестандартность формы отдельных букв, наличие или отсутствие лигатур и расширенных букв (literae dilatabiles).

После характеристики шрифтов следует описание технических особенностей издания: наличие или отсутствие нумерации листов, тетрадей; наличие или отсутствие колонтитулов и кустодов; способ передачи в тексте сакральных имен (N.S. (Nomina Sacra): יהוה, אלהים);[2] способ выравнивания строк в тексте.

Далее отмечается наличие или отсутствие в тексте элементов декоративного оформления рамок, буквиц, заставок, иллюстраций . В случае наличия каких-либо элементов дается их словесная характеристика и отмечается их место в тексте. Например:

л. 109б - заставка с декоративно-растительным орнаментом и текстом „והמלך".

Следующим элементом описания является цитирование текста. Цитирование текста отражает структуру издания и фиксирует его основные идентификационные признаки (начало текста, начало текста второй тетради, примеры употребления различных типов шрифта, конец текста). Техническая невозможность передачи шрифтового разнообразия текста привело к некоторой условности при цитировании: перед цитатой из

---

[1] H a e b l e r C. Typenrepertorium der Wiegendrucke.-Leipzig; New York, 1905-1924.

[2] Данный элемент описания исключительно важен для идентификации и локализации экземпляров и фрагментов и основан на практике частичного изменения или замены формы сакральных имен в неканонизированных текстах, например, вместо יהוה - ידוה ; יי ; י״ ; ה׳ и т.д., вместо אלהים - אלקים, אלדים.

части текста, набранной одним шрифтом, дается номер используемого шрифта в круглых скобках; элементы декоративного оформления и включенный в них текст выделяются восклицательными знаками; в случае употребления в тексте лигатуры אל ее обозначение - א; для букв большого размера в случае необходимости указывается также их высота в строках над обозначением типа шрифта. Например:

אמר (1) אריסטוטילס בראשון ...; ! ויהי !(2)

Текст цитируется с полным соблюдением орфографии, синтаксиса и вокализации оригинала. При наличии в издании издательского предисловия или колофона их текст публикуется, как правило, полностью. В случае привлечения для цитирования текста (например, для восстановления дефектных частей колофона) дополнительных источников, это оговаривается в разделе „примечание". Все элементы библиографического описания к цитируемому тексту печатаются более мелкими буквами. Например:

דף 1א - חלק, דף 1ב, עמודה 1: (2) אמר ...

Ссылки на библиографические указатели, каталоги и различного рода издания, учитывающие еврейские инкунабулы, приводятся в следующем порядке:

- сводные каталоги инкунабулов, описания национальных коллекций и отдельных собраний инкунабулов, учитывающих также еврейские издания XV в.;
- сводные библиографии еврейской книги, описания различных коллекций еврейских книг, изданий определенной тематики, определенного региона или типографии, включающие также инкунабулы;
- работы, посвященные специально еврейским инкунабулам (описания коллекций, таблицы в национальных энциклопедиях и т.д.).

Все ссылки, кроме ссылок на сводные мировые каталоги инкунабулов (GW, Hain) и сводные библиографии еврейской печатной книги (Friedb, Benjacob), приводятся в алфавитном порядке условно принятых сокращений. Ниже помещается полный перечень использованных в описании источников в соответствии с принятыми в Каталоге условными сокращениями:

- GW, Hain, Bohonos, Goff, Haeb, IGI, Inv, Kis, Oates, Ohly, Pell, Pr, Sajó, Zdan;
- Friedb, Benjacob, Berl, Ch, Cow, Ginsb, Jac(List), Rab, Rossi (Ferr), St, Straal, Wien(Friedl), Zed;
- Adler, Artom, Cassuto, Cohen, Cohen(MGL), Eisenst, Freim (Ink), Freim(Perg),[1] Freim (Thes), Friedb (Hist), Gold, Hab, Iak, Ier, Jacobs,

[1] Отмечается лишь для пергаменных экземпляров и фрагментов.

Marx (HUC), Meyer (EJ), Meyer (Stc), Offenberg, Rosent, Rossi (Annales), Rossi (Hebr), Schwab, Schwab(1), Tiśbi (Roma), Tisbi (Vatic), Wien (List), YE.

Описание каждого экземпляра осуществляется по следующей схеме:

- место хранения экземпляра и источник поступления (для экземпляров ГБЛ и ГПБ приводится также шифр. Шифр экземпляров, хранящихся в БАН/ ЛО ИВАН, соответствует их порядковому номеру в печатном каталоге (Iak) и не приводится в описании);

- материал (бумага, пергамен) с указанием на наличие или отсутствие филиграней. В случае их наличия дается словесная характеристика рисунка со ссылками на аналогичные рисунки в альбомах филиграней. Для идентификации рисунка мы придерживались системы, принятой в печатных каталогах отдела рукописной и редкой книги БАН („близко к" - незначительные расхождения сопоставляемых знаков в деталях; „сходно с" - сходство в рисунке и его деталях; „такого же типа, как" - аналогии сюжета рисунка). Если знак не удалось идентифицировать по имеющимся в нашем распоряжении альбомам филиграней, то дается его словесная характеристика;

- дефектность экземпляра (отсутствие или дефектность листов и т.д. Дефектность листов отмечается лишь в том случае, если отсутствует часть текста или затруднено его прочтение);

- пометы к тексту с их кратким описанием, включающим, как правило, характеристику почерка, определение времени написания, характеристику состава помет (исправления отдельных слов, комментарии к тексту и т.д.) и указание их места в книге;

- записи, имеющие отношение к истории экземпляра (подписи владельцев, фиксация способа приобретения (покупка, наследство, дар, обмен и т.д.), характеристика издания или состояния экземпляра, записи „временных" владельцев - читателей, учеников и т.д.). Такого рода записи публикуются полностью с сохранением орфографии оригинала и обязательным указанием их места в книге. По возможности дается также характеристика почерка и приблизительное определение времени записи (если она не датирована).

Для определения времени записей и типов почерков нами использовались материалы „Факсимильного издания еврейских манускриптов Бодлеанской библиотеки" А.Нейбауера;[1]

[1] Neubauer A. Facsimiles of Hebrew Manuscripts in the Bodleian

- печати и экслибрисы с описанием рисунка и публикацией текста. Исключение составляют печати коллекций М.А.Л.Фридланда и Д.А.Хвольсона и экслибрис коллекции Д.Г.Гинцбурга, текст которых приводится лишь один раз;

- цензорские записи. В этом разделе отмечаются листы, текст которых был подвергнут цензуре, „способ" цензурования (стирание или замазывание чернилами отдельных слов, строк, изъятие частей текста и т.д.), публикуются цензорские записи с указанием их места в экземпляре;[1]

- переплет. Указывается время изготовления, материал и публикуется надпись на корешке;

Последним разделом описания является раздел „примечание". Он состоит из следующих частей:

- краткая биографическая справка об авторе. Для составления кратких биографических справок нами использовались, в основном, три источника: „Энциклопедия великих людей Израиля", „История еврейской литературы" И. Цинберга[2] и соответствующие статьи в Еврейской Энциклопедии (YE);

- сведения об издании. В этой части отмечаются при необходимости возможные варианты описания, указываются дополнительные источники, привлекавшиеся для восстановления текста, публикуется полный или частичный перевод колофона.[3] Публикуя перевод колофонов, мы отдаем себе отчет в том, что не смогли передать их литературные достоинства - сочность языка, глубину и широкую ассоциативность образов, поэтичес-

---

Library illustrating the various forms of Rabbinical characters with transcriptions...-Oxford, 1886.-XL plates.

[1] Составитель считает своим долгом отметить, что публикация большинства цензорских записей на экземплярах из коллекции ГБЛ была подготовлена младшим научным сотрудником научно-исследовательского отдела истории книги ГБЛ А.Е. К у з н е ц о в ы м.

[2] אנציקלופדיה לתולדות גדולי ישראל. כ' 1-4. תל-אביב-ירושלים, תש"ו/1946; צינברג י. תולדות ספרות ישראל. מהד' עברית. כ' 1-6. תל-אביב, 1958.

[3] Колофоны переводятся на русский язык впервые (исключение составляет колофон к изданию кодекса Йаакова бен Ашера „Четыре горы"(12) и строки из отдельных колофонов, цитируемые Д.А.Хвольсоном (Еврейские старопечатные книги. СПб., 1896)).

кий или ритмизованный стиль - и стремились лишь, по мере возможности, точно соответствовать языку и грамматической структуре оригинала. Большинство колофонов, особенно в итальянских изданиях, написано мусивным стилем (т.е. в контекст предложения вводятся скрытые цитаты или парафразы из Библии, Мишны, Вавилонского Талмуда или Мидрашей, образующие как бы литературный подтекст для образованного читателя). В переводе колофонов цитаты или парафразы из данных памятников и в отдельных случаях из литургических текстов выделяются кавычками с указанием в круглых скобках источника цитаты. Текст перевода сопровождается кратким комментарием, раскрывающим значение отдельных образов, терминов или указывающим на возможность иного перевода;

- пояснения к описанию экземпляров. Они включают различные сведения, относящиеся непосредственно к истории экземпляра: краткие биографические справки о владельцах в случае их идентификации (кроме М.А.Л.Фридланда, Д.А.Хвольсона и Д.Г.Гынцбурга); уточнения библиографических ссылок, встречающихся в тексте владельческих записей и т.д.

Справочный аппарат издания содержит следующие указатели: имен авторов, комментаторов, переводчиков; имен типографов, корректоров, наборщиков, донаторов; имен владельцев; имен цензоров; указатель заглавий; хронологический указатель; конкорданции; список условных обозначений использованной литературы; список сокращений и аббревиатур, таблицы латинской транскрипции, список иллюстраций.

Составитель считает необходимым отметить, что данная работа была бы невозможна без консультаций сотрудников научно-исследовательского отдела истории книги Государственной библиотеки СССР им. В.И.Ленина, отделов редкой и рукописной книги Библиотеки Академии наук СССР и Государственной Публичной библиотеки им. М.Е.Салтыкова-Щедрина, Ленинградского отделения Института востоковедения Академии наук СССР и отделения Библиотеки Академии наук при данном институте, а также без помощи зарубежных коллег, во многом способствовавших увеличению количества использованных в Каталоге библиографических источников.

Особую благодарность составитель выражает докторам филологических наук В.В.Лебедеву и К.Б.Старковой, доктору философских наук А.Х.Горфункелю, доктору исторических наук И.Ш.Шифману, доктору П.Тишби (P.Tišbi. The Jewish National and University Library, Jerusalem), доктору Б.Вайнбергу (B. Wainberg. Stanford University, Stanford, California), доктору А.К.Оффенбергу (A.K.Offfenberg. Bibliotheca Rosentaliana, Ams-

terdam), доктору Ф.Миллеру (P.Miller. Hebrew Union College, Klau Library. New York), кандидатам филологических наук Л.Х.Вильскеру, Г.М.Глускиной, А.М.Кабанову, Л.Е.Кукольщиковой, А.Л.Хосроеву, кандидатам исторических наук Л.И.Киселевой, Вал.В.Полосину, Н.П.Черкашиной, кандидатам педагогических наук С.Е.Клещуку и М.С.Якерсону, а также Е.А.Гольдберг, И.Н.Воевуцкому, А.Е.Кузнецову и Т.А.Пан.

СПИСОК УСЛОВНЫХ ОБОЗНАЧЕНИЙ ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ
(Index of abbreviated titles of cited sources)

ЕЭ см. YE

Лихачев - Лихачев Н.П. Палеографическое значение бумажных водяных знаков.-СПб., 1899.-Ч. 1-3.

Adler - Adler I. Les Incunables hêbraïques de la Bibliothêque nationale.-Paris, 1962.-52 p.: il.

Artom - Artom Elia S. Gli incunaboli ebraici della Biblioteca nazionale universitaria di Torino // Soncino-Blätter. 1925-1926. Vol. 1. P. 47-69.

Benjacob - Benjacob I.A. Ozar ha-Sepharim. Thesaurus Librorum Hebraicorum.-Wilna, 1880.-XXX11, 678 p.-(Hebrew).

Berl - Berliner A. Aus meiner Bibliothek: Beiträge zur hebräishen Bibliographie und Typographie.-Frankfurt a.M., 1898.-V1, 77, XXXV p.

Bofarull - Bofarull y Sans F. de. Animals in watermarks / Transl. by A.J.Heuschel, B.A.Oxon.-Hilversum (Holland): Paper publ. soc., 1959.

Bohonos - Bohonos M., Szandorowska E. Incunabula quae in bibliothecis Poloniae asservantur.-Wratislaviae; Varsaviae; Cracoviae, 1970.-(Bibl. Nat. Polona).-Vol. (1)-2.

Briquet - Briquet C.M. Les Filigranes: Dictionnaire historique des marques du papier des leur apparition vers 1282 jusqu'en 1600 ... /Ed. by A.Stevenson.-Amsterdam, 1968.-Vol. 1-4.

Cassuto - Cassuto Um. Incunaboli ebraici a Firenze (1476-1493) // Bibliofilia. 1912. Vol. 12-13.

Ch - Chwolson D. Catalog der Hebräischen Bücher in der Bibliothek des Professors...-Wilna, 1897.-157 p.-(Hebrew).

Cohen - Cohen A. Hebrew Incunabula in Cambrige (libraries) // Jewish Quarterly Review. 1907. Vol. 19. P. 744-750; 1908. Vol. 20. P. 464-465.

Cohen (MGL) - Cohen G. Hebrew Incunabula Mendel Gottesman Library of Hebraica-Judaica Yeshiva University.-New York: Yeshiva Univ. Press, 1984.-112, X111 p.: il.-(Hebrew).

Cow - Cowley A.E. A Concise Catalogue of the Hebrew Printed Books in the Bodlean Library.-Oxford, 1929.-816 p.

Eisenst - (Eisenstein J.D.) אינקונבולא. (רשימת ספרים) Ozar Yisrael. A Hebrew Encyclopedia / Publ. by J.D.Eisenstein. 1906. Vol. 1. P. 292. (Hebrew).

Freim(Ink) - Freiman A. Über hebräische Inkunabeln: Vortrag...// Centralblatt für Bibliothekwessen. 1902. Vol. 19, Hft. 3. P. 108-117.

Freim(Perg) - Freiman A. Die hebräischen Pergamentdrücke. // Zeitschrift für hebräische Bibliographie. 1911. Bd 15. S.46-57.

Freim(Thes) - האוצר למלאכת הדפוס העברי הראשונה עד שנת ר"ס Thesaurus typographiae hebraicae saeculi XV / Ed. by A.Freiman, M.Marx.-Berlin, 1924-1931.-Lfg. 1-8.

Friedb - Friedberg Ch.B. Bet eked sepharim: Bibliographical Lexicon of the Whole Hebrew and Jewish-German Literature...-Tel-Aviv, 1951-1956.-Vol. 1-4.-(Hebrew).

Friedb(Hist) - Friedberg Ch.B. History of Hebrew typography in Italy, Spain-Portugal, Turkey and the Orient from its beginning and formation about the year 1472: Bibliographies of the first printers and their assistants and successors...-Antwerpen, 1934.-140 p.; 30 l. il.-(Hebrew).

Ginsb - Ginsberg Ch.D. Introduction to the Massoretico-Critical Edition of the Hebrew Bible.-London, 1897.-1028 p.

Goff - Goff Fr.F. Hebrew Incunabula // Incunabula in American Libraries: A Third census.-N.Y., 1964.-P. 316-325.

Gold - Goldstein D. Hebrew Incunables in the British Isles.-London, 1985.-42 p.

GW - Gesamtkatalog der Wiegendrücke / Hrsg. von der Komission für den Gesamtkatalog der Wiegendrücke.-Leipzig, 1925-1938.-Bd 1-7.

Hab - (Haberman A.) (אינקונבולה). רשימה של האינקונבולות העבריות // האנ- ציקלופדיה העברית. ירושלים-תל-אביב, תשכ"ד/1964. כ' 2. עמודה 987-990.

Haeb - Haebler C. Bibliografia Iberica del Siglo XV. Enumeration de todos lobros impressos en Espana y Portugal hasta el ano de 1500 con notas criticas por Conrado Haebler.-La Haya; Leipzig, 1903-1917.

Hain - Hain L. Repertorim bibliographicum, in quo libri omnes ab arte typographica inventa usque ad annum MD. Typis expressi ordine alpha-betico vel simpliciter enumerantur vel abcuratius recensentur.-Stuttgartiae et Litetiae Parisiorum, 1826-1838.-Vol 1-2.

Iak - Якерсон С.М. Каталог инкунабулов иа древнееврейском языке библиотеки Ленинградского отделения Института востоковедения АН СССР / Сост. С.М.Якерсон; Отв.ред. И.Ш.Шифман.-Л., 1985.-108 с.:ил.-В надзаг.: БАН СССР, ЛО Ин-та востоковедения АН СССР.

IBN cf. Sajó

IBP cf. Bohonos

Ier - (Иерусалимский А.) יערוסאלימסקי א. די העברעיִשע אינקונאבעלן אין דער מעלאכע-ביבליאָטעק פון פסר אף וו.אי.לענינס נאָמען אין מאָסקווע // סאָוועטיש היימלאנד. 1981. נומ' 11, ז' 152.

IGI - Indice generale degli incunaboli delle biblioteche d'Italia.-Roma, 1943-1972.-(Ministero dell' educazione Nazionale. Indici e cataloghi. N.S.1).-Vol. 1-5.

Inv^2 - Черкашина Н.П., Биленькая К.Л. Инвентарь инкунабулов. Вып. 2 / Под ред. Е.Л.Немировского.-М., 1977.-72 с.:ил.-В надзаг.: Гос. б-ка СССР им. В.И.Ленина. Отд. редких книг.

Inv^3 - То же. Вып. 3 / Под ред. Е.Л.Немировского.-М., 1979.-86 с.: ил.-В надзаг.: Гос. б-ка СССР им. В.И.Ленина. Отд. редких книг.

Inv^5 - То же. Вып. 5 / Под ред. Н.П.Черкашиной.-М., 1985.-95 с.: ил.-В надзаг.: Гос. б-ка СССР им. В.И.Ленина. НИО истории книги, редких и особо ценных изданий (музей книги).

Jac (List) - Jacobs J. List of the Hebrew productions of the Soncinos (1484-1547) // Jewish Encyclopedia. 1906. Vol. 11. P. 463-464.

Jacobs - Jacobs J. Incunabula // Jewish Encyclopedia. 1906. Vol. 6. P. 575-580. (List of inc.: P. 578-579).

Kis - Киселев Н.П. Инвентарь инкунабулов Всесоюзной библиотеки им. В.И.Ленина: наличие на 1.01.1939.-М., 1939.-89 с.

Marx (HUC) - Marx M.A. Catalogue of the Hebrew books printed in the fifteenth centure now in the Library of the Hebrew union college // Studies in Bibliography and Booklore. 1953. Vol. 1, June 1953. P. 21-47.

Meyer (EJ) - Meyer H.Mz. Incunabula // Encyclopedia Judaica. Jerusalem: Keter, 1971. Vol. 8. Colmn. 1319-1344.

Meyer (Stc) - Meyer H.Mz. A Short-title catalogue of the Hebrew incunables and other books illustrated in the „Thesaurus", with some bibliographical references // Supplement to Part 1 of the facsimile-reproduction or Thesaurus typographiae Hebraicae saeculi XV=Hebrew printing during the fifteenth centure ed. by A.Freimann and M.Marx. Jerusalem, 1969.

Oates - Oates J.C.T. A Catalogue of the fifteenth centure printed books in the university library Cambridge.-Cambridge:Univ. Press, 1954.-X11, 898 p.: il.

Offenberg - Offenberg A.K. Catalogue of the Hebrew incunabula in the Bibliotheca Rosenthaliana // Studia Rosenthaliana. 1971. Vol.5. P.125-143, 246-267; 1973. Vol.7. P.128-150.

Ohly - Ohly K., Sack V. Inkunabel Katalog der Stadt und Universitätsbibliothek und anderer öffentlicher Sammlungen in Frankfurt a. Main.-Frankfurt a. M., 1967.-XLV, 736 S.-(Kataloge der Stadt- und Universitätsbibliothek. Frankfurt a. Main; 1.).

Pell - Pellechet M. Catalogue général des incunables des Bibliothèque publiques de France: 3 vols.-Paris, 1987-1909.

Pr - Proctor R. An Index to the early printed books in the British Museum: With notes on those in the Bodleian Library.-London, 1898-1902.

Rab - Rabbinovicz R.N. Ma'amar al Hadpasat ha-Talmud.-München, 1877. 288, (6) p.-(Hebrew).

REJ - Revue des études Juives: Publication trimestrielle de la Société des études Juives.-Paris, 1880 - .

Rosent - Rosenthal L., bookseller. Hebräische Incunabeln, 1475-1496. Mit 33 Faks.-München, 1913.-45 S.

Rossi (Annales) - Rossi G.B. de. Annales hebraeo-typographici sec. XV. Descripsit fisocue commentario illustravit Joh. Bernardus de-Rossi.-Parmae, 1795.-XX1V, 184 p.

Rossi (Ferr) - Rossi G.B. de. De typographia hebraeo-ferrariensi

commentarius historicum quo ferrariensis judaerum editiones hebraicae, hispanicae, lusitanae recensentur et illustrantur.-Parmae, 1780.-XV1, 112 p.

Rossi (Hebr) - Rossi G.B. de. De hebraice typographiae origine ac primitiis seu antiquis ac rarissimis hebraicorum librorum editionibus seculi XV disquisitio historico-critica...-Parmae, 1776.-100 p.

Sajó - Sajó G., Soltez E. Catalogus incunabulorum quae in bibliothecis publicis Hungariae asservantur.-Budapestini, 1970.-Vol. 1-2.

Schwab - Schwab M. Les incunables orientaux et les impressions orientales au commencement du XV1 siècle.-Paris, 1883.-138 p.

Schwab (1) - Schwab M. Les incunables hébreux // REJ. Vol.3.P.75-93.

St - Steinschneider M. Catalogus librorum hebraeorum in bibliotheca Bodleiana.-Berlin, 1852-1860.

Straal - Van Straalen S. Catalogue of Hebrew books in the British Museum acquired. 1868-1892.-London, 1894.-V1,(2),532 p.

Tišbi (Roma) - Tišbi. P. תשבי פ. דפוסי-ערש (אינקונבולים) עבריים. איסליה-רומא // קריח ספר. חשמ"ג/1983. כרך נ"ח. עמ' 808-851.

Tišbi (Vatic) Tišbi P. תשבי פ. האינקונבולים העבריים בספריח האפוסטוליח של הווטיקן // קריח ספר. חשמ"ג/1983. כרך נ"ח. עמ' 853-857.

Wien (Friedl) Wiener S. Bibliotheca Friedlandiana: Catalogus librorum impressorum hebraeorum in Museo Asiatico imperialis Academiae Scieatiarum Petropolitanae asservatorum.-Petropoli, 1893-1917.-Fasc. 1-7. (Hebrew).

Wien (List) - Wiener S. Bibliotheca Friedlandiana...-Petropoli, 1893.-Fasc.1. P. 1-2.-(Hebrew).

YE - Еврейская Энциклопедия: Свод знаний о еврействе и его культуре в прошлом и настоящем.-СПб., б.г.-Т. 1-16.

То же - Еврейские инкунабулы (таблица).Т. 7.-Стб. 192-193.

Zdan - Зданевич Б. Каталог инкунабул.-Киев, 1974.-248, 4 с.: ил.-В надзаг.: АН УССР, ЦНБ.

Zed - Zedner J. Catalogue of the Hebrew books in the British Museum.-London, 1867.

ИТАЛИЯ

РИМ

(R O M A - רומא)

Столица папского государства. В Риме или, точнее, в пригородном бенедиктинском монастыре Субиако (Subiaco) была основана первая итальянская типография. Типографы Конрад Свенхейм (Conrad Sweynheym) и Арнольд Паннарц (Arnold Pannartz) были выходцами из Германии. Их появление в Субиако и начало деятельности по организации типографии можно отнести к 1463-1464 гг., так как в 1465 г. типографы выпускают первые на итальянской земле печатные книги.[1] В 1466-1467 гг. в Риме возникает вторая типография - Ульриха Хайна (Ulrich Han), и в 1467г. в столицу переезжают „субиакские" мастера. Обе типографии существуют в Риме приблизительно до середины 70-х гг.[2]

Рим второй половины ХУ в. был самым крупным еврейским центром Италии, и, по всей вероятности, именно с „вечным городом" связано возникновение еврейского книгопечатания. Имена первых типографов упоминаются лишь в одном колофоне (№ 1) - Овадья, Менашше и Биньямин из Рима (עובדיה ומנשה ובנימין מרומא). По сходности способа печатания, набора шрифтов, бумаги (филиграней) с данным изданием объединяется еще пять (Meyer (Stc) 1-6). Вся эта группа большинством исследователей условно локализуется Римом и относится к типографии „Овадья, Менашше и Биньямин из Рима". Два издания значительно отличаются от них набором шрифтов и могут выделяться в особую

---

[1] Cicero. De Oratore. S.a.; Lactantius. Opera. 29.X.1465.

2 См. подробнее: S c h o l d e r V. Printers and readers in Italy in the fifteenth centure.-London, 1949; Tammaro de Marinis. Storia dell'arte tipografica // Enciclopedia italiana di scienze, lettere ed arti. Roma,1937. Vol.33. P. 894-906; Catalogue of books printed in the XV-th century now in the British Museum.-London, 1908.-P. 4.(Italy: Subiaco and Rome).-P. V11-XV1, 1,4,17-18.

группу. П.Тишби описывает их как анонимные (Tišbi (Roma)7-8). Х.Мейер одно из них относит к типографии Овадьи, Менашше и Биньямина (Meyer (Stc) 7), а второе к типографии Моше бен Шеалтиэля (משה בן שאלתיאל, Meyer (Stc) 8).

В работах таких исследователей, как М.Маркс, А.Оффенберг, П.Тишби, подробно разбираются сходство и различия всех восьми изданий.[1] Например, М.Маркс, основываясь на различиях шрифта основного текста, разбивает все издания на три группы с условной датировкой:

1) 1469-1472 гг. (4 изд.);
2) 1471-1473 гг. (2 изд.);
3) 1473-1475 гг. (2 изд).

А.Оффенберг, отмечая разницу в больших буквах текста, „разрушает" это деление и объединяет все восемь изданий общими временными рамками: 1469-1472 гг. На наш взгляд, наиболее убедительной является периодизация, предложенная П.Тишби и основанная на детальном исследовании совокупности различных шрифтов текста, - два периода:

1) 1469-1473 гг. (6 изд.);
2) 1473-1475 гг. (2 изд.).

Кроме схожести набора шрифтов и рисунков филиграней имеется еще одно доказательство, впервые введенное в научный оборот Д.Симонсеном,[2] римского „происхождения" данных изданий: в венецианском издании 1566-1567? гг.[3] имеется ссылка мантуанского раввина Моше Провинцали на §396 (סימן שצ"ו) „Респонсов" Шеломо бен Адрета (№ 2), „напечатанных в Риме".

Помимо выше рассмотренных восьми инкунабулов сохранилось одно издание типографии „Шеломо бен Йехуда и Овадья бен Моше" (שלמה בן יהודה עובדיה בן משה), также условно локализуемое Римом по совокупности косвенных признаков (№ 8-10). Издание отличается от предыдущих бо́льшим совершенством компоновки текста и формы шрифта. По мнению П.Тишби, это издание типографии, относящейся к 1473-1475 гг.(Tišbi(Roma)p.819).

---

[1] Marx M. On the date of apperance of the first printed Hebrew books // Alexander Marx Jubilee volume on the occasion of his 70-th birthday, 1. N.Y., 1950. P. 481-501; Offenberg. 1971. Vol.5. P.132-133; Tisbi (Roma). P. 815-817.

[2] Simonsen D. Zur Bücherkunde Kleine Mitteilungen // Festschrift zum achtzigsten Geburtstage M. Steinschneiders.-Leipzig,1896.-P.166.

[3] הצעה על אודות הגס...ויניציאה, (שכ"ו-שכ"ז). דף יו, עמודה ג.

Все еврейские инкунабулы типографий „Овадья и Менашше и Биньямин из Рима" и „Шеломо бен Йехуда и Овадья бен Моше" выполнены в манере римских христианских мастеров (пустые листы до и после текста, широкие поля, преобладание формата in-folio и т.д.) и дают основание видеть в данных типографах учеников К.Свенхейма, А.Паннарца и У.Хана.

1. משה בן נחמן גירונדי (רמב"ן). פירוש התורה. חמ"ד: עובדיה ומנשה ובנימין מרומא, חש"ד. (רומא(?), לערך רכ"ס-רל"ג).

M Ō Š E ben N A H M Ā N GERONDI (1194-c.1270). PĒRŪŠ HAT-TŌRĀ. S.l.: ʿŌbadyā, Mĕnaśśe, Binyāmīn de Roma, s.a. (Roma(?), c.1469-1473). 2°.

246 л., сигн.: (א-יא 10 יב 12 יג 12 יד 2 - כד 10 כה 12), 1 стб., 45 строк (л.123 - 46 строк), печ. поле: 167x246 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:55 мм (основной текст); 2) квадратный, большие буквы „א" - 5 мм (названия книг, разделов, ударные слова). Буква „ס" шрифта 1 не стандартной формы. Употребляется лигатура אל (шрифт 1). Расширенные буквы отсутствуют.

Нумерация листов, тетрадей отсутствует. Колонтитулы и кустоды отсутствуют. N.S.: אלהים - אֱהים, ה' - יהוה. Сокращения, аббревиатуры и начальные слова комментируемого текста обозначаются точками над буквами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте.

Элементы декоративного оформления отсутствуют.

Т е к с т:

דפים 2-1 - חלקים, דף 3א: (2) פירושי התורה לרבינו (1) ר' משה בר'נחמן זלהה גירונדי // ...דף 4א, שורה 39 (2)[4] בראשית ברא (1) אמ' ר' יצחק לא היה צריך להתחיל התורה אלא // מהחדש הזה לכם ראש חדשים...//...דף 66ב, שורה 42:(1)... ונשלם ספר בראשית בספור // דברי האבות להגיד ראשונו' וחדשות בסדם תצמחנה בלבבות וליוצר כל ראשי' רוכב ערבות // תהלות רבות והוראות לרבבות ולו נתכנו עלילות וסבות מגלה עמוקות ודעות נשגבות // ומוציא לאור מחשבות המוליך אותי בארח צדקה בתוך נתיבות הגומל לחייבים טובות // דף 67א (2)[4] ספר ואלה שמות (1) השלים הכתו' ספר בראשי' שהוא ספור היצירה בחידוש העולם...// שורה 13:

(2)[4] סדר ואלה שמות (1) סעם ואלה שמות הכתוב ירצה למנות ענין // הגלות מעת רדתם למצרים... // ...דף 123ב, שורה 40: (1) ...והנה נשלם ספר הגאולה אשר ה׳ אלהי ישראל בא בו לבני ישראל עם // קרובו הושיעו מיד שונאו וגאלו מיד אויבו ואליו יבא באלפי שנאן ורכב רבוא לתת לו // תורת אמת להנחיל יש את אוהבו בנה בנה בית זבול לשכון שכינתו על כרובו ומקדש // למקדש שהמלך במסבו וברוך ה׳ החפץ שלום עבדו אשר עד הנה עזרו לבא המחדש // נעוריו בשיבו המשביע בתורתו רעבו ויניקהו דבש וחלבו כי הכין כל לבבו ולשמו יברך // בקרו וערבו ברוך שאכלנו משלו וחיינו בסובו ק ו ל ו פ ו ן:

ברוך דיהב חילא לעבדיה בר אמתיה // ברוך נותן ליעף כח ולאין

אונים עצמה ירבה נעתק עֹל עובדיה ומנשה ובנימין מרומא //

דף 124 חלק, דף 125א: (2)[2] ספר ויקרא (1) הספר הזה הוא תורת כהנים והלויים יבאר בו עניני הקרבנות כלן // ...שורה 22: (2)[2]סדר ויקרא (1) אמר הכתוב בכאן וַיִּקְרָא אל משה // וידבר ה׳ אליו...// דף 168ב, שורה 33: (1) ...ונשלם ספר // תורת כהנים וקרבנותם ומצותן ישובב אֵ עליון דברים להוייתן לויים לשירן ולזמרן וכהנים... // ...שורה 38 (2) ספר במדבר סיני // ...דף 169א, שורה 10: (2)[4] סדר במדבר סיני (1)בעבור שהפסיק במצות השמטה והיובל שאמ׳ // ...דף 202ב, שורה 25: (1)...ונשלם ספר הפקודים ודגלי הצבאות ולאֵהים צבאות שבת והודאות למאות ולאֵפים // ולרבבות וכאשר עשה עם אבותינו הגדולות והנוראות יחיש בימנו קץ הפלאות יבנה הבית // והלשכות וגבול לפני התאות ויכין שם לבית דוד בסאות ועינינו רואות והוא ברחמיו ינקנו // מכל נסחרות ומכל שביאות ויראנו מחורתו נפלאות וכן יהי רצון אמן אמן סלה ועד // (2) ספר ואלה דברים // (1) הספר הזה ענינו ידוע שהוא משנה תורה יבאר בו... // דף 203א, שורה 7: (2)[4] סדר ואלה הדברים (1) אמר אלה הדברים וגו׳ אשר דבר משה אל כל // ...דף 242ב, שורה 15: ...(1)ונשלמו חמשה הספרים האלה // אשר קצרה בהם חכמת אגור ואיתיאֵ ואלפי // ברכות והודאות לאל אשר גמלני // ברחמיו וברוב חסדיו ויבא // אשר לבבי שואֵ והוא // למען שמו יואל // ובא לציון // גואל ובמהרה בימינו יעמד // מיכאֵ לבנות // הבית והאריאֵ ויתקיים מקרא שכתוב על ידי יחזקאֵ וידעו הגוים כי אני ה׳ מקדש את ישראל // בהיות מקדשי בתוכ׳ לעולם וברוך ה׳ אֵלהי ישראֵ מן העולם ועד עולם אתה אל אמן אמן // שורה 26: (1) מצאתי במדרש משלי בשעה שבקשו סנהדרין למנות שלמה עם ג׳ מלכים וד׳ הדיוטות // עמד׳ השינ׳ לפני הקבה ואמר׳ ריבונו של עולם חזית איש מהיר במלאכתו וכו׳ ...//...שורה 31: (1) ברכני הש׳ עד כה שזכיתי ובאתי לעכו ומצאתי שם ביד זקני הארץ מטבע כסף מפותח פתוחי // חותם מצדו האח׳ כעין מקל שקד ומצדו השני כעין צלוחית ובשני הצדדים סביב כתב מפותח // שורה 41: (1) ומשקל הדינר הזה ג׳ אשטרלינש נמצא הסלע...// דף 243א, שורה 3: (1) עומדות היו רגלינו בשעריך ירושלם בית אֵהים ושער השמים... // דף 244א, שורה 35: (1)...אמן ואמן סלה ועד // דפים 244ב, 245-246 - חלקים.

- Hain 11669, Goff Heb-86, IGI 6751, Ohly 2056.
- Friedb 318(1), Benjacob 109( ), Ch 1642, Cow p. 489, Pr7341, St 11(col 1960) 6532(48), Zed p. 591.
- Eisenst (14), Freim(Ink) (72), Freim (Thes) A20, Friedb(Hist) p. 2 (4), Gold 1, Hab (92), Iak 15, Jacobs 14, Marx (HUC) 52, Meyer (EJ) 163, Meyer (Stc) 1, Rosent 48, Schwab 13, Rossi (Annales) p. 122, Rossi (Hebr) p. 66, Tišbi (Roma) 3, Tišbi (Vatic) 18, YE 14.

БАН/ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Хвольсона.

Бумага. Филиграни: „Арбалет в круге" сходно с Briquet 746, Lucques 1469-1473, var. simil.:...Rome 1469-1472. „Ножницы" сходно с Лихачев 3472, из книги „Epistolae deati Cypriani" изд. 1471 г. „Корона в круге" такого же типа, как Briquet 4860, Florence 1471. „Две скрещенные стрелы" сходно с Лихачев 3470, Венеция 1469. „Лук со стрелой" сходно с Briquet 812, Milan 1470. „Геральдическая лилия с крестом", „Буква „Альфа?" с двумя скрещенными лилиями".

Сигнатура не восстанавливается. Нет лл. 1-2 (пустых), 3, 9-10, 58-60, 243-246.

Пометы к тексту. XV1-XV11? вв., беглый сефардский курсив, один почерк, комментарии и дополнения к тексту: лл. 20а, 23б, 25а, 42б, 50б, 106а-б, 107б, 125а, 136а, 138б, 139а-б, 143б, 144а-б, 181б, 195б, 203б, 206б, 227а, 230б.

X1X в., квадратные буквы, почерк Д.Хвольсона?, вписан отсутствующий текст лл.194а-б, 242б.

Владельческие записи отсутствуют.

Цензорские записи. Слова и выражения, вызывающие ассоциации с христианством, густо зачеркнуты или выскоблены: лл. 50а, 82б,194а-б.

Переплет. X1X в., полукожаный, крышки картонные, обтянуты ледерином,золотое тиснение на корешке: פירוש הרמבן על התורה קודם רמ Ante 1480.

Примечание:

- Mōše ben Nahmān Gerondi (Nahmanid) - выдающийся талмудист, комментатор Библии, каббалист, философ. Родился в 1194 г. в Героне (провинция Каталония) , умер около 1270 г. в Палестине.Автор многочисленных произведений по различным аспектам иудаизма, один из наиболее значительных раввинских авторитетов средневековья.

Pērūš hat-Tōrā (Комментарий Пятикнижия) - основное экзегетическое произведение Моше Геронди. Комментарий сочетает рационалистический и мистический подход к анализу библейского текста, написан до некторой степени под влиянием комментариев на Пятикнижие Аврахама ибн Эзры и Шеломо бен Ицхака (см. примеч. к №№ 53, 68-73).

- Количество листов, сигнатура и частично цитируемый текст восстановлены по Tišbi (Roma) 3. У Тишби отмечена также филигрань „Наковальня в круге с крестом" и отсутствует знак „Корона в круге".

К о л о ф о н (л. 123б):

„Благословен дающий силу рабу своему, сыну рабыни своей. „Благословен дающий усталому силу и умножающий мощь бессильного" (Ис 40, 29). Перепечатано[1] Овадьей и Менашше и Биньямином из Рима".

---

2. שלמה בן אברהם אבן אדרת (רשב"א). תשובות שאלות. חמ"ד, תש"מ חש"ד (רומא(?), לערך רכ"ס-רל"ג).

Š Ĕ L Ō M Ŏ ben 'A B̲ R Ā H Ā M 'IBN 'AḎRET̲ (c.1245-1310). TĔŠŪB̲ŌT̲ ŠĔ'ĒLŌT̲. S.l.: s.t., s.a. (Roma(?), c.1469-1473). 4°.

162 л., сигн.: (א-טו[10] יז[12]), 1 стб., 24 строки, печ. поле: 95x136 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:58 мм (основной текст); 2) квадратный, большие буквы 2:22 мм (заглавие, начальные слова, пагинация ответов). Буква „ל" шрифта 2 часто заменяется на „ל" шрифта 1 (שלו, שלז). Употребляется лигатура אל (шрифт 1). Расширенные буквы отсутствуют.

Нумерация листов, тетрадей отсутствует. Колонтитулы и кустоды отсутствуют. N.S.: יהוה - ה׳. Сокращения и аббревиатуры обозначаются точками над буквами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте. Лл. 104б, 105б: пропечатан один текст, л. 104б: на верх-

---

[1] В ориг. „נעתק", т.е. переписано, скопировано.

них полях запись типографа(?)от руки: " זה העמוד יתר " (это лишняя страница).

Элементы декоративного оформления отсутствуют.

Т е к с т:

דף 1 - חלק, דף 2א: (2) תשובות שאלות // (1) להרש בא // א מהו לזמר פסוקי דזמרא אחר יה // ב ענין נסל ידיו לא יקרש // דף 14ב, שורה 6: (1) חיט מי שעומד בתפלה או בסעודה ונזכר // שנגע במקום הסנופח // חכ ענין הקדוש שמקדשין בבית הכנסת // (2)[2] נשאל א (1) מהו לזמר פסוקי דזמרא לאחר יה // והשיב שהיא מחלוקת ישנה בין // ...דף 160ב, שורה 11: (2)[2] חכ השיב (1) לענין קדושי האידנא בבי // כנשתא היכי שדי כיון // ... דף 161ב, שורה 12, ק ו ל ו פ ו ן:

(1) בריך רחמנא דסייען ברוך נותן ליעף כח ולאין //
אונים עצמה ירבה נשלמו אלו חש לרשבא //

דף 162 - חלק.

- Hain 14245, Goff Heb-95, Kis 594, Ohly 2542.
- Friedb W143 (1), Benjacob W 152, Ch 1334, Cow p. 646, Pr 7433, St 11 (col 2272) 6891(24), Zed p. 714.
- Eisenst (17), Freim (Ink) (77), Freim (Thes) A 25, Friedb (Hist) p. 2 (6), Hab (96), Iak 8, 9, Ier 32, Jacobs 17, Marx (HUC) 58, Meyer (EJ) 108, Meyer (Stc) 6, Schwab 14, Rossi (Annales) p. 124, Tišbi (Roma) 5, Tišbi (Vatic) 27, Wien (List) 4, YE 17.

БАН/ ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни: „Арбалет в круге" сходно с Briquet 746, Lucques 1469-73, var. simil.:...Rome, 1469-72.

Сигнатура:(א - יי[10]). Нет лл. 1 пустого , 10, 152, 161, 162 (пустого).

Пометы к тексту. XV1-XV11? вв., беглый итальянский курсив, разные почерки, исправления отдельных слов в тексте, краткие комментарии: лл. 17б, 18б, 23а, 29а, 35б, 49а, 54а, 58а-б, 67а, 72а-б, 136а.

Владельческие записи. XV1-XV11? вв., неразборчивая запись, стилизованная под арабскую вязь: л. 2а.

Печать коллекции М.А.Л.Фридланда.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. X1X в., полукожаный, крышки картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: תשובות שאלות הרשבא חלק סימנים לפני רם 1480

3. I D E M

БАН/ ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни те же.

Сигнатура: (ב- יד^{10}). Нет лл. 1 (пустого) - 10, 141 - 162 (пустого). Л. 11 - дефектный.

Пометы к тексту отсутствуют.

Владельческие записи:

1) XIX в., почерк Д. Хвольсона(?), защитный лист перед текстом, латинский яз.:De Rossi, Ann. XV. s. p. 126, N XIV // Editio rarissima. Steinschn. Catal. 2273.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты декоративной бумагой, корешок и уголки пергаменные, на корешке надпись от руки: Ante 1480. תשובות הרשב"א קודם ר"מ

---

4. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 8. 126. 7. Из коллекции Д.Г. Г и н ц б у р г а.

Бумага. Филиграни те же.

Сигнатура: (א - סו^{10} יו^{12}). Нет лл. 1, 162 (пустых).

Пометы к тексту. XV-XVII? вв., итальянский курсив, комментарии и дополнения к тексту: лл. 15а, 17а, 24б, 33а, 34а, 50б, 51б, 53а,54а, 105а. Исправления отдельных слов текста по рукописи(?) повсеместно.

Владельческие записи:

1) л. 2а, беглый курсив: תשובות להרשבא ספר רבני וליזן(?)

2) там же, запись в рамке: לר לבחירן (?)

3) л. 161б,густо замазанная чернилами запись: ...מהרבא מירושת(?) צדיק
...שלא // ...נעורידון ... // ... ... // ...יצחק מפיסא... //

Экслибрис коллекции Д.Г.Гинцбурга: прямоугольная наклейка с овальным рисунком - лев и олень держат геральдический щит с гербами. По краю экслибриса текст: כלך יפה רעיחי ומום אין בך מספרי מג"יד // ארגז...
שורה ... סי'

Цензорские записи:

1) л. 161б, подпись цензора: revisus per me Laurentiu' franquellu' 15(7?)5.

Переплет. XУ11-XУ111 вв., корешок отсутствует, крышки картонные, обтянуты кожей, на среднем срезе матерчатые завязки.

П р и м е ч а н и е:

- Šĕlōmō ben 'Aḇrāhām 'Ībn 'Aḏreṯ (RaŠbA) - талмудист, глава барселонской общины, один из крупнейших раввинских авторитетов своего времени. Родился в Барселоне в 1235/45 г., умер там же в 1310 г. Tĕšūḇōṯ has-Šĕ'ēlōṯ (Ответы на вопросы) - сборник ответов Шеломо Адрета на запросы различных общин из области религиозного права (הלכה). Состоит из 420 параграфов (חי"ר סימנים) и содержит помимо ответов на конкретные вопросы богатый материал для изучения юридического положения еврейских общин Италии и Испании, их внутренней организации, системы судебного производства и т.д.
- Количество листов, сигнатура и частично цитируемый текст восстановлены по № 4 и соответствуют Tišbi (Roma) 5. По Iak 8:160 л. - без учета отсутствующих лл. 152, 162 (пустого).

К о л о ф о н (л. 161б):

„Благословен Милосердный, помогающий нам, „благословен дающий усталому силу и умножающий мощь бессильного" (Ис 40, 29). Закончились эти ответы на вопросы учителя Шеломо бен Адрета".[1]

---

5. משה בן מימון (רמב"ם). מורה נבוכים. מתורגם מערבית ע"י שמואל בן יהודה אבן תבון (עם מפתח הענינים ליהודה אלחריזי). חמ"ד, חש"מ, חש"ה (רומא(?), לערך רלג-רלה).

M Ō Š E ben M A Y M Ō N (1135-1204). MŌRĒ NĒḆŪḴĪM. Transl. ex arab.: Šĕmū'ēl ben Yĕhūḏā 'Ībn Tibbōn. (Capit.: Yĕhūḏā 'al-Harīzī). S.l.: s.t., s.a. (Roma(?), c. 1473-1475). 4°.

156 л., сигн.:(א - טו 10 יו 6), 1 стб., 36 строк. Печ. поле: 120x183 мм.

[1] В ориг. название сочинения и имя автора даны в форме аббревиатур.

Шрифт: 1) квадратный 10:50 мм (основной текст); 2) квадратный, большие буквы „א" - 4,5 мм (начало текста, начальные слова разделов, глав). В отдельных частях текста шрифта 2 используются буквы „פ", „ל" и „ס" шрифта 1 („פרק", „לא", „סו"). Употребляется лигатура אל (шрифт 1). Расширенные буквы отсутствуют.

Нумерация листов, тетрадей отсутствует. Колонтитулы, кустоды отсутствуют. N.S.: אלהים - אלהים, ה׳,י׳ - יהוה; אֹהים. Сокращения и аббревиатуры обозначаются точками над буквами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте, помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления отсутствуют.

Т е к с т:

דף 1 - חלק, דף 2א: ^{3}(2) דברי (1) שמואל בן ר׳ יהודה בן חבון זל מעחיק המאמר הזה מלשון // הגרי אל לשו׳ עברי אמר מחנצל לא מהיותי חכם בעיני השיאני׳ //...

דף 3ב, שורה 20: (1)...אמר // הרב המחבר הוי כל חועה בשדה חורה סורה ודרוך יד מעגלה // סמא וכסיל לא יעבור בה דרך קודש יקרא לה // ^{3}(2) אמר (1) שמואֹ בן ר׳ יהודה בן חבון זל כתב הרב המחבר // בשם ה׳ אֹ עולם החלמיד החשוב ר׳יוסף שֹץ בר׳ יהודה // נע הנה מאז באת אלי... // דף 4א, שורה 10: ^{2}(2) אמר (1) שמואל בן יהודה בן חבון זל אמר הרב המחבר ^{2}(2) המאמר // (1) הזה עניינו הראשון לבאר ענייני שמות באו // בספרי הנבואה ... // דף 7א, שורה 7: ...^{2}(2) הקדמה // (1) סבות הסחירה או ההפך הנמצא בספר הספרים או בחבור מן // החבורים אחת משכע סבות... // דף 7ב, שורה 32: ^{2}(2) אמר שמואֹ בן יהודה בן חבון זל אמ׳ הרב המחבר זצוקל פתחו שערי׳ ויבא // גוי צדיק שומר אמונים // ^{2}(2) פרק (1) צלם ודמות פרק א׳כבר חשבו בני אדם כי צלם בלשון // העברי יורה על חמונה הדבר וחארו והביא זה אל הגשמה גמורה // לאמרו נעשה אדם בצלמנו כדמותנו וחשבו שהשם ... //

דף 54ב: ^{2}(2) החלק השני (1) ההקדמות הצדיך אליהם בקיום מציאות // האֹוה יחעלה ובמופחים על היותו לא גוף // דף 95ב: ^{2}(2) הח (1) ל (2) ק הש (1) ל (2) ישי הקדמה (1) הנה בארנו פעמים רבות // שעקר הכונה היה בזה המאמר // לבאר מה שאפשר לבארו ... // שורה 32 ^{2}(2) פרק א (1)ידוע שמבני אדם אנשים שצורת // פניהם דומה לצורת משאר בעלי // דף 96א:(1) החיים שנראה איש כאֹו פניו... //

דף 149ב, שורה 23: (1) זה הספר נשלם ב׳ י׳אֹ עולם // וזה לשון המעחיק השלמחי העחקת המאמר הנכבד הזה בחדש סבת שנה ארבעת // אֹפים וחשע מאות וששים וחמש לבריאת עולם אני שמואֹ בן יהודה חבון חהלה // לאל חיי אשר עזרני עד הנה הוא יעזרני ויושיעני ברוב רחמיו וחסדיו הרבים וישים // חלקנו בסביני סחריו ויודעי סודות חורוחינו ויחננו בכלל הנבואה המיועדת על ידי // נביאיו והלכו עמי רבים ואמרו לכו נעלה אל הר י׳ וֹאֹ בית אֹהי יעקב ויורנו מדרכיו // ונלכה באורחותיו

כי מציון תצא תורה ודבר י׳ מירושלי׳ ונאמר בית יעקב לכו // ונלכה באור י׳ //
דף 150א: ^{2}(2) השער (1) הזה בזכרון מניני חלקי הספר ופרקיו וענין הפרקי׳ //
... דף 155א, שורה 6: ...(1) נשלמו הפרקים מאלו שלשה החלקים וראשי הפרקי׳ //
במה שדובר בהם בכל פרק ופרק בעבור ימצא האדם המבוקש בנקל מראש ועד // סוף
לבד אשר לא ימצא בו כוונת הרב המחבר ולא בדרך החריזי החלק הראשון // פרקיו
עו החלק השני פרקיו מח החלק השלישי פרקיו נד //
דף 155ב, 156 - חלקים.

- Hain 1052, Goff Heb-80, Kis 444, 445.

- Friedb מ1058 (1), Benjakob ^{D}800, Berl 9, Ch 722, Cow p. 482, Pr 7435, St 11 (col 1894) 6513 (100), Zed p. 579.

- Adler 31, Cassuto 6, Cohen 24, Eisenst (22), Freim (Ink) (76), Freim (Perg) 5, Freim (Thes) A 18, Friedb (Hist) p. 3 (7), Gold 8, Hab (100), Iak 35, Ier 24, 25, Jacobs 24, Marx (HUC) 51, Meyer (EJ) 155, Meyer (Stc) 8, Rosent 49, Schwab 8, Rossi (Annales) p. 121, Rossi (Hebr) p. 58, Tišbi (Roma) 8, Nisbi (Vatic) 16, YE 24.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни: „Арбалет в круге" сходно с Briquet 746, Lucques 1469-73, var. simil.:...Rome 1469-72.

Сигнатура: (12 יד 8 יג 12 יב 8 יא 12 יט 8 ח 12 ז 8 ו 12 ד 8 ג 12 ב 8 א 8 סו יו 6). Нет лл. 1 (пустого),156 (пустого).

Пометы к тексту. XV-XVII вв., беглый итальянский курсив, комментарии к тексту: лл. 2а, 3а, 4а-б, 8а-б, 9а-б, 10а-б, 11а-б, 14б, 117а. Запись на латинском яз.: л. 6а.

XVIII(?) в., стилизация под квадратный шрифт - рукописные колонтитулы на многих листах, неполные выходные данные на защитном листе перед текстом, один почерк(?).

Владельческие записи:

1) л. 2а, в верхней части листа, ашкеназский курсив: לח"ו וחנן ה׳
לעבדו יעקב ... // שלי יחיאל כהן //

2) там же, ашкеназский курсив: שלי יחיאל חכהן

3) защитный лист перед текстом, в верхнем правом углу роспись: D. Chwolson; под выходными данными запись: קודם ר"ם Moreh-Nebukim // Maimonidic // Ante 1480 // De hoc editione v. de Rossi, Ann. XV. s. // 11, VII, p. 121 //

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки переплета картонные, обтянуты ледерином; корешок кожаный с золотым тиснением: מורה נבוכים להרמב"ם

Moreh-Nebuchim. Maimonidis. Ante 1480.

---

6. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc4. 168. 3. Из коллекции Д.Г. Г и н ц б у р г а.

П е р г а м е н.

Сигнатура: (א^{10} - סו^{10} יו^{6}). Нет лл. 1 (пустого), 155, 156 (пустого).

Пометы к тексту. Краткие примечания к тексту, отдельные слова: лл. 10а, 11а, 12а, 16б, 19а, 25б, 35б, 84а, 100а, 112б.

Текст отсутствующего л. 155 восстановлен четким почерком, стилизованным под квадратный шрифт.

Владельческие записи:

1) верхняя крышка переплета, ашкеназский курсив, XIX в.: מורה נבוכים נדפס על קלף // דפוס ראשון // (רומא רל"ז(?) 1477) // נקנה מרשימת הר' רכיין ראבינאוויץ במינכען // 9 משנת תרמ"ג // במחיר 200 מארק, והובא אל גנזי הספרים // של הבארון ר' דוד גינצבורג בפטרבורג, מנחת מאת // הר' אברהם בן יצחק ז"ק ז"ל פה פטרבורג //.

2) л. 2а, сефардский курсив, XV-XVI вв.(?): זה חס' א' חנן ה' לי מירושת דוד בס"ר יצחק מלומנוס(?) זצל // אליעזר גרשון עמרון יצ"ו //

3) л. 149б, итальянский курсив, XVI-XVII вв.(?): זה חלק אנוש דל(?) שלי רפאל בכם אברהם יצו // מאורבינו //

4) защитный лист после текста, курсив: Yoab del Vecchio // Questo Libro e del Sig Yoab // del Vecchio // Chi lo troverà avrà una // buona mancia //

Экслибрис коллекции Д.Г.Гинцбурга.

Цензорские записи:

1) л. 154б, подпись: Fra. Antonius Costantius

Переплет. XVIII? в., цельнокожаный. На крышке надпись слепым тиснением: מורה נבוכים על קלף

---

7. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 168. 2.

Бумага. Филиграни соотв. № 5.

Сигнатура: (א^{10} - טו^{10} יו^{6}). Нет лл. 1, 156 (пустых).

Пометы к тексту. На многих листах отдельные слова, краткие замечания к тексту, итальянский курсив и полукурсив. Между лл. 100-101 вплетен лист с записями итальянским курсивом.

Владельческие записи:

1) л. 2а: מורה נבוכים...שלי דוד קנין(?) כספי שנת חמ"ח(?) //

Цензорские записи. Лист 25б, строка 14 густо зачеркнута (упоминание триединства Бога).

Подписи цензоров:

1) revisus per me Laurentiu' franquellu' 1575

2) Camillo Jaghel 1611

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты мраморной бумагой. Корешок кожаный с золотым тиснением: מורה נבוכים הוצאה ראשונה רל"ז

Примечание:

- Mōše ben Maymōn (Maimonid, RaMbaM) - выдающийся философ, законовед, комментатор, глава еврейских общин Египта, один из самых больших авторитетов иудаизма. Родился в Кордове(Испания) в 1135 г., умер в Фостате (Египет) в 1204 г.
- Mōre Nĕḇūḵīm (Путеводитель блуждающих) - основное философское произведение Моше бен Маймона, объединяющее библейско-талмудический иудаизм с философской системой Аристотеля, написано около 1190 г. „Путеводитель блуждающих" значительно повлиял на развитие средневековой философии.

Šĕmū'ēl ben Yĕhūḏā 'Ibn Tibbon - представитель семьи переводчиков с арабского языка Ибн Тиббонов. Родился в Люнеле (Франция) около 1160 г., умер в Марселе около 1230 г. Переводы Ибн Тиббонов способствовали формированию научной терминологии в древнееврейском языке, знакомству Западной Европы с научными достижениями Востока.

Yĕhūḏā 'al-Harīzī - поэт и переводчик из Испании. Родился около 1165 г., умер около 1234 г. Йехуда аль-Харизи также перевел „Путеводитель блуждающих", однако его перевод не имел широкого распространения.

8. משה בן מימון (רמב״ם). משנה תורה. יד החזקה. ספר א-ב.
חמ״ד: שלמה בן יהודה, עובדיה בן משה, חש״ד (רומא(?)),
לערך רל״ב-רל״ה.

M Ō Š E ben M A Y M Ō N (1135-1204). MIŠNĒ TŌRĀ.
YĀḎ HA-ḤĂZĀQĀ. Lib. 1-2. S.l.: Šĕlōmō ben Yĕhūḏā,
ʿŌḇaḏyā ben Mōše, s.a. (Roma(?), c.1473-1475). 2°.

352 л. 184, 168 лл. , сигн.: א - יח 10 יט 4 כ - כג 10 כד 8 כה 10 כו 6 , 2 стб., 63 строки. Печ. поле: 304x194 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:48 мм (основной текст); 2) квадратный, большие буквы „א" - 6 мм (начало текста, названия книг, нумерация глав). Употребляется лигатура אל (шрифт 1). Расширенные буквы отсутствуют.

Нумерация листов, тетрадей отсутствует. Колонтитулы, кустоды отсутствуют. N.S.: יהוה - ה׳ , אלהים - אֹהים (шрифт 1). Сокращения и аббревиатуры обозначаются точками над буквами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте. Лист 233а - пропущен текст 18 главы 10-й книги - вклеен в нижней части листа 1 стб., шрифт тот же .

Элементы декоративного оформления: л. 34б - гравированные чертежы, иллюстрирующие текст.

Т е к с т:

דף 1א - חלק, דף 2א: (2) אז לא אבוש בהביטי אל // כל מצותיך // [7](2) כל המצות
(1) שניתנו לו למשה בסיני // בפירושן ניתנו שנאמר // ואתנה לך את לוחות //
האבן והתורה והמצוה // ... דף 11א, עמודה א, שורה 26: (2) ספר ראשון והוא
ספר // המדע // (1) הלכותיו חמש ... // דף 183ב, עמודה ב: (2) נגמר ספר שביעי
והוא // ספר זרעים // (1) והלכותיו שבע ופרקיו חמשה ושמונים // ...שורה 20:
(1) בריך רחמנא דסייען מריש ועד כען // שורה 21 - ק ו ל ו פ ו ן:
(1) וחכל מלאכת עבודת הקדש השבעה הספרים הראשוני׳ על // ידי
המחוקקי׳ שלמה בר׳ יהודה ועובדיה בר׳ משה ה׳ יזכינו //
להתחיל ולהשלים החצי האחרו׳ וספרי׳ אחרי׳ לחיים ולשלו׳ //
דף 184 - חלק, דף 185א, עמודה א: (1) שאלו שלום ירושלים ישליו אוהביך //
(2) ספר שמיני והוא ספר // עבודה // (1) הלכותיו תשע... // דף 234א, עמודה א,
שורה 51: (2) אמר (1) מעתיק המימוני הזה כמתנצל אֹו // האחד
ועׂ׳ פרקים אשר מתחלת // ספר טהרה עד כאן לא

היה לנו כי // אם העתק אחד ולכן ראוי למעיין // להשחדל
להביהם אבל הספר הזה בכללו מחחלחו ועד סופו היה לנו //
ד׳ או ב׳ העחקות זולח האחד // ועשרים פרקים כאשר זכרחי //
דף 333א, עמודה א: (2) ספר ארבעה עשר // (1) והוא ספר שפסים
הלכותיו חמש וזהו סידורן // ...דף 351א, עמודה ב, שורה 32:
בריך רחמנא דסייען // דף 352ב - חלק.

- Hain 10522, Goff Heb-76, IGI 6749, Kis 442, Ohly 1848.

- Friedb 4159 (3), Benjacob 2513, Ch 872, Cow p. 474, Pr 7340, St 11 (col 1870) 6513 (1), Zed p. 582.

- Artom 6, Freim (Ink) (75), Freim (Thes) A 17, Friedb (Hist) p. 3 (9), Gold 9, Hab (91), Iak 36, 37, Ier 22, Jacobs 18, Marx (HUC) 49, Meyer (EJ) 156, Meyer (Stc) 9, Schwab 9, Rossi (Annales) p. 126, Rossi (Hebr) p. 69, Tišbi (Roma) 9, Tišbi (Vatic) 17, Wien (List) 1, YE 18.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Хвольсона.

Бумага. Филиграни: 1) „Арбалет в круге" сходно с Briquet 746, Lucques, 1469-73, var. simil.:...Rome 1477. 2) „Крылатый лев с книгой, сидящий на задних лапах". 3) „Корона в круге" такого же типа, как Briquet 4860, Florence, 1471. 4) „Гиря?" такого же типа, как Лихачев 4234, Венеция,1477.

Сигнатура не восстанавливается. Нет лл. 1 (пустого), 10-51, 60-91, 100-101, 110-111, 120, 131, 184 (пустого), 352. Листы 271 - 330 (книги 11-13) имеют значительно отличающийся обрез полей, не имеют маргиналий. Можно предположить, что экземпляр формировался из различных фрагментов.

Пометы к тексту. XV?-XVII вв., итальянский курсив: л. 133б (повторен на полях текст стб. 2, стр. 37-38), л. 139а (полуобрезанная запись), л. 161б (полуобрезанная запись).

XIX в., полукурсив, почерк Д.А.Хвольсона?: л. 228б (восстановлен на полях стертый текст) , л. 229а-б (вписан отсутствующий в издании текст).

Владельческие записи:

1) л. 2а, беглый сефардский курсив: חן לה׳ אלוקים(?) השמיים והארץ וכל
אשר בה קינייך (!) כספי... ...אלעזר יצו בכם יצחק ברוך יצו איש סופיא(?) קניחי
סכמה(?)... // ...

2) л. 2а, ашкеназский полукурсив: // שלי שמואל בכמר עמינדב זל
3) л. 186а: // שמואל יצו אב בני ישראל יצו

Цензорские записи. Отдельные слова, строки, текст которых вызывает ассоциации с христианством, густо замазаны чернилами: лл. 2а, 4а, 103а, 119а, 125а-б, 214б, 228б, 351б.

Переплет. XIX в., крышки переплета картонные, обтянуты ледерином, корешок кожаный с золотым тиснением: משנה תורה להרמב"ם דפוס ראשון קודם ר"מ
Editio princeps ante 1480

---

9. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни: № 1, 2, 3.

Сигнатура: Первый лист каждой тетради пронумерован от руки переплетчиком?: $1-4^{10}$ 5^{8} 6^{10} 7^{6} 8^{10} (9^{12}) 10^{10} 11^{10} 12^{10} 13^{10} 14^{10} $15^{12?}$...

Только 2-й том (лл. 185-330). Нет лл. 259-271 (тетр. 9), 331-352.

Пометы к тексту отсутствуют.

Владельческие записи:

1) защитный лист перед текстом, XVIII-XIX вв., итальянский яз.: Maimonide Jad chazaka. vol. 2) Editione principe sinn' anno e luogo // Vedi An. De Rossi pag. 126 - ... //

Печать коллекции М.А.Л.Фридланда.

Цензорские записи. Слово "גוי" заменяется на "עובד עז": лл.263б, 279а, 284а, 286б, 288а-б, 296а-б, 304а, 308б, 315а.

Переплет. XIX в., полукожаный, крышки картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: משנה תורה רמב"ם דפוס ראשון באיטליא ר"מ 1480

---

10. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 2. 58.

Бумага. Филиграни: № 1, 2.

Нет лл. 1-31, 40-41, 74-76, 344-345, 350-352. Многие листы дефектные, сохранились фрагментарно. Отдельные листы не скреплены с блоком переплета:

Пометы к тексту. Краткие комментарии к тексту, итальянский курсив: лл. 30а-183б. Рукописные колонтитулы повсеместно.

Владельческие записи, печати отсутствуют.

Цензорские записи. Отдельные слова, выражения густо замазаны чернилами: лл. 43а, 45а.

Переплет. XX? в. Крышки переплета бумажные, корешок отсутствует.

Примечание:

- Об авторе см. примеч. к № 5-7.

Miśnē Tōrā. Yāḏ ha-Házāqà (Второзаконие;Сильная рука) - систематический свод религиозных законов, догматов и обрядов. Написан около 1180 г., имел значительное влияние на развитие средневекового иудаизма.

- Количество листов, сигнатура и частично цитируемый текст восстановлены по Tišbi (Roma) 9. Iak 36: т. 1 - 182? л. (без учета лл. 1 и 184 (пустых)).

Филиграни даны по экземпляру № 8. Tišbi (Roma) - отмечен также знак „Орел с расправленными крыльями".

Колофон (л. 181б):

„И закончилась святая работа семи первых книг печатниками[1] Шеломо бен Йехуда и Овадьей бен Моше. Бог да сподобит нас начать и закончить вторую половину и другие книги во имя Жизни и Мира".

„Извинение" печатников (л. 234а):

„Сказал печатник[2] этого сочинения Маймонида извиняясь: эта двадцать одна глава от начала книги „Tohora"до сюда у нас имелась лишь в одной копии, и поэтому желательно изучающему постараться откорректировать их. Но вообще<сочинение>это от начала до конца было у нас в четырех или трех копиях, исключая эту двадцать одну главу, которые я упомянул".

Факсимильное издание текста:

משנה תורה. הוא היד החזקה לרבינו משה בן מימון ז"ל. מהדורה חדשה מצולמת מדפוס רומי ר"פ. עם מבוא מאת הרב יהודה ליב הכהן מימון. ירושליט: הוצאת מוסד הרב קוק, תשט"ו/1955.

---

[1] В ориг. „מחוקקים", т.е. более точно в данном контексте резчики, гравировальщики.

[2] В ориг. „מעתיק", т.е. переписчик.

П И О В Е Д И С А К К О

(P I O V E D I S A C C O - פ י י ב י א ד י ש ק ו)

Город в провинции Падуя. С 1405 г. находится под властью Венецианской республики с сохранением частичной административной автономии.

Первой и единственной в XV в. типографией в городе была еврейская типография Мешуллама Кузи с сыновьями (משלם קוזי ובניו). По „Краткому каталогу" Х. Мейера зафиксировано два издания (Meyer(Stc) 11-12):

1) Ya`áqôḇ ben 'Āśēr. 'Arbā`á Ṭūrīm. Lib. 1-4 // 3.VII.1475;

2) Sēlīhōṯ Minhag 'Aškénaz // S.l., s.t., s.a (выполнено тем же набором шрифтов).

Датированное издание типографии ('Arbā`ā Ṭūrīm)является вторым из известных на сегодняшний день датированных еврейских инкунабулов[1] и, учитывая его объем 459(?)л. , может считаться первым из датированных изданий по времени начала работы над ним.[2]

Из колофона первой части датированного издания понятно, что типограф умер в начале работы и она была завершена его сыновьями.[3]

---

[1] Первое из известных датированных изданий: Šélōmō ben Yiṣḥāq. Pērūš hat-Tōrā // Redgio di Calabria,'Aḇrāhām Garton, 5.II.1475.

[2] Хвольсон Д.А. Еврейские старопечатные книги // СПб.,б.г. С. 4.

[3] „ הידעתם את מי יעץ חקוק ארבע הטורים הנה הרב מהר"ר קוזי נדיב גם איש כינים // אך לא היה עם סיומי זאת אקונן בכפלים..."// (Знаете ли вы, кто посоветовал напечатать эти „Четыре горы". Это господин учитель наш Кузи, донатор и посредник. Но он не был при окончании моем <т.е. книги>, это я оплачу вдвойне... (цит. по: Freim (Thes) A 2.6.).

11. יעקב בן אשר (ריב"א). ארבעה טורים. ספר ב-ד. פייביא די שקו: משלם קוזי ובניו, כ"ח תמוז רל"ה.

Y A ʿ Ă Q Ō B ben ʿĂ Š Ē R (c.1270-c.1340). ʿARBĀʿĀ ṬŪRĪM. Lib. 3-4. Piove di Sacco: Měšullām Qūzī et filii, 28 Tammūz (5)235 / 3.VII.1475. 2°.

65, 163 л., 2 стб., (кн. 3, лл. 29-30 - 1 стб.), 54 строки (кн. 3, лл. 29-30 - 64-65 строк), печ. поле: 134-136x197 мм.

Шрифт: 1) квадратный, мелкие буквы 10:37 мм (основной текст); 2) квадратный, большие буквы 2:16 мм (начало текста кн. 3, первые слова разделов, буквенная нумерация разделов); 3) квадратный „ב" - 3 мм (начало текста кн. 4, первые слова разделов). Шрифт 1: буква „ר" нестандартного написания, буквы „ח" и „ה" часто одинаковы. Употребляется лигатура אל (кн. 4, шрифт 1, 2). Расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов, тетрадей отсутствует. Колонтитулы и кустоды отсутствуют. N.S.: ת׳ - יהוה, אלקים - אקים (кн. 4, шрифт 1). Сокращения и аббревиатуры обозначаются точками над буквами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки. Кн. 3: лл. 4-5 напечатан один текст, лл. 8-9 напечатан один текст.

Элементы декоративного оформления отсутствуют.

Т е к с т:

Кн. 3 („אבן העזר"='Eben hā-ʿĒzer).

דף 1א, עמודה א: (2) לא טוב היות האדם // לבדו אעשה לו עזר // כנגדו // (2)[3] יחבורך (1) שטר של הבה שהוא חפץ // בטובת ביריותיו (sic!) שיודע ש // שאין טוב לאדם להיות ל // לבדו ועל כן עשה לו עזר כנגדו ועוד כי כוונת הבור׳// ... עמודה ב, שורה 30: (2) ב // (2)[3] לא (1) ישא אדם אלא אשה הוגן // הוגנת לו פי׳ שלא יהא בה שו // שום פסול ... // ... דף 33א, עמודה ב, שורה 43: (2)[3]שכיב (1) מרע שאסר תנו (2)[3] קט // (1) מאתים זוז לא // לאשתי בראוי לה //... דף 33ב - חלק, דף 34א, עמודה א: (2)[3] האשה (1) שבאה ליפרע (2)[3] קי // (1) מכתובת׳ והוא // במקום שאין כ // כותבים או במקום ...//... דף 61ב, עמודה א, שורה 40: (2)[3] מי (1) שקיד׳ אחת משתי אחיות (2)[3] קעו // (1) ואינ׳ יודע איזו קידש אפי׳// ...עמודה ב, שורה 52: לראשון ולשני לכל אחד בן אחד מאשה אחרת ומתו // זה הספק חולץ לנשותיהן שאם הוא אחיו מאביו ה // הרי היא יבמתו ואם אינו נכריח היא לו ומותרת בה // ...דף 63, עמודה א: (1)...ש בביאה ובמה מקדש ואיסור בה //...

עם הפנויה אפילו אם יחדה לו //... עמודה ב, שורה 37: ^{2}(2) נג (1) הפוסק לחחנו
ומח החתן וה... // או לבחו... דף 65א, עמודה ב, שורה 48: ^{2}(2) קעז (1) הילכות
אונס ומפתה ומוציא שם ר // רע // (2) קעו(?) (1) הילכות סוסה //
דף 65ב - חלק.

Кн. 4 („חושן המשפט"=Ḥōšen ham-Miśpāṭ).
דף 1א, עמודה א: ^{3}(3) ברוך (1) ה' אלהי ישראל אשר בחר בנו מכל העמי' // ונתן לנו
תורת אמת' משפטים ישרים // ...דף 9א, עמודה א: (2) רבן שמעון בן // גמליאל
אומר על // (1) שלש' דברי' העולם קיי' על הדי' ועל האמ' ועל השלו' // דף 11א,
עמודה א: (1) פסולי' לדון: וצריך שלא יהו הדיינין קרובין זה ל // לזה...//
...דף 161ב, שורה 43: (2) חושן המשפט נשלם שבח לא עולם //
שורה 44, ק ו ל ו פ ו ן:

(1) וחכל מלאכת עבודה הקודש ביום שיני עשרים ושמנה לחדש
חמוז הוא החדש הרביעי חמשח אלפים ורלה למספר קבועי
בפייביא דישקו בבית מהר משלם המכונה קוזי יבורך מעתה ועד עולם
(2) ח ז ק

(1) אני חכמה לכל חכמה עט	רח	אני נסתר לכל סוד מסג	רח
בלי קולמוס ורישומי ניכ	רח	באין סופר חוברתי למחב	רח
בבת אחת דיו עלי עוב	רח	בלי שירטוט כתיבה מיוש	רח
חמיה על דבורה הגב	רח	בשבט סופרים היא משושר	רח (sic!)
לו אותי ראחה במחח	רח	עלי ראשה הושמתי לכות	רח

דף 162, 163 - חלקים.

- Hain 1881, Goff Heb-47, IGI 5089, Kis 347.
- Friedb ס 100 (1), Benjakob ס60, Cow p. 288, Pr 7231, St II (col 1181) 5500, Zed p. 296.
- Artom 1, Eisenst 6, Freim (Ink) (2), Freim (Thes) A 2, Friedb (Hist) p. 8 (2), Gold 10, Hab (3), Ier 11, Jacobs 2, Marx (HUC) 65, Meyer (EJ) 124, Meyer (Stc) 11, Schwab 3, Rossi (Annales) p. 5, Rossi (Hebr) p. 12, YE 2.

ГПБ. Отдел рукописной и редкой книги. Шифр: 9. 3. 4. 23.

Бумага. Филиграни: „Три горы, над средней вершиной полумесяц", „Три горы, над средней вершиной цветок", „Голова быка, между рогами цветок".

Только кн. 3. Нет лл. 3, 10, 62. Листы 63-65 - дефектные.

Сигнатура не восстанавливается.

Пометы к тексту отсутствуют.

Лист 65б (пустой) запись XIX? в.: Jacob b. Ascher // 'Arba`ah Tûrîm // Th. p Eben ha`Ezer // Piove di Sacco 295 (298?)// 1475 (1478?).

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX-XX? вв., крышки обтянуты **черным ледерином.**

---

12. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 165. 5. Из коллекции Д.Г. Г и н ц б у р г а.

Бумага. Филиграни те же.

Только кн. 4. Сигн.: (א- טו ^{10} יו ^{8} יז $^{(5?)}$).

Пометы к тексту. Краткие записи на полях: лл. 11б, 16а, 22б,163б.

Владельческие записи:

1) л. 162а пустой , ашкеназский курсив: נאו׳ יצחק איזיק בן אב(?) מהורר יוסף // שליסאס מזומר(?) הריזר(?) //

2) там же, мелкий курсив: היום יום א׳ יג אייר כתבא (!) היתחלתי(!) ללמוד סאע // אצל המופלג אבר רם כמהר זלמן כץ(?) //

3) л. 163а пустой , ашкеназский курсив: נאו׳ יצחק איזיק בלאא יוסף שליסאס מקק // זומר(?) הריזר(?) //

4) там же. квадратные буквы, стилизованные под печатный шрифт:

ספר חלז שייך להקטן // איצק בר פו משה בריל // מווירמש //

Экслибрис коллекции Д.Г. **Гинцбурга.**

Цензорские записи. Лист 162а-б, несколько неразборчивых цензорских(?) записей: ... ... Ano 1660 ... $\frac{1}{1}$ maij ... //; ... ... $\frac{1}{1}$ maij Ano 1660 ...//; ... ... $\frac{1}{1}$ maij 1662 ... //

Переплет. XIX? в., крышки картонные, обтянуты ледерином. Корешок ледериновый. На корешке наклейка с надписью: סור ח"מ פייביא די שקו רל"ה

П р и м е ч а н и е:

- Ya`ăqōḇ ben 'Ăšēr (Ba`al haṭ-Ṭūrīm, RIBA) - один из основных авторитетов средневековья в области религиозного права (הלכה). Родился в Германии около 1270 г., умер в Испании около 1340 г. Йааков бен Ашер обучался у своего отца, главы еврейских общин Германии Ашера бен Иехиеля (1250?-1327).

'Arbā`ā Ṭūrīm (Четыре горы; четыре столба; четыре столбца - содержание сочинения допускает все варианты перевода) - компендиум по практическому религиозному праву (הלכה פסוקה), написанный на основе современной автору ашкеназской (т.е. западноевропейской) традиции. Сочинение делится на четыре раздела: 1) 'Ōrah Ḥayyīm (образ жизни) - законы повседневной жизни, субботы, новомесяченья и праздников; 2) Yōre Dē`ā (обучающий мудрости) - правила убоя скота, законы ритуальной чистоты; 3) 'Eben hā-`Ēzer (основа помощи) - законы о женской гигиене, семейное право; 4) Ḥōšen ham-Mispāṭ (облачение Закона) - гражданское законодательство. Благодаря краткости изложения, ясности языка и четкости распределения материала сочинение имело широкую популярность и послужило основой для последующих компиляций в данной области.

К о л о ф о н (кн. 4, л. 161б):

„И закончился святой труд в понедельник в 28 день месяца Таммуз, который месяц четвертый <года> пять тысяч и двести тридцать пятого по установленному счету. В Пиове ди Сакко, в доме учителя нашего господина Мешуллама, прозванного Кузи. Да будет благословен он отныне и вовеки.

К р е п и с ь.[1]

Я мудрость, всякой мудрости венец. / Я скрытое всякой тайны обрамление. //
Без пера, а запись моя видна. / Без писца я сложилась в книгу. //
Сразу чернила по мне проходят. / Без разлиновки написанное выпрямлено. //
Удивляюсь Деворе героине, / Перо писцов воспевающей.[2] //
Если б меня она увидела украцкой, / На ее главу была б я возложена короной. //

[1] От слова „Крепись" (חזק) колофон стихотворный.

[2] Данный образ основан на толковании 14 стиха „Песни Деворы и Валака" (Суд 5, 14): „... ומזבולן משכים בשבט סופר ..." (...а от Зевулуна пришли владеющие тростью писцов).

М А Н Т У Я

(M A N T O V A - מנטובה)

Столица провинции Ломбардия. Первую типографию в городе основал в 1471 г. Пьетро Адамо де Микели (Pietro Adamo de Micheli). Через несколько лет в Мантуе была открыта первая еврейская типография Аврахама Коната (אברהם כונת).[1] Точная дата начала деятельности А.Коната в городе не известна. По „Краткому каталогу" Х. Мейера учтено восемь изданий, относящихся к данной типографии (Meyer (Stc) 13-20), - два из них датированные:

1) Ya'ăqōḇ ben 'Āśēr. 'Arbā'ā Ṭūrīm. Lib. 1 // 6.VI.1476.

2) I d e m. Lib. 2 // 25.VII.1476.

Типография существовала приблизительно до 1480 г., что позволяет условно датировать отраженные в Каталоге издания 1475-1480 гг.

В тексте колофонов А.Конат называет себя „дипломированный ученик врачей, малый из помощников раввинов" (или членов раввинского суда; חלמיד רופאים הנסמך זעירא דמן חברייא).[2] В колофонах отдельных изданий упоминается жена типографа Эстелина (אשסלינה) и компаньон(?) Аврахам Йедидья ха-Эзрахи из Кельна (אברהם ידידיה האזרחי מקולונייא).

Издания А. Коната отличаются особым изяществом, индивидуальностью формы шрифта (раввинский курсив „Коната"). Тексты колофонов и репертуар изданий свидетельствуют о широте взглядов типографа, его гуманистической ориентации (см. примечания к изданиям).

---

[1] По мнению отдельных исследователей, это был филиал типографии Пьетро Адамо де Микели. См., например: כהנא א. הקדמה // ספר יוסיפון כפי דפוס מנטובה קודם ר"ם לפ"ק. מהד' דוד בן נפתלי ברון גינצבורג... ברדיטשוב, חיים יעקב שיפסיל, תרנ"ו-תרע"ו/1896-1906. עמ' 7.

[2] См. примечания к № 13; интересно отметить, что основатель первой городской типографии был также врачом и юристом.

13. יהודה בן יחיאל מסיר ליאון. נפת צופים. חמ"ד (מנסרבה):
אברהם בן שלמה כונת, חש"ד (לערך רל"ה-ר"ם).

Y Ĕ H Ū D Ā ben Y Ĕ H Ī ' Ē L M E S I R L E O N (XV s.). NŌPĔT ṢŪPĪM. S.l. (Mantova): 'Abrāhām ben Šĕlōmō Konat, s.a. (c. 1475-1480). 8°.

176 л., сигн.: (א - ז 10 ח 8 ט 10 י 8 יא 10 יב 8 יג 10 יד 8 טו 10 יז 8 יח 10 יט 8 יז), 1 стб., 23 строки, печ, поле: 89-90x125-126 мм.

Шрифт: 1) раввинский курсив „Коната", 10:56 мм (основной текст); 2) квадратный шрифт, большие буквы „א" - 5,5 мм (название сочинения, слова „раздел", „глава", „сказал" (открывающее текст)). Употребляется лигатура אל (шрифт 1). Расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов, тетрадей отсутствует. Колонтитулы, кустоды отсутствуют. N.S.: יהוה - י"י , אלהים - אקים . Сокращения обозначаются точкой над последней буквой слова. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления отсутствуют.

Т е к с т:

דף 1א: (2) ספר נפת צופים // (1) הדור חפץ שפחי דעת על מה נרפים אתם נרפים// הסיבו נגן הרבו שיר כי בא מגיד נפת צופים // חבר ספר אמרי שפר כשמו כן הוא נפת צופים // (2)[2] אמר (1) העבד הקטן האוהב הנאמן יהודה // יצו הנקרא מסיר ליאון בימים ההם // בהיות אור ישראל כאור החמה כאור שבעת הימים // ...

דף 5א: (2)[2] אמר (1) אריסטוטלס בראשון מההלצה שענין ההלצה // הוא כח עומס על עצמו ההפסקה האפשרית // ...דף 11א (1): הפחיתיות שהוא רשע כי כן יקרא הרשע סתם הוא גם // כן חסר השכל... // ...דף 176א, שורה 20: (1) והנה נשלם הנרצה ממנו // בזה החלק // שורה 22, ק ו ל ו פ ו ן:

(2)[2] אמר (1) אברהם קטן המשפיעים וחלמיד הרופאים // הנכמך זעירא דמן חבריא בכמר שלמה כונת // זלהה הכותב בכמה קלמוסים בלא מעשה נסים א // גנת אגוז השלמות ירדתי וראיתי ספר מגיד אמרי שפר // מספר סטורים בטפירים מפנינים יקרים נחלק לד' שערי' // כוללים כללים גדולים בשפה ברורה לא יערכם זהב // וזכוכית ואבן יקרה וכמהו לא נמצא בינינו בחכמת // ההלצה אשר מישר למדבר דבורו ויפק רצון האנשים// במאמרו ומי לא יחפוץ ביקרו וגדלת התפארת // הנותן בפשטי התורה והנבואה בכללה ועסרת גדולה // בדברי הקבלה כאשר תראה בשער פרק יג'// פקר הזכירה אחר אשר למד אותנו איכות הזכירה הם // המלאכותית ומהותה

ועשיית המקומות והצורות גם // בשער הד׳ בפרק לג׳ פרק ההמשכה ובשאר
המקומות // פשטים נפלאים אין להם ערך בסובם על כן אחזתיו // אף
חבקתיו והבאתיו אל חדרי משכיתי ושלחתי ידי // בקלמוסי וכתבתיו
לזכות בו את הרבים והיה ביאת זה // הספר בבית הקונה אותו
לתוספת ברכה והצלחה וחיי׳ // לו ולבניו אחריו לתכלית הנמשך ממנו
שיגדיל תורה // ויאדיר // ישא משלו עליו ויאמר //

אחרי רואי ספר מכריז נפת צופים אשביעך
אחזתי בו חבקתיו כי בו אמרי יושר אורך
כשמו ריסוריקא כן הוא ולך אֵ עולם אורך
כי המצאת זאת ליהודה מסיר ליאון ואברכך

- Hain 9370, Goff Heb-62, IGI 5102, Ohly 1602.

- Friedb 617 (1), Benjakob 367, Cow p. 362, Pr 6904, St II(col 1332) 5724(1), Zed p. 396.

- Adler 22, Artom 5, Eisenst(9),Freim (Ink)(6), Freim (Thes) A7, Friedb (Hist) p. 10 (5), Gold 15, Hab (8), Iak 32, Jacobs 9, Marx (HUC) 36, Meyer (EJ) 143, Meyer (Stc) 16, Rosent 1, Schwab 10, Rossi (Annales) p. 113, Rossi (Hebr) p. 64, Tišbi (Vatic) 5, Wien(List) 2, YE 9.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни: „Дракон" близко к Briquet 2649, Ferrare 1472. „Якорь?" (фрагмент рисунка на верхних полях листа).

Сигнатура - см. описание издания.

Пометы к тексту. XV-XVI вв., мелкий итальянский курсив, рукописные кустоды: лл. 10б, 20б, 30б, 40б, 50б, 60б, 70б, 78б, 88б, 96б, 106б, 114б, 124б,132б, 142б, 150б, 160б, 168б.

Владельческие записи:

1) л. 1а, беглый ашкеназский курсив, XIX в.: מספרי המשכיל ר׳ מענדיל לאנדעסבארג

2) защитный лист перед текстом, запись карандашем, четкий курсив, XIX-XX вв.: נפת צופים 77 דפוס ר"א כונה // מנטובה. לפני שנת ר"מ. 1480.

Печати:

1) защитный лист перед текстом, овальная печать с текстом: Buchhandlung. Antiquarium. Odessa. E. Deinard.

2) печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

3) л. 1а, цензорская печать: Сию книгу пересмот // рел раввин? // М:А...: 1837 //.

Цензорские записи:

1) л. 1а, подпись цензора под печатью № 3: М. Авербох.

2) л. 176б, подпись цензора: ...me Boniforte del Asinai // אני בוניפורט אסינאי //

Переплет. XIX в., полукожаный, крышки обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: // נפח צופים // דפוס ר"א // כונה // מנסונה // לפני שנה // ר"מ 1480 //

Примечание:

- Yĕhūdā ben Yĕhī'ēl Mesir Leon - раввин, философ, грамматист и вр[illegible] Жил в Италии во второй половине XV в. Йехуда Месир Леон - характерный представитель еврейских просвещенных кругов Италии периода зрелого Ренессанса, стремившихся к гармоничному сочетанию национальной культурной традиции с идеями гуманизма.

Nōpet Ṣūpīm (Пс 19, 11. Сотовый мед) - сочинение, излагающее основы риторики, одной из основных дисциплин системы гуманистического воспитания, в приложении к структуре древнееврейского языка. Риторика Месир Леона содержит большое количество примеров из Библии (в основном из книг Пророков) и сочинений авторов классической древности (Аристотеля, Цицерона и др.). Сочинение сыграло заметную роль в культурном сближении еврейских и христианских гуманистов 2-й пол. XV-XVI в., было издано, предположительно, при жизни автора.

Колофон (л. 176а):

„Говорит Аврахам, ничтожный из влияющих, дипломированный ученик врачей, „малый из помощников раввинов" (В.Т. Хулл. 31а и т.д.),[1] сын высокочтимого учителя нашего Шеломо Коната, да будет память его для жизни в будущем мире, пишущий несколькими перьями без чудодействия.

---

[1] В ориг. „זעירא דמן חברייא" - прозвище Ошайи Малого (3 в.(?) н.э.; אושיעא זעירא) из места „Хеврайа" (см. о нем ЕЭ. Т.12. Кол. 179). Автор колофона пользуется данным выражением метафорично: „חברייא" (арамейское соответствие древнееврейского חברים) - в средневековых еврейских общинах помощники раввина или члены общинного суда (см. подробнее

„В ореховый сад совершенства я сошел" (Песн 6, 11) и увидел книгу, говорящую „прекрасные речи" (Быт 49, 21) , рассказывающую рассказы, подобные сапфирам, более дорогие, чем жемчуг. Она делится на четыре раздела, содержащие великие правила, ‹изложенные› „языком чистым" (Соф 3, 9), „не сравнятся с ними золото и стекло" (Иов 28, 17) и камень драгоценный. И подобная этой ‹книге› не существует среди нас по риторике, которая исправляет говорящему речь его и „удовлетворяет желание людей"(Притч 8, 35; 18, 22) своим речением. И кто же не пожелает „ценности ее и величия славы" (Есф 1, 4), дающей в прямом смысле Пятикнижия и Пророчества, в том числе и в „большом венце" (Есф 8, 15) Каббалы, как Вы увидите в главе 13-й первого раздела, главе „память" после того, как ‹она› обучит нас свойству искусственной памяти и ее смыслу и созданию мест и образов и в главе 33-й четвертого раздела, главе „продолжительность" и в остальных местах, чудесные прямые толкования,[1] бесценные в своей красоте. Поэтому я ухватился за нее, прижал ее и принес ее в „покои свои" (Иез 8, 12), и протянул я руку к перу и переписал ее, дабы удостоить ею многих. И да будет появление этой книги в доме купившего ее к прибавлению благословения и удачи и жизни ему и детям его за ним во имя пользы, вытекающей из нее, ибо она „возвеличит и прославит Закон" (Ис 42,21). „И произнес он притчу свою об этом и сказал" (Числ 23,7,18 и т.д.):[2]

После того, как я увидел книгу, возвещающую / „Сотовый мед" (Пс 19,11), „я заклинаю тебя" (Быт 24,3),
Я схватил ее, обнял ее, ибо / в ней „слова правды" (Иов 6,25), свет твой.

Haber // Jewish Encyclopedia. 1906. Vol. 6. P. 121-124). Де Росси переводит это место: „promotus minimus eorum qui rabbinorum socii initiantur" (Rossi (Annales) p.112).

[1] В ориг. „פשט" - система буквального, „рационалистического" толкования текста Библии (в отличие от системы аллегорического толкования - דרש).

[2] Далее колофон стихотворный.

Как и название ее Риторика, такова и она, / и тебя.
Бог Вселенной, я возблагодарю.
Ибо ты передал сие Йехуде / Месир Леону, и я „буду
приветствовать тебя" (Быт 12,2; 26,3)".

- Лист 1а - запись, свидетельствующая о принадлежности экземпляра Менделю Л а н д е с б е р г у.

Ландесберг, Мендель бен Аврахам (1786-1866) - филантроп и библиофил из Кременца, сторонник движения еврейского просвещения в России. Бо́льшая часть библиотеки М. Ландесберга была приобретена, после смерти владельца, М.А.Л. Фридландом. Покупка была совершена при посредстве книготорговца Эфраима Дайнарда из Одессы.[1]

---

14. ספר בן גוריון; יוסיפון. חמ"ד (מנטובה): אברהם בן שלמה כונח, מ"ט לספירת העומר (ה' בסיון), חשד (לערך רלה-רס).

LIBER BEN GORION; YOSIPPON (X? s.). S.l. (Mantova): 'Abrāhām ben Šĕlōmō Konat, 49 'Ōmer (5 Sīwān), s.a. (c. 1475-1480). 4°.

136 л., сигн.: (א10 ב12 ג - יב10 יג14), 2 стб., 30 строк, печ. поле: 125x165 мм.

Шрифт: 1) раввинский курсив „Коната" 10:56 мм (основной текст); 2) квадратный шрифт, большие буквы „א" - 5 мм (первые два слова колофона). Употребляется лигатура אל (шрифт 1). Расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов, тетрадей отсутствует. N.S.: יהוה - יי, אלהים - אֹלהים. Сокращения и аббревиатуры обозначаются точками над буквами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления отсутствуют. Лист 1а - оставлено место для рукописной вставки первого слова текста (אדם)[3].

---

[1] О М. Ландесберге см. подробнее: ЕЭ. Т. 10. Стб. 22; Wien (Friedl). Fasc. 1. P. 2.

Текст:

דף 1א: (1) הוליד את שת׳ // ושת הוליד את // אנוש׳ אנוש // הוליד את קינן..//
דף 11א, עמודה א: (1) ימיר ואת פניה ישא בכל עת כבן // להורתו ואחר כן אם ישא
עיניו ור //...דף 135א, עמודה א, שורה 13: (1) ויבקש יוסף האי אשר ברומה //
מפאת דרום והיה לה סביב // ומכל פיאה נהר חיבור // ויבנה לו שמה בתים // עם
משפחתו ובית // הכנס׳ להתפלל // ובית המדרש // ללמוד // שם // ... // עד הנה //
קץ דברי ירושלם // עיר הקדש ויהי רצון // מלפני י׳י אלהי השמים // שיקבץ נדחי
עמו // ישראל // במהרה בימינו״ אמן״ חם תל // עמודה 2, ק ו ל ו פ ו ן:

(2)[2] אמר אברהם (1) כונת קסן // המשפיעים // ותלמיד הרופאים הנסמך
זעירא // דמן חברייא בכמר שלמה כונת // זלהה הכותב בכמה קלמוסים׳//
בלא מעשה ניסים׳ ראיתי לכתוב זה הספר הנכבד אשר חברו איש // אלהים
גבור חיל משוח מלחמה // כהן לא עליון׳ הנקרא יוסף בן // גוריון׳
מלבד הספרים ספרי // החכמות אשר חבר כי הוא היה // ראש למחברים
אחר שלמה המלך // עה׳ אשר יחפר בזה הספר באמרי // שפר איך
נפרדו כל משפחות // האדמה איש על שמו לתולדתם // לבית אבותם׳
וספור המלחמות // אשר היו בין בבליים ובין רומנים // והזמן והסבה
אשר נלצף מנחשת // כל קרקעי׳ נהר חיברו אשר ברומה // מן השער ועד
הים שהיה מהלך // יח מילין ״ //
וספור מלחמו׳ מלכי פרס עם מלך // בבל ואיך הומת בלשצר ״ //
ובו ספור גדולת דניאל בעיני מלכי // פרס וסבת גדלתו ומה שנמשך //
ממנה׳ והב׳ פעמים שהורד // בגוב אריות״ ואיך נחפרנס // על ידי
חבקוק הנביא״ //
ואיך על ידו נהרס היכל ביל החעות // הגדול שהיה בבבל ונהרגו כהניו//
135ב, עמודה א: (1) וגם התנין הגדול אשר // הרג במערה״ ובו ספור
סבת // גדלת זרובבל בן שאלתיא בעניג // דריוש מלך פרס׳ והתפלה אשר //
עשו עזרא הסופר ונחמיא בן // חכליה ומרדכי וישוע ושאר ראשי // הגולה
אל השם מפני האש הקדוש׳ // ואיך נמצאה כי אין ממשלה // לכהנים להקריב
אש זרה״ // וכו ענין אסתר המלכה ותפלתה // והוא ספור נאה בתכלית׳
ובו גם // ספור תולדת אלכסנדרוס הגדול // בארצו׳ ודברי גבורותיו
ובתחלה // מעשה נקתניבור החרטום הגדול // מלך מצרים״ ובו גם ספור//
כל המלכים והקסרים אשר היו בר // ברומה בזמן בית שני בשמותם // וכל
גבורתם׳ גם אהבתם׳ גם // שנאתם׳ עם מלכי יהודה בבית // שני׳ והמלחמות
הגדולות // הנוראות אשר החלו לצמוח בעם // יהודה בימי אנסיוכס׳
והמופתים // אשר נראו אז בירושלים ומה // שנמשך מהם׳ והקדושה אשר //
עשתה חנה אשה קדושה ויראת י׳י // עם שבעה בניה הקדושים״ //
ובו ספור גבורת החשמוני׳ וענין // חנוכה״ וספור כל המלכים //

אשר מלכו בירושלם בביח שני׳ // וענין ובנין אורודוס והגפן של //
עמודה ב: (1) זהב //אשר חקן // במקדש אהינו // שהוא ספור נאה בחכליח //
וכל גבורותיו והריגת אשתו // המלכה ושלשה בניו׳׳ // וענין אנטיפס׳
בנו // וסופו׳ וספור׳ // רבים // אחרי׳// נאים כספירים // אשר נילאיתי
לזכרם // בזה המקום׳ וגבורת יוסף // בן גוריון על עם י׳י ועל מקדשו //
ואיך הציל עצמו ונפשו בח // בחכמתו׳ והקינה // אשר עשה על // ירושלם //
ועל היכל // י׳י ועל עמו׳׳// וחוכחותיו עם אנשי // ירושלם בימי אספסי
וסיטוס // בנו וחפלתו שעשה לא לאדונכל // הארץ וכל הנמשך עד חרבן בית //
מקדשינו שיבנה ויכונן במהרה בימינו אמן׳׳ //
ברוך א חי עליון נורא // נתן לי׳ אברהם הזרה // לכתוב השלמת הספר
יום חשעה וארבעי׳ לספירה׳ // דף 136 - חלק.

-. Hain 7814, Goff Heb-65, IGI 5383, Inv^2 86, Oates 2588, Ohly1716.

- Friedb 429, Cow p. 331, Pr 6905, St II (col 1549) 6033 (1), Zed p. 334.

- Adler 24, Cassuto 1, Cohen 8, Cohen (MGL) 7, Eisenst (8), Freim (Ink) 7, Freim (Thes) A 8, Friedb (Hist) p. 10 (3), Gold 16, Hab (6), Ier 34, Jacobs 8, Mars (HUC) 35, Meyer (EJ) 141, Meyer(Stc) 17, Rosent 3, Schwab 7, Rossi (Annales) p. 114, Tišbi (Vatic) 6, YE 8.

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 165. 7. Из коллекции Д.Г. Гинцбурга?.

Бумага. Филиграни: „Дракон" близко к Briquet 2649, Ferrare, 1472. „Корона с крестом".

Сигнатура - см. описание издания.

Пометы к тексту. XV?-XVI1 вв., комментарии и дополнения к тексту, итальянский курсив: лл. 19а, 24а, 25а, 26а, 31а, 35а-б, 39а-б, 71б, 72б.

Листы пронумерованы от руки буквами еврейского алфавита. Отдельные листы имеют рукописные кустоды, колонтитулы. Лист 1а - вписано от руки заглавие сочинения (2 строки, большие квадратные буквы, лигатура אל) и первое слово текста: בשם הא רם ועליון // אחל ספר בן גוריון // (אדם)[3] ...

Владельческие записи:

1) л. 1а: // זה הספר של כאדֹהר יחיאל כהן

2) там же: // יחיאל כהן

3) там же, дефектная запись, беглый итальянский курсив: זה הספר של יחיאל מ...נ'ים בלאֹא ... // שמצאתי בספרים של החכם השלם כמרֹהרר יחיאל ה... // נ"א ... // רש מתבתא מעיר ... // אנקונא יע"א // אור(?) צדיקים //

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XX в., цельнокожаный.

П р и м е ч а н и е:

- Liber Ben Gorion; Yosippon - одно из наиболее популярных средневековых исторических сочинений, приписывается еврейской традицией Иосифу Флавию, содержит богатый материал по истории еврейского народа в период от вавилонского плена до разрушения Второго Храма (597 г. до н.э.-70 г. н.э.). По всей вероятности, произведение было создано на территории Италии в X веке.
- Данное издание сочинения отличается от всех последующих изданий, основанных на версии второго издания (Константинополь, 1510).

К о л о ф о н (л. 135а-б):

„Говорит Аврахам Конат, ничтожный из влияющих, дипломированный ученик врачей, „малый из помощников раввинов" (В.Т., Хулл. 31а и т.д.), сын высокочтимого учителя нашего Шеломо Коната, да будет память его для жизни в будущем мире, пишущий несколькими перьями без чудодействия.

Я решил переписать эту почтенную книгу, которую сочинил человек божий, герой доблестный, избранник войны, „священник Бога всевышнего" (Быт 14, 18), называемый Иосеф сын Гориона, кроме тех книг, книг премудростей, которые он сочинил, ибо он был главой сочинителей после царя Шеломо, да будет мир с ним, который расскажет в этой книге в „изречениях прекрасных" (Быт 49, 21), как разделились все племена земли, каждое „по имени своему к родословию их" (Быт 25, 13), „по семействам их" (Чис 1, 2). И рассказ о воинах, которые были между вавилонянами и римлянами,[1] и о времени и о причине, по которой было выложено медью все дно реки Тибр, которая в Риме, от ворот и до моря, что было расстоянием в 18 миль.[2] И история войн царей Персии с

---

[1] Имеются в виду римско-парфянские войны.

[2] 1 талмудическая миля - 1,12037 км.

царем Вавилона, и как был убит Бельшацар. И там рассказ о величии Даниеля в глазах царей Персии и причина его величия и что последовало из того. И как два раза он был брошен в яму со львами, и как его кормил пророк Хабаккук. И как из-за него был разрушен великий Храм обманщика Бела, который был в Вавилоне, и были убиты его жрецы, и как было убито им огромное чудовище в пещере. И там рассказ о причине величия Зеруббабеля, сына Шеалтиеля, в глазах Дария, царя Персии, и о молитве к Богу, которую совершил Эзра книжник, и Нехемия сын Хахалийа, и Мордехай, и Иешуа, и остальные главы изгнания перед ликом святого огня. И как оказалось, что нет власти у священников приносить жертву на языческом огне. И в ней история царицы Эстер и ее молитва, и это рассказ совершенно прекрасный. И в ней также пространный рассказ о родословии Александра Великого и о его подвигах. А в начале история великого чародея Нектанеба, царя египетского. И в ней также история всех царей и кесарей, которые были в Риме во времена Второго Храма,[1] по их именам и все их подвиги. „Так же их любовь и их ненависть" (Эккл 9, 6) к царям Иудеи при Втором Храме. И великие грозные войны, которые начали возникать в народе Иудеи во времена Антиоха, и знамения, которые появились тогда в Иерусалиме, и то, что последовало из этого. И святое деяние, которое совершила Хана, женщина святая и богобоязненная, с семью своими святыми сыновьями.

И в ней история мужества Хасмонеев, и происхождение Хануки, и повествование всех царей, которые царствовали в Иерусалиме при Втором Храме, и деяние и строительство Ирода, и золотая лоза, которую он установил в Храме Бога нашего, и это рассказ совершенно прекрасный, и все его подвиги и убийство его жены царицы и трех ее сыновей. И история Антипатра, его сына, и его конец и многие другие рассказы, прекрасные, как сапфиры, которые я потрудился упомянуть в этом месте. И подвиги Иосефа, сына Гориона, за народ божий и за святыню его, и как он спас себя и душу свою мудростью своей. И плачевная песнь, которую он совершил по Иерусалиму, и по Храму Бога, и по народу своему. И его обличение людей Иерусалима во времена Веспасиана и сына его Тита. И его молитва, которую он совершил Богу, властителю всей

---

[1] Период Второго Храма - V в. до н.э. - 70 г. н.э.

земли, и все что последовало после этого до разрушения Дома Святыни нашей, да будет отстроен он, да будет воздвигнут вскоре, в наши дни, Аминь.

Благословен Бог живой, всевышний, могучий,
Он дал мне Аврахама в помощь
Записать окончание этой книги
В день 49-й по счету.[1]

Факсимильное издание текста: ספר יוסיפון כפי דפוס מנטובה קודם ר"ם לפ"ק. מהדורת דוד בן נפתלי ברון גינצבורג עם הקדמת אברהם כהנא. ברדיטשוב: חיים יעקב שיפטיל, תרנ"ו-תרע"ג/ 1896-1903.

---

15. לוי בן גרשם (רלבג). פירוש התורה. חמד (מנטובה): אברהם בן שלמה כונת; אברהם ידידיה האזרחי מקולונייא, חשד (לערך רלה-רם).

L Ē W Ī ben G Ē R Š Ō M (1288-1344). PĒRŪŠ HAT-TŌRĀ. S.l. (Mantova): 'Aḇrāhām ben Šĕlōmō Konat, 'Aḇrāhām Yĕḏīḏyā ha-'Ezrāḥī de Colonia, s.a. (c.1475-1480). 2°.

407? л., сигнатура по экземплярам БАН/ЛО ИВАН не восстанавливается, 2 стб., 42 строки, печ.поле: 156x234 мм.

Шрифт: 1) раввинский курсив „Коната" 10:56 мм (основной текст); 2) квадратный шрифт, большие буквы 3:34 мм (названия комментируемых разделов, начальные слова комментируемого текста, выделение рубрик „разъяснение слов" (ביאור המלות), „разъяснение повествования" (ביאור הספורים), „практическая польза" (תועלת), выделение отдельных слов в тексте и т.д.). Употребляется лигатура אל (шрифт 1). Расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов, тетрадей отсутствует. Колонтитулы и кустоды отсутствуют. N.S.: יהוה - י״י, אלהים - אל״הים. Сокращения и аббревиатуры обозначаются точкой над последней буквой. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

[1] Имеется в виду система отсчета 49 дней между праздниками Пасха и Шавуот. Отсчет начинается от 16 нисана. 49 день - 5 сивана.

Элементы декоративного оформления отсутствуют.

Т е к с т:

דף 1א (פגום): (1) לוי בן גרשום יחברך ויתעלה הצור... // בחבונתו וחכמתו ודעתו הנמצאות בכללם... //... דף 7א, עמודה א: (2) ומהנה // (1) נתחיל בביאורי התורה כמו שייעדנו // (2)בראשית ברא אלהים את השמים // ואת הארץ // אמר לוי בן גרשום// (1) מבואר למי שראה דעות האנשי' אשר היו בימי // משה רבי' עה' כי בימיו היתה הפילוסופיא חסרה // ...דף 97ב. עמודה ב, שורה 26:...(1) והנה היתה // השלמת ביאור זה הספר ביו' יו' // לירח מרחשון משנת // צ' לאלף הו' // יחבר' // ויתעלה אל אשר עזרנו ברחמיו וכרב חסדיו על // כל ברכה ותהלה אמן אמן סלה // דף 80א, עמודה א: (2) ספר ואלה שמות // ואלה שמות // (1) עד וילך איש מבית לוי // (2) ביאור המלות //...דף 188א, עמודה ב, שורה 18: ...(1) ובכאן נשלם // הביאור בזה הספר' והיתה השלמתו ב // בראש // חדש אלול של שנת תשעים לפרט ה // האלף הששי ליצירה יחברך //ויתעלה האל אשר עזרנו כרב רחמיו וחסדיו // על כל ברכה ו // ותהלה אמן // אמן // סלה תם ונשלם שבח ותהלה לברא עולם // דף 188ב - חלק. דף 189א, עמודה א: (1) יעזרני אל גבור ונורא // בכתבי ספר ויקרא // (2)[2] ויקרא אל משה // (1) וגו' עד ונפש כי // תקריב קרבן מ // מנחה // (2)[2] ביאור המלות (1) וקצת דברי אור ה // ...דף 292א, עמודה א, שורה 38: (1) תם ונשלם ספר ויקרא תהלה לאל גבור ונורא // כבודך י'י // עמודה ב: (2) ספר במדבר סיני // וידבר י'י אל משה במדבר סיני // לאמר // (1)דע כי כבר נמנו ישראל קודם זה והיה מספרם זה // המספר...// ...דף 336ב, עמודה ב, שורה 30:...(1) ובכאן נשלם זה הביאור מ // מזה הספר והשלמנוהו בזמן קצר מאד ובזולת // ספרי' ולזה יצטרך בגה' לעבוד עליו שנית והיתה // השלמתו בכג' לחדש סבת של שנת צח' לאלף // הששי והתהלה לאל יח' אשר עזרנו יחב' ויתרום' על כל ברכה ותהילה אמן אמן סלה // כבודך י ' י // דף 337א, עמודה א: (2) ספר ואלה // (1) הדברים // (2)[2] אלה (1) הדברים אשר דבר משה אל כל יש' // וגו'...//...דף 407א (פגום), עמודה א, שורה 39: (2)[2] החועלת (1) השש עשרה הוא להודיע // שאין ראוי להתאבל על ה // האדם יותר מדאי ואעפ' שהיה גדול המעלה // בתכליח מה שאפשר הלא חראה כי משה רבינו// ... דף 470ב, עמודה א, שורה 36, ק ו ל ו פ ו ן:

(2)[2] אמר אברהם (1) כונת' בכסר ש // שלמה כונת' נ(?) // זלהה' הנסתך זעירא דמן חברייא הכותב בכמה // רלמוסים' בלא מעשה נסים//

(2)[2] ישחבח (1) בעל הרצו' אשר זכני להתהי' ולהשלים זה הספר אשר // השחדלתי במעשהו למעלתו ותועלתו ויחר // עמודה ב: חפארת גדולתו בביאור דברי התורה האהי עם // הנכבד ומיוחס למשפחתיו חרד בפנים מאירים // להגדיל ספרי יקרי' מספירי' הלא הו' כמר' אברהם // ידידיה האזרחי יצו' מקולונייא אשר

אלי פיו // קרא להשתתף עמו לעשו' זאת המלאכה מלאכת הקודש כיד
הש' הטובה עלי השם למען רחמיו // הגדולים יזכנו להשלים כוונתנו
ויקיים // עלינו קרא דכתי' יתן לך כלבך וכל עצתך ימלא // וכן
יהי רצון //.

- Hain 10060, Goff Heb-69, Kis 397, Cates 2589, Ohly 1806, Sajó 2068.

- Friedb פ 316, Benjacob פ 747, Ch 1650, Cow p. 392, Pr 6906, St II (col 1611) 6138(3), Zed p. 431.

- Artom 8, Cassuto 5, Cohen p. 746 (11), Cohen (MGL) 21, Eisenst (11), Freim (Ink) (8), Freim (Thes) A 10, Friedb (Hist) p. 11 (6), Gold 17, Hab (9), Iak 27, 28, Ier 17, Jacobs 11, Marx(HUC) 39, Meyer (EJ) 151, Meyer (Stc) 19, Rosent 4, Schwab 12, Rossi (Annales) p. 111, Rossi (Hebr) p. 63, Tišbi (Vatic) 11, Wien (List) 3, YE 11.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Хвольсона.

Бумага. Филиграни: „Неразборчивый рисунок (сирена?) в круге" сходно с Лихачев 4200-4201, Феррара, 1493.

Листы 1-3, 8, 10, 393-396, 404-405, 407 - дефектные, восстановлены белой бумагой, отсутствующий текст частично вписан от руки.

Пометы к тексту. XV1-X1X вв., разные почерки, отдельные слова, исправления в тексте: лл. 9а, 61б, 98б, 100а, 112а, 123а.

X1X-XX? вв., карандашная запись: л. 14а. Текст колофона вписан почерком Д. Хвольсона? с сылкой на Де Росси (Rossi (Annales):л.407б. Текст снабжен рукописными колонтитулами (квадратные буквы, ашкеназский полукурсив), страницы текста комментария (без введения) пронумерованы буквами еврейского алфавита.

XV1-XV11 вв., беглый итальянский курсив, на трех листах после текста вписаны „практические выводы" (הועלילות) из комментария на кн. Бытие 28, 11-32, 3 (л. 53а, стб. 1, стр. 36 - л. 53б, стб. 2, стр. 10; л. 57а, стб. 1, стр. 40 - л. 59б, стб. 1, стр. 24) с частичным пояснением на итальянском яз.

Владельческие записи отсутствуют.

Печать коллекции Д.А.Хвольсона.

Цензорские записи. Выражения, вызывающие ассоциации с христианством, густо зачеркнуты: лл. 322б, 323а.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты ледерином. Корешок кожаный с золотым тиснением: Commentarius Ralbagi in Pentateuchum Mantoba Conat ante 1480 פירוש הרלב"ג על התורה מנטובה ע"י כונת קודם ר"ם

---

16. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни те же.

Нет лл. 1-8, 10-13, 19-20, 395-396, 402-407.

Пометы к тексту. XVII?-XIX вв., комментарии к тексту, исправления отдельных слов, разные почерки: лл. 68б, 69б, 70а, 71а-б, 73б, 74а, 75б, 76а, 77а-б, 79а-б, 80б, 81а, 83б, 84а, 85а, 86а-б, 88б, 281а, 294б, 345а. Отдельные листы снабжены рукописными колонтитулами.

Владельческие записи отсутствуют.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты ледерином. Корешок кожаный с золотым тиснением: פירוש התורה לרלב"ג מנטובה ע"י כונת 1476-78

---

17. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 166. Из коллекции Д.Г. Г и н ц б у р г а.

Бумага. Филиграни те же.

Пометы к тексту отсутствуют.

Владельческие записи:

1) л. 2а, зачеркнутая запись, ашкеназский курсив: שלי שמואל יחום(?) לוי

2) там же, ашкеназский курсив: אשר חנני אלקי' ונתן לי גם את זאת קניין כספי נא' // מנחם בכאר משה קרמיאלס (?) //

Печати отсутствуют.

Экслибрис коллекции Д.Г.Гинцбурга.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XVIII?-XIX вв., крышки картонные, обтянуты мраморной бумагой. Корешок кожаный, сохранился частично. На верхней крышке переплета остатки красного сургуча.

Примечание:

- Lēwī ben Gēršōm (RaLbaG, Magister Leo Hebraeus) - философ, экзегет, астроном, математик, инженер и врач. Родился во Франции в 1288 г., умер в 1344 г. Леви бен Гершом был одним из последних еврейских философов-аристотеликов, стремившихся к гармоничному сочетанию религии и науки, внес большой вклад в развитие точных наук в средневековье.

Pērūš hat-Tôrâ (Комментарий Пятикнижия - отражает во многом философскую систему автора. Комментарий каждого раздела Пятикнижия разбит на три части: разъяснение слов (ביאור המילות); разъяснение повествования (ביאור הספורים ; ביאור דברי הפרשה); практическая польза (תועליות). Четкая структура, ясность языка и рационалистические приемы в исследовании текста способствовали большой популярности Комментария.

Колофон (л. 470б):

„Говорит Аврахам Конат, ничтожный из влияющих, дипломированный ученик врачей, „малый из помощников раввина" (В.Т., Хулл. 31а и т. д.), сын высокочтимого учителя нашего Шеломо Коната, да будет память его для жизни в будущем мире, пишущий несколькими перьями без чудодействия. Да прославится Обладающий Милостью,[1] который удостоил меня начать и завершить эту книгу, в изготовлении которой я старался для его достоинства, превосходства и наивысшего „блеска величия его" (Есф 1, 4) в толковании слов Закона божьего < вместе с компаньоном>, почтенным и знатным по родословию своему, торопящимся с радостным лицом преумножать книги, более драгоценные, чем сапфиры. Ведь он, почтенный учитель наш Аврахам Йедидья ха-Эзрахи, да хранит его Оплот и Избавитель,[1] из Кельна. Ибо ко мне уста его воззвали объединиться с ним, чтобы выполнить эту работу, „работу святую" (Исх 2,8). Бог, ради милостей своих великих, да удостоит нас завершить намерение наше и да осуществит с нами написанное в Писании, „да воздаст он тебе по желанию сердца твоего и весь замысел твой он исполнит" (Пс 20, 5). Итак, да будет благословение".

---

[1] „Обладающий Милостью" (בעל חרצון), „Оплот" (צור), „Избавитель" (גואל) - эпитеты имени Бога.

Ф Е Р Р А Р А

(F E R R A R A - פירארה)

Город в провинции Эмилия (Emilia), центр одноименного герцогства. Появление и развитие типографского искусства в городе совпало с временем наивысшего расцвета феррарского Возрождения в период правления Эрколе I (Ercole; годы правления 1471-1505 . Первым феррарским типографом был француз Андре Бэльфор (André Belfort, Andreas Belfortis Gallus), начало деятельности которого относится к 1469-1470 гг.[1]

Возникновение и развитие еврейского книгопечатания в городе в ХУ веке связано с именем типографа Аврахама бен Хаима из Песаро (אברהם בן חיים מפיסארו). В Ферраре им было напечатано два издания:

1) Lēwī ben Gēršōm. Pērūš ʿal sēper Job. S.l. (Ferrara), 16.V.1477. (N 18).

2) Yaʿăqōḇ ben ʿĂšēr. Ṭūr Yōre Deʿā. Ferrara, 25.V.1477.[2]

Феррарские издания Аврахама бен Хаима отличаются изяществом, шрифты типографа в некоторой степени схожи со шрифтами Аврахама Коната из Мантуи. В дальнейшем Аврахам бен Хаим печатал книги в Болонье, работал корректором в Сончино (Meyer (Stc) 22, 23, 49).

---

[1] Первая печатная книга: Agostino Dati. De variis loquendi figuris. Ferrara: s.t. (Andreas Belfortis Gallus), 12.III.1471.

2 Издание было начато в Мантуе А.Конатом и завершено в Ферраре Аврахамом бен Хаимом (сравни Meyer (Stc) 14).

18. לוי בן גרשם (רלב"ג). פירוש על ספר איוב. חמ"ד (פירארה): אברהם בן חיים מפיזארו; נתן מסאלו (המגיה?), ד' סיון רל"ז, מ"ס לספירה.

L Ē W Ī ben G Ē R Š Ō M (1288-1344). PĒRŪŠ ʿAL SĒPER JOB. S.l. (Ferrara): ʿAḇrāhām ben Ḥayyīm de Pesaro; Nāṯān de Salo (corr.?), 4 Sīwān (5)237 / 16.V.1477; 49 ʿŌmer (5 Sīwān) / 17.V. 4°.

120? л., сигн.: יד[6?] א[10] ב[8] ג[10] ד[-] ה[8] ו[6] ז[10] ח[10] ט[8] י[8] יא[8] יב[10] יג[10], 1 стб., 22-25 строк (большинство листов - 23 строки), печ. поле: 88x120-126 мм.

Шрифт: 1) раввинский курсив 10:56 мм. Буквы сходны с типом шрифта „раввинский курсив Коната". Употребляется лигатура אל. Расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов, тетрадей отсутствует. Колонтитулы отсутствуют. Кустоды отсутствуют, но текст большинства листов начинается с последних слов текста предыдущего листа. N.S.: יחוה - יֵ, אלהים - אלהים. Сокращения обозначаются точкой над последней буквой слова. Аббревиатуры обозначаются двумя косыми чертами над предпоследней буквой. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки. Лист 74а - не пропечатан текст.

Элементы декоративного оформления отсутствуют. Лист 1а - оставлено место для рукописной вставки первых слов текста.

Т е к с т:

דף 1א: [2](...) (1) ראינו לבאר הספר הזה רל ספר איוב // באור רחב ולהעמיק בעניניו כיד ש//...דף 11א: (1) שאם נשאו משל ודבר להשיב אליך על דבריך יכבד עליך אR // שעם כל זה לא אוכל להמנע מהשיב על דבריך כי מי יוכל לע// ... דף 120א: (1) מבואר ממה שזכרנו מדבריהם וספר אחר זה שכבר התפלל א // איוב לש' בעד ריעיו ואחר זה הסיב השם אחרית איוב מר // מראשיתו... //...

שורה 9, ק ו ל ו פ ו ן:

(1) ותכל מלאכת הקדש על ידי אברהם יזייא' בכר חיי' זלהה מפיזארו // סופר מהיר דפוסי והשלמתו היה יום ו' ד' לחדש סיון רלז' לאף ה // השישי וברוך הנותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה' // לכל תחלה ראיתי קץ // כבודך יֵ // נודה לחסין יה צור ישועות //

חקיף אדיר ונורא למושעות //
נועמו נתן לאברהם עבדו עזרה //
מסיר מכשול להשלים ועיני כל מאירה //
ספק בגללו יצא מדרך מאפליה //
אֹ אור בדלינו מיים מלוי אביר החושיה והפילוסופיא //
והצור אשר לשלימו זכני //
חזור וחזור להגות בו יכריחני ויסני //
זקוק חקירת הספר וביאורה //
קרה השלמתו בתשעה וארבעים לספירה //

דף 120ב - חלק.

- Hain 10061, Goff Heb-70, IGI 5750, Kis 398, Ohly 1808.

- Friedb פ 193 , Benjacob פ 154, Cow p. 393, Pr 5745, Rossi (Ferr) p. 14, St II(col 1613) 6138(15), Zed p. 431.

- Cassuto p. 4 (2), Eisenst (3), Freim (Ink) (10), Freim (Thes) A 12, Friedb (Hist) p. 17 (1), Gold 19, Hab (11), Ier 18, Jacobs 4, Marx (HUC) 40, Meyer (EJ) 152, Meyer (Stc) 21, Rosent 5, Schwab 6, Rossi (Annnales) p. 12, Rossi (Hebr) p. 7, Tišbi (Vatic) 12, YE 4.

ГБЛ. Шифр: Inc 8. 126. 5. Из коллекции Д.Г. Г и н ц б у р г а.

Бумага. Филиграни: „Три горы? с крестом", „Неразборчивый рисунок (Корона?) ".

Сигнатура - см. описание издания.

Пометы к тексту. XV?-XVI1 вв., беглый итальянский курсив, полукурсив - исправления отдельных слов в тексте, комментарии с ссылками на „Mōrē Nēbūkīm" Моше бен Маймона - повсеместно, разные почерки. Листы пронумерованы от руки буквами еврейского алфавита, текст снабжен рукописными колонтитулами. Лист 1а - перед текстом вписаны от руки начальные слова комментария: אמר לוי בג.

Перед текстом вплетено три листа, после текста - шесть листов, исписаны беглым итальянским курсивом на латинском, итальянском и еврейском языках. Содержат выписки из книг Библии.

Владельческие записи:

1) л. 3а из листов, вплетенных перд текстом: של מרת שרה קרמי מזיים

2) л. 1а-б из листов, вплетенных после текста „Оспаривание мнений Иова", итальянский полукурсив: צד 1: הלוקח דעי איוב // לא ימלט הענין מחלוקה אם שיהיה ה' בלחי משגיח בכל פרטי האדם' ואם //...צד 2, שורה 14: שהתשבחה

היא בקצת אנשים ובקצתם לא' הוא דעת אליהו' והוא האמת // בעצמו כמו שהתבאר
מדבריו' // נכתב ונחתם על עזיאל(?) בכמצ יהודה ישראל // מקסרינץ(?) //

Экслибрис коллекции Д.Г.Гинцбурга.

Цензорские записи:

1) л. 16 из листов, вплетенных после текста: revisus per me Laurentiu' Franguellu' 157(?)5.

2) там же: vista per mi fra Luigi 1601.

Переплет. XVIII-XIX?в., корешок и крышки картонные, обтянуты желтой бумагой.

Примечание:

- Lēwī ben Gēršōm - см. примеч. к № 15-17.

Pērūš 'al Sēper Job (Комментарий на книгу Иова) - одно из наиболее значительных экзегетических произведений Леви бен Гершома.

Колофон л. 120 :

„И была завершена „святая работа" (Исх 36, 4) Аврахамом, да увидит он потомство, да продлятся дни его, аминь, сыном почтенного учителя нашего Хаима, да будет память его для жизни в будущем мире, из Песаро, „писцом искусным" (Пс 45, 2), в тиснении. И было ее завершение в пятницу четвертого числа месяца сивана 237 года по шестой тысяче, и благословен „дающий усталому силу и умножающий мощь бессильного" (Ис 40, 29); „каждому начинанию я видел завершение" (Пс 119, 96). Слава твоя, Господь.[1]

Возблагодарим „Всемогущего Оплот спасений" (Пс 89,9,27).
Всесильный, могущественный и величественный в спасениях,
Благость свою он дал Аврахаму, рабу своему, в помощь.
Устраняет препятствия, дабы завершить <изготовление книги>,
и очи всех освещает,
Сомнение из-за него сошло с пути тьмы
К свету, подобно нам, черпающим воду от Леви,[2] рыцаря
высшей мудрости и философии.

---

[1] Далее акростих с именем корректора(?): נתן מסאלו חזק

[2] Имеется в виду автор комментария Леви бен Гершом.

И Бог[1] завершить ее «книгу» меня сподобил,
Возвращаясь и возвращаясь, выверять ее меня вынудил
и склонил меня
Очистить от примесей изучение этой книги и ее комментария.
Произошло ее завершение в 49 день по счету.[2]

[1] В ориг. „ חצור " (Оплот, Твердыня) - один из эпитетов имени Бога.

[2] Имеется в виду отсчет 49 дней от второго дня праздника Пасха (16 нисана) до праздника Шавуот. 49 день - 5 сивана.

Б О Л О Н Ь Я

(B O L O G N A - בולוניה)

Один из самых больших городов средневековой Италии. Столица провинции Эмилия (Emilia). Возникновение и развитие искусства печати совпало с годами расцвета города в первый период правления Джованни II Бентивольо (Giovanni II Bentivoglo, годы правления 1462-1507). Первая типография появилась в городе около 1470 г. Типограф - Бальдассаре Алзогуиди (Baldassare Azzoguidi).

Городом Болонья принято локализовать деятельность еврейской типографской фирмы „Маэстро Иосеф, Нерия?, Хайим Мордехай и Хизкийа из Вентуры" (מייסטר יוסף ונריה(?) חיים מרדכי וחזקיה מונטרו). Ими было напечатано три издания библейской книги Псалмов, одно из которых датировано 29 VIII 1477 (№ 19), и два других без указания на место и время издания совпадают с ним по набору шрифтов и условно датируются 1477-1480 гг. (Meyer (Stc) 25, 26). В начале 80-х г. XV в. типограф Аврахам бен Хайим из Песаро[2] напечатал в Болонье еще два издания библейских книг (Meyer (Stc) 22, 23).

---

[1] Существует другой вариант прочтения имени типографа Нерия - „и сын его"(ובריה арам. зн.), основанный на предполагаемой опечатке в первой букве слова. См. например:Meyer H.M. Bibliographical notes on the historical development of hebrew typography // Meyer (Stc). P. (5).

[2] См. о нем в разделе Феррара.

19. (חנ"ך). ספר תהלים. עם פירוש דוד בן יוסף קמחי. חמ"ד
(בולונייה?): מ"יישסר יוסף ונריה(?) חיים מרדכי וחזקיה
מונסרו, כ' אלול רל"ז.

(BIBLIA HEBRAICA). LIBER PSALMI. COMMENT.: DĀWĪḎ ben YŌSĒP̄ QIMḤĪ. S.l. (Bologna?): Meister Yōsēp̄, Nērīyyā?, Ḥayyīm Mordĕḵay, Ḥizqīyyā de Ventura?, 20 'Ĕlūl (5)237 / 29.VIII.1477. 2°.

153 л., сигн. от л. 68: (1) א - ד(1-4) (2) ה - ח(1-4) (3) יב - ט(1-4) (4) (יג) יד - יו(1-4) (5) (יז) (יח) (יט) כ(1-4) (6) כא - כד(1-4) (7) (כו) כז - כח(1-4) (8) כט - לא(1-3) (9) לב - לה(1-4) (10) לו - לט (11) מב - מ(1-3)+1(1-4). 1 стб., 40 строк, печ. поле: 126x184 мм.

Шрифт: 1) раввинский 10:46 мм (комментарий); 2) квадратный „א"- 4 мм (библейский текст). Библейский текст частично вокализован: лл. 3, 4, 5, 7, 12 (шрифт 2). Лигатуры и расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради частично пронумерованы буквами еврейского алфавита от л. 68 (по четыре первых листа в тетради). Колонтитулы и кустоды отсутствуют. N.S.: אלהים , י"י - יהוה - אלהים (шрифт 1, 2). Сокращения и аббревиатуры обозначаются косой чертой или точкой над буквой. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления отсутствуют.

Т е к с т:

דף 1א: (2)[2] אמר דוד (1) בן יוסף בן קמחי הספרדי אשרו רבותינו ז"ל כי דוד מלך ישראל כתב ספרו על ידי // עשרה זקנים... // שורה 35: (2) ועתה אחל לפרש כפי אשר תשיג ידי בעזרת המלמד לאדם דעת: : : : // ... דף 1ב: (2) אַשְׁרֵי הָאִישׁ אֲשֶׁר לא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ חַטָּאִים לא עָמָד וּבְמוֹשַׁב לֵצִים // לא יָשָׁב: (2)[2] אשרי האיש (1) מלת אשרי היא לעולם בלשון רבים // זה הטעם כי לא יאשרו האדם בטובה // ...

דף 3א: (1) אלא תאבד נפשם עם גופם ביום המיתה ואמר בעדת כי נשימות הצדיק...//

דף 47ב, שורה 36: (2) נשלם ספר ראשון: תהלה לאל עליון: ואתחיל ספר שיני: //

דף 78א, שורה 19: (2) נשלם ספר שיני: ואתחיל ספר שלישי: // מזמור לאסף...//

דף 98ב, שורה 36: (2) נגמר ספר שלישי שבח אתן ליוצרי ועושי: // זה ספר

רביעי: // ... דף 118ב, שורה 15: (2) נשלם ספר רביעי ואחריל ספר חמישי: //
הודו ליהוה... // ... דף 152ב (פגום), שורה 26: (1)... לארזים והם כלל לעצי//
... רמש וצפור // ...היא אשרי // ...וכל // ... דף 153ב, שורה 13: ... (1)
ברוך הנותן ליעף כח ולאין אונים // עצמה ירבה (2)בריך רחמנא דסייען: //
סליק סליק: // שורה 16, ק ו ל ו פ ו ן:
(1)בעת חושלמת מלאכת הספרים: אשר בדפוסי האותיות נקבעו לסדרים:
באותה מלאכה ימצאו שלש מאות ספרים: המהדרים מן המהדרים:
תהילים עם פירוש הקמחי: לעיני רואיהם יכהיקו יאירו כספירים:
על כן לנאזר בגבורה נפארנו ברננה: וקול זמרה ובשיר כל משוררום (sic!):
כי יזכנו להגות בהם אנחנו וכל בני: עמינו לעדי עד ולדור דורים:
ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולקיים: את כל הכתוב בהם יזכינו יוצר כל יצורי:
(2)ויהי (1) נועם י'י אלהי' ומעשה ידינו כוננה עלינו:
אלהי' יחונינו // ויברכינו' יאר פניו אתנו במלאכת ידינו:
כי יצליחנו בכל // משלח ידינו מראשיתנו ועד אחריתנו: בעשרים
יום // בחדש אלול בשנת רלז נגמרה פעולתינו' צור // מעוזינו
יחיש גואלינו במהרה בימינו // המעחירים ככה בהם עושי // המלאכה
מיישסד // יוסף ונרה // חיים // מרדכי וחזקיה // מונסרו': //
סליק: סליק: סליק: //

- Hain 13451, Goff Heb-28, IGI 8115, Oates 2728, Sajó 2860.
- Friedb n 854(2), Benjacob n 380, Ch 1715, Cow p. 74, Ginsb p. 780 (1), Pr 7330, St 1(col 1) 1, Zed p. 126.
- Adler 14, Cassuto 3, Cohen p. 745 (6), Cohen (MGL) 34, Eisenst 5, Freim (Ink) (12), Freim (Thes) A 13, Friedb (Hist) p. 19 (1), Gold 21, Hab (14), Iak 61, Jacobs 6, Marx (HUC) 18, Meyer (EJ) 40, Meyer (Stc) 24, Schwab 5, Rossi (Annales) p. 14, Rossi (Hebr) p. 10, Tišbi (Vatic) 39, YE 6.

БЛН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни: „Две скрещенные стрелы" сходно с Лихачев 3470, Венеция 1469.

Сигнатура - см. описание издания. Нет лл. 1-2, 153. Лист 152 - дефектный, реставрирован подклеенной бумагой.

Пометы к тексту. Листы пронумерованы от руки с пропусками и без учета отсутствующих лл. 1-2. Лист 114а - текст Псалмов частично вокализован от руки.

Владельческие записи:

1) запись на форзаце перед текстом, почерк Д. Хвольсона(?), немецкий яз.: Ueber diese erste Ausgabe der Psalmen mit dem Com. // von David Kimchi handelt ausführlich O.G.Tychen, in // Repert. f. Bibl. u. morgenl. Lit. V, 1897, p. 134-158 // mit Angabe der V. Leé, Tychen spricht schon die Ver // muthung aus, dass dieser Ps. in Bologna gedruckt // wurde u. zwar wegen der Gleichheit der Typen in den // Com. hier u. im Pent. Bol. von 1482 //.

Цензорские записи. На некоторых листах текст комментария густо зачеркнут или стерт: лл. 4а, 8а, 21б, 23а, 26а, 51б, 73б, 74а, 77б, 78а, 94б. Лист 123а - текст комментария полностью перечеркнут, отдельные слова стерты.

Подписи цензоров:

1) л. 151б: Fr(ater) Hipp(olitus) S(ancta?) Ferr(arensis?) purgavit 1601 //

2) там же : Gio(vanni) Dom(inico) Vistorini 1610 //

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты ледерином, корешок кожаный с золотым тиснением: Psalmi Davidis cum comment Redak Bologna 1477.

Примечание:

- Qimḥī, Dāwīḏ ben Yōsēp̄ (RcDaK) - выдающийся грамматист, комментатор Библии. Родился в Южной Франции в Нарбонне около 1160 г., умер в 1235 г. Комментарии Давида Кимхи к библейским книгам (Бытие, Пророки, Псалмы, Паралипоменон) удачно сочетают элементы рационалистического, философского и аллегорического толкования текста. (О Д. Кимхе как грамматисте см. примеч. к № 78-79).
- Данное издание книги Псалмов является первым печатным изданием библейского текста на древнееврейском языке. В экземпляре БАН/ЛО ИВАН отсутствует текст колофона. Публикуется по Freim (Thes) A 13. 3.

Колофон (л. 153б):

„В срок завершения[1] работы над книгами, которые тиснением букв были

---

[1] В ориг. „ חושלמה " - форма, не зафиксированная в доступных нам словарях древнееврейского языка. Переводится по контексту и значению корня „שלם" - заканчивать, завершать.

набраны, в этом деле имеются 300 книг „выверенные из выверенных" (В.Т. Шаббат 21, 2). Псалмы с комментарием Кимхи, в глазах видящих их да засверкают они, как сапфиры. Поэтому „Перепоясанного Могуществом"[1] (Пс 65, 7) мы восхвалим ликованием и „голосом песнопений" (Ис 51, 3, Пс 95, 5) и песней всех певцов. Ибо он удостоит нас изучать эти книги, нас и всех сынов народа нашего „на все века" (Ис 26, 4) и „на все поколения" (Ис 51, 8). Чтобы учить и обучать, хранить, творить и осуществлять все написанное в них. Да удостоит нас Создатель всего живого, „и да будет благословение Господа Бога нашего с нами, и дело рук наших утверди для нас" (Пс 90, 17). „Да помилует и благословит нас Бог, да явит нам светлый лик свой" (Пс 67, 2) в работе рук наших. Пусть он принесет успех в любом занятии нашем. От начала до завершения. В 20-й день месяца элула в год 237 завершилось действие наше. Твердыня крепости нашей[2] да ускорит приход Избавителя нашего быстрее, на нашем веку. Уповающие на это, из них исполнители данной работы маэстро Иосеф, Нерия, Хайим Мордехай и Хизкийа Монтро. Конец. Конец. Конец."

- Во владельческой записи Д.Хвольсона(?) ошибка в ссылке на статью. Статья была опубликована в 1779 г.: Tychsen O.G. Die erste jüdische Ausgabe der Psalmen Davids vom J. 1477... // Repertorium für Biblische und Morgenländische Litteratur. Leipzig, 1779. Th. 5. F.134-158.

[1] В ориг. „נאזר בגבורה" - эпитет имени Бога.

[2] В ориг. „צור מעוזינו" - эпитет имени Бога.

С О Н Ч И Н О

(S O N C I N O - שונצינו)

כי מציון תצא תורה ודבר ה' משונצינו.
„Ибо от Сиона придет Закон, а слово Господне из Сончино." (По Ис 2, 3).
Иосеф Альбо. Книга Основ. Сончино, 31.X. - 29.X11 1485. Л.108а.

Город в герцогстве миланском. Вошел в историю книгопечатания как место начала книгоиздательской деятельности династии еврейских типографов из Сончино (ХУ-ХУ111 вв.). В ХУ в. книгоиздательством занимались три представителя семьи Сончино: Иехошуа Шеломо бен Исраэль Натан Сончино (יחושע שלמה בן ישראל נתן שונצינו) и его племянники Гершом бен Моше Сончино (גרשם בן משה שונצינו) и Шеломо бен Моше Сончино (שלמה בן משה שונצינו).

Первая типография в городе была основана Иехошуа Шеломо Сончино, очевидно, в 1482 г., так как в 1483 г. уже появляется первое издание - трактат Вавилонского Талмуда „Bĕrāḵōṯ" (Благословения; Сончино, 19. X1. 1483). Всего типографами Сончино, по данным „Краткого каталога" Х. Мейера, было издано в ХУ в. 64 издания (Meyer (Stc) N 28-69, 79-98, 99-100), из них - 34 непосредственно в городе Сончино (Meyer (Stc) 28-56, 79-81, 99-100). Среди сончинских изданий следует особо отметить первое полное печатное издание Библии (22.1У.1488), 15 трактатов Вавилонского Талмуда, издание праздничного молитвенника по римскому образцу и др.

Издания типографов Сончино отличаются высокой техникой исполнения, четкостью и разнообразием шрифтов, богатством декора. О типографах Сончино см. также разделы Казальмаджоре, Неаполь, Брешия.

20. שלמה בן יהודה אבן גבירול? (רשב"ג). מבחר הפנינים. עם פירוש מאת שמשון מוניא?. מתורגם מערבית ע"י יהודה בן שאול אבן תבון? חמ"ד (שונצינו): יהושע שלמה בן ישראל נתן שונצינו, בהגהת שלמה בן פרץ בונפוי צרפתי, יז שבט רמ"ד.

Š Ĕ L Ō M Ō ben Y Ĕ H Ū D Ā 'Ibn GABBĪRŌL(?) (c.1021-c.1058). MIBḤAR HAP-PĔNĪNĪM. Comment.: Šimšōn Munay(?). Transl. ex arab.: Yĕhūḏā ben Šā'ūl 'Ibn Tibbōn(?). S.l. (Soncino): Yĕhōšūʿ Šĕlōmō ben Yiśrā'ēl Nāṯān Soncino, corr.: Šĕlōmō ben Pereṣ Bonfoi Ṣārĕpāṯī, 17 Šĕḇāṭ (5)244 / 14.I.1484. 4°.

60 л., сигн.: א (1-4) ד - ב(א) ב (1-4) ד - ב (א) ג (1-4) ד - ב(א) ד (1-4) ד - ב (א) ה (1-4) ד - ב (א) ו (1-4) ד - ב (א) ז (1-4) ד - ב (א) ח (1-2) ב (א), 1 стб., 28-31 строка, печ. поле: 92x132-137 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:45-46 мм (текст); 2) раввинский 10:45-46 мм (комментарий); 3) квадратный, большие буквы, „ז" - 7 мм (заглавие). Лигатуры и расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Колонтитулы и кустоды отсутствуют, но текст многих листов начинается с последнего слова предыдущего листа. N.S.: יהוה - י׳, אלהים - אלקים (шрифт 2). Сокращения обозначаются точкой или косой чертой над последней буквой слова. Аббревиатуры обозначаются двумя косыми чертами над первой или второй буквой. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления отсутствуют.

Т е к с т:

דף 1 - חלק, דף 2א: (1)[2] תדע (1) והשכל כי כל דבור ודבור של זה הספר מספלים ו // ומתגלגלים ומתכפלים להתגולל ולהתחבר אליהם ז // בחכמה אגדות ומדרשים וראיות וסעמים מן הפסוק ומן החלמוד // כי לא יצא מפי חכמי אומות העולם דבר אמתי שלא יהא נרמז ב // ...שורה 8: (3) זה ספר מבחר הפנינים // (1)במליצת החכמי׳ הקדמוני׳ ומשלי פלוספוסים הראשונים ומוסרם // ומצותם ודבריהם וחידותם בכל ענין שאדם צריך אליו בחכמה // וביראה ובמוסר ובדרך ארץ מסודר לשערים בכל ענינים׳׳ // פירוש // (1)[2] זה (2) ספר מבחר הפנינים במליצת החכמים

הקדמונים וכו פי זה הספר // מבחר נקרא מבחר הפנינים ...// דף 9א: (2) ואמר מי שאין בידו כו פת דברי תוכחותיו סובי ונעימים ומעשיו רעים // שורה 20: (2) ב // ^{2}(2) שער היחוד (2) אם לחכם ספר לנו מהו הבורא אמר הדבור ב //... דף 58ב, שורה 20: (1) חכלח שער המהירות // סימני מבחר מפנינים // (1) א (2) שער החכמה (1) ב (2) שער היחוד // דף 59א, שורה 29: (1) סג (2) שער הלצנות (1) סד (2) שער המהירות // דף 59ב, ק ו ל ו פ ו ן:

ש ערי אל׳ לישראל׳ נתנים: אשר הורו׳ וגם חברו׳ יונים:
ל בן שחר׳ שמי מבחר פנינים: אמריהם לרואיהם׳ נכונים:
מ אד גדלו׳ וישכילו׳ נכונים: בכל סודות׳ לשון חידות זקנים:
ה דר פני׳ ראו בני׳ צפונים: אלמדכם ואחמידכם דשנים

^{2}(2) דשנים (1) ורעננים תהיו מקהלים עם קדש הלולים ישליו אהלים לאגות // ובנים׳ זה ספר חלדות מדות החמודות מעט הכמות ורב // האיכות מקיף בשלמות המין האנושי אם בחלק המעשי במדיניות או // העיוני בשכליות כלו קב ונקי כסלת מבלי פסלת יורה על שכל הפועל // אותו בלשון ישמעאל וחכמי תורתנו העתיקוהו וחזקוהו בדברי ר״יזל פרשוהו // דרשוהו ויחפשוהו ממטמונים״ וישמע יהושע שר וקצין בן כמ״ר // ישראל נתן איש שו״נצינו את קול ערבות מאמריו ונעימותו טוב חכונתו // ושלמותו על כל חבורים נאים וכל עם ראים רעבים גם צמאים לש // לשחות בצמא את דבריו ומוסריו ויצו את נעריו לאמר באו שעריו בת // בתודה לה׳ נסי וכתבוהו בדפוסי למען רבות ממנו ההשפעה ומלאה ה // הארץ דעה ואותי צוה לדקדק סופסיו והעתקותיו חסרו״תיו בתה״לה וכל // דפי אשר בהעתקה ישרה מקלקל הוא אצל חבו״רה להגיה ולהשיבה תמה // וסדורה באופן לא יכשלו המעתיקים ולא יפילו דבר מאשר גבלו רא // ראשונים׳ והנני החו״מ אף כי מסה ידי וקצרה השגתי עשיתי כאשר // צויתי ואבינה בספרים המועתקים ושבעתים מזקקים השבתים צ // צדפתים ובחנתים ונאצל מהם ספר הישר זה מדויק מפואר ומתאר ב // ביופי וכל שלמות מעלה לשם ולתהלה חקוק בעט ברזל ועפרת ונחשת // לא יבריחנו בן קש״ת אם ילוה אליו ויחדו יובאו יתראו פנים״ לכן יראוהו // אנשים אנשי מעשים המחקדשים והמסתרים ואליכם השרים קולי ארים // שמעו נא המור״ים צדק משפט ומישרים לכו נא הגברים פתחו שערים // וקחו מוסרו כי טוב סחרו מסחר כסף ומבחר פנינים״ ומאלהי // צורי אוריו ישעי רועי מעודי מגן בעדי נורא ואיום אשאלה כהיום ה // ה״זה בשבש״ פיו שנ״ת ר״דם יקיץ יעיר אזן לשמע בלמודים נגידים ולו // דף 60א: (2) אעתיר יחיר אסירי בור גלותנו וישיב שכותנו יסיב מראשית אחרית // שארית פלטתנו יזכר ברית ראשונים וחסדי דוד הנאמנים כנפשכם ו // ונפש עבדכם נער בער יושב משמים מאין אונים׳ צעיר בחכמה ו // ולימים ושנים׳ הורק מכלים אל כלים שונים׳ וישטמהו ורבו הויות // הזמן ותהפוכותיו אשר מצד״ים לחצים׳ אצים׳ בעלי חצים שנונים״// שלמה בן מהר״ר פרץ בונפו״ז צדפתי יצ״ו //.

דף 60ב - חלק.

- Hain 9369=11136, Bohonos 5063, Goff Heb-98, Kis 595, Oates 2715, Ohly 2543.

- Friedb в 353, Benjacob в 329, Ch 648, Cow p. 650, Jac (List) Pr 7293, St II (col 2319) 6916(1), Zed p. 537.

- Adler37, Cassuto 8, Cohen p. 464 (31), Cohen (MGL) 11, Eisenst 29, Freim (Ink) p. 114 (16), Freim (Thes) A 27, Friedb (Hist) p. 24 (3), Gold 25, Hab (19), Iak 3, 4, Ier 33, Jacobs 31, Marx (HUC) 59, Meyer (EJ) 121, Meyer (Stc) 29, Rosent p. 1002, Schwab 27, Rossi (Annales) p. 35, Rossi (Hebr) p. 18, Tišbi (Vatic) 28, Wien (List) 5, YE 31.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни отсутствуют.

Нет лл. 1 (пустого), 8.

Пометы к тексту отсутствуют.

Владельческие записи:

1) л. 2а: mag. co ms. Abra. Bonj Jacob // שלי אברהם הטוב

2) л. 60б (пустой), запись на внутренней стороне переплета, XIX? в., английский яз.: Mibchar ha-Phinim of Rabbi Shlomoh // Ibn Gabirol? with a commentary by // Shimshon Munay. Soncino 244= // 1484 first and very scare edition //

Печать коллекции М.А.Л.Фридланда.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., полукожаный, крышки переплета обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: מבחר הפנינים שונצינו רמד Soncino 1484.

---

21. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни отсутствуют.

Нет лл. 1 (пустого),8, 60. Лист 59 - дефектный, реставрирован подклеенной бумагой.

Пометы к тексту. XV-XVI вв., беглый сефардский курсив, неразборчивая запись: л. 25а (боковые и нижние поля листа).

XIX в., вписан отсутствующий текст на дефектных листах, почерк Д. Хвольсона?: лл. 2а-б, 59а-б. На вклеенном после текста листе вписан текст колофона (л. 60а), тот же почерк.

Владельческие записи:

1) л. 2а, итальянский(?) курсив, XV-XVII вв.:

2) на переднем форзаце запись Д.Хвольсона(?), немецкий яз.: Das erste in Soncino von der Familie // Soncino gedruktebuch. Der Comentar, // wahrschimlich von Simson Munay // verfasst, heisst im Ms. Parma, R. 571 // (geschrieben 1333) שערי מדרש . Vgl. über // dieses Buch u. dessen vermuthlichen // Verfasser Steinschneider, die hebräischen // U-bersetzungen etc. § 221 f.p. 382-388. //

Цензорские записи:

1) л. 2а, подпись цензора: Fra Luigi ... (15)94.

2) л. 57б, подпись цензора: revisus per me Laurentius Franquell(us) 1615?.

Переплет. XIX в., крышки переплета обтянуты мраморной бумагой, корешок кожаный с золотым тиснением: מכתר תפנינים שונצ רמר Soncino 1484.

---

22. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 8. 126. 2. Из коллекции Д.Г. Г и н ц б у р г а.

Бумага. Филиграни отсутствуют.

Пометы к тексту. Исправление отдельных слов текста по рукописи?: лл. 10б, 14а, 34б. Лист 1а (пустой)- вписано заглавие, л. 60б (пустой) - густо исписан неразборчивым курсивом.

Владельческие записи:

1) л. 59б, два раза повторена запись беглым курсивом: אני יחיאל(?) בר אברהם קאסטיללי

2) л. 60а, отдельные слова на еврейском и итальянском яз.:...צרפתי...

Экслибрис коллекции Д.Г.Гинцбурга.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX-XX? вв., крышки картонные, обтянуты бумагой, корешок кожаный. Переплетено вместе с: Yĕḏa`yiā hap-Pĕnīnī. Bĕḥīnaṯ ha-`Ōlām. Soncino, 1484 (см. описание № 25).

Примечание:

- Šĕlōmō ben Yĕhūdā 'Ibn Gabbīrōl (Avicebron) - один из наиболее выдающихся еврейских философов и поэтов средневековья. Родился в Испании в Малаге около 1021 г., умер в Валенсии около 1058 г.

Mibḥar hap-Pĕnīnīm (Избранные жемчужины) - сборник изречений, пословиц, сентенций, приписываемых Шеломо ибн Габбиролю.

Колофон (л. 58б):

„Врата божьи Израилю даны. Те, в которых обучали также греки.
(Они даны) „сыну зари" (Ис 14, 12). Имя мое - избранные жемчужины. Слова которых для видящих верны.
Очень возвысились благоразумные и проникли умом во все тайны языка загадок старцев.
Величие лика моего узрите, сыны мои хранимые. Я обучу вас и сделаю постоянно „тучными".[1]

„Тучны и свежи" (Пс 92, 15) да будут собирающие народ святых песнопений,[1] „да прибудут в благоденствии шатры" (Иов 12, 6) отцов и детей. Эта книга - история развития прекрасных качеств, мала объемом, но [illegible] содержанием. Она охватывает всецело род людской, как в области практической в управлении, так и в теоретической в мышлении. Она „мала, но прекрасна" (В.Т. Йевамот, 49б) подобно отборной муке без примесей. Она обучает действенному разуму. Ее на арабском языке (сочинили), а мудрецы Закона нашего перевели ее, дополнили высказываниями учителей наших, да будет память их благословенна, истолковали ее, изучили и извлекли из укромного тайника.

И услышал Иехошуа, начальник и предводитель, сын почтенного учителя нашего Исраеля Натана из Сончино, голос сладостный и приятный ее изречений, ее замечательные достоинства и превосходство ее над всеми прекрасными сочинениями и что весь народ устремляет взоры „голодные и жаждущие" (Пс 107, 5), дабы испить в жажде слова и наставления ее. „И повелел он слугам своим, сказав" (Руф 2, 15): „Придите ко вратам ее (книги) с благодарностью" (Пс 100, 4) к „Богу, знамению моему" (Исх 17, 15), и перепишите ее в тиснении моем, дабы увеличить влияние ее и чтобы наполнилась земля мудростью. А мне он повелел выверить с песней хвалебной ее копии, списки и недостатки.

---

[1] Первые четыре строки - акростих с именем автора колофона: „אליעזר". Остальной текст частично рифмован и ритмизирован.

И всякую ошибку, которая в правильном списке портит все сочинение, выправить и вернуть его ясным и упорядоченным таким образом, чтобы не ошиблись переписчики и не пропустили чего-либо из того, что определили предшественники.

И вот я, подписавшийся ниже, несмотря на то, что слаба рука моя и мала возможность, сделал то, что мне было приказано. И вник я в книги переписываемые и семидижды очищенными вернул их, проверял я их и испытывал, и получилась из них эта „праведная книга" (Ис Нав 10, 13), выверенная, прекрасная и повествующая о красоте и высшем совершенстве во имя Бога и во имя славы, начертанная пером из железа, свинца и меди. Не обратит ее в бегство дочь чернильницы,[1] если соединить их вместе и принести „померяться силою" (2 Цар 14, 11). Поэтому да увидят ее люди, люди деятельные, освящающиеся и очищающиеся. И к вам, знатные, я голос свой подниму: услышьте же, мужи, откройте врата и примите поучение ее ‹книги›, ибо товар этот лучше золота и избранных жемчужин. И у Бога, твердыни моей, светоча и спасения моего, наставника, постоянно вступающегося за меня, „грозного и страшного" (Авв 1, 7), испрошу я уста его в этот день 17 Шевата года 244,[2] чтобы он спящего разбудил и пробудил ухо вникать учениям возвышенным. И к нему я уповаю, дабы он освободил узников темницы изгнания нашего, вернул потерянное нами и сделал будущее лучше прошлого уцелевшим изгнанникам нашим, „вспомнил завет с предками" (Лев 26, 45) „по милостивому обещанию Давиду" (Ис 55, 3) ‹и совершил его› с душами вашими и душой моей, отрока невежественного, пребывающего в унынии и бессилии, ничтожного в мудрости, днях и летах, переливаемого „из сосуда в сосуды разные" (Есф 1,7).[3] „И преследовали его и поражали" (Быт 49, 23) напасти времени и его превратности, теснины давящие, подгоняющие лучников со стрелами заостренными. Шеломо, сын достопочтенного учителя нашего Переца Бонфоя из Франции, да хранит его Твердыня его и Спаситель его".

---

[1] Имеется в виду книга рукописная.

[2] В ориг. число и год переданы числовыми значениями букв в словах „יזת"(17) и „ רדם " (244).

[3] То есть скитальца.

Во владельческой записи Д. Хвольсона(?) (№ 21) ссылка на издание: Steinschneider M. Die Hebraeischen Uebersetzungen des Mittelalters und die Juden als Dolmetscher. Berlin: Komissionsverlag des Bibliographischen Bureaus, 1893. T. 1-2. XXIV, 1077 p.

---

23. ידעיה בן אברהם הפניני בדרשי. בחינת העולם. עם פירוש פלאי. (מהד' ב'). סונצינו, חש"ד (יהושע שלמה בן ישראל נתן סונצינו), כ"ד כסליו רמ"ה.

Y Ĕ D̲ A ʿ Y Ā ben ʿA B̲ R Ā H Ā M hap-P Ĕ N Ī N Ī B E D E R S I (c. 1270-c.1340). BĔḤĪNAṮ hā-ʿŌLĀM. Cum commentario anonymo. (Ed. 2). Soncino: s.t. (Yĕhōšū[a] ʿ Šĕlōmō ben Yiśrāʾēl Nāṭān Soncino), 24 Kislēw (5)245 / 12.XII.1484. 4°.

20 л., сигн.: א (א) ב - ד (1-4) ב א - ד (1-4) ג (א) ב (1-2). 1 стб., 28-30 строк, печ. поле: 92x124-134 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:45 мм (текст сочинения); 2) раввинский 10:45 мм (текст комментария). Лигатуры и расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Колонтитулы и кустоды отсутствуют. N.S.: יהוה - ה' (шрифт 1, 2), אלהים - אלהים (шрифт 1), אלקים (шрифт 1, 2). Сокращения обозначаются точкой над последней буквой слова (шрифт 1, 2). Аббревиатуры обозначаются двумя косыми чертами над первой или предпоследней буквой (шрифт 2). Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления отсутствуют.

Т е к с т:

דף 1א: (1) אגרת חברה החכם הגדול המשורר הבדרשי // אנבוניס אברם הנקראת בחינת העולם // (1)[2] שמים לרום (1) וארץ לעומק ורוחב לב נכון אין חקר' אוהב // ... שורה 16: (1)[2] אמר (2) המבאר המאמר הזה הנכבד חברו החכם הכולל הפילוסוף // האלקי ר' ידעיה הפניני בדרשי זל קראו אגרת בחינת העולם... // דף 9א: (1) ורחובות חלכנה מים' ופעם מימיו קפואים קצת הקפאה לחוזק הקור // ...

דף 17א: (1) בך לרון אל המערכה קל כאחד הצבאים להשיג ולהציל ורבים מיש //
מישיני שנת עולם... // ...דף 20ב, שורה 16:...(1) סוף דבר השמאיל לבי או
חימין תאמין // בכל מה שהאמין בו אחרון הגאונים... // שורה 21: (1)[2] סוף
(2) דבר תאמין לבי כו׳ כאשר הורנו הדרך הישר והטוב בספור דברים //...שורה
30, ק ו ל ו פ ו ן:
(2) ובכאן השלים דבריו המסולאי׳ מפז עליון המשוררי׳ הזה חפוחי
זהב במטכיות // כסף אין ערוך להס׳ בריך רחמנא דסייען פה שונצינו
כד כסליו רמה //

- Hain 9368, Goff Heb-61, Kis 361, Oates 2716, Ohly 1600, Sajó 1880.

- Friedb ב 341(2), Benjacob ב 232, Ch 154, Cow p. 311, Pr 7294, St II(col 1284) 5670(2), Wien (Friedl) 1102, Zed p. 314.

- Adler 37, Cassuto 9, Cohen p. 464, Eisenst (10), Freim (Ink) p. 114 (17), Freim (Thes) A 30, Friedb (Hist) p. 24 (4), Gold 27, Hab (23), Iak 46, 47, Yer 12, Jacobs 32, Marx (HUC) 33, Meyer (EJ) 139, Meyer (Stc) 33, Rosent 9, Schwab 28, Rossi (Annales) p. 38, Rossi (Hebr) p. 22, Tišbi (Vatic) 4, Wien (List) 6, YE 32.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни отсутствуют.

Пометы к тексту. На отдельных листах текст сочинения снабжен дополнительной пунктуацией и частично огласован: лл. 2б, 3а-б, 5б.

Владельческие записи:

1) на внутренней стороне верхней крышки переплета запись, XIX(?)в., английский яз.: Bechinoth Olam, of Rabbi Yedaya // ben Abr. Bedarshi - Ha-Phini with an // anonymous commentary. Soncino // (5)245= 1484 A.D. // first very scarce edition de Rossi annales // XV. pag. 38 //.

Печать коллекции М.А.Л.Фридланда.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., полукожаный, крышки картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: בחינת העולם שונצ׳ רמה
Soncin 1484.

24. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни отсутствуют.

Нет лл. 1, 8.

Пометы к тексту. ХУ-ХУ11 вв., курсив, разные почерки, исправления и дополнения к тексту: лл. 2а, 15б.

ХУ1? в., на двух вклеенных листах вписан текст отсутствующего л. 1. Расположение материала копирует третье издание сочинения (Венеция, 1546 г.). Почерк стилизован под квадратный шрифт (текст сочинения) и витиеватый итальянский курсив (комментарий).

Переплет. Х1Х в., крышки картонные, обтянуты мраморной бумагой, на корешке наклейка с записью: Soncino 1484 בחינת עולם שונצינו רמה

---

25. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 8. 126[1]. Из коллекции Д.Г. Г и н ц б у р г а.

Бумага. Филиграни отсутствуют.

Пометы к тексту. Отдельные слова, разные почерки: лл. 7б, 8а,17б.

Владельческие записи:

Л. 1а, беглый итальянский курсив: ... (?)שלמה ידידיה קאסטילעצו...
נרו יאיר יצ ילא ... //

Экслибрис коллекции Д.Г.Гинцбурга.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. Х1Х-ХХ? вв., крышки картонные, обтянуты бумагой, корешок кожаный. Переплетено вместе с: Šĕlōmō ben Yĕhūdā 'Ibn Gabbirol. Mibhar hap-Pĕnīnīm. S.l.(Šoncino), 14.I.1484. (см. описание № 22).

---

26. I D E M

ГПБ. Отдел литературы стран Азии и Африки. Шифр: Ивр. 2-1052.

Бумага. Филиграни отсутствуют.

Нет лл. 1-9, 16-20.

Пометы к тексту отсутствуют.

Владельческие записи отсутствуют.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. Корешок и крышки переплета отсутствуют. Сшито совместно с: (Miśnā). Masseḵeṯ 'Āḇóṯ. Comment.: Mōše ben Maymōn. S.l. (Soncino), c. 1486. Данный фрагмент вплетен между лл. 7 и 9 текста. (см. описание № 47).

Примечание:

- Yĕḏa`yā ben 'Aḇrāhām hap-Pénīnī Beḏersi (En Bonet Abram) - поэт и философ из Прованса. Родился в Безье около 1270 г., умер около 1340 г.

Bĕḥīnaṯ ha-`Ōlām; Šāmayīm lāRūm (Испытание мира; „Небо по высоте" (Притч 25, 3) - дидактическая поэма, основным мотивом которой является суетность человеческой жизни и необходимость духовного совершенствования, написана ярким, образным языком.

Колофон (л. 20б):

„И на этом закончил свои изречения, „равноценные чистейшему золоту" (Иер 4, 2), самый высший из поэтов. Эта ‹книга› - „золотые яблоки с серебряными украшениями" (Притч 25, 11), „которым нет сравнения" (Пс 40, 6). Благословен милосердный, который помог нам. Здесь, Сончино, 24 Кислева 245 ‹года›".

---

27. (תנ"ך). נביאים ראשונים. עם פירוש דוד בן יוסף קמחי. ס' א-ד. שונצינו, חשיים (יהושע שלמה בן ישראל נתן שונצינו), ו' מרחשון רמ"ו.

(BIBLIA HEBRAICA). PROPHETAE PRIORES. Comment.: Dāwīḏ ben Yōsēp̄ Qimḥī. Lib. 1-4. Soncino: s.t. (Yĕhōšū^a Šĕlōmō ben Yiśrā'ēl Nāṯān Soncino, 6 Marheśwān (5)246/ 15.X.1485. 2°.

168 л. (22, 22, 64, 60). сигн.: Кн. 1. $_{\text{א}}$(א) ב - ד (1-4) $_{\text{ב}}$ א - ד (1-4) $_{\text{ג}}$ - $_{\text{ג}}$(1-3). Кн. 2. $_{\text{א}}$(א) ב - ד (1-4) $_{\text{ב}}$(א) ב - ד (1-4) $_{\text{ג}}$(א) ב - ג (1-3). Кн. 3. $_{\text{א}}$(א) ב - ד (1-4) $_{\text{ד}}$(א) ב - ד (1-4). Кн. 4. $_{\text{א}}$(א) ב - ד (1-4) $_{\text{ד}}$(א) ב - ד (1-6) $_{\text{ד}}$ (1-4). 2 стб. (1 стб.: лл. 1б, 2б, 3а-б, 6а, 97а, 101а), 40-44 строки, печ. поле: 136x181-199 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:45 мм (библейский текст, колонтитулы, начальное слово библейского стиха в комментарии); 2) раввинский 10: 45 мм (комментарий); 3) квадратный, большие буквы „א" - 6 мм (первое слово комментария, кн. 1, 2). Лигатуры и удлиненные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Употребляются колонтитулы (названия книг). Употребляются кустоды. N.S.: יהוה - ידוה (шрифт 1), ה' (шрифт 2), אלהים - אלקים (шрифт 1, 2). Сокращения обозначаются точкой над последней буквой слова (шрифт 2). Аббревиатуры обозначаются двумя косыми чертами над первой или второй буквой (шрифт 2). Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления: каждая книга начинается с заставки, включающей орнамент и первое слово библейского текста. Кн. 1, 2, 3 - животно-декоративно-растительный орнамент со словом „ויהי" (лл. 2а, 23б, 45б). Кн. 4 - декоративно-растительный орнамент со словом „והמלך" (л. 109б).

Т е к с т:

דף 1א - חלק, דף 1ב: (1) ראשית חכמה יראת ה' שכל טוב לכל עושיהם תהלתו עומדת לעד: // (3)[4] אמר (2) דוד המלך ע"ה ... // דף 2א: ! ויהי ! // עמודה א: (1) אחרי מות משה עבד ידוה אל יהוש // יהושע בן נון משרת משה לאמר: //... דף 9א, עמודה א: (1) ואני וכל העם אשר אתי נקרב אל העיר... // ... דף 21א, שורה 35: (2) אמרו גם כן כי יר // ירושח הבעל // אינה חוזרת // ביובל וכן // הדין: // : : // דף 21ב, 22 - חלקים. דף 23א - חלק, דף 23ב: (1) [illegible]סים // ! ויהי ! // עמודה א: (1) אחרי מות יהושע וישאלו בני ישראל' בידוה לאמר // ... דף 31א, עמודה א: (1)ויאמר זבח וצלמנע קום אחה ופגע בנו ... // דף 43א, עמודה א, שורה 42:...(1) בימים (2) ההם אין מלך בישראל' הסעם להזכיר זה כי עדיין לא היה מלך ב //בישראל ולא שופט ולא נוגש משיב אותם לטובה עד שבא שמואל הנביא ז"ל שמספר תולדותו // ועניינו בספר הבא אחר זה הנקרא על שמו שמואל' חם ונשלם שבח לאל עולם // דף 43ב, 44, 45א - חלקים, דף 45ב: (1) שמואל (2) מבונן מלחי' ועד לא בשפוחי' מכונן בופחי' ויוצר נשמחי: היה נא עזרחי' וישר דברחי' בספר אפרחי' שמואל רמחי // ! ויהי ! // עמודה א: (1) איש אחד מן הרמחים צופים מהר אפרים וש // ושמו אלקנה... //...דף 108א, שורה 36: (1) נשלם ספר שמואל: חהלה ושבח לאל: // אמן: ב' נ' ל' ך': ו' א' ע' י' : // (2) סכום פסוקים // של ספר שמואל אלף וחמש // מאות ושמה וסימן אוך' וסדרים

שלשים // וארבעה וסימנם ל״ד בריך רחמנא דסייען: // דף 108ב, 109א - חלקים,
דף 109ב: (1) מלכים // (2) מקים מלכים: ומשפיל נסיכים: מאיר חשכים: ומורה
נבוכים: // אל הוא לבדו: ויורה לעבדו: דוד בחסדו: בספר מלכים: // ! והמלך ! //
עמודה א: [2](2) דוד זקן בן שבעים שנה היה שהרי בן // שלשים היה... // ...
דף 176ב, עמודה ב, שורה 21: ...(2) חם ונשלם ספר מלכים שבח ותהלה לאלקי //
העולם יתברך // ברוך הנותן ליעף // כח // ולאין // אונים עצמה // ורבה: //
חזק // דף 168א, ק ו ל ו פ ו ן:

[2](1) אמר (2) המחוקק כתב יושד ודברי חפץ אשד בשונצינו' בהיות ארבע נביאים ראשונים אלה' יהושע' // שפטים' שמואל' מלכים' דבקים ונמשכים אחר תורת משה רבינו עה״ה וכמשנה תורה למה // שכם בספור אמתי המשך ענין אומתנו מאז ע״י נביאי ה' יחבר' עם שגם בם לימוד ביאור חלק גדול ממצות התורה // הנקראת תורה שבעל פה כי הם הם שקבלוה ממשה רבינו ע״ה ובית דינו ועל ידם נמסרה מנביא לנביא עד עזרא // ועד אנשי כנסת הגדולה' ולזה אחר לימוד תורת משה רבינו ע״ה הם הנביאים הכרחיים ובפרט לנערים // ומהתורה שללמוד הם וזולתם אנו צריכים' ולזה נראה לנו לחקקם עם המפרש המופלג הזה רבינו דוד קמחי ז״ל ראש // המדקדקים אב המפרשים' ואולם בהיות לא יכון עדות המעיד כי אם על הנעלם בהיות ענין הספר הזה מוחש גם // מובן ומושכל בנקלה לא נעיד בדברינו אלה על היותו מדויק' עם שלא נעצור בדברינו אלה מלהשמיע באמת וב // ובחמים לאשר באולי לא יהיה להם פנאי לעיין בו השיעור המספיק להבנת זה שאולם הוגה ודויק על ידי יודעי ספר // ומביני מדע ולא נשער שימצא בו שגיאה או טעות ובפרט הן בכוונה הן במלות אכן מה שאפשר שימצא בו מהשגיאה // הוא החחלפות אות באות כגון הי״א בח״ת ב״ת בכף וכיוצא בזה אשד לפעמים להיות כוונת המדייק ודעתו סדודה // בדיוק הכוונה והמלות העבירה עינו מלהשגיח בפרטי האותיות האלה הנזכרות הדומות בצורה וכיוצא בהם' וכן // לפעמים דלוג אות אחת במלה ואף גם אלה לא ימצאו בו רק על המעט להיות נעשה ענין הספר הזה בהשגחה יתירה // למען ישלם ענינו בשלם שבפנים כפי האפשר במלאכה הזאת ואשר כוננו בשמות הקודש בשם יוד הא ויו הא ששמנו // חחת הא ראשונה דלת וקוף חחת הא לשם אלקות כוונתנו היתה לכבוד ולחפארת לשם ה' בעבור היות לפעמים קצת // מהם נדחים ואובדים אין בם צורך כלל וממה שאין ספק אצלינו הוא שלא ימצא בכיוצא // בהם מאשד נכתבו בקולמוס טובי הדיוק כאלה' כי אולם עם היות היו אצלינו העתקות רבות מדויקות וסובות ואשד // נלמד בם ימים ושנים וע״י מבינים עם כל זה לא נמלט גם הם מן הטעיות והשגיאות' כי אולם מציאות ספר בלי // שגיאה או טעות הוא בפלא' ואולם היתה השלטתו בשנת חמשת אלפים ומאתים וששה וארבעים לבריאת עולם ביום // ששה לחדש מרחשון פה שונצינו במדינת לומברדי״אה אשד היא חחת // ממשלת האדון האביר דוכוס מילאנו יחיהו ה' יח'// ויאמצהו: ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה: יתרומם שמו על כל ברכה ותהילה: //
דף 168ב - חלק.

- Hain 13408, Goff Heb-22, IGI 8090, Kis 545, 546, Oates 2717, 2718, Ohly 2414, Sajó 2847.

- Friedb n 828, Benjacob n 345, Berl p. 24 (10), Ch 1683, Cow p. 74, Ginsb p. 803 (3), Jac (List) 10, Pr 7298, St I(col 1) 3, Zed p. 120.

- Adler 11, Artom 13, Cass 10, Cohen p. 736 (37), Cohen (MGL) 31, Eisenst (35), Freim (Ink) p. 114 (19), Freim (Perg) 10, Freim (Thes) A 31, Friedb (Hist) p. 24 (6), Gold 29, Hab (26), Iak 55, 56, Ier 27, 28, Jacobs 37, Marx (HUC) 11, Meyer (EJ) 33, Meyer (Stc) 36, Rosent 11, Schwab 31, Rossi (Annales) p. 40, Rossi (Hebr) p. 24, Tišbi (Vatic) 35, Wien (List) 8, YE 37.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Хвольсона.

Бумага. Филиграни: „Голова быка, между рогами цветок с пятью лепестками" такого же типа, как Briquet 14739, Nürenberg, 1476. „Голова быка, между рогами крест" сходно с Bofarull 87, Venice, 1491. „Перчатка? с мечом с закругленным эфесом". „Неразборчивый рисунок"(корона или шляпа с лентами).

Чет лл. 1-8, 22(пустого), 44(пустого). Листы 3-6 вплетены из экземпляра на пергамене (см. описание № 28).

Пометы к тексту. XV?-XVI1 вв., ашкеназский полукурсив, отдельные слова на древнееврейском и идиш языках: лл. 116а, 135б, 157б. Библейский текст частично вокализован от руки: лл. 19б, 20а-б, 21а.

Владельческие записи:

1) л. 168б (пустой), ашкеназский курсив (третья строка зачеркнута):
קניין כספי // א א ב ג ד ה ו ז ח ט י כ ך ל מ ם נ (ן) ס ע פ ף // קיניין(!)
כספי אשר חנני ה' נאום אשר בן כהרר יודא זל //

2) там же, ашкеназский полукурсив, другой почерк: אף זה מסקצת חלקי
מכל עמלי שעמלתי תחת השמש וגם לכן // יחתום כל אדם על ספרו שלא יבא אחד מן השוק
ויאמר // שלי הוא וזה נביאים ראשונים קניין כספי אשר חנני // ה' לי נאום אני
שמואל בר' יודא כץ... שמש בקק // פדואה // אקנתי מעם ליורא יורש של אשר שעריוואל
בעד // אלי' ה' //

3) там же, ашкеназский курсив, XVIII-XIX? вв., зачеркнутая запись:
יוזל (?) בר שמואל(?) כהן //

4) запись на переднем форзаце, почерк Д.Хвольсона(?) немецкий язык: Editio princeps j. 1485. // In Josua Fasten die // ersten und die lasten 4 blätters // sonst vollständig. //;

Einfügung(?) Beschreibung viertes Ausgabe // von ersten und lezten Propheten von O.G. // Tychsen findet sich in Eichharns Repertorum // bd. VII, 1780, p. 165-182 und bd. VIII, 1 81, p. // 51-85 (ib. die Varianten). //

Печать коллекции Д.А.Хвольсона.

Пометы цензуры отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты черным ледерином, корешок кожаный с золотым тиснением: נ"ר עם פירוש רד"ק שונצינו רמ"ו Soncino 1485.

---

28. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

П е р г а м е н.

Фрагмент. Листы 3-6. Лист 5 - дефектный, отсутствует верхняя часть листа с текстом.

Пометы к тексту. Лист 3а - карандашная запись. Листы пронумерованы от руки карандашом.

Печати, владельческие записи, пометы цензуры отсутствуют.

Приплетено к экземпляру данного издания на бумаге (см. описание № 27).

---

29. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни те же.

Нет кн. 1 лл. 1-22 , л. 168.

Пометы к тексту. XV1-XV111 вв., библейский текст частично вокализован и акцентуирован повсеместно. Текст разбит на главы с указанием соответствующих отрывков из книг Пророков (haṗṭārā).[1]

---

[1] Haṗṭārā (הפטרה; заключение) - название отрывка из книг Пророков, читаемого в синагогах после еженедельного или праздничного чтения раздела Пятикнижия.

XУ111-X1X вв., запись большими квадратными буквами: лл. 23а, 45а, 108б, 109а: יצו // ישיבת רחמים

Владельческие записи отсутствуют.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. X1X в., полукожаный, крышки картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: נביאים ראשונים עם רד"ק שונצינו רמ"ו 1485.

---

30. I D E M

ГБЛ. ШифрInc 4. 169. 4[1]. Из коллекции Д.Г. Гинцбурга.

Бумага. Филиграни те же и „Корона" малого размера.

Кн. 4, тетрадь „п" спутан порядок листов: лл. 133, 134, 136, 135, 138, 137, 139, 140.

Пометы к тексту. Повсеместно отмечены отрывки из книг Пророков (haṗṭārā). Листы пронумерованы от руки буквами еврейского алфавита.

Владельческие записи:

1) л. 2а, итальянский курсив, еврейский и итальянский языки, 1619г.:

בשעה ברכה ובמזל טוב עושה וצומח(?) אמן איך היום יום ד' יב לחודש ניסן השע"ט
קניתי // זה הספר אני ראובן פרוסושונס(?) יצו מכחר שמואל(?) ריאשי יצו ה'
יזכני ללמוד ... // ... ש"א ... // ...1619 ... //

Экслибрис коллекции Д.Г. Гинцбурга.

Цензорские записи:

1) л. 2а, неразборчивая запись: revis ... ... 1637 ... ... //

Переплет. XУ11-XУ111? вв., реставрированный. Крышки деревянные, обтянуты кожей. Крышки имеют тисненый геометрический орнамент. На боковом срезе сохранились основы для металлических пряжек. Корешок кожаный, современный. Переплетено вместе с (Biblia Hebraica), Prophetae Posteriores. S.l.,a. (Soncino, c. 1486) (см. описание № 43).

---

31. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 169. 5[1]. Из коллекции Д.Г. Г и н ц б у р г а.

Бумага. Филиграни те же и „Неразборчивый рисунок"(Колокол?).

Нет лл. 22 (пустого), 44 (пустого).

Пометы к тексту. На отдельных листах текст вокализован от руки, повсеместно отмечены отрывки из книг Пророков (haṗṭārā). Отдельные слова в библейском тексте и комментарии исправлены или зачеркнуты.

Владельческие записи:

1) первый защитный лист перед текстом, ашкеназский курсив, XIX в.:
אף כי כבר בשנת רל"ז (1477) נדפס ס' ההלים בעיר בולוניא ובשנת רמ"ב // (1482)
נדפס ההומש עם חמש מגלות בעיר בולוניא. שאר המקרא לו נדפס עד // שנת רמ"ו (1846)
והוא ספר הזה הכולל נביאים ראשונים ואחרונים ונדפס // בעיר סונצינו. ויותר
מאלה הספרים לא נדפס אז, אבל שתים שנה לאחריו // ר"ל בשנת רמ"ח נדפס כל תנ"ך
עם נקודות וטעמים שם בסונצינו. והזה // זה הספר של דפוס רמ"ו יקר הוא במאד ולא
נמצא עוד כי זעיר שם זעיר שם. // ודע כי ע"פ שני הדפוסים האלה של סונצינו משנת
רמ"ו ו רמ"ח הדפיס אח"כ המחוקק // ברשום בר משה את תנ"ך שלו בעיר בריסא בשנת
רנ"ד // כי רוב נוסחאותיו מסכימים עם נוסחאות סונצינו מלבד כה וכה שיש לדפוס//
בריסא נוסחאות עצמיות. //

2) л. 168a, тот же почерк:
והנה בחתימה הזאת לא נזכר שם המחוקק. אבל נזכר
בדפוס של כל כ"ד ספרי // קדש אשר נדפס שתי שנים אחרי כן, ושם נמצא בסיום החומש
חתימה וז"ל // ותשלם מלאכת עבודת הקדש העשרים וארבע בשלמות אשר החכים להרביץ//
תורה בישראל הספואר כמ"ר יהושע שלמה יזיי"א בכמ"ר החכם הכולל ישראל נתן //יסרו
היום יום שלישי באחד עשר לחדש אייר שנת רמ"ח לפרט קטן על יד // הצעיר ממשפחתיו
האומן המחוקק אברהם יזיי"א בכפר חיים ז"ל מן הצבועים // מארץ פיסרו הדד בבולו-
נייה נחקק בסונצינו. //

3) третий защитный лист перед текстом, беглый курсив:
הספר תלז שייך
ליורשי המנוח חרב...זנוויל שטרוים(?)... //

4) там же:
זה הספר שייך להאלוף ה... כהן(?) //

5) там же: Jacob Nohs.

6) там же, ашкеназский курсив, XVII-XVIII вв.:
שייך לאדמו הגאון
הגדול המפורסם החריף // והבקי אביר(?) הדור הה מהורר יוסף צבי // שאכדנרי(?)
היום יום א' כ' מרחשון // הקטן(?) יעקב היצנייס(?) למאכן(?) //

7) л. 1a пустой, исписан полустертыми неразборчивыми записями, несколько раз повторяется запись на языке идиш:
שייב גיהערס
ל זנוויל שטרוים //

8) л. 2a:
זעליגמאן באר

9) л. 23a (пустой), идиш яз.:
דאס בוך גיהערס הערן זאנוויל שטרוים...

10) там же, запись повторена дважды: זה הספר שייך להרב מהורר
זנוויל שטרויס //

11) там же: למדתי בזה עשרים וארבע...דתי כמה חידושים // וויאסמן בן איצק
רודלסום(?) מלמד פה פרייזך(?) //

12) л. 43б, беглый ашкеназский курсив: הספר קניצי מהוני // לכבוד הקונה
אשר עומד // ומצפה להספר הזה נביאים // ראשונים ... זנוויל שטרויס //

13) л. 45а(пустой), ашкеназский курсив, запись повторена три раза:
הכר נא למי זאת ...שייך כהרר זנוויל שטרויס //

14) там же, тот же почерк: היום יום ה' ז' תמוז תקסט לפרט הקטן מאר...
...שטרו //

15 л. 109а (пустой), ашкеназский курсив, запись повторена несколько раз: זה הספר שייך להאלוף והמרומם כה זנוויל סגל //

16) л. 168б, ашкеназский полукурсив, дефектная запись: שלי זה
הנביאים ר' יהודה... // יזייא ... //

Печати:

1) л.1б, печать коллекции З. Баера: Dr. S. Baer // Biebrich a. Rh.//

Экслибрис коллекции Д.Г. Гинцбурга.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты бумагой, корешок кожаный с бумажной наклейкой: ספרי נביאים ראשונים ואחרונים עם פיר'
לרד"ק נדפס בעיר סונצינו בשנת רמ"ו (1486)

Переплетено совместно с: (Biblia Hebraica). Prophetae Posteriores. S.l.,a.(Soncino, c. 1486).(см. описание № 44).

Примечание:

- Prophetae Priores (Первые Пророки) - общее название первых четырех книг раздела „Пророки" в Библии.

Dāwīḏ ben Yōsēp̄ Qimḥī - см. о нем примечание к № 19.

Колофон(л. 168а):

„Говорит печатник писания истинного и речей приятных из Сончино. Поскольку эти четыре ‹книги› Первых Пророков-„Иисус", „Судьи", „Самуил", „Цари"-соединены и следуют после ‹книг› Закона Моше, учителя нашего, мир праху его, и подобны второзаконию к ним, ибо в правдивом рассказе Пророков Бога, да благословится он, ‹изложено› продолжение истории народа нашего с давних пор, а также ‹содержится› в них разъяснение большой части из заповедей Закона, называемого Закон Устный. Ибо именно они были теми, кто получил его от Моше, учителя нашего,

мир праху его, и членов его суда, и ими передавался он от Пророка к Пророку до Эзры и до членов Большого Собрания. И поэтому после изучения Закона Моше, учителя нашего, мир праху его, эти „Пророки" обязательны особенно для юношей, и из Закона, ‹предназначенного› для изучения, они и именно они нам необходимы. И поэтому мы решили напечатать их с ‹комментарием› выдающегося комментатора, учителя нашего Давида Кимхи, мир праху его, главы грамматистов и отца комментаторов. ‹... ...› И мы не предполагаем, что окажется в ней ошибка или опечатка, в частности как в содержании, так и в словах. Однако возможно, что найдется в ней ошибка типа замены буквы на букву, например „ге" на „хет", „бейт" на „каф" и подобные им. Так как иногда было внимание корректора и его мысль заняты уточнением смысла и слов, а глаза его пробегали ‹текст›, не тщательно всматриваясь в очертания букв, сходных по форме. Иногда ‹окажется› пропуск одной буквы в слове. Но даже и такие ошибки найдутся ‹в этой книге› в малом числе, поскольку было выполнено дело книги этой с великой тщательностью. ‹... ...› Итак было завершение ‹печатания› в год 5246 от сотворения мира, в шестой день месяца Мархешван. Здесь в Сончино, в провинции Ломбардия, которая под властью господина рыцаря герцога миланского, да продлится жизнь его Богом благословенным и пусть укрепит он его. „Благословен дающий усталому силу и умножающий мощь бессильного" (Ис 40, 29), „возвысится имя его над всяким благословением и хвалой" (Неем 9, 5)".

Во владельческой записи Д. Хвольсона?(№ 27)ссылка на статью:

Tychsen O.G. Beschreibung und Vergleichung der Ausgabe der ersten und lezten Propheten v. J. 1486 // Repertorium für Biblische und Morgenländische Literatur. Th. VII. Ff. 165-182; Th. VIII. Ff. 51-85.

32. יוסף אלבו. ספר העקרים. שונצינו, חש"מ (יהושע שלמה בן ישראל נתן שונצינו?), כ"ב מרחשון - כ"א טבת רמ"ו.

Y Ō S Ē P 'A L B Ō (c.1380-c.1444). SĒPER ha-`IQQĀRĪM. Soncino: s.t. (Yĕhōšū^a` Šĕlōmō ben Yiśrā'ēl Nāṯān Soncino?), 22 Marḥešwān - 21 Ṭēbēṯ (5)246 / 31.X. - 29.XII. 1485. 2°.

108 л., сигн.: א (1-3) ג - ב (א) ג (1-4) ד - א ב (1-4) ד ג ב (א) ד (1-4) ד - ב (א) ד (1-4) ד - ב (א) ד (1-4) ד - ב (א) ה (1-4) ד (ג) ב (א) ו (1-4) ד - ב (א) ז (1-4) ד - ב (א) ח (1-4) ד - ב (א) ט (1-4) ד - ב (א) י (1-4) ד - ב (א) יא (1-4) ד - ב (א) יב (1-4) ד - ב (א) יג (1-4) ד - ב (א) יד (1-3) גב (א), 1 стб., 36-44 строки, печ.поле: 133x162-199 мм.

Шрифт: 1) раввинский 10:45 мм (основной текст); 2) квадратный 2:10 мм (колонтитулы, названия книг, частей, пагинация тетрадей, отдельные слова в тексте); 3) квадратный „פ" - 7 мм (л. 86 „פרק ג"). Лигатуры и расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Употребляются колонтитулы, кустоды. N.S.: יהוה - ה' (шрифт 1,2), אלהים - אלהים (шрифт 1), אלקים (шрифт 1, 2). Сокращения обозначаются одной косой чертой над последней буквой слова (шрифт 1, 2). Аббревиатуры обозначаются двумя косыми чертами над первой или второй буквой (шрифт 1). Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления: л. 2а - заставка с декоративным орнаментом, включающим первое слово предисловия, л. 7а - заставка меньшего размера с декоративным орнаментом, включающим первое слово основного текста.

Т е к с т:

דף 1א - חלק, דף 1ב - הקדמת המדפיס: [2](2) אמר (1) המחוקק בהיות המאמר הנכבד הזה הנקרא ספר העקרים לחכם הגדול רבינו יוסף אלבו ז"ל ספרדי // מעיר סורי"אה אשר בספרד בדול החועלת והפרי לבני אומתינו עד מאד' להיות יגיע לנו ממנו מבחר // פרי התורה והחכמה והסכמתם באופן נפלא מהשלמות ובלשון מבואר חקל הבנתו למתחילי' בעיון ולאשר יאהבו הקר // הקריאה בחלק גדול ממנו: מצורף לזה בהיות לא נחפשם ענינו למרחקי הגולה בבני עמינו להיותו פחות מבעים // שנה שנעדר החכם הנזכר

זייל שחבר הספר הזה: בכן אולם למען יתפשט תועלתו הרב והעצום באומתינו בנפוצות // הגולה לזכות בו את הרבים' להאיר בו עיניהם ולבם ולכבוד בני עמנו ראינו לחקקו באופן שלם מובה וטוב' ומאשר אין // לוו ספק בו שלמאד ישמח בו כל מי שחננו ה' ית' אהבת מדע וקריאה עם שיתן לפעולתנו זאת תודה: כי בו יתבאר // מעלת תורתנו ודתנו ואמתתה ומעלת אומתנו לתורה הזאת ואשר נשיב לבעלי ריבינו בזה משאר הדתות ולאפיקורוס // וסיעתו ולהראות העמים והשרים מעלת אומתנו ותורתנו כי טובת מראה וטעם היא: עם שישרש בלבנו עקרי הדת // באופן יותר שלם מאשר קדם לחכמי תורתנו ואומתנו הקודמים שהם פרי מבחר התורה והחכמה' כי מעלת האיש // הזה בתורה ובחכמה גדלה עד מאד כאשר יתבאר למעיינים בזה הספר: ולאשר לא יספיק להם הזמן לעיין בו עיון // מה יראו סימני מאמרי הספר הזה וסימני פרקיו ויעודיו בם יראה יקרת המחקרים המסולאים ההם אשר מה מאד תח // חשק ותכסוף נפש כל אוהב מדע או השכל אל קריאת פנת יקרתם ובפרט לדברי המחבר השלם הזה שהפליג בם ה // המאמר על כל אשר קדמו לפניו מבני אומתנו ובשפה ברורה תובן לרבים' ואולם לא אעצור בקולמוסי לכבה מהם // מהסבות מלאמר זאת להיות האמת עושה דרכו ולמען זכות את הרבים שאמנם כל אחד מבני עמנו שחננו ה' יתבר' // אהבת הקריאה והמדע כפי כחו ראוי לו ומוטל עליו להמציא לידו ולהיות אצלו הספר הנכבד הזה' להיותו באולי מהמא // מהמאמרים היותר אלקיים ותוריים המישרי' אל הצלחת נפשותינו ובכלל רבי התועלת לאומתנו שחוברו מזמן חתימת // התלמוד עד זמננו זה כאשר יתבאר למעיינים בו' וזה שיעור מה שרצינו בו בזה המקום: היום יום ב כב' מרחשון רמ"ו לאלף הששי פה העיר שונצין: //

דף 2א: ! למה ! // (1) שהיתה ההצלחה האנושית נחלת בעיון ובמעשה ... // שורה 7: ...(2) ההקדמה (1) היא להודיע ההכרח המביא לחבר הספר והחק // והחקירות ... //

...דף 26, שורה 31: ...(1) חם ונשלם תהלה לאל עולם: //

(2) זה השער לה' צדיקים יבואו בו: //

אל תבואני רגל גאוה ויד רשעים אל תנידי: //

באלקים אהלל דבו' בה' אהלל דבר: //

דף 7א: (2) הקדמת הספר // [8] ! ידיעת ! (1) העקרי והבנת ההתחלות שעליהם דרכי יסודי הדתו' // בכלל סובבים ... // דף 108א, שורה 23, ק ו ל ו פ ו ן:

(1) ובכאן נשלמה חקיקת המאמ' הנכבד הזה המקודש אשר בו שמנו השגחה יחירה אל שיהיה שלם // בכל פרטי מלאכתו עם שהובה ודויק על ידי יודעי ספר ומביני מדע דיוק עד שירוחק ב // בזולתו דיוק כיוצ' בו והיתה השלמתו פה שונצי"נו אשר במדינת לומברדיאה תחת ממשלת האדו' // האביר דוכוס מילאנו יחיהו ה' ית' ויאמצהו בעשרים ואחד יום לחדש מבח שנת חמשת אלפים // ומתאים וששה וארבעים לבריאת עולם: יחברך העוזר ויחרומם על כל ברכה ותהלה אמן //

סלה ועד: // ואני התלמיד המשרת אשר עשה במלאכת הספר היקר הזה שהוא מהמאמרים א // אשר עליהם יאשר המסולאים מפז ומחוקים מדבש ונופת צופים' אחרי ראותי // התעוררו' אלקי אשר בנפש מורי ורבותי אשר בזה המקו' להרביץ

תורה בישראל // במה שחקקו בדברי תורתינו בשכבר כתב יושר ודברי חפץ
ומצורף // להם המאמר הזה הנכבד אמרתי על דרך מליצת השיר //
כי מציון תצא תורה ודבר ה' משונצינו: //
דף 108ב - חלק.

-Hain 606, Goff Heb-64, IGI 258, Kis 380, 381, Ohly 1714.

-Friedb ע1116, Benjacob ע571, Ch 1065, Cow p. 327, Jac (List) 11, Pr 7300, St II(col 1443) 5882(1), Zed p. 353.

-Adler 23, Artom 15, Cassuto 12, Cohen (MGL) 20, Eisenst (36), Freim (Ink) p. 114 (20), Freim (Thes) A 32, Friedb (Hist) p. 26 (8), Gold 30, Hab (72), Iak 10, 11, Ier 13, 14, Jacobs 38, Marx (HUC) 34, Meyer (EJ) 109, Meyer (Stc) 37, Rosent 12, Schwab 32, Rossi (Annales) p. 44, Rossi (Hebr) p. 26, Tišbi (Vatic) 7, Wien (List) 10, YE 38.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Хвольсона.

Бумага. Филиграни: „Голова быка, между рогами крест" такого же типа, как Piccard T. 2, XI N 122 - Ahausen, Ausburg...1488, 1489. „Голова быка, между рогами крест" такого же типа, как Лихачев 1210-1211, славянская рукопись 1488 г. „Голова быка, между рогами крест, вокруг креста обвилась змея, под подбородком крест" такого же типа, как Briquet 15384, Leipzig, 1483. „Голова быка, между рогами крест, под подбородком крест". „Неразборчивый рисунок (Цветок с восемью лепестками?)" - л. 14.

Нет лл. 1, 58. Листы 106, 107, 108 - дефектные, текст частично отсутствует.

Пометы к тексту. XУ-XУ11 вв., отдельные слова, краткие примечания к тексту, разные почерки, еврейский и латинский языки: лл.12а, 18а, 21б, 23б, 29а, 56а, 60б, 76а-б, 90а, 102а.

X1X в., беглый полукурсив, почерк Д.А.Хвольсона?, восстановлен текст на дефектной части листа 108а.

Владельческие записи:

1) л. 2а, беглый итальянский курсив, XУ-XУ1 вв.: ... // ...לחלקי עמכם
השכן(?) למנוח כמה' יהושע חזקיה זל(?). ממוניו בחלוקה... // ...ממני מהספרים...
ספר העיקרים // ספר העיקרים //

2) там же, четкий итальянский курсив, другой почерк, XУ?-XУ11 вв.:
בחורת חילופין נתחיו למרומס בוח(?) חנניה יצו //

Цензорские записи:

XУ-XУ1 вв., на многих листах текст стерт или полностью зачеркнут, отдельные слова густо замазаны чернилами: лл. 4б, 17б, 19а, 20б,43б, 56а-б, 57а-б, 92б, 93а, 102б. В части третьей гл. 25 (лл. 56-57 и л. 58 - отсутствующий в данном экземпляре), содержащей критику христианства, многие строки густо зачеркнуты.

Лист 108б (дефектный, восстановлен подклеенной белой бумагой, затрудняющей прочтение текста) подпись цензора:...Luigi 1600 //

Переплет. X1X в., крышки картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: Soncino 1485 עקרים סונצינו רמ"ו

---

33. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни те же, кроме „Неразборчивый рисунок".

Нет лл. 1, 8, 19-20, 22-23, 56-60, 73, 87, 94-95, 102-103, 108.

Пометы к тексту. XУ11(?) в., на пустом листе, вклеенном между лл. 7 и 9, вписан текст л. 7б стр. 11. Беглый курсив. Лист 93а пронумерован еврейскими буквами „ פב " (без учета л. 1 отсутствующего?); л. 93б имеет запись об отсутствии следующего листа.

Владельческие записи:

1) л. 2а, беглый ашкеназский курсив, XУ111-X1X(?) вв.: יחזקאל פייוויל מפלאנגי //

2) там же, тот же почерк: כאשר אני הגבר שוף(?) מדרכתי(?) הייתי // ויעל(?) משערנעוויץ במדינת וואלחיי // סמוך לעיר הגדולה על(?)... אס(?) הכירה נקרא // נקראתי שם מיל(א) ח רצוני ושאלתי זה חספר // אשר לשמע קול(?) ה' תאוה נפשי הוא ספר // הקדוש בעל עקרים שמו נודע כשחר פרוס 77 על ההרים צעיר דכורים קצוץ כנפיים // יחזקאל פייוויל בהאכני מ' זאב מפלאנגי // העומדה על שפת הים קצה מדינת זאמוש //

Печати:

1) XУ111 в., дефектная печать овальной формы с изображением орла с короной в центре и надписью по краю на польском языке: Ste(mpel ks)i-eg: Star: Zyd: 1776: //

2) XIX в., печать коллекции М.А.Л.Фридланда.

Цензорские записи:

Лист 93а, стр. 2-4 - текст, содержащий критику христианства, густо зачеркнут.

Переплет. XIX в., полукожаный, крышки картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: ספר העקרים שונצינו רמ"ו 1486

---

34. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 165. 6.

Бумага. Филиграни те же.

Пометы к тексту. XУ-XУ11 вв., итальянский курсив, один почерк, комментарии к тексту повсеместно.

Владельческие записи:

1) л. 108б, итальянский курсив, комментарий к библейскому стиху кн. Псалмов 119, 18 . Запись датирована 1571 г.: גל עיני ואביטה נפלאות מתורתך מה רמז מוצא המשורר // בפסוק זה ועל איזה דבר אמרו עתה אפרש אותו לכם בס"ד // האמונה גל עיני רוצה לומר האספרקליה(!) המאירה של רוח הקדש, זה שדוד עשה אותו עין // ... ... // אנכי הכותב נפחלי ממשפחת העזרדים(?) שדר בעיר גדול של קוריצו // ביום ג' לחדש אלול שאל לפ"ק וזה המאמר הוא מאמר גדול... //

Печати, экслибрисы отсутствуют.

Цензорские записи:

Отдельные строчки, слова густо зачеркнуты чернилами: лл. 17б, 19а-б, 20а, 56а-б, 58а-б, 102б.

Подписи цензоров:

1) л. 2а: subsignaui ego Guidus menotius Regien̄ not$^{\underline{s}}$ et man$^{\underline{to}}$...di// D. Jac. geraldini comiss. Aptlici et ducalis die 18. Martii // 1556. //

2) л. 108б, запись повторяется дважды: fra. Giov. da bollan 1614 //.

3) там же: Visto per mi fra Renato da Modena 1626//

4) там же: Revisto per mi fra Luigi da Bologna (15)98 //

5) там же: In... di Modena comese //

6) там же: Camillo Jaghel 1613 //

Переплет. Современный, цельнокожаный.

---

35. I D E M

ГБЛ. Шифр:Inc 4. 236.

Бумага. Филиграни те же.

Нет лл. 1, 56-58.

Пометы к тексту. XУ1-XУ11(?) вв., итальянский курсив, краткие комментарии к тексту: лл. 9б, 12а, 15а-б, 17б, 18а, 91а.

Владельческие записи:

1) л. 108б, полустертая неразборчивая запись мелким курсивом:

// ... ... // ... לעולם יכתוב

2) на внутренней стороне верхней крышки переплета запись Н.П.Киселева(?): Josef Albo // Ikkarim // Soncino 29.XII.1485 // 16.XI. 1936 неизв. проис. передано // из Отдела национальностей // из коллекции Полякова. //.

Цензорские записи:

Листы 56-58 - вырезаны, лист 102б - отдельные слова густо замазаны чернилами.

Лист 2а, неразборчивая дефектная запись: // ... //...מדוקק (?) בהא

Лист 108а, подпись цензора: Camillo Jagel 1619 //

Переплет: X1X-XX вв., крышки картонные, обтянуты материей, корешок матерчатый.

П р и м е ч а н и е:

- Yōsēp̄ 'Albo - философ, проповедник и раввин из Испании. Родился около 1380 г., умер около 1444 г. Был раввином в Дароке и Сории, участвовал в публичном диспуте с христианскими богословами в Тортозе (1413-1414 гг.). Известен, в основном, как автор „Книги Основ".

Sēp̄er ha-`Iqqarīm (Книга Основ)- философско-апологетическое сочинение, объясняющее основные догматы иудаизма. Написано под влиянием трудов Моше бен Маймона и учителя Иосефа Альбо Хасдайи Крескаса (1340-1410).

П р е д и с л о в и е типографа (л. 2а):

„Говорит печатник[1]: Из-за того, что эта почтенная книга, называемая „Книга Основ", великого мудреца учителя нашего Иосефа Альбо,

[1] Здесь и далее в тексте предисловия и колофона употребляются для передачи типографских терминов словообразования от корня „ חקק ", основное значение которого „гравировать", „вырезать", „чертить".

да будет память его благословенна, из Испании, из города Сориа, который в Испании, очень велика пользой и плодами для сынов народа нашего, потому что из нее мы постигаем избранные плоды Закона и Мудрости и их взаимосоответствия путем наисовершенным и языком толковым, который упрощает ее понимание для начинающего в изучении и для тех, кто возлюбил такое чтение в большей степени. Добавим к этому: потому что не распространилось содержание ее по далям изгнания среди сынов народа нашего. Несмотря на то, что менее 70 лет отсутствует сей вышеупомянутый мудрец, да будет память его благословенна, который сочинил эту книгу. И поэтому лишь ради того, чтобы распространилась польза ее большая и могучая среди народа нашего в рассеянии изгнания, чтобы удостоить ею многих, чтобы освятить ею глаза и сердце их, и также во имя славы сынов народа нашего, решили мы напечатать ее полностью, откорректированно и хорошо. И нет у нас сомнения в том, что очень возрадуется ей каждый, кого одарил Бог благословенный любовью к знанию и чтению, и что он воздаст труду нашему благодарность. Ибо в ней ‹книге› разъясняется превосходство Закона нашего и нашей Веры и истинность ее и превосходство народа нашего в этом Законе. И то, что мы ответим противникам нашим об этом, как из ‹представителей› остальных религий, так и Эпикоросу и приверженцам его, и чтобы показать народам и князьям превосходство народа нашего и Закона нашего, ибо прекрасен видом и содержанием он. Притом она ‹эта книга› укоренит в нашем сердце основы Закона путем более совершенным, чем ‹делалось это› раньше предшествующими мудрецами Закона нашего и народа нашего. Ибо они ‹основы?› являются плодами избранного Закона и мудрости. А превосходство мужа этого в Законе и мудрости очень велико, что и раскроется изучающим эту книгу. Те же, кому не хватает времени для какого-либо ее изучения, пусть посмотрят указатели разделов этой книги и указатели частей и назначений ее, в коих показано значение этих драгоценных исследований.

И пусть возжелает и будет страстно стремиться душа каждого любящего познание или разум к чтению в „драгоценном уголке" (Ис 28, 17), в особенности слов этого совершенного сочинителя, который превзошел в ней ‹книге› всех тех, кто предшествовал ему из сыновей народа нашего по „ясности языка" (Соф 3, 9), понятного многим. И я не задержу пера своего по какой-либо из причин, чтобы не ска-

зать этого, ибо истина проделывает путь свой. И ради того, чтобы удостоить ею многих, так как каждый из сынов народа нашего, коего одарил Бог, да благословится он, любовью к чтению и познанию по мере сил, - достоин он того, чтобы „предать в руку его" (2 Сам 3, 8) и быть подле него этой почтенной книге. Ибо она является, возможно, одной из наиболее божьих и соответствующих Закону книг, исправляющих для благоденствия души наши и вообще из ‹книг› наиболее полезных для народа нашего из сочинений со времени завершения Талмуда и до наших дней, что и прояснится изучающим ее. И это то,что мы желали ‹высказать› в данном месте. Сегодня. Понедельник, 22 Мархешвана 246 года по шестой тысяче. Здесь, Сончино".

К о л о ф о́ н (л. 108а):

„И здесь было завершено печатание этой книги, почтенной и освященной. В которой мы приложили особое внимание к тому, чтобы она вышла совершенной во всех деталях изготовления и была откорректирована и выверена знатоками книги и разбирающимися в науке точности ‹набора?›, дабы она отличалась от всех остальных ‹ книг› точностью и тому подобным. И было завершение ее здесь в Сончино, который в государстве Ломбардия под властью господина рыцаря герцога миланского, да продлит Бог благословенный жизнь его и да укрепит его. В 21 день месяца Тевет года пять тысяч двести сорок шестого от сотворения мира. Да благословится поддерживающий и да вознесется над всем благословение и слава. Аминь. Села. Вечно.

И я, подмастерье(?)[1], трудившийся при изготовлении этой дорогой книги, которая из тех книг, о которых говорится „дороже золота" (Плач 4, 2), „слаще меда и капель сота" (Пс 19, 11). После того, как я увидел божественное пробуждение в душах наставников и учителей моих, которые в этом городе, дабы проповедовать Закон израильтянам тем, чтобы печатать слова Закона нашего древнего письмом прямым и словами желанными. И ‹увидя›, что к ним добавляется и эта почтенная книга, я сказал языком возвышенным и поэтическим: „Ибо от Сиона придет Закон, а слово Господне из Сончино" (Ис 2, 3)".

---

[1] В ориг. „ התלמיד המשרת " - ученик прислуживающий.

К описанию № 33: Владельческие записи №1, 2 свидетельствуют о принадлежности экземпляра Иехезкелю Файвелю из Полангена (Паланга). Иехезкель Файвел бен Зеев Вольф (Дречинский маггид) - талмудист и проповедник. Родился в Полангене (Паланга) в 1755 г., умер в Вильно (Вильнюс) в 1833 г. Был проповедником в Полангене, Дречине, Вильно и т.д. Является автором комментария к „Mišnė Tōrā" Моше бен Маймона и биографии раввина Шеломо Залмана бен Ицхака[1].

К описанию № 35: Запись заведующего отделом редких книг ГБЛ Н.П. Киселева (1884-1965) свидетельствует о том, что данный экземпляр поступил в Библиотеку „из коллекции Полякова". Никаких сведений о данной коллекции и ее владельце нам обнаружить не удалось. Можно предположить, что под „коллекцией Полякова" подразумевается библиотека строителей железных дорог, банкиров и меценатов братьев Поляковых (см. о них подробнее ЕЭ. Т. 12. Стб. 734).

---

36. (חפלות). מחזור מכל השנה כמנהג רומא. ח' א-כ. שונצינו - קזאלי מיורי: בני שונצינו, תשרי - כ' אלול רמ"ו.

(PRECES). MAḤAZÓR MIKKOL HAŠ-ŠĀNĀ KĒMINHAG ROMA. Lib. 1-2. Soncino - Casali Maggiore: filii Soncino, Tišrī - 20 'élūl (5)246 / IX.1485-21.VIII.1486. 2°.

360 л. (166, 154), сигн.: Кн. 1. א(8) ב (א) ד - ב (1-4) ג (א) ד - ב (1-4) ד - ח (1-4) ה (א) ד - ב (1-4) ו (א) ד - ב (1-4) ז (א) ד - ב (1-4) ח (א) בג - א (1-4) ט (ד) גב (א) (1-4) י (א) ד - בב (1-4) יא (א) ד - ב (1-4) יב (ד) ב (א) (1) יג (ד) ד - א (1-4) יד (ב) א ד ג (1-4) טו דג (ב) א (1-4) יז (ד) ג (1-4) יח (א) ד - א (1-4) יט (א) ד - ב (1-4) כ (א) ד - ב (1-4) כא (א) ד - א (1-4) כב בא (1-4) כג (א) ד - ב (1-4) כד (א) ד - א (1-8) כה (א) ד - ב (1-8) כו (א) ד - ב (1-8) כז (א) ד - ד (1-8) כח - א (1-2); Кн. 2. א

---

[1] יחזקאל פייבל בן זאב רולף מ"מ בדאסשין. מוסר השכל. דיהנפורט, תק"ז/1970. 80 דף; תולדות אדם. ח' א-כ. דיהנפורט, תקס"א-תקס"ט/1801-1809. 4, 105, 3, 25 דף.

(1-4) ד - א ס (1-4) ד - ב (א) ח (1-4) ד ד ב (א) ז (1-8) ד - ב (א) ו (1-8) ד - ב (א) ה
(ג-א) יד (1-4) ד - א יג (1-4) ד - ב (א) יב (1-4) ד - ב (א) יא (1-4) ד - ב (א) י
(1-4) ד יח (1-4) ד - ג (ב-א) יז (1-4) ד - א יו (1-4) ד - ב (א) טו (1-4) ד
(1-4) ט יט (ב) ג (ד) ה (1-5); 1 стб., 34 строки (сплошной текст, шрифт 1), 18 строк (сплошной текст, шрифт 2), 51 строка (сплошной текст, шрифт 3), печ. поле: 135x195-202 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:58 мм (текст молитв); 2) квадратный 10:120 мм (начальные слова разделов, частей текста, текст отдельных молитв (кн. 2, лл. 99б, 100а-б)); 3) раввинский 10:46-52 мм (комментарии, практические руководства, колофон). Текст молитв вокализован. Употребляется лигатура אל(шрифт 3). Удлиненные буквы отсутствуют.

Листы частично пронумерованы еврейскими буквами (лл. 101-120[1]). Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Колонтитулы и кустоды отсутствуют. N.S.: יי - יהוה (шрифт 1), י, ', ', (шрифт 2), ה' (шрифт 3), אלהים - אלהים, אלדים (шрифт 1, 2, 3, не последовательно), אלקים (шрифт 3). Сокращения обозначаются точкой над буквой. Аббревиатуры обозначаются двумя косыми чертами или двумя точками. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления: буквицы с декоративным орнаментом и текстом: кн. 1. л. 4а (ואחה), л. 5б (לעולם), л. 26а (נשמה), л. 70б (הא), л. 98а (שיר), л. 101а (אמר שמואל), л. 106б (משה), л. 123б (שמור), л. 141б (ויהי).[2] Кн. 2. л. 1б (שומע), л. 118б (השענא) л. 122б (אום), л. 130а (דברי).

Кн. 1, л. 72а - заставка круглой формы в виде пасхального блюда с декоративным орнаментом и словом „מצה".

Т е к с т:

דף 1а: (1) יתברך (3) שם הבורא אשר ברא את העולם ומלואו בחכמתו ובחפצו וברצונו כאמור ה' בחכמה יסד ארץ' כונן שמים בתבונה' ... // ...דף 8а: (1) תִּכְלָעֲמוֹ אָרֶץ' נָחִיתָ בְּחַסְדָּךְ עַם זוּ... // ...דף 70б: [5]! ה א ! (1) לַחְמָא עַנְיָא דִי אֲכָלוּ אַבְהָתָנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם כָּל // דְּכִפִּין יֵיתֵי וְיִכּוֹל... // ...דף 101а: ! א מ ר ש מ ו א ל! // (3) בן יהודה אבן תבון... // ... דף 166а, שורה 28: (1) חלק ראשון נשלם' חהלה לאל עולם' אשר יכנה אולם' ישיב שבות ישראל: ישלח לנו גואל' יבנה בית אריאל' עת ישענו יואל' נבא יחד ברון:

---

[1] О пронумерованных листах см. подробнее раздел примечание.

[2] О заставках кн. 1 см. также раздел „Примечание".

נתחיל ספר אחרון' בהסר מנו חרון' וכל פה אתו ירון' מעתה ועד עולם'
חלק 2, דף 1ב: ! ש ו מ ע ! // (1) תפלה עדיך כל בשר יבאו' ... //...דף 8א:
(1) עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וָחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ לְמַעַן שִׁמֶךָ // (3) ועומד שליח צבור ואומר'...//
...דף 155ב, שורה 15: (3) תפלה וצדיך להתפלל אותה מעומד אחר שהחזיק בדרך ועד
כמה עד פרסה // תם ונשלם תהילה לאל עולם' // ק ו ל ו פ ו ן:
עלינו לשבח לאדון הכל אשר נתן לנו כח ואמץ את ידינו לזכות את הרבים ולהשלים
הספר המקודש הזה ונתקבצו בו הש // השיעור הנמצא בו מהדברים הטובים והתפלות
תחינות ובקשות הטובות נעשו על ידי גדולי עמינו נחקרב בם לבוראינו // יחברך
להיות מושגחים מעזרו וחסדו לעת הצורך והיא ההבטחה הקדומה ועזרת אבותינו שלא
שבה // ריקם מלבד הדינין והפסקים הרבים ושאר דברי חפץ היקרים שנכתבו בו שאין
ראוי // לביח כשר מבני עמינו להיות זולתם עם היותו כולל כל צרכי הבית // ושיזדמן
צרכו וידיעתו מראש השנה ועד סופה ב // בסדר נטרץ ואולם כל מה // שנעשה בו נעשה
ונסדר על ידי יודעי ספר ומביני מדע ודיוק ואשר ידעו הסדר // הנאות וראוי בספר
הזה באופן היותר שלם שאפשר בכיוצא בו עם השגחה פרטית בכל צדדיו עד לא נעזב דבר
מה // מהראוי בו כפי המנהג הכשר אך אולם נתוסף עליו קצת כדי להשלימו ביותר
שלם שבפנים כפי הנהוג לקהל הקדום המ // המקודש ק // קהל קדוש רוֹמה והנספלים א//
אליהם מבני עמינו ומה ראוי לכל אחד // מבני עמינו אף שלא יהיה מאנשי הקהל הנזכר
מהנספלים אליהם ל // להמציא לידו ולהיות אצלו ובביתו כלי נכבד ומקודש // כזה
אשר הוא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמים // לעלות בו ולשחר ולחנן בבוראנו
יחברך להשיג ח // חסדו בעתים הראוים וה צורך ולחח לו חודה גם // ללמוד
וללמד דבר חורה ודברי חפץ אשר בו הכו // הכוללים לכלל אומתינו' ואולם
היתה התחלת בנין // הספר הזה על ידינו בני שונצי"ן בעיר שונצין בחדש תשרי //
שנת רמ"ו לאלף הששי והשלמנוהו פה קזאל מיורי בשני בשבת בעשרים יום לחדש אלול
רנת חמשת אלפים ומאתים וששה // וארבעים לבריאת עולם דהיינו שנה תמימה בקרוב
פעלנו ועשינו בחזקת היד בבנינו יחברך ויחרומם יוצר בראשית א //אשר עזרנו להתחיל
על כל ברכה ותהילה אמן סלה //

- Hain 10425, Goff Heb-73, IGI 8039, Kis 412, 413, Ohly 1844, Sajó 2131.

- Friedb מ 1328, Benjacob מ 908, Ch 736, Cow p. 532, Jac (List) 9, 15, Pr 7297, St I(col 393) 2576, Zed p. 483.

- Adler 33, 34, Artom 16, Cassuto 14, Eisenst 34, 41, Freim (Ink) p. 114 (21), p. 115 (41), Freim (Thes) A 37, Friedb (Hist) p. 25 (7), Gold 33, Hab (73), Iak 30, 31, Ier 19, 20, Jacobs 36, 42, Marx (HUC) 42, Meyer (EJ) 102, Meyer (Stc) 41, Rosent 15, Rossi (Annales) p. 46, Rossi (hebr) p. 28, Schwab 33, Tišbi (Vatic) 42, Wien (List) 11, YE 36, 42.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни: 1. „Весы в круге" сходно с Piccard T. 5. V-391, Graz, 1469; 2. „Корона с крестом" такого же типа, как Briquet 4764, Parme, 1492; 3. „Голова быка с крестом" такого же типа, как Piccard T. 2.XI-31-157; 4. „Голова быка с цветком с семью лепестками" близко к Piccard T. 2. XIII-209, Augsburg, München, 1473, 1474; 5. „Шляпа с лентами" двух видов, такого же типа, как Briquet 3400, Udine, 1488, var. simil.: Vicence 1487-1492, Venise 1488...; 6. „Корона с шаром" сходно с Briquet 4766, Cremone, 1484; 7. „Корона с дугой и крестом" близко к Briquet 4918, Planen, 1488; 8. „Арбалет в круге с крестом".

Нет в кн. 1 лл. 1-31, кн. 2 лл. 73, 115, 145. Кн. 1 лл. 35, 36, кн. 2 лл. 21, 97 - дефектные, реставрированы подклеенной бумагой.

Пометы к тексту. Вписан пропущенный(?) текст почерком, стилизованным под квадратный шрифт: кн. 1 л. 90, кн. 2 лл. 43а, 45а.

Добавления к тексту, исправления отдельных строк, беглый итальянский курсив: кн. 2 лл. 30б, 36а, 54а.

Владельческие записи отсутствуют.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи. Отдельные слова, вызывающие ассоциации с христианством, густо замазаны чернилами: кн. 1 л. 62а, кн. 2 лл. 10б, 15б, 19б, 26б, 28б, 29а, 32а, 75а, 81а,89а, 92б, 99а, 101а, 140а.

Переплет. XIX в., крышки переплета картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: מחזור מכל השנה מנהג רומא שונצינו קזאל
מיורי רמו 1486 1.2

---

37. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни № 2-7.

Только кн. 2.

Пометы к тексту. Исправления и добавления отдельных слов: лл. 57б, 59б, 137б, 140а. Все заставки росписаны золотой, красной и голубой краской, обведены в рамки. Начальные слова разделов и слова, выделенные шрифтом № 2 в тексте молитв, обведены красной и голубой краской. Многие листы имеют рукописные рамки с орнаментом.

Владельческие записи и печати отсутствуют.

Цензорские записи. Листы 15б, 32а, 42а, 52б, 75а, 99а - словосочетание „מן הארץ" густо зачеркнуто зачеркнуто чернилами или стерто, вместо него вписано на полях: „מארצנו".

Переплет. XIX в., крышки переплета картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: מחזור ח כ. קזאל מיורי רמ"ן Kasale Majjore 1486.

---

38. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 167.

Бумага. Филиграни № 2-5.

Только кн. 1. Нет л. 7. Спутан порядок листов: лл. 153, 155,154. Лист 163 вплетен не правильно (стор. б-а).

Пометы к тексту. Все заставки росписаны золотой, красной и голубой краской, обведены рамкой. Начальные слова разделов и слова, выделенные шрифтом № 2 в тексте молитв, обведены красной краской. Многие листы заключены в рукописные рамки.

Владельческие записи и печати отсутствуют.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XX в., реставрированный, цельнокожаный.

---

39. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 167. 1.

Бумага. Филиграни № 1-5. „Корона с шаром".

Только кн. 2. Нет л. 120. Лист 1 вплетен неправильно (стор. б-а).

Пометы к тексту. Краткие комментарии к тексту, исправления отдельных слов, разные почерки: лл. 23а, 33б, 35а-б, 40а-б, 43а-б, 44а-б, 45а-б, 56а, 82а.

Владельческие записи и печати отсутствуют.

Цензорские записи. В тексте густо зачеркнуто словосочетание „ממשלת זדון": лл. 10б, 15а, 42а, 49б, 80а. Лист 140а - густо зачеркнуты строки 14-16.

Лист 154б, подписи цензоров:

1) Revisto et corretto per mi fra Luigi da Bologna // Marzo 1599//.
2) Camillo Jaghel 1613 //.

Переплет. XX в., реставрированный, цельнокожаный.

Примечание:

- Maḥăzōr mikkol haś-śānā kĕminhag Roma (Праздничный молитвенник на весь год по римскому обычаю) - данное издание является первым печатным изданием иудейского молитвенника, отличается богатством декоративного оформления, шрифтовым разнообразием. В состав издания, помимо праздничных и субботних молитв, включены также пасхальная аггада (הגדה של פסח) и мишнаитский трактат „Поучения Отцов" (פרקי אבות) с комментарием Моше бен Маймона (см. примеч. к № 45-47).

Колофон (кн. 2 л. 155б):

„Мы должны восславить Владыку всего" (Литургия Судного дня), который дал нам силу и укрепил руки наши, дабы удостоить многих и завершить эту освященную книгу, в которой собрано все имеющееся количество слов из молитв, мольбы и прошений чудесных, созданных великими мужами народа нашего и ‹благодаря которым› мы приблизимся к Создателю нашему, да благословится он. Чтобы быть в должный час под покровительством помощи и милости его, ибо это его обещание древнее, и ‹чтобы› помощь предков наших не оказалась напрасной. Помимо законов, решений и остальных „приятных речей" (Ек 12, 10) драгоценных, которые написаны в ней ‹книге› и без которых недостойно существовать благочестивому дому сынов народа нашего, поскольку она ‹книга› содержит все необходимое ‹для ведения› дома из того, в чем может возникнуть потребность от начала года и до конца. И все, что сделано в ней ‹книге›, сделано и составлено „знатоками книги и знающими толк в учении" (Дан 1, 4) и точности, знающими порядок, наиболее подходящий и достойный для этой книги, с особенным контролем всех сторон ее, дабы не осталось без внимания что-либо из должного ‹находиться в ней› согласно обычаю благочестивому. И также было добавлено к ней немного, чтобы сделать ее содержание более полным согласно тому, как принято в общине древней и освященной, святой общине Рима и присоединившихся к ней сынов народа нашего ‹и также из того›, что подобает каждому из сынов народа нашего, даже если он не из вышеупомянутой общины или присое-

динившихся к ней, иметь под рукой у себя в доме сосудом почтенным и освященным, который <не что иное, как> „лестница, стоящая на земле, а верх ее касается неба" (Быт 28, 12), чтобы взойти по ней и просить и молить Создателя нашего, да благословится он, и достичь милости его в надлежащее время и воздать ему благодарность. А также учиться и обучать слову Закона и словам мудрости, которая заключена в нем для всего народа нашего.

И было начало изготовления этой книги нами, сыновьями Сончино, в городе Сончино в месяц Тишре года 246 по шестой тысяче, и закончили мы ее здесь в Казальмаджоре в понедельник в 20-й день месяца Элула года 5246 от сотворения мира. То есть, примерно целый год мы работали и трудились „сильною рукою" (Ис 8, 11) в изготовлении ее <книги>.

Благословится и „возвысится над всяким благословением и хвалой" (Неем 9, 5) Творец изначального, который помог нам начать и завершить <эту книгу>. Аминь. Села".

Листы, пронумерованные буквами еврейского алфавита имеются лишь в одном экземпляре издания (описание № 36) и являются, возможно, более поздней вставкой. Нумерация листов: גבא (1-3) ד הד (1-3) טחז (1-3) י , יא. На пронумерованных листах напечатаны мишнаитский трактат „Поучения Отцов" (פרקי אבות; л. 101-120а)[1] и религиозная поэма (יוצר לשבת הגדול; л. 120 а-б). Текст напечатан четырьмя шрифтами (квадратный 10:64 мм (трактат); раввинский 10:46 мм (комментарий); квадратный „к" - 4 мм и квадратный „к" - 7 мм (отдельные слова текста). Употребляются кустоды. Лист 101а - заставка с текстом „אמר רבואל" составленная из буквиц с растительным орнаментом.

---

[1] О данном трактате см. примечание к № 45-47.

40. (תנ"ך). נביאים אחרונים. עם פירוש דוד בן יוסף קמחי. תמ"ד (שונצינו), חש"מ (יהושע שלמה בן ישראל נתן שונצינו(?)), חש"ד (לערך רמ"ו).

(BIBLIA HEBRAICA). PROPHETAE POSTERIORES. Comment.: Dāwīḏ ben Yōsēp̄ Qimḥī. Lib. 1-4. S.l. (Soncino): s.t. (Yéhōšūa^a Šélōmō ben Yisrā'él Nāṯán Soncino(?)), s.a. (c. (5)246 / 1486). 2°.

294 л. (88, 66, 70, 70). Сигн.: Кн. 1. א(א) ב-ד(1-4) - א(א) ב-ד(1-4); кн. 2. א(א) ב-ד(1-4) - ד(א) ב-ד(1-4) ה(א) ב-ה(1-5); кн. 3. א(א) ב-ד(1-4) - ה(א) ב-ד(1-4) ו(א) ב-ג(1-3); кн. 4. א(א) ב-ד(1-4) - ה(א) ב-ד(1-4) ו(א) ב-ג(1-3). 1-2 стб., 44-46 строк, печ. поле: 132x195-205 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:45 мм (библейский текст, стихотворные вступления и заключения в тексте комментария, начальные слова библейского текста в комментарии, колонтитулы, пагинация тетрадей); 2) квадратный, большие буквы „א" - 6 мм (первая строка комментария кн. 1-4); 3) раввинский 10:45 мм (комментарий). Лигатуры и расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Употребляются колонтитулы, кустоды. N.S.: יהוה - ידוה (шрифт 1), ה' (шрифт 3); אלהים - אלהים (шрифт 1, 3). Сокращения обозначаются точкой над последней буквой слова. Аббревиатуры обозначаются двумя косыми чертами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления отсутствуют. В начале текста каждой книги (лл. 2а, 90а, 156а, 226а) оставлено место для рукописных инициалов.

Т е к с т:

דף 1א - חלק, דף 1ב: (1) רוח נבואה' בה יעלו ויגבהו' אנשי אמת' ולאל יכלו ויכמהו'' // שורה 5: (2) אמר דוד בר יוסף קמחי הספרדי // (3) ארבע ספרים אלו שהם ישעיהו ירמיהו יחזקאל ותרי עשר הם נבואות ותוכחות... // דף 2א, עמודה א: (1) ישעיהו בן אמוץ אשר חזה על יהודה וירוש // וירושלים בימי עזיהו ... //... דף 9א, עמודה ב: (3) עחות הפנאי בדברי תורה ובדברי חכמה שהם פ //...דף 88א,

שורה 15: (1) אודה אלי אזר חילי ארים קולי אברכהו׳ //
כי הוא צורי היה עזרי עדי במדי ישעיהו׳ //
וגם קמחי העיר רוחי בכל כחי ואנוהו׳ //
ולו אוחיל דרכי יחיל בעת אתחיל ירמיהו׳ //

דף 88ב, 89א - חלקים, 89ב: (1) עזור נא אל אדיר׳ ועין לבי האיר׳ בכתבי דברי׳ ירמיהו׳ הנביא׳ // שורה 5: (2) אמר דוד בן יוסף קמחי הספרדי //(3) זה הספר מצאנוהו מסודר בסדרן של נביאים אחר ספר ישעיהו...// דף 90א, עמודה 1: (1) ירמיהו בן חלקיהו מן הכהנים אשר בענתות // בארץ בנימן:... // דף 97א, עמודה 2: (3) ועוד נפרש זה העני׳ בספר יחזקאל... // דף 154א, שורה 26:

(1) ברוך עליון אשר חביון עזו חזיון יחזקאל הוא׳ //
ועל ידו גלה סודו אף כבודו יתארהו׳ //
לאיש חמים בא בימים בין חכמים יסחירהו׳ //

דף 154ב, 155א - חלקים, דף 155ב: (1) מראות אלדים נשגבו גם נפלאו...// שורה 7: (2) אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי // (3) ז״צל זאת המראה אשר פחד בה יחזקאל הנביא ספרו... // דף 156א: (1) בשלשים שנה ברביעי בחמשה לחדש ואני ב // בתוך הגולה על בהר...//...דף 223ב, שורה 33: (3) תם ונשלם׳ ספר יחזקאל תהלה לאל עולם׳ // דף 224, 225א - חלקים, דף 225ב: (2) אמר דוד בן יוסף בן קמחי הספרדי// (3) זה הספר המחובר משנים עשר נביאים אמר ר״ז״ל... // דף 226א, עמודה 1: (1) ידוה אשר היה אל הושע בן בארי בימי עזיה ית // יתום אחז... // ...דף 233א, עמודה 2: (3) על גדות הנהר או היאור ומשם צדים הדגים ... // ...דף 204א, שורה 41: (1) והשיב (3) לב אבות על בנים׳ כמו עם בנים י // יחדיו: פן אבא והכחי׳ לפי יזהירם הוא כדי שיהיו בעלי תשובה ליום הבא כדי שלא יכה הארץ כלה ותהיה ח // חרם אשר לא יזהרו בהזהרתו יכלו ויסופו במדבר העמים׳ או ליום המשפט בארץ ישראל׳ והנזהרים יזהירו כזוהר ה // הרקיע ומצדיקי הרבי׳ ככוכבי׳ לעולם ועד: // תם ונשלם: שבח לאל עולם: //

דף 294ב - חלק.

- Hain 13410, Goff Heb-24, IGI 8092, Kis 547, 548, Oates 2719, Ohly 2412.

- Friedb ח 833, Benjacob ח350, Ch 1684, 1685, Cow p. 74, Ginsb p. 806, Jac (List) 12, Pr 7299, St I(col I) 4, Zed p. 121.

- Artom 17, Cassuto 16, Cohen p. 747 (40), Cohen (MGL) 32, 33, Eisenst (38), Freim (Ink) p. 114 (24), Freim (Thes) A 39, Friedb (Hist) p. 27 (10), Gold 34, Hab (28), Iak 58, 59, 60, Ier 29, 30, Jacobs 40, Marx (HUC) 11, Meyer (EJ) 35, Meyer (Stc) 42, Rosent 7, Schwab 31, Rossi (Annales) p. 131, Rossi (Hebr) p. 26, Tišbi (Vatic) 37, Wien (List) 9, YE 40.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Хвольсона.

Бумага. Филиграни отсутствуют.

Пометы к тексту. XV?-XVI вв., перевод отдельных слов текста на латинский яз.(?) в латинской и еврейской графике: лл. 6б, 22б, 23а-б, 24а-б - 41а-б, 42а. Дополнения, краткие комментарии к тексту, отдельные слова, разные почерки: лл. 2а, 229а, 261б, 271б, 274а, 277а, 289б, 291а, 293а.

Список чтения отрывков из книг Пророков на праздник шавуот, испанский курсив: л. 294б (пустой).

XIX в.,на многих листах восстановлен текст, зачеркнутый цензурой, ашкеназский полукурсив, почерк Д. Хвольсона(?). Листы пронумерованы буквами еврейского алфавита.

Владельческие записи:

1) л. 1а, полустертая неразборчивая запись, итальянский курсив, XV-XVI вв., 9 строк, подпись: הניע לחתן(?) שמואל עזריאל ס"ב(?)

2) там же, монограмма: M A G PESARO.

3) вписан текст „Назидания" Бахьи Хасида (XI в.), л. 154б пустой, 42 строки, беглый итальянский курсив, 1577-1578 гг., 42 строки:

שנת של"ח חוכחה לרבינו בחיי החסיד והיא טוכה לאומרה ביום הכפורים משיחנו...//

... שורה 42: השפל יואב חגאיה(?) יצו שנת של"ח //

3) л. 2а, курсив, XVII-XVIII(?)вв.:..(?)מכרחי זה הספא לר' מהר' אלישע...

4) передний форзац, запись Д. Хвольсона(?), немецкий язык: Editio princeps. // Auszieht und aus der Drücke // die נ"ר, folglig Soncino in // circo 1485 //.

Печать коллекции Д.А. Хвольсона.

Цензорские записи. XVII в., на многих листах отдельные слова, строки комментария густо зачеркнуты или стерты:(кн. 1)лл. 5а-б, 12б, 35а-б, 36а, 47б, 48а-б, 65б, 68б, 69а-б, 70а-б, 82б, 87а,(кн. 2) 133а, (кн. 3) 166а-б,175б, 176а, (кн. 4) 218б, 245б, 247а-б, 256а-б, 257а, 263б, 265б, 282а, 288б, 294а.

Лист 291б, подпись цензора: Camillo Jaghel 1619.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты ледерином, корешок кожаный с золотым тиснением: נ"א עם פירוש ר"ר"ק שונצינו רמ"ו Soncino 1486.

41. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни отсутствуют.

Нет лл. 1, 283, 286, 289-294.

Пометы к тексту. ХУ-ХУ111 вв., краткие пояснения к библейскому тексту и комментарию, исправления и вычеркивание отдельных слов, выделение отрывков из книг Пророков (haṗṭārā) - повсеместно, разные почерки. Лист 88а - запись беглым итальянским(?) курсивом, содержащая легенду о смерти пророка Исайи (20 строк): שמעתי מפי

ר' עמנואל ספרדי יצ"ו כי מיתת ישעיהו הנביא ע"ה // היתה בגין(?) מנשה שהעניש

אותו לפי שאמר כי את המלך ה' צבאו' // ראו עיני... //

Листы 2а-14а, 16а - библейский текст частично вокализован.

Владельческие записи:

1) л. 2а, ХУ11(?) в.: זה הספר הוא לכמר שלמה יצו בכמר אברהם זל מפיזרו //

2) там же, ХУ111(?) в.: אשר ויישיכרתה(?) //

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи. Лист 69б - слово „מינין" (еретики) густо зачеркнуто чернилами.

Переплет. Х1Х в., крышки картонные, обтянуты ледерином, корешок кожаный с золотым тиснением: נביאים אחרונים עם פירוש רד"ק שונצינו רמ"ו .1485

---

42. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни: „Неразборчивый рисунок (Птица?)".

Только кн. 1. Нет лл. 89 и далее.

Пометы к тексту. ХУ-ХУ111(?) вв., краткие заметки к библейскому тексту и комментарию, разные почерки: лл. 3б, 4а, 11б, 12а, 14б, 35б, 43а, 59б, 63а, 71б, 80а, 86б.

На многих листах исправления, краткие пометы на полях. Текст разбит на главы, отмеченные рядом с колонтитулами, выделены отрывки из книг Пророков (haṗṭārā). Библейский текст на отдельных листах вокализован.

Владельческие записи:

1) л. 1а исписан однотипными записями на итальянском яз. с названиями

городов Mantova, Fano и именем Emanuel Coen: questa מקרא è di Emanuel Vita Coen... // Mantova //.

2) л. 2а: questo libro è di me // Emanuel Coen //.

3) там же, зачеркнутая запись: זה הספר הוא של יורשי משה כהן //

4) там же, запись частично зачеркнута, частично обрезана: חנן ה בזה.

5) там же: קנין כספי בנימין פיסארו //

6) л. 38а: Emanuel

7) л. 88б, запись, датированная 1589-1590 гг.: קנין כספי אני... לוֹ

לה(?)ייניס ב ...קאל פיורנטיני וקניתי // אותו מר שמואל הזקן מקורקורי(?)בשנת

שנה יהי רצון שילמוד // בזה הספר בני ובני בני על סוף כל הדורות...//... שנה//

8) л. 88б: זה המקרא שלי חוחם(?)... הכהן // צעיר ... //

9) там же: קנין כספי אני יוסף יצו בכמר בנימין מ... // זה הספר //

Цензорские записи. Отдельные слова, строки густо замазаны чернилами: лл. 5а-б, 12б, 34а-б, 47б, 48а, 65б, 69б, 70б, 71а, 74а, 87а.

Переплет. XIX(?) в., крышки картонные, обтянуты мраморной бумагой, на корешке надпись чернилами: ישעיה עם פירוש רד"ק סונצינו Soncino 1486.

---

43. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 169. 4[2]. Из коллекции Д.Г. Гинцбурга.

Бумага. Филиграни те же.

Пометы к тексту. Краткие комментарии к тексту: лл. 31а, 36а. Лист 70б - вписан зачеркнутый цензором текст. Повсеместно отмечены отрывки из книг Пророков (haptārā).

Владельческие записи:

Между листами книги (лл. 100-101) вложен отрывок с записью итальянским курсивом: לעולם יכחוב אדם שמו על ספרו // שמא יבוא אדם אחר// מן השוק

ויאמר שלי הוא // על כן כתבתי שמי עליו// האחד מצליח בכפ' אליעזר //

יצ"ו מיסופייא(?) //

См. также владельческие записи к № 30.

Цензорские записи. Отдельные слова, строки соскоблены или густо замазаны чернилами: лл. 4а, 5а-б, 47б, 48а-б, 69б, 70а-б, 81б, 87а, 216а, 245б, 256а, 263б, 278б, 289а, 292а. Подпись цензора см. № 30.

Экслибрис коллекции Д.Г. Гинцбурга.

Переплет. Переплетено вместе с № 30.

---

44. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 169. 5[2]. Из коллекции Д.Г. Г и н ц б у р г а.

Бумага. Филиграни те же.

Нет л. 224 (пустого).

Пометы к тексту. На отдельных листах библейский текст вокализован от руки, повсеместно отмечены отрывки из книг Пророков (haptārā). На некоторых листах повторены отдельные строки библейского текста, записаны краткие комментарии: лл. 129а-б, 143б, 166а, 230а, 231б. В начале текста каждой книги - рукописные буквицы.

Владельческие записи:

1) л. 88б: שלום לאהלי אדוני אבי מורי הרב הגאון הגדול כשת // מהורר זנוויל שסרויס יצו //.

2) там же: זה הספר שייך להיורש ברב הגאון הגדול כשת // מהורר שמואל // שסרויס // שלום וכל טוב סלה להה הקצין כשת מהורר שמואל שסרויס //.

3) л. 89а, несколько раз повторяется запись: זה הספר שייך להאלוף והקצין כשת מהורר זנוויל // שסרויס אב"ד דק"ק(?) צלס(?) מקום יע"א הקטן... //

4) л. 154б, неразборчивая запись на немецком яз.(?).

5) л. 155а - вариант записи № 3.

6) л. 225а: זה הספר שייך להאלוף והקצין כהרר זנוויל סגל //

7) там же, детский почерк(?), стилизованный под квадратный шрифт: אני פנחס בן אהרן מהאסטענבאך // למדתי עם מ"ץ הג הא' ה"ה ה"ר הירץ בדורי // והסגן בדורו אבד דקק ג'ן כ"ד ניסן הרכ(?) // נכתבה אני הקטן פנחס המכונה מעליגמס(?)//.

8) л. 294б: וגם אני למדתי בתוכו כל // עם הר הר הה אבדמסר // יוסף צבי נר // יוסף ה' עליו עוד מאה שנים //.

См. также владельческие записи к № 31.

Печати:

1) л. 2а, круглая печать с инициалами: S.B.

2) л.294а: Dr. S. Baer. // Biebrich a. Bh. //

Экслибрис коллекции Д.Г. Гинцбурга.

Цензорские записи: На отдельных листах текст комментария густо замазан чернилами: лл. 5а, 34б, 35а-б, 47б, 48а, 65б, 69б, 70а-б, 71а, 81б, 87а, 134а, 216б, 217а, 245б, 256а-б, 257а, 279а, 282а, 288б, 289а.

Переплет. Переплетено вместе с № 31.

Примечание:

- (Biblia Hebraica). Prophetae Posteriores (Последние Пророки) - общее название 15 книг (кн. Исайа, Иеремея, Иезекииль и 12 малых пророков) раздела „Пророки" в Библии.

Dāwīḏ ben Yōsēp̄ Qimḥī - см. о нем примечание к № 39.

К описанию № 42. Владельческая запись № 5 свидетельствует о принадлежности экземпляра одному из представителей еврейского гуманизма в Италии рубежа ХУ-ХУ1 вв. Биньямину из Песаро(בנימין פיסארו)[1].

---

45. (משנה). מסכת אבות עם פירוש משה בן מימון. הפירוש מתורגם מערבית ע"י שמואל בן יהודה אבן תבון. חמ"ד (שונצינו), חש"ם (יהושע שלמה בן ישראל נתן שונצינו), חש"ד (לערך רמ"ו).

(MIŠNĀ). MASSEKET 'ĀBŌT. Comment.: Mōše ben Maymōn. Comment. transl. ex arab. Šĕmū'ēl ben Yĕhūḏā 'Ibn Tibbōn. S.l. (Soncino): s.t. (Yĕhōšu^a^ Šĕlōmō ben Yiśrā'ēl Nāṯān Soncino), s.a. (c. (5)246 / 1486. 4°.

48 л., сигн.: א(א) ב - ד (1-4) - ו(א) ב - ד(1-4); 1 стб., 28-31 строка (шрифт 3, сплошной текст), печ. поле: 92x128-133 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:45 мм (текст трактата); 2) квадратный, большие буквы „א" - 6 мм (начало предисловия, первые слова глав трактата); 3) раввинский 10:45 мм (предисловие переводчика, текст комментария). Лигатуры и расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Колонтитулы отсутствуют. Употребляются кустоды. N.S.: יהוה - ה'(шрифт 1, 3). Сокращения обозначаются точкой над последней буквой слова. Аббревиатуры обозначаются двумя косыми чертами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления отсутствуют.

---

[1] См. о нем: C a s s u t o U. Gli Ebrei a Firenze nell 'età del Rinascimento.-Firenze, 1918.-P. 193; רות, נצלאל. תולדות היהודים באיטליה. תורגם לעברית ע"י גאולת בת-יהודה. תל-אביב, (1962). עמ' 121.

Т е к с т:

דף 1-חלק, דף 2א: (3) פירו' משנת אבות לרב הגדול המובהק // מורנו הרב רבנו משה בן מימון ז"ל // (2) אמר שמואל // (3) בן יהודה אבן תבון...// דף 9א:(3)בשנות מעשה הרע כמו שזכרנו' וכן ישים לנגד עיניו המדות הפחותות אש //...דף 17א,שורה 11: (3) חמר השמנה פרקים תהלה לאל ברא שחקים // (2)מ ש ה // (1) קבל תורה מסיני' ומסרה ליהושע' ויהושע לזקנים'... //... דף 23א: (3) פרק שני // (2) ר ב י // (1) אומר איזוהי דרך ישרה שיבור לו האדם' כל שהי' תפארת לעושה //... שורה 9: (3) מבואר הוא שדרך הישרה היא הפעלות הטובות... //...דף 45א: (1)פרק ששי // שנו חכמים לבשרן(!) המשנה' // ברוך שבחר בהם ובמשנת' " // (2) ר ב י מ א י ר // (1) אומר כל העוסק בתורה לשמה זוכה לדברים הרבה' ולא עוד // אלא שכל העולם כלו כדי הוא לו' ... // דף 47ב, שורה 27:...ואומר ויביאם אל הר קדשו' הר זה קנתה // ימינו" תורה" // דף 48א: (3) תורה קנין אחד מנין' דכתי' ה' קנני ראשית דרכו' שבריאת' קדמ' לעולם // 'מפני שכשעלה... //...שורה 24: ר' חנינא בן עקשיא אינו מן הבריתא אלא סיום נאה הוא ונהגו העם לאמרו // בסיום הפרקים לפי שאין אומרים קדיש על משנה אלא על אגדה' שא // שאמר מר ויהא שמיה רבא דאגדתא: // תם הכל ונשלם תהלה לאל עולם" // דף 48ב - חלק.

- Hain 13011, Goff Heb-83, Ohly 2010.

- Friedb מ4091, Ch 901, Cow p. 444, Jac (List) 5, Pr 7295, St I (col 228) 1433, Straal p. 169, Zed p. 550.

- Eisenst (31), Freim (Ink) p. 115 (18), Freim (Thes) A 41, Friedb (Hist) p. 24 (5), Gold 35, Hab (22), Iak 42, 43, Jacobs 33, Marx (HUC) 46, Meyer (EJ) 57, Meyer (Stc) 43, Rosent 10, Schwab 29, Rossi (Annales) p. 131, Tišbi (Vatic) 22, Wien (List) 7, YE 33.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни отсутствуют.

Нет лл. 1 (пустого), 8.

Пометы к тексту. XУ1-XУ111 вв., итальянский курсив, полукурсив, разные почерки - краткие комментарии к тексту, отдельные слова на полях: лл. 2б,3а-б, 5б, 15а-б. На отдельных листах рукописные колонтитулы.

Владельческие записи:

1) л. 2а, итальянский курсив:// קנין כספי ישראל // ניצה יצו'

2) там же, дефектная запись: // לה"ו אברהם // ניצה יצו(?)

3) там же: // מרדכי ניצא

4) там же, вписано между первыми словами предисловия переводчика, итальянский курсив:// זה הספר של הקצין אבא מרי // בכמר יוסף שלום לאטאג(?)

5) там же, почерк Д. Хвольсона (?): שונצין רמ"ד או רמ"ח // Soncino, 1484, sive 1485. // V. de Rossi, Ann. XV s. p. II, N XIX, p. 131 //

В верхней и нижней части листа 2а две зачеркнутые записи.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты мраморной бумагой, слепое тиснение на корешке: פי' אבות. В верхней части корешка наклейка с записью квадратными буквами: פי' פס' אבות להרמב"ם שונצינו רמ"ד 1484.

---

46. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни отсутствуют.

Нет лл. 1 (пустого), 48.

Пометы к тексту. Краткие записи, исправления отдельных слов в тексте: лл. 2а, 26а, 45а. Лист 6а - запись на итальянском языке.

Владельческие записи отсутствуют.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., полукожаный, крышки картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: פירוש אבות לרמבם שונצינו רמד 1484

---

47. I D E M

ГПБ. Отдел литературы стран Азии и Африки. Шифр: Ивр 2-1052.

Бумага. Филиграни отсутствуют.

Нет лл. 1 (пустого), 8, 41, 44, 45, 48. Лист 18 - дефектный.

Пометы к тексту. Отдельные слова на полях, разные почерки: лл. 9б, 17б, 20а, 29а. На некоторых листах рукописные колонтитулы.

Владельческие записи, печати отсутствуют.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. Корешок и крышки переплета отсутствуют. Сшито вместе с: Yĕḏa`yā ben 'Aḇrāhām hap-Pĕnīnī Bedersi. Bĕḥīnaṯ ha-`Ōlām. Soncino, 12.XII.1484 (см. описание № 26).

Примечание:

- (Mišnā). Masseḳeṯ 'Āḇōṯ (Поучения Отцов) - трактат из четвертого раздела Мишны[1] „Nĕzīqīn" (נזיקין; Убытки), тематически не связан с остальными трактатами раздела и представляет из себя сборник афоризмов и сентенций иудейских богословов 3 в. д.н.э. - 3 в. н.э.

Mōśe ben Maymon - см. о нем примечание к № 5-7.

Śĕmū'ēl ben Yĕhūḏā 'Ibn Tibbon - см. о нем примечание к № 5-7.

---

48. משה בן יוסף קמחי (רמ״ק). מהלך שבילי הדעת. דרכי לשון הקדש // ידעיה בן אברהם הפניני בדרשי. בקשת הממין; משה בן יוסף קמחי. מהלך שבילי הדעת; יוסף בן חנן אזובי. ערת כסף; משלי חמשים תלמידים. שונצינו, חשיים (יהושע שלמה בן ישראל נתן שונצינו(?), ר״ב אב רמ״ח.

M Ō Š E ben Y Ō S Ē P Q I M Ḥ Ī (XII s.). MAHALAḲ ŚĔBĪLĒ had-DA`AṮ. DARḲĒ LĔŚŌN haq-QŌḎEŚ // Yĕḏa`yā ben 'Aḇrāhām hap-Pĕnīnī Bedersi. Baqqāśaṯ ham-Mĕmīn; Mōśe ben Yōsēp̄ Qimḥī. Mahălaḵ Śĕḇīlē had-Da`aṯ; Yōsēp̄ ben Ḥānān 'Ezobī. Qa`araṯ Kesep̄; Miśle Ḥămiśśīm Talmīdīm. Soncino: s.t. (Yĕhōśū^a` Śĕlōmō ben Yiśrā'ēl Nāṯān Soncino(?)), 13 'Āḇ (5)248 / 21.VII.1488. 12°.

30 л. сигн.: (א - ג[8] ד[6?]), 1 стб., 15 строк, печ. поле: 58x97мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:67 мм (текст); 2) квадратный, большие буквы „א" - 6 мм (первое слово раздела). Лигатуры и расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов, тетрадей отсутствует. Колонтитулы и кустоды отсутствуют. N.S.: יי - יהוה, אל - אלקים. Сокращения обозначаются точкой над последней буквой слова. Аббревиатуры в тексте не выделяются. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первой буквы следующей строки.

---

[1] О Мишне см. примечание к № 94-95.

Элементы декоративного оформления: л. 1а - текст начинается с буквицы „מ" с декоративным орнаментом.

Т е к с т:

דף 1א: מ ! הַלֵּךְ שְׁבִילֵי הַדַּעַת קְרֻבַת // מְלִיצַת חָכְמָה יְחֻרוּן לְהָבִין // דַּרְכֵי לְשׁוֹן הַקֹּדֶשׁ כִּי הֵם // שְׁלֹשָׁה: שֵׁם מְלָה פּוֹעַל // ...דף 2א: תְּפִעָלִי: וְלַרַבִּים הַמְדַבְּרִים בַּעֲבוּר עַצְמָם // ...דף 3א: (1) וְסִימָנָם מָן וּתְנַסֶּם בְּסִגִּירַת הַחוֹסֵם // וְתֵדַע מוֹצֵאם // (2)[2] שער (1) אוֹתִיּוֹת אֲהֵוֵ"יַדַע כִּי אַרְבַּע //... דף 4א: (1) אינו מַפְסִיק לְפִי שֶׁהוּא סָמוּךְ...// דף 5א: (1) כֵּן פַּתָּח קְטוֹן...// דף 6א: (1) וְהוּא אֲשֶׁר יֵצֵא הַפּוֹעַל מִמֶּנּוּ... // דף 7א: (1) שְׁנַיִם וְכֵן עִם הַכִּנּוּיִים... // דף 8א: (1) אָבוּס בְּעָלָיו...// דף 9א: (1) אוֹ נִפְקָדָה בְּטַעַם לְמַטָּה... // דף 10א: (1) פּוּקְדוֹת הַמָּקוֹר... // דף 11א: (1) הֶפְקֵדָה הֶפְקֵדוֹת הַמְקוֹר...// דף 12א: (1) מְחֻפָּקְדוֹת וְאֵין בּוֹ פָּעוּל הַצּוּרִי... // דף 13א: (1) בַּעוֹבְרִים וּבַכִּנּוּיִי ... // דף 14א: (1) וַיֹּאמַר וַתֹּאמֶר בְּסִגּוּל... // דף 15א: (1) הוֹדַעְתִּן אֵיתָן אוֹדָע... // דף 16א: (1) הִבּוֹנְנָה אוֹ הִבּוֹנָה בְּדָגֵשׁ... // דף 17א: (1) הִפְעוּל מִבּוֹנָן מִבּוֹנָנִים... // דף 18א: (1) יִהְיֶה בְּנִינָן נִפְעָל נִקְרָא... // דף 19א: (1) תְּגַלְּינָה וּבְחִטְרוֹן הַהֵא אגל ... // דף 20א: (1) יַעַל אַיָּן יַעַן... // דף 21א: (1) וְזַהַב נוֹשְׂאוֹת: הִפְעוּל... // דף 22א: (1) שְׁלֹמֹדֵיהֶם הָא... // דף 23א: (1) אֵיסֶה יוֹסֶה...// דף 24א: (1) תַּאַת נָאַת הָעִירוֹתִי... // דף 25א: (1) נְחוּנָה נְחוּנוֹת הַצּוּרִי ... // דף 26א: (2)[2] בנין (1) נִפְעַל נָתַם נְחָמוֹתָ... // דף 27א: (1) שַׁעֲשָׁעִי שַׁעֲשָׁעִינָה: הַמְקוֹר... // דף 28א: (1) פִּקְדַּחְיָה פִּקְדַּחְיָךְ... // דף 29א: (1) פִּקוּדָתָךְ פִּקוּדָתִי פִּקוּדָתָם אוֹ ... // דף 30א: (1) יִפְקֹדֵכֶן תִּפְקוֹד תִּפְקֹדוּ אוֹ... // דף 30ב: (1) עֲשָׂרָה תִּפְקְדֵי תִּפְקִדִינִי תִּפְקְדִים תִּפְקְדִינוּ // תִּפְקְדִיָּה תִּפְקְדִין תִּפְקוּדָנָה לַנִּמְצָאוֹת וֹל // וְלַנִּסְתָּרוֹת חִיבּוּרוֹ כְּחִבּוּר תִּפְקוּדוּ וְזֶה // הַדֶּרֶךְ לְכָל כִּינּוּיֵי שֶׁאֵר הַבְּנָיָנִים // זה ספר דרכי לשון הקודש לר' // משה קמחי זצל והוא // נשלם תהלה // לאל // מלך עולם //. ק ו ל ו פ ו ן:

בהיות זה הקיצור מדקדוק רב התועלת // לנערים והיותר נבחר מכלל
שאר הקי // הקיצורים הנעשים בו מצורף לזה הדת // מחברו אב
למדקדקים ראינו לעשותו // במלאכתינו מלאכת הדפוס מדויק פה//
סונצין יג אב רמח לאלף הששי //.

- Friedb מ 1396, Jac(List) 22, Wien (Friedl) 1103.

- Adler 36, Eisenst (50), Freim (Ink) p. 115 (28), Freim (Thes) A 46, Friedb (Hist) p. 28 (20), Hab (35), Iak 50, Jacobs 52, Meyer (EJ) 140, Meyer (Stc) 79, Wien (List) 13, YE 52.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а .

Бумага. Филиграни: „Голова быка, между рогами цветок с семью лепестками" такого же типа, как Briquet 14765, Bamberg 1475.

Нет лл. 1-2, 25-30.

Пометы к тексту. XУ1 в., итальянский курсив, повсеместно - записи владельца экземпляра Элияху Бахура (אליהו בחור). Записи содержат комментарии и дополнения к тексту, варианты спряжения глаголов и т.д. (см. раздел примечание).

Владельческие записи:

Чистый лист, идущий после переднего форзаца, запись X1X в.:

מהלך שבילי הדעת // (דרכי לשון הקדש:) // שונצינו רמח. ר' משה קמחי //

Einz. Ex. in der // Bibl. nation. Paris //.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. X1X в., полукожаный. Крышки переплета картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: מהלך שונצינו רמח 1488.

П р и м е ч а н и е:

- Mōše ben Yōsēp̄ Qimḥī (RaMaK) - грамматист, комментатор. Предположительно жил в Южной Франции в Нарбонне. Умер около 1190 г. Mahălak Šĕbīlē had-Da'at (Движение по тропам знания) - одно из наиболее известных в средние века практических руководств по изучению древнееврейского языка. Название дано по первым словам [illegible], составляющим анаграмму имени автора - Mōśe (транслитерация - MSH). Благодаря исключительной краткости и четкости изложения материала грамматика пользовалась особой популярностью среди христиан и сыграла значительную роль в развитии христианской гебраистики.[1] В первой половине XУ1 в. сочинение было издано несколько раз (Pesaro 1508, 1515; Ortona 1519; Roma 1545) с комментарием Элияху Бахура. В 1536 г. „Mahălak" появился в латинском переводе Себастиана Мюнстера.[2]

- Впервые данная грамматика была издана в составе конволюта (см. библиографическое описание) и сохранилась лишь в двух экземплярах (второй экземпляр в Парижской Национальной Библиотеке). Имя типографа в издании отсутствует. В „Кратком каталоге" Х. Мейера как типограф указан Гершом Сончино (Gersom Soncino; Meyer (Stc) 79).

---

[1] О популярности грамматики М. Кимхи и редкости ее экземпляров может свидетельствовать тот факт, что в отделе рукописной и редкой книги ГПБ хранится рукопись XУ1 в., переписанная с первого сончинского издания и содержащая также колофон печатника (Шифр: 1 собр. Фирк. 112).

[2] Grammatica rabbi Mosche Kimhi, iuxta Hebraismum per Sebastia-

К о л о ф о н (публикуется по Freim (Thes) A 46. 1):

„Поскольку данная краткая грамматика многополезна юношам и самая лучшая из всех остальных сокращений, делающихся в ней ‹грамматике› и относящихся к данному предмету(?), автор ее - глава грамматистов, мы решили изготовить ее в нашем ремесле, ремесле печатном. Точно. Здесь. Сончино. 13 Ава 248 года по шестой тысяче."

- К моменту поступления в Азиатский музей (ЛО ИВАН) экземпляр состоял из следующих частей:

1) Yĕḏaʿyā ben 'Aḇrāhām hap-Pĕnīnī Bedersi. Baqqāšaṯ ham-Mēmīn (Молитва мемов) - 7 л.
2) Текст грамматики - 22 л.
3) Листы, вплетенные после текста грамматики - 48 л.

Позднее экземпляр был расплетен на три отдельные части. Часть 1 (Baqqāšaṯ ham-Mēmīn) - в фондах библиотеки и рукописного отдела ЛО ИВАН нами не обнаружена. Листы, вплетенные после текста грамматики, в настоящее время хранятся отдельно в отделе рукописей ЛО ИВАН (шифр A 80). Листы полностью исписаны почерком, идентичным почерку помет на листах грамматики, и содержат, частично, текст отсутствующих в экземпляре листов грамматики, комментарий к разделу „вокализация" (שער הנקוד), раздел „искусство стихосложения" (מלאכת השיר) и т.д. В дошедших до нас листах имя автора записей не фигурирует, но оно восстанавливается из контекста и по примечанию С. Винера(?)[1] на переднем форзаце: автор записей и владелец экземпляра - выдающийся грамматист, лингвист, переводчик, корректор (типографии Д. Бомберга в Венеции и др.), комментатор данной грамматики М. Кимхи Элияху Бахур (אליהו בחור; 1468/1472-1549). Одна из записей Элияху Бахура датирована: "יום ג' ו' בנובימבר ש"ד" (вторник, 6 ноября 304 (1543) г.).

---

num Munsterum verta, et iam denuo per eundem accuratius cum Hebraismo collata. Additum est et utilissimum in eandem Eliae Levitae commentarium, difficiliora quaeque pulchre explicans loca. Basileaa, 1536.

[1] См. о нем примечание к № 56-58.

49. משה בן יעקב מקוצי. ספר מצות גדול (סמ"ג). ספר א-ב. (מהד' ב'). חמ"ד (שונצינו): גרשום בן משה שונצינו, ט"ו טבת רמ"ט.

M Ō Š E ben Y A ʿĂ Q Ō B de COUCY (XIIIs.). SÊPER MIṢWŌT GĀDŌL. Lib. 1-2. (Ed. 2). S.l. (Soncino): Gēršōm ben Mōše Soncino, 15 Tebet (5)249 / 19.XII.1488. 2°.

280 л. (102, 178), сигн.: Кн 1. א(1-4) ד - ב (א) ר - (1-4) ד - ב (א) ג - (1-3) ב (א) יג (1-4) ד - ב (א) יב - (1-4) ד - ב (א) יח (1-4) ד (ג) ב (א) יז Кн. 2. א (1-4) ד - ב (א) יא (1-4) ד ג ב (א) יד (1-4) ד - ב (א) ט - (1-4) ד ג ב (א) יא (1-4) ד - ב (א) יב - (1-4) ד - ב (א) יד - (1-4) ד - ב (א) טו (1-4) ד (ג) ב (א) - (1-4) ד - ב (א) כף - (1-4) ד - ב (א) כא (1-4) ז ג ב (א) כב (1-5) ה - א; 2 стб., 46-48 строк, печ. поле: 141x210-215 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:45 мм (основной текст), 2) квадратный 10:55 мм (первые слова параграфов), 3) квадратный „ א" - 6 мм (отдельные слова, открывающие текст). Лигатуры и расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Колонтитулы и кустоды отсутствуют. N.S.: יהוה - ה' (шрифт 1), אלהים - אלקים (шрифт 1). Сокращения обозначаются точкой над буквой. Аббревиатуры обозначаются двумя косыми чертами над словом. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первой буквы следующей строки.

Элементы декоративного оформления: л. 2а - заставка с декоративным орнаментом и текстом „משה"; л. 8б - заставка с декоративным орнаментом и текстом „המצות"; л. 103б - буквицы с декоративным орнаментом и текстом „הנני"; л. 107а, стб. 2, строка 16 - заставка с декоративным орнаментом и текстом „כשבראו".

Т е к с т:

דף 1 - חלק(?), דף 2א, עמודה א: (1) מה אהבתי תורתך כל היום היא שיחתי: // שברתי לישועתך ה' ומצותיך עשיתי: // הדריכני בנתיב מצותיך כי בו חפצתי: // ! מ ש ה ! // קיבל תורה מפי אדון העולם... // דף 3ב, עמודה א, שורה 5: (1) אלה המצות אשר צוה ה' את משה אל בני ישר' בהר סיני: א לא יהיה לך אלקים אחרים על פני' ... // דף 8א, עמודה ב, שורה 20: (1) נשלמו רמזי המצות לא

תעשה // מניינם כמניין ימות החמה: // דף 8ב, עמודה א: ! ה מ צ ו ה ! //
הראשונה שלא לעלות במחשב' שיש שום אלוק' זולתי... // דף 9א, עמודה 2: (1)
ללמדך שהוא כנגד כולם וכן יש במדרש... // דף 102א, עמודה ב, שורה 13: [2](1)שסה
[2](2) שלא (1) לגרוע מכל מצות שבתורה כגון בארבע // טוספות לעשות שלש ובדמים
הניתנים // במתן ארבע ליתנם במתן שלש וכן כל כיוצא בזה שנאמר ולא // תגרע ממנו:
// דף 102ב - חלק, דף 103א - חלק, דף 103ב, עמודה א: (1) מכל מלמדי השכלתי כי
עדותיך שיחה לי: // שמרה נפשי עדותיך ואהבם מאד: // הנה תאבתי לפיקודיך בצדקתך
חייני // [8]! ה נ נ י ! (1) משה בן יעקב // כבר הקדמתי // בספ' מצות לא // תעשה
עניין ס //...עמודה ב: (1)והא לך רמזים של מצות עשה מניינם רמ"ח כמניין אברים//
של אדם: // [2](3) אלה (1) המצות אשר צוה ה' את משה // אל בני ישראל בהר סיני: //
דף 107א, עמודה ב, שורה 16: !כ ש ב ר א! // הקבה את העולם בראו ביום הראשון
והמלאכי' נבראו ביו' // ... דף 111א, עמודה ב: (1) גמורה זה שבא לידו דבר
עכירה ... // דף 280א, עמודה כ, שורה 30: ...(1) שס"ה לאוין כמניין ימות החמה
רמ"ח // עשה כמניין איברין של אדם שנאמ' תורה צוה לנו משה תורה // בגימטריא
תריא" ואנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום: // ק ו ל ו פ ו ן: (1)

ותשלם המלאכה ערוכה ויפה צרופה מזוקקת מדויקת //
כאשר גרסה נפשי ועלה במושבת ונשלם בשנת רמ"ט //
לאלף הששי בחמשה עשר בסבת שבח לאל אומר ועושה //
אשר נתן אלי חנו נאם גרשם בן ההיר משה זרע ישר"אל //
איש שונצינו: //

- GW VII 188, Hain 9796, Goff Heb-85, IGI 6743, Inv[5] 149, Kis 441, Oates 2721, Ohly 2054, Pr 7306, Sajó 2345.

- Friedb מ 3294, Benjacob מ 2039, Ch 838, Cow p. 464, Jac (List) 24, St II(col 1797) 6435(2), Zed p. 569.

- Adler 29, Cassuto 27, Cohen p. 465 (55), Cohen (MGL) 17, 18, Eisenst (53), Freim (Ink) p. 114 (34), Freim (Thes) A 48, Friedb (Hist) p. 29 (23), Gold 58, Hab (54), Iak 33, 34, Ier 21, Jacobs 55, Marx (HUC) 48, Meyer (EJ) 154, Meyer (Stc) 80, Offenberg [10], Rosent 19, Schwab 47, Rossi (Annales) p. 61, Rossi (Hebr) p. 36, Tišbi (Vatic) 15, Wien (List) 15, YE 55.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д. А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни: 1. „Голова быка, между рогами цветок с шестью

лепестками" близко к Briquet 14768, Innsbruck 1489, var. ident.: Sonabe 1489; 2) „Голова быка с крестом между рогами, вокруг креста обвилась змея, под подбородком крест" такого же типа, как Briquet 15384, Leipzig 1483; 3) „Голова быка с крестом между рогами, над крестом круг" сходно с Briquet 3400, Udine 1488; 4) „Голова быка, между рогами цветок с семью лепестками" сходно с Briquet 14765, Bamberg 1475; 5) „Шляпа с лентами" такого же типа, как Briquet 3400, Udine 1488, var. simil.: Vicence 1487-1492, Venice 1488.

Нет л. 1 (пустого?).

Пометы к тексту. Краткие записи, испанский курсив: лл. 9а, 15б, 65б, 108б.

Владельческие записи:

Лист 2а, две зачеркнутые записи беглым итальянским(?) курсивом. Одна запись читается: // ...שלי אברהם בכמהר דוד כץ

Печать коллекции Д.А.Хвольсона.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIXв., крышки картонные, обтянуты мраморной бумагой, корешок кожаный с золотым тиснением: Soncino 1489 סמ"ג שונצינו רמ"ט

---

50. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Фридланда.

Бумага. Филиграни: № 1-4, „Голова быка, между рогами цветок с пятью лепестками и два шара" такого же типа, как Briquet 14854, Bavière 1456.

Нет лл. 1-33, 73-80, 271-280.

Пометы к тексту. Краткие исправления, комментарии к тексту: лл. 133б, 140б, 142а-б, 143а-б, 144б, 145а, 146а, 148а-б.

Владельческие записи и печати отсутствуют.

Цензорские записи. Отдельные слова, строки густо замазаны чернилами: лл. 41а, 42б, 44а-б, 45а-б, 50а, 58б, 64а, 65а, 96а, 107б, 108а, 109а-б, 110б, 116а, 125а, 127б, 128а, 145а, 147а, 159б, 160а, 161а, 172а-б, 173а, 174а, 196а, 208а.

Лист 54а, запись цензора: ...vinienins + ...vidii et approbatium.

Переплет. XIX в.,полукожаный, крышки картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: 1488 ספר מצות גדול סמ"ג שונצינו רמ"ט

---

51. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 163.

Бумага. Филиграни № 1-4.

Нет л. 1 (пустого). Листы 2-10 - дефектные, подклеены белой бумагой.

Пометы к тексту отсутствуют.

Владельческие записи:

1) л. 2а, на боковых полях полуобрезанная запись, сефардский курсив:

מקנה כספי לכבוד(?)... // קונו ... יום ב...// לפק // סלמה... // ס"ט..//

2) на внутренней стороне верхней крышки переплета запись И.П. Киселева(?)[1] карандашем: „нет л.(?) в начале кн. Soncino 249 (1489). Из Московской Синагоги".

Печати отсутствуют.

Цензорские записи. На л. 279б (дефектном) две цензорские(?) записи, заклеенные при реставрации белой бумагой:

1) ... ... 1591 (?).

2) ... ... 1615.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты материей. Корешок кожаный.

---

52. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 620.

Бумага. Филиграни № 1-2.

Нет лл. 2-24, 27-30, 33, 103, 126, 142, 143, 270-280. Листы 25, 26, 31-34 - дефектные. Листы 111-118 вплетены в обратном порядке.

Пометы к тексту отсутствуют.

Владельческие записи:

1) л. 1а пустой исписан отдельными повторяющимися словами, проба пера(?), сефардский курсив.

2) л. 25а, в верхней части листа дефектная запись, мелкий ашкеназский курсив: יעקב עסלינגער(?)

3) пустой лист после текста, сторона А, в верхней части листа несколько однотипных записей, ашкеназский курсив: ...זה הספר שייך להחורני

חכם בעמיו...כשם מהרר פלונר // טוב טעמה סחרה מאלפי זהב וכסף //...

---

[1] См. о нем примечание к № 32-35.

4) там же, в нижней части листа размытая запись, ашкеназский курсив: // ... ... חקל"ג לפק ... ... היום יום ד'...

5) там же, сторона Б, лист исписан однотипными записями, беглый ашкеназский курсив, один почерк, проба пера: אנסח את הקולמוס אם חלך במרוצה הרי טוב ... //

6) там же, в нижней части листа полустертая запись, ашкеназский курсив: // אלעזר המנוח בהרר...

7) Второй пустой лист после текста, запись Н.И.Киселева(?) карандашом: „Из фонда Полякова".[1]

Печати отсутствуют.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет современный, цельнокожаный.

Примечание:

- Mōśe ben Ya'ăqōḇ de Coucy (SeMaG, Mōśe had-Daršān) - талмудист, комментатор Библии, проповедник из Франции. Был одним из четырех раввинов, участвовавших в диспуте в защиту Талмуда при дворе Людовика IX в 1240 г.

Sēper Miswōṯ Gāḏōl (SeMaG, Большая книга Заповедей) - содержит комментарий 613 заповедей иудаизма (תרי"ג מצות), состоит из двух частей: 1. „запреты" (מצות לא תעשה), 2. „веления" (מצות עשה). Сочинение написано в значительной степени под влиянием „Mišnē Tōrā" Моше бен Маймона (см. примечание к № 8-10), но с ориентацией на местные обычаи, было широко распространено в еврейских общинах Франции и Германии.

Колофон (л. 280а):

„И завершилась эта работа, упорядоченная и прекрасная, чистая, очищенная, выверенная соответственно тому, „как истомилась душа моя" (Пс 119, 20) и появилась мысль.

И было закончено в год 249 по шестой тысяче в 15 день <месяца> Тевет. Слава Богу, говорящему и делающему, который „даровал мне милость свою" (Быт 39, 21). Речь Гершома сына почтенного господина Моше потомка Израиля мужа из Сончино".

---

[1] О фонде Полякова см. примечание к № 32-35.

53. (תלמוד בבלי). מסכת חולין. עם פירוש שלמה בן יצחק, תוספות
ופסקי תוספות. חמ"ד (שונצינו), חש"מ (יהושע שלמה בן ישראל
נתן שונצינו), בהגהת דוד בן אלעזר הלוי, מרדכי צרפתי בן
ראובן מבאזלא, ט"ו תמוז רמ"ט.

(TALMŪD BĀBLĪ). MASSEKET ḤULLĪN. Comment.: Šĕlōmō ben Yiṣḥāq. Tōsāpōṯ, Pisqē Tōsāpōṯ. S.l. (Soncino): s.t. (Yĕhōšūa' Šĕlōmō ben Yiśrā'ēl Nāṯān Soncino), corr.: Dāwīḏ ben 'El'āzār hal-Lēwī, Mordĕḵay Sārĕpātī ben Ré'ūḇēn Basla, 15 Tammūz (5)249 / 14.VI.1489. 2°.

184 л., сигн.: $^{\text{к-ד}}$ (1-4) _ $^{\text{к-ד}}$ (1-4) $_{\text{א}}$ $^{\text{к-ג}}$ א (1-4) $_{\text{ב}}$ $^{\text{к-ג}}$ (יג)^{ד} (1-4) $_{\text{ג}}$ $^{\text{к-ד}}$ (1-4) _ $_{\text{כב}}$ $^{\text{к-ד}}$ (1-4) $_{\text{כג}}$ $^{\text{к-ג}}$ (ד)(1-4); 1 стб. 39 строк (предисловие корректора), 2 стб. (Pisqē Tōsāpōṯ), 3 стб. (текст трактата с комментарием), 50-54 строки (шрифт 3).

Шрифт: 1) квадратный 10:60 мм (текст трактата), 2) квадратный „к" - 3 мм (колонтитулы, слова трактата в тексте комментария), 3) раввинский 10:45 мм (комментарий, Tōsāpōṯ, Pisqē Tōsāpōṯ), 4) квадратный, большие буквы „к" - 7 мм (начало и завершение текста частей трактата). Употребляется лигатура אל (шрифт 1). Расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Употребляются колонтитулы, кустоды. N.S.: יהוה - ה' (шрифт 3), אלהים - אלדים , אלקים (шрифт 3). Сокращения обозначаются точкой над последней буквой слова. Аббревиатуры обозначаются двумя косыми чертами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления: титульный лист (л. 2а) в рамке с растительным орнаментом и изображением трех ангелов.

Т е к с т:

דף א - חלק(?), דף 1ב - תקדמת המגיה: (3) אחרי נתייאשתי מלהסתפק עוד בנחלת
ה' לאמר לך עבוד עבודות אחרות בסיבת מארעות רעו' מצאוני יצאוני הוני עוד היה
אלקי' עמדי והאלקי // אנה לידי ראשית כחי וראשית אוני ואוחי השיב על כני והנני
מתחיל בעה במס' חולין יען היות בה דיני איסור והיחר אשר הוא עיקר גדול מחורתינו
// וכבר הודעתיך בהתחלת כתובות ענין מלאכה זו ואותו כתבתי למען הודיעך כי הסעיות
המועסי' תמצא בהן שלא בסבתי נשארו והנה עתה שבא // אצלנו ר' מרדכי בכמר ראובן

יצו' באזלא הגיה הדפוס ידעתי שאף תבה אחת לא נעדרה ואף באותיות לא חמצ' חסר או יתיר אחת מני אלף ואם // באולי חמצא מקומות יראה בעיניך טעות מבואר כגון בדבור ואידך כהונה כו' בפ"ק... // שורה 38: ... והנה הודעתיך את כל זאת שאם באולי מקוצר דעתי סעיתי כטוב בעיניך // עשה וחקן נאם דוד בן מה"רר אלעזר הלוי ז"ל// דף 2א (כמסגרת), עמודה א: (2) הכל שוחטין (3) כל היכא דתנינא הכל // עמודה ב: (4) הכל שוחטין // (1) ושחיטתן כשרה חוץ מ // עמודה ב: ^{2}(2) הכל (3) שוחטין כתוב בהלכות ארצ ישרא' דנשים לא יצחטו מפני שדעתן קלות ואין נראה // ...דף 9א, עמודה א: (3) מקום הניחו כשיבאו בגינו אחרינו אם לא ימצאו מה לתקן במה יגדל // שמס' ... // ... דף 35א, עמודה ב, שורה 5: (4) הדרן עלך (1) הכל שוחטין // ^{2}(4) הטוחט (1) אחד בעוף ושני' בבהמ' // שחיטתו כשר' ... // ... דף 53ב,עמודה ב, שורה 21: (4) הדרן עלך השוחט // ^{2}(4) אילו טריפות (1) בבהמה נקובת הוושט ופסוקת הגרגרת // ... 87א, עמודה ב, שורה 1: ^{2}(4) בהמה (1) המקשה לילד והוציא // העובר את ידו והחזירה // ... דף 100א, עמודה א, שורה 1: ^{2}(4) כסוי הדם (1) נוהג בארץ ובחוצה לארץ בפני הבית // ... דף 114א, עמודה ב, שורה 31: (4) הדרן עלך כסוי הדם // ^{2}(4) גיד הנשה (1) נוהג בארץ ובחוצה לארץ בפני הבית שלא // בפני הבית ... // ... 132ב, עמודה ב, שורה 28: (4) הדרן עלך גיד הנשה כל // (1) הבשר אסור' ... // דף 149ב, עמודה ב, שורה 7: (4) הדרן עלך כל הבשר // ^{2}(4) העור (1) והרוטב והקיפה והאלל // ...דף 164ב, עמודה ב, שורה 26: (4) הדרן עלך העור והרוטב // ^{2}(4) הזרוע והלחיים (1) והקב[illegible] // ... דף 171א, עמודה ב, שורה 24: (4) הדרן עלך הזרוע והלחיים // ^{2}(4) ראשית הגז (1) נוהג בארץ ... // ... דף 176א, עמודה ב, שורה 27: (4) הדרן עלך ראשית (3) הגז // (1) שילוח הקן נוהג בארץ ובחוצה לארץ בפני הבית ושלא בפני הבית בחולין // ... דף 181א, שורה 6: (4) הדרן עלך שלוח הקן וסליקא לה מסכת חולין // (3) אחר השלמת המסכתא יאמר זה ויועיל לשכחה בעזרת הבורא יתברך:// דף 181ב, עמודה א: ^{2}(2) הכל שוחטין (3) נשים שוחטו' לכתחילה // דף 184א, עמודה ב, שורה 40: ^{2}(2) שילוח הקן (3) אוזין ותרנגולין של חולין שטרדו בבעליהן והלכו // להן הוי הפקר ומחזיק בהן זכה: // (2) הדרן עלך שילוח הקן //

ק ו ל ו פ ו ן:

(3) וסליקא לה מסכ' חולין היום טו' לחדש תמוז רמ"ס לפק // דף 184ב - חלק.

- Hain 4979, Goff Heb-109.

- Friedb n 1324, Ch 1866, Jac (List) 27, Rab p. 16, St I(col 249) 1626.

- Eisenst (56), Freim (Ink) p. 114 (32), Freim (Thes) A 53, Friedb (Hist) p. 29 (20), Gold 42, Hab (36), Iak 51, Jacobs 58, Marx (HUC) 62, Meyer (EJ) 82, Meyer (Stc) 53, Schwab 50, Rossi (Annales) p. 63, YE 58.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Хвольсона.

Бумага. Филиграни отсутствуют.

Нет лл. 1-2, 14-16, 18-21. Листы 156б, 157а - пустые, текст не пропечатан.

Пометы к тексту. Краткие записи на полях: лл. 4а, 6б, 12а, 37а, 47б, 48а. Листы пронумерованы от руки буквами еврейского алфавита без учета л. 1. Листы 156б, 157а - пометы о пропуске текста, почерк Д. Хвольсона(?).

Владельческие записи:

1) л. 3а, беглый сефардский курсив: ...ישוע עבודה(?) לל // ... בני מעי(?)

2) л. 3б, дефектная запись: חצעיר אברחם // ענק ... //

3) л. 184а, беглый сефардский курсив, 1715 г.: לי למקנה בימי חורף ש' 5475 ליצירה //...הצע(י)ר יעקב // עבודה // יהי רצון שאזכה לקרוא אני וזרע//...

4) чистый лист, вплетенный перед текстом, запись Д. Хвольсона(?): מסכת // חולין // שונצינו // רמ"ט // Soncino // 1489 // ההקדמה הארוכה מאת מגיה את המסכת הזאת החסרה מה נמצאה בספר מאמר על הדפסת התלמוד // מאת רפאל נטע ראבי-נאוויטץ דף יד בהערה סי' ... // De Rossi Annales sec. XV, I, No 24, p. 63f. //.

Печати отсутствуют.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты мраморной бумагой. Корешок кожаный.

Примечание:

- (Talmūḏ Bāḇlī). Masseḵeṯ Ḥullīn (Вавилонский Талмуд. Трактат „Светское") - третий трактат раздела „Qoḏāšīm" (Святыни) Вавилонского Талмуда. В трактате разбираются законы о разрешенной и запрещенной к употреблению пище, состоит из 12 глав.

Šĕlōmō ben Yiṣḥāq (RASI, Šĕlōmō Yiṣḥaqī) - крупнейший авторитет средневекового иудаизма, комментатор Библии и Вавилонского Талмуда. Родился во Франции в Труа в 1040 г. умер там же в 1105 г. Комментарий Шеломо бен Ицхака к Вавилонскому Талмуду отличается строгой логичностью изложения, четкостью и ясностью языка.

Tōsāpōṯ (Дополнения) - новые толкования и дополнительные комментарии к талмудическому комментарию Шеломо бен Ицхака, сделанные его внуками и другими талмудистами французской школы.

Pisqē Tōsāpōṯ (Решения из „Дополнений") - краткое изложение законодательной части талмудических постановлений, комментируемых авторами „Tōsāpōṯ".

К о л о ф о н (л. 184a):

„И закончился трактат „Hullīn". Сегодня, в 15 ‹день› месяца Таммуз 249 ‹года› по малому счету".

---

54. (תלמוד בבלי). מסכת נדה. עם פירוש שלמה בן יצחק, תוספות ופסקי תוספות. חמ"ד (שונצינו), חש"מ (יהושע שלמה בן ישראל נתן שונצינו), בהגהת דוד בן אלעזר הלוי, מרדכי צרפתי בן ראובן מבאזלא, כ"ה אב רמ"ט.

(TALMŪD BĀBLĪ). MASSEKET NIDDĀ. Comment.: Šĕlōmō ben Yiṣḥāq. Tōsāpōṯ, Pisqē Tōsāpōṯ. S.l. (Soncino): s.t. (Yĕhōšū^a Šĕlōmō ben Yiśrā'ēl Nāṯān Soncino), corr.: Dāwīḏ ben 'El^ʿāzār hal-Lēwī, Mordĕḵay Ṣārĕpāṯī ben Rĕ'ūḇēn Basla, 25 'Āḇ (5)249 / 23.VII.1489. 2°.

96(?) л., сигн.: א (א) ב - ד (1-4) ב א - ד (1-4) ג - א - ד (1-4) דגדא (1-4) ד - א (1-4) ה - א (1-4) ו - א (1-4) ז - א (1-4)?; 2 стб. (Pisqē Tōsāpōṯ), 3 стб. (текст трактата, комментарий), 49-55 строк (шрифт 3), печ. поле: 159x222-250 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:60 мм (текст трактата), 2) квадратный „א" - 3 мм (колонтитулы, слова трактата в тексте комментария), 3) раввинский 10:45 мм (комментарий, Tōsāpōṯ, Pisqē Tōsāpōṯ), 4) квадратный, большие буквы „א" - 7 мм (начало и завершение текста частей трактата). Употребляется лигатура אל (шрифт 1). Расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Употребляются колонтитулы, кустоды. N S.: יהוה - ה' (шрифт 3), אלהים - אלדים (шрифт 3). Сокращения обозначаются точ-

кой над последней буквой слова. Аббревиатуры обозначаются двумя косыми чертами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления: титульный лист л. 2а в рамке с растительным орнаментом и изображением трех ангелов. Лист 2а - буквицы с декоративным орнаментом и текстом „שמאי".

Т е к с т:

דף 1א - חלק(?), דף 1ב - הקדמה המגיה(?), דף 2א (במסגרת): ! ש מ א י ! //
עמודה א: ^{2}(2) שמאי אומ' (3) כל הנשי' דיין שעתן אם ראת' דם די לנו אם חסמא
תרומה' וטהרו' שחגע בה // משעה ראייה ואילך ולא אמרי כי היכי ... // עמודה ב:
(1) אומר כל הנשים דיין ש // שעתן הילל אומ' מפקידה לפקידה ואפילו // לימים
הרבה וחכמי' או' לא כדברי זה ולא // כדברי זה אלא // עמודה 3: (2) שמאי אומר
(3) כל // ... דף 9א, עמודה ב: כל שודאו מטמא חולין בזרו על ספקו// משום חולין
הטכולין לחלה והאי ס // ...דף 16א, עמודה ב, שורה 7: (4) הדרן עלך שמאי או //
^{2}כל היד (1) השרבה לכדו' בנשים // משובחות ובאנשים ח //... דף 26א, עמודה ב,
שורה 27: (4) הדרן עלך כל היד המפלת // (1) חתיכה אם יש עמה דם ואם לאו
טהורה ר' יהודה או' בין כך ובין כך // ...דף 39ב, עמודה ב, שורה 31: (4) הדרן
עלך המפלת // ^{2}בנות (1) כותים נדות ... // דף 50א, עמודה ב, שורה 6: (4) הדרן
עלך בנות // כותים יוצא // (1) דופן אי' יושבין // עליו ימי טומאה וימי
טהרה ואין חייבין עליו // ... דף 60ב, עמודה ב, שורה 28: (4) הדרן עלך יוצא
דופן // ^{2}בא סימן (1) התחחון עד שלא בא העליון או חולצת או // מחיבמת בא
העליון... // דף 69ב, עמודה 2: (1) וכן למאה וכן לאלף // (4) הדרן עלך בא סימן
// ^{2}דם (1) הנדה ובשר ומת מטמאין ל //... דף 73א, עמודה ב, שורה 10: (4) הדרן
עלך // דם הנדה // ^{2}הרואה (1) כתם על בשרה כנגד // בית התרופה טמאה //...
דף 75ב, עמודה ב, שורה 21: (4) הדרן עלך הרואה // כתם האשה // (1) שהיא
עושה צרכיה... // דף 82א, עמודה ב, שורה 5: (4) הדרן עלך האשה // ^{2}תנוקת
(1) של' הגיע זמנ' לראות // ...דף 93ב, עמודה ב, שורה 20: (4) הדרן עלך
חנוקת // וסליקא לה מסכת נדה // (2) אחר השלמת המסכתא יאמר זה ויועיל לשכחה
בעזרת הבורא יתברך' // ...שורה 38: ...(2)עושה שלום // במרומיו הוא ברחמיו
יעשה שלום עלינו ועל כל ישראל ואמרו אמן: // דף 94א, עמודה א: ^{2}(2)שמאי (3)
עשו גבינוה מבהמה שחוט' במצא' טרפ'... // דף 96א(?), ק ו ל ו ר פ ו ן: (2)

אודה ה' בכל לבי וחסדיו לעולם אשירה ואזמרה לאלהי בעודי כל
ימי חלדי אשר לא עזב חסדו מעמדי ובדרך אמת נחני // ויאזרני
חיל והרבה עצמה לאין אונים וזיכני להגיה אלו תב' מסכתות יקרות
מפנינים אשר כל רואיהן להן יתאב ותשלם // המלאכה היום כה לחדש
אב שנת גו"מר לפק" הש הגומר אומר לדור ודור יאיר נרנו ויביה
תכנו בשנת נר מצוה // ותורה אור הבאה לסובה עלינו וישלח לנו

בן דוד משיחנו יכנס נדחי ישראל ויבנה בנין אריאל ויוליכנו
לקריה // נאמנה כאמור ופדויי ה' ישובון ובאו ציון ברנה: //
היתה עלי יד ה' במלאכת שמים יפה צרופה מזוקקת שבעתים
יעלת חן תמימה וברה מדוייקת בגמרא פירוש ותוספות // ולא מכח
ידי הרפות כגברא דנקטיה חונביה רק מכח גברא דכולא ביה מסה
עז מקל תפארה טובינא דחכימי // בוצינא דנהורא רבא דעמי' באומתיה
מדברנא מרנא ורבנא אוצר כל כלי חמד החתום שמו בתחלת מסכת נדה //
ובריש מסכת חולין לו שם בגדולים אשר בארץ המה לא יבצר ממנו כל
מזימה והנה הוא הגיה הסופס ועשהו זך // ובר כחזקה לחבר שלא יצא
דבר שאינו מתוקן מתחת ידיו ואף כי אין צריך לסעדו בהיותו מוכחר
בנימוסים אני // הקטן באתי אחריו להגיה הדפוסים ולעשותם ישרים
ותמימים וקראתי תמיד כל עמוד שלשה פעמים ובכל פעם הגהתי //
טעיות ורמזתי כנראה לעניות דעתי ואחרי כן מסרתיו לאחר לתקנו על
הדפוס כהוגן עד כי בודאי הוא מוגה ומדויק בתכלית // הדיוק ואם
באולי ימצא טעיו' מאותיו' אל תשיתו עלי חטאת כי על לא פשע ועל
לא חמס בכפי היתה זאת כאשר גלוי וידוע לכל יודעי // סבה של
מלאכה זו ולמבין די בהערה קטנה אמנם ידעתי נאמנה כי לא ימצא
בה טעיות רק מעט מזער וכל הקונה משהה // אותם בתוך ביתו לא יהיה
עובר משום אל תשכן באהלך עולה רק ריוח והצלה יעמד לו ולבניו
ולבני בניו עד עולם // נאם הנאלם נער נגער מן החכמה ונמשל
כבהמה נדמה הצעיר ממשפחתי לבי כלב האבן // מרדכי צרפתי בן
כמר ראובן יצו' איש באזלא: // דף 96ב - חלק(?).

- Hain 11779, Goff Heb-115, Ohly 26 25, Pr 7307.

- Friedb n 13 24, Ch 2199, Cow p. 680, Jac (List) 28, Rab p. 17, St I(col 264) 1801, Eisenst 58, Freim (Ink) p. 114 (33), Freim(Thes) A 54, Friedb (Hist) p. 29 (22), Gold 43, Hab (37), Iak 5 2, 53, Jacobs 60, Marx (HUC) 63, Meyer (EJ) 84, Meyer (Stc) 54, Rosent 18, Schwab 51, Rossi (Annales) p. 65, Wien (List) 16, YE 60.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Хвольсона.

Бумага. Филиграни: „Литеры „W" и „F" с двумя скрещенными линиями под ними".

Нет лл. 1-9, 81-90, 96(?).

Пометы к тексту отсутствуют. Листы пронумерованы от руки буквами еврейского алфавита и арабскими цифрами, без учета первого листа.

Владельческие записи:

1) передний форзац, почерк Д. Хвольсона(?): // מסכת // נדה // שונצינו // רמ"ט // חסרים פה י"ח דפים// V. De Rossi, Ann. N XXVI, p. 65f. // Nach Rabbinovitz מאמר על הדפסת התלמוד // aus 92 Blättern bestehend, nach de // Rosii ... aus 95 //.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. ХУ11(?)-ХУ111 вв., цельнокожаный, реставрированный. Крышки переплета с геометрическим орнаментом выполненным в технике слепого тиснения. На корешке наклейка: מסכת נדה.

---

55. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни те же.

Нет лл. 1, 90-96(?).

Пометы к тексту. Лист 2а - название трактата вписано большими буквами, почерком, стилизованным под квадратный шрифт. Краткие пометы к тексту: л. 11а. Записи, не относящиеся к содержанию трактата, детский(?) почерк: л, 2а.

Владельческие записи:

1) л. 2а, сефардский курсив: שלי הצעיר ששון מרדכי מטה(?)

2) передний форзац, запись на немецком яз.: Cf. Hebräische Inkunabeln // 1475-1496. // Katalog. 151. von Ludv. Rosenthal, // München N 18. //.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. Х1Х в., полукожаный. Крышки переплета картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: תלמוד בבלי נדה שונצינו רמ"ט 1489.

П р и м е ч а н и е:

- (Talmūḏ Bāḇlĭ). Masseḳeṯ Niddā (Вавилонский Талмуд. Трактат „Менструация") - седьмой трактат раздела „Ṭĕhārōṯ" (Очищения) Вавилонского Талмуда. В трактате разбираются законы, касающиеся женщин в период менструации и рожениц, состоит из 10 глав.

Ṣĕlōmō ben Yiṣḥāq, Tōsāpōṯ, Pisqē Tōsāpōṯ - см. примечание к № 53.

К о л о ф о н (по Freim (Thes) A 54. 3):
„Восславлю я Господа всем сердцем своим" (Пс 9, 2) „и милости его буду воспевать вечно" (Пс 89, 2) „и прославлять Бога моего всегда (Пс 104, 3), все дни бытия моего. „‹Бога›, который не оставил меня милостью своей и верной дорогой привел меня" (Быт 24, 27), „и опоясал меня силой" (2 Сам 22, 40), „и умножил мощь бессильного" (Ис 40, 29), и удостоил меня откорректировать эти два трактата, более драгоценные, чем жемчуг. Каждый видящий ‹эти трактаты› их пожелает.

И была завершена эта работа в 25 ‹день› месяца Ав года 249[1] по малому счету. Бог, „произносящий приговор из рода в род" (Пс 77, 9), засветит светильник наш и озарит тьму в год 250[2], приходящий к нам на счастье. Да пошлет он ‹Бог› нам сына Давида, Помазанника нашего и соберет вместе изгнанников Израиля и отстроит Иерусалим и поведет нас „к столице верной" (Ис 1, 21, 26), и как сказано: „и искупленные Господом возвратятся и придут на Сион с ликованием" (Ис 35, 10).

„Была на мне рука Господня" (Иез 37, 1) в работе небесной, красивой, ясной, очищенной семидижды, ‹подобной› „серне прекрасной" (Притч 5, 19), беспорочной и чистой, выверенной в Гемаре[3], комментарии и „Добавлениях"[4]. И не силой рук моих слабых, „как у человека, охваченного немощью, а лишь силой человека, в котором все" (В.Т. Йома 83а), ‹который› „жезл сильный, посох славы" (Иер 48, 17), лучший из мудрецов, источник света, учитель народа своего, вождь, господин и учитель наш „сокровищница всех драгоценностей" (Ос 13, 15), имя которого подписано в начале трактатов „Nidda" и „Hullin".[4] „Имя ему среди величайших на земле" (2 Сам 7, 9), нет для него невозможного. И вот он откорректировал этот набор(?) и сделал его чистым и

---

[1] В ориг. год передан цифровым значением букв слова „גמרא" завершающий .

[2] В ориг. год передан цифровым значением букв первого слова библейского стиха „נר מצוה ותורה אור"(Притч 6, 24; светильник - заповедь, а закон - свет).

[3] Гемара /גמרא (Завершение) - в данном контексте - Талмуд.

[4] Из данного текста понятно, что трактат „Niddā" был также предварен корректорским предисловием. Однако наличие экземпляра с предисловием по имеющимся в нашем распоряжении справочникам установить не удалось.

ясным. И как подкрепление сотоварищу, дабы не вышло что-либо неисправленное из-под руки его, хоть и нет нужды поддерживать его, ибо он „коронован обхождением своим" (В.Т. Мегилла, 12б), я, малый, приходил после него корректировать набранное и делать его ясным и чистым. И читал я всегда каждую страницу три раза и всякий раз исправлял ошибки. И поскольку я уже отмечал скудность знания своего, далее я передавал ее другому, чтобы исправить в наборе как положено, пока она не будет откорректирована и уточнена окончательно точно. И если вдруг окажутся ошибки в буквах - не возлагайте на меня греха, ибо нет преступления и „нет насильства в руках моих" (Иов 16, 17), и это открыто и известно всем, знающим характер подобной работы. А для понимающих достаточно ведь и малого примечания. Но я знаю наверняка, что найдется в ней ⟨книге⟩ ошибок меньше меньшего и каждый покупающий и оставляющий ⟨эти книги⟩ в доме своем не согрешит, нарушая запрет „не дай обитать беззаконию в шатре своем" (Иов 11, 14), лишь выгода и спасение будут ему, детям его и детям детей его на века.

Речение онемевшего, отрока, стряхнувшего мудрость и „подобного скотине, которую закалывают" (Пс 49, 13, 21), ничтожнейшего в роду своем, сердце коего подобно сердцу камня, Мордехая из Франции сына высокочтимого учителя нашего Реувена, да хранит его Оплот и Освободитель[1] из Базеля".

---

[1] В ориг. „צור" Оплот, „גואל" Освободитель - эпитеты имени Бога.

56. משה בן מימון (רמב"ם). משנה תורה. יד החזקה. (מהד' ב).
שונצינו: גרשם בן משה שונצינו, בהגהת אליעזר בן שמואל,
1 ניסן ר"ן.

M Ō Š E ben M A Y M Ō N (1135-1204). MIŚNĒ TŌRĀ. YĀḎ ha-HĂZĀQĀ. (Ed. 2). Soncino: Gērśōm ben Mōše Soncino, corr.: 'Ell`ezer ben Śĕmū'ēl, 1 Nīsān (5)250 / 23.III.1490. 2°.

380 л., сигн.: א (1) ב (ב) (א) ד ג (1-4) ב א - ד (1-4) ה - א ד (1-4) ז:ר (1) ד - ב (א) כף ד - א (1-4) יס - ד (1-4) ט א - ד (1-4) ב - ד (1-4) ח ה דב (1-6) כא א - ד (1-4) כפס - א ד (1-4) כטא ב (ב) ד (1-4) כטב א - ד (1-4) כטע ב(ג) ד (1-4) כטד א (1) דג (1-2) ב (1) כטח ד(1-4) דגבב ד - א כטח ד (1-4) ב (ג) כטר ד (1-4) דגבב ד - א לד (1-4) ד (ג) בא לב (1-4) ד - א לא (1-4) ד - ב (א) א (1-4) לה בא (ג) ד (1-4) לו ד - א (1-4) לט א - ד (1-4) ם בא (1) ד (1-4); 2стб., 54 ки, печ. поле: 155x241 мм.

: 1) квадратный 10:45 мм (основной текст); 2) квадратный 10:60 мм (отдельные части текста); 3) квадратный, большие буквы „ א"- 6 мм (начало и завершение глав, разделов). Лигатуры и расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Колонтитулы, кустоды отсутствуют. N.S.: יחוה - (шрифт 1), אלה - אלהים, אלהים (шрифт 1). Сокращения обозначаются точкой над буквой. Аббревиатуры обозначаются двумя косыми чертами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления: л. 2а в рамке с декоративно-растительным орнаментом и изображением ангелов. На отдельных листах имеются заставки с декоративно-растительным орнаментом и текстом: л. 2а (כל המצות), л. 12б (פרק ראשון), л. 29б (פעמים), л. 48б (נהגו), л. 53а (שביחת), л. 99б (קודם), л. 152а (ארבעה), л. 201а (מצות), л. 233б (מצות), л. 247б(המת), л. 293а(כל נפש), л. 311б (המקח), л. 335а (ארבעה), л. 359а (מצות).

Текст:

דף 1א - חלק, דף 1ב - הקדמת המרפיס: (1)

לקול קורא וצורח בגרון׳ אזור גבר חלציך וקומה:
חקוק ספר אשר הונח בארון׳ חזור נזר וכתר למקומה:
בתוך גלות וזעם עת וחרון׳ בחולת ישראל מי מקימה:
הלא הגות בתורת אל וזכרון׳ שמידתה תבסל אף וחימה:
לאורה נ ראה ישע ונרון׳ מהרה חוש וכל קדם וימה:
תמלא ב ספריך ויתרון פעליך במיעוט וחנומה:
הבינותי כחוב ספר וכסרון׳ מלאכתי רצה נותן נשמה:
גסנו נא ראות ישע ישורון שלח לנו משיחנו ברמה:

[3](3) אמר (1) צעיר המחוקקים בכתב אמת משפטים צדיקים גרשם בן החר משה זלהה איש // שונצינו נדרשתי לאשר שאלוני ונמצאתי לאשר בקשוני הגדולים אשר //בארץ שופטי ארץ וגודרי פרץ רועי עדר ה׳ וצאן מרעיתו לוחמים // מלחמת ה׳ ותורתו לילה ויום עומדים על משמרתו ויאמרו לכו אחנו ניעצה והיסבנו לנפשך // נלבישך מגן וצינה וכובע ישועה בראשך מכל פגע ותמורת הזמן להצילך ועשית לך שם // גדול משם המחוקקים היו לפניך עת לעשות לה׳ הפרו תורתיך ואתה תאזור מתניך וקמת // וחקקת בעט מהיר ספר הרב הגדול מרנא ורבנא הגאון האלקי רבי׳ משה בר׳ מיימון משנה תורה // עטרת צבי וצפירת תפארה לבוש מכלול נימוסי משנה וגמרא תלמוד בבלי וירושלמי ספרי // וספרא לכל היד החזקה ולכל המורא הגדול אשר עשה משה משמרת למשמרת סייג לתורה // אשר נזר הסדר המעולה על ראשו וכתר הלשון הבהירה בה ירוץ כל קורא בספריו וכל עין // מאירה ומלאת כל הגולה על ימינה ועל שמאלה מהספר היקר הזה אשר לא יסולה בזהב אופיר // ותוילה יען זה ממה שלא יעלם היות מן המחוייב לכל ירא ה׳ וחרד על דברו צופה לחזות בנועמו // ולאור באורו׳ להיות הספר הזה בביתו ולהגות בו יומם ולילה עם הלמוד בשאר ספרי הקדש // משיבי טעם מפיקי מאמרים כזוהר הרקיע מזהירים על כן אמרתי אקומה נא ואסובבה // בבתי נכאת הספרים המדוייקים ואקח לי משם העתק ספר הרב הגדול ז״ל ובעט מחוקק׳ מהיר // הנני ה׳ אחקקנו ועל ראשי עטרות אענדנו וביד המשכילים ומבינים מדע אביהנו וקורא לו ספר // מדוייק אשר פי ה׳ יקבנו והוא יח׳ בחמלתו וברחמיו חדשים לבקרים יעזרני להשלים הספר הנכבד // הזה עם שאר ספרי הקדש מעולפים ספירים אשר באורם נראה אור ובם נחיה לדור דורים // וזכות מאור הגולה הרב הגדו׳ ז״ל מגלה נסתרים אשר ספרו אחקוק וארביצנו בכל פינות ועברים // יעמוד לי למחסה ולמסתור מכל צרים וצירים ותפילתו תעמוד לנו עת נריד בשיחנו ונהים // תפלה למשה איש אלהים: //

דף 2א (בפסגרת): (3) אז לא אבוש בהביטי אל כל מצותיך // !כ ל ה מ צ ו ת!// עמודה א: (1) שניתנו למשה בסיני בפירושן ניתנו שנאמר // ואתנה לך את לוחות האבן...// דף 9א, עמודה א: (1) מצות עשה אחת והיא לקרות קריאת שמע פעמים ביום // (2) הלכות תפילה ובאמת כהנים // דף 12ב: !פ ר ק ר א ש ו ן! //... דף 52א – חלק, דף 52ב: (1) נחלתי עדותיך לעולם כי ששון לבי המה: // (3)ספר שלישי והוא ספר זמנים // עמודה א, שורה 7: (2) הלכות שבת יש בכללן ה׳ //

מצות שחי עשה וג' מצות // לא תעשה //...דף 53א, עמודה א, שורה 9: !ש ב י ת ה!
// בשביעי ממלאכה מצות עשה שנא'...//...דף 291ב, עמודה ב, שורה 36: (1) ברוך
נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ירבה' // דף 292 - חלק, דף 293ה, עמודה ב,
שורה 5: (3) פרק ראשון // !כ ל נ פ ש! // (1) אדם שהיא ברשותו של אדם...//
...דף 379ב, עמודה ב, שורה 31: (1) ספר הלכותיו שלשה ושמנים והפרקים תתקפא
וציון // להם הצבחי עם הסימן שמצאתי לפרקיסדרי // המשנה להטיב לבת אמונה מחיל
// משנה לחיל משנה וציון // בימיני תבנה והיה // אמונת עתיך // חסון // אחד
יפחו // השלישי ספר הספרים // והראשונים סכום הסדרים חזק // ידועה אהבה זמן
הנשי' בקדושה הפלאת זרעם // ועובדי' קרבנות סהורים ונזק וקנין משפסי שופסים//
ק ו ל ו פ ו ן: ותשלם כל המלאכה מלאכת ה' היא הי"ד החזקה אשר עשה משה //לעיני
ישראל ותהיא השלמתה ביו' רח"ן ניסן שנת נר"ן מצוה ותורה // פה שונצי"נו אשר
במדינת לומבר"דיאה תחת ממשלת האדון דוכוס // מי"לאנו ירה: שבח והודיה לאל
נאם הצעיר המגיה // אליעזר ברבי שמואל זצל: // .
דף 380 - חלק.

- Hain 10523, Goff Heb-77, IGI 6748,Kis 443, Oates 2722, Ohly 1849, Pr 7308, Sajó 2135.

- Friedb 4159, Benjacob 2514, Berl 14, Ch 873, Jac (List) 32, St II(col 1870) 6513(2), Zed p. 582.

- Adler 30, Artom 23, Cassuto 28, Cohen p. 465 (71), Cohen (MGL) 15, Eisenst (69), Freim (Ink) p. 114 (35), Freim (Thes) A 55, Friedb (Hist) p. 30 (24), Gold 59, Hab (55), Iak 38, 39, Ier 23, Jacobs 71, Marx (HUC) 50, Meyer (EJ) 158, Meyer (Stc) 81, Offenberg 11, Rosent 20, Schwab 58, Schwab(I) 9, Rossi (Annales) p. 70, Rossi (Hebr) p. 39, Wien (List) 21, YE 71.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни: „Круг с крестом" такого же типа, как Briquet 3000, Kaisersberg (Tyrol) 1528. „Корона" такого же типа, как Briquet 4675, Naples 1508.

Нет лл. 1, 292 (пустого), 380 (пустого).

Пометы к тексту. Исправления отдельных слов: лл. 13а, 146а. Краткий комментарий к тексту: л. 379б. Отсутствующий текст на дефектных листах вписан Д.А. Хвольсоном(?): л. 2а-б, 379а-б. Лист 333б - в нижней части листа вписан Д.А.Хвольсоном(?) текст л. 334а стб. 1 стр. 1-9. На многих листах рукописные колонтитулы разными почерками.

Владельческие записи:

1) л. 2а, итальянский(?) курсив: מרדכי טגל

2) там же, итальянский полукурсив: נאום אהרן... // זה החיבור הדגול// חברו גדול שבראשונים // הרמבם //.

3) там же, ашкеназский курсив, запись С.Е. Винера: שמואל ווינער קניתי בקיץ תרמ"ז ביעקאטערינאסלאוו //.

4) там же, частично зачеркнутая запись почерком, стилизованным под квадратный шрифт: רמב"ם // ד' שונצינו // נ"ר לפ"ק // משנה תורה להרמב"ם // דפוס שונצינו ישן מאוד שנת ר"ן לפ"ק // והוא בדפוס תראשון לספרי// הקודש והפעם הראשון שחועלו // ספרי ישראל על מכבש הדפוס // הרמבם //.

5) л. 4а, печать с изображением орла и записью на польском языке: Zasteplowane naKomorze Gminy(?) // ...

Печати:

1) XIX в.(?), круглая печать с изображением орла с короной.

2) Печать коллекции Д.А.Хвольсона.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты ледерином. Корешок кожаный с золотым тиснением: Soncino משנה תורה להרמב"ם // שונצינו ר"ן 1490.

---

57. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни те же и „Голова быка, между рогами цветок с шестью лепестками, под подбородком крест" такого же типа, как Bofarull 104, Nürnberg 1479.

Нет лл. 1-2, 8, 292 (пустого), 380(пустого). При переплете спутан порядок листов: ... 252, 261-269, 253-260, 270...

Пометы к тексту. На многих листах краткие комментарии к тексту. На большинстве листов рукопсиные колонтитулы, разные почерки (сефардский и караимский(?) курсивы). Лист 3а-б - отсутствующий текст на дефектной части листа вписан буквами, стилизованными под квадратный шрифт.

Владельческие записи:

1) л. 9б, дефектная запись, сефардский курсив: // קניתי קנייה ... חלב... //.

2) л. 52б, стилизация под квадратный шрифт: // יהושע מצלחי יוסף
3) л. 234а, беглый курсив: // אני הצעיר אברהם(?)
4) л. 156а, запись беглым итальянским курсивом с густо зачеркнутым именем: // ... ... אני הכותב הצעיר...

Печати:

1) л. 368б, овальная печать с неразборчивым текстом арабской графикой.
2) Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи. Лист 49б, стб. 1, стр. 9 - густо зачеркнуто слово "משומדים" (отступники).

Переплет. XIX в., полукожаный, крышки картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: משנה תורה רמב"ם שונצינו ר"ן 1490

---

58. I D E M

ГБЛ. Шифр:Inc 4. 168. Из коллекции Д.Г. Г и н ц б у р г а.

Бумага. Филиграни те же.

Пометы к тексту отсутствуют.

Владельческие записи:

1) л. 2а, в нижней части рамки в декоративном венке вписано:
// זה הספר // של יהושע חזק // ואחיו ישראל יא
2) л. 33б, беглый курсив: // זה הספר של // יוסף וולויקיי(?) // יצו בר בלו
3) л. 34а, дефектная запись, тот же почерк: // זה הספר של יוסף וולויקיי(?) יצו בר //.

Цензорские записи. Отдельные слова густо замазаны чернилами: лл. 15б, 25б, 28а, 148а.

Лист 379б, подпись цензора: Camillo Jaghel.

Экслибрис коллекции Д.Г. Гинцбурга.

Переплет. XX в., цельнокожаный.

П р и м е ч а н и е:

- Mōše ben Maymōn, Miśnē Tōrā - см. примечания к № 5-7, 8-9.

П р е д и с л о в и е типографа (л. 1б):

<..... ....>

„Говорит малый из печатающих[1] письмом истинным „законы справедливые" (Втор 4, 8) Гершом, сын мудреца учителя нашего Моше, да будет память его жить в будущем мире, из Сончино. „Открылся я тем, кто меня спрашивал и был найден теми, которые меня искали" (Ис 65, 1).- великими людьми земли, „судьями земными" (Пс 2, 10) и „заделывающими бреши" (Ам 9, 11), пастухами „стада Господа" (Иер 13, 17) и „овец паствы его" (Пс 100, 3), воюющими за Бога и Закон его, ночь и день стоящими на страже его ‹Бога›. И сказали они: „Иди с нами, и мы дадим тебе совет и сделаем добро душе своей, мы облачим тебя в „щит и латы" (Иер 46, 3) и оденем „шлем спасения на голову твою" (Ис 59, 17), чтобы от всякой невзгоды и превратности времени спасти тебя. И ты прославишь имя свое более чем все печатники, бывшие до тебя. ‹Ибо настало› „время действовать за Господа: они нарушили закон твой" (Пс 119, 126). „А ты перепоясь чресла свои, встань" (Иер 1, 17) и начерти пером быстрым книгу великого учителя господина и учителя нашего гаона[2] Божьего Моше, сына учителя нашего Маймона, „Mišnê Tôrâ".

‹..... ....›

Поэтому сказал я „встану я и обойду" (Песн 3, 2) все кладовые книг выверенных и возьму себе из них список книги великого учителя, ду будет память его благословенна, и пером печатников быстрым „Вот я, Господь" (Быт 22,1) отпечатаю ее. И „на голову свою венцом возложу ее" (Иов 31, 36), и рукою понимающих и „способных к учению" (Дан 1, 4) откорректирую ее и „назову ее „Книга точная", ибо ‹так› уста Господа нарекут ее" (Ис 62, 2). И он, благословенный, в милосердии и милостях своих, „обновляющихся каждое утро". (Плач 2, 3), поможет мне завершить эту почтенную книгу и также остальные святые книги, „выложенные сапфирами" (Песн 5, 14), потому что „их светом мы видим свет" (Пс 36, 10) и ими мы будем жить „в роды родов" (Ис 51, 8). И пусть заслуги светоча изгнания, великого учителя, да будет память его благословенна, раскрывающего сокрытое, книгу которого я напечатаю и распространю по всем уголкам и сторонам ‹земли›, будут мне „убежищем и укрытием" (Ис 4, 6) от всех врагов и страданий. И молитва его пусть поможет нам в час „рыдания в грусти и стенания" (Пс 55, 3). Мольба к „Моше, человеку Божьему" (Езд 3, 2)".

---

[1] Здесь и далее в значении „печатник", „напечатать" и т.д. употребляются словообразования от корня „ppn" вырезать, гравировать .

[2] Гаон (גאון) - в данном контексте почетное звание великого раввинского авторитета.

К о л о ф о н (л. 378б):

„И было завершена вся эта работа, работа Божья. ‹Книга›„Рука крепкая" (Втор 7, 19), которую создал Моше „перед глазами Израиля" (Иис 10, 12).

И было завершение ее ‹работы› в день начала месяца Нисан в год 250[1]. Здесь. ‹Город› Сончино, который в провинции Ломбардия под властью господина герцога миланского, да возвысится величие его. Хвала и благодарение Богу.

Говорит юный корректор Элиезер, сын учителя Шемуеля, да будет память правденика благословенна".

К описанию № 56: Владельческая запись № 3 свидетельствует о принадлежности данного экземпляра С. Винеру.

Винер Самуил Еремеевич (1860, Борисов - 1929, Сан-Рёмо) - библиограф и библиофил, автор первых семи выпусков каталога „Bibliotheca Friedlandiana" (Wien (Friedl), библиографии печатных изданий пасхальной „аггады"[2] и т.д. С 1887 г. - сотрудник Азиатского Музея[3].

---

59. יעקב בן אשר (ריב"א). ארבעה טורים. ספר א-ד. (מהד' ב').
חס"ד (שונצינו): שלמה בן משה שונצינו, חש"ד (לערך ר"ן).

Y A `Á Q Ō B̲ ben 'Ā Š Ē R (c.1270-c.1340). 'ARBĀ`Ā TŪRĪM. Lib. 1-4. (Ed. 2). S.l. (Soncino): Šĕlōmō ben Mōše Soncino, s.a. (c. (5)250/1490. 2°.

350 л.(94, 80, 50, 126), сигн.: Кн. 1. א(1-4) ד(?) ג(?) (?) א(1-4) ד - א(1-4) ד - ד(1-4) ד - ד(1-4) ד - ד

Кн. 2. $_{\text{א}}$ $_{\text{ד}}$(1-4) - $_{\text{ב}}$ $_{\text{ד}}$(1-4) - $_{\text{ג}}$ $_{\text{א}}$ (ב) (ד) (1-4) $_{\text{ד}}$ (ג) ב (א) (1-4) ד
$_{\text{ה}}$ (א) דגב (1-4) $_{\text{ד}}$ - $_{\text{א}}$ (1-4) $_{\text{ד}}$ (ב) ב (א) $_{\text{ד}}$ (1-4) $_{\text{ד}}$ - $_{\text{א}}$ (1-4) $_{\text{ד}}$ - $_{\text{ס}}$ (1-4)
$_{\text{ד}}$ - $_{\text{א}}$ (1-4); Кн. 3. $_{\text{ד}}$ - $_{\text{א}}$ (1-4) $_{\text{ד}}$ - $_{\text{ה}}$ (1-4) $_{\text{ד}}$ - $_{\text{ה}}$ - $_{\text{א}}$ (1-5); Кн. 4.
$_{\text{בא}}$ (ג) ד (1-4) $_{\text{ד}}$ - $_{\text{ב}}$ (1-4) $_{\text{ד}}$ - $_{\text{ג}}$ (ג) בא (1-4) $_{\text{ד}}$ - $_{\text{ה}}$ (1-4) $_{\text{ד}}$ (ד) (1-4)
$_{\text{ד}}$ - $_{\text{ר}}$ (1-4) $_{\text{ד}}$ - $_{\text{ס}}$ (1-4) , (א) ב - $_{\text{ד}}$ (1-4) $_{\text{יא}}$ דגבא (1-4) $_{\text{יב}}$ - $_{\text{ד}}$ (1-4)
$_{\text{יג}}$ (א) ב - $_{\text{ד}}$ (1-4) $_{\text{יד}}$ - $_{\text{א}}$ (1-4) $_{\text{סו}}$ (ב) א (1-4) דג $_{\text{יו}}$ (א) ב (ג) ד (1-2).

2 стб., 50-52 строки, печ. поле: 160x223-228 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:45 мм (основной текст), 2) квадратный „א" - 4 мм (первые слова параграфов), 3) квадратный „א" - 6 мм (первые слова разделов, отдельные строки текста). Лигатуры и расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Колонтитулы отсутствуют. Употребляются кустоды. N.S.: ה' - יהוה (шрифт 1, 3), אלהים - אלדים (шрифт 1, 3). Сокращения обозначаются точкой над буквой. Аббревиатуры обозначаются двумя точками или двумя косыми чертами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первой буквы следующей строки.

Элементы декоративного оформления: л. 7а - в рамке с декоративно растительным орнаментом и изображением трех ангелов. Лист 7а - текст начинается с заставки с растительным орнаментом и текстом „יהודה".

Т е к с т:

דף 1 - חלק(?), דף 2א, עמודה א: (1) א ענין החזק בהקמה בהשכמה קודם אור הבקר ובאיזו // שעה טוב להחנן וכונתו בהחננו // דף 6ב, עמודה ב, שורה 54: (1) חרצב דין סדר הלילה והיום וכל דיניו // דף 7א (במסגרה): ! י ה ו ד ה !// עמודה א: (1) בן תימא אומר הוי עז כנמר וקל כנשר ורץ // כצבי וגבור כארי לעשו' ... // דף 8א: (1)[2] בו ואם (1) אין לו אלא אחת בין של ראש בין של יד מניחה //...דף 94א, שורה 8: (1) להרבות בו בסעודה ביד אבל בסו' כתב שאין צריך להרבות בו // בסעודה ואייא הראש ז"ל כת' כסברא ראשונה // ק ו ל ו פ ו ן: נשלם הסור האחד שבח לאל המיוחד // חזק ונחחזק // אני שלמה בן החבר מכה שונצין זל //

דף 94ב - חלק.(ספר2) דף 95א, עמודה 1: (3) ברוך ה' אלדי ישראל // (1) אשר לו הגדולה והגבורה לו נאה שיר ושבחה הלל וזמרה עוז ו // וממשלה... // דף 103א, עמודה א: (1) שבורה וכל הסרפויות נכללין באלו השמנה...//...דף 174ב, עמודה ב,

שורה 44: דיין לצדיקי׳ שמיחתן בידי כבוד שנ׳ // וכבוד ה׳ יאספך אלא //
שמקלסי׳ לפניו // יבא שלום יבא שלום (ספר 3) דף 175א, עמודה א: (3) יהי
שם ה׳ מבורך // (3) מעתה ועד עולם מרומם על כל...// דף 177א, שורה 38: (3) לא
טוב היות האדם לבדו...// דף 177ב, עמודה א: [2](1) א [2](2) יחברך (1) שמו של הקב"ה
שהוא חפץ בטו׳ בריותיו שאין טו׳ //...דף 183א, עמודה א: (1) ומותר למרביעי
בהמה להכניס... //...דף 224ב, עמודה ב, שורה 53: (1) טהרה ואזהרה כדי להדריכה
בדרך ישרה ולהסירה דרכיהן תמי׳ עד שיד׳ // שהם שלמי׳ מכל חטא נקרא חוטא שנ׳
ופקדת את נוך ולא תחטא // (ספר 4) דף 1א, עמודה א: [3](3) ברוך (1) ה׳ אלדי
ישראל אשר בח׳ בנו מכל העמי׳ // ונת׳ לבו חור׳ אמת... // דף 233א, עמודה א:
(1) שם מזכין ולא שם מחייבין אלא...// דף 350ב, עמודה ב, שורב 51: (1)
ולחוצי׳ שסנה מלבו ולא פייס וכל כיוצא בזה עובר על לא תעמוד// על דם ריעך ואם
מצילו כאילו קיים עולם // דף 350ב - חלק.

- Hain 1880, Goff Heb-48, IGI 5090, Kis 346, Ohly 1530, Pr 7302, Sajó 1803.

- Friedb ס 100, Benjacob 60, Berl 13, Ch 423, Cow p. 288, Jac(List) 31, St II(col 1182) 5500(2), Wien (Friedl) 4501, Zed p. 296.

- Adler 20, Eisenst(62), Freim (Ink) p. 114 (37), Freim (Thes) A 56, Friedb (Hist) p. 30 (26), Gold 70, Hab (71), Iak 21-24, Ier 10, Jacobs 64, Marx (HUC) 25, Meyer (EJ) 125, Meyer (Stc) 99, Rosent 22, Schwab 56, Rossi (Annales) p. 138, Tišbi (Vatic) 8, Wien (List) 20, YE 64.

БЛН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни: „Четверолистник(?) на стебле" такого же типа, как Briquet 6322, Bar-de-Duc, 1486. „Круг с проведенным диаметром, к которому восстановлен перпендикуляр, заканчивающийся звездочкой на пересечении трех линий" сходно с Лихачев 3395, Краков 1492.

Только кн. 1-2. (Tur 'Orah Hayyim, Tur Yore De`a). Нет лл. 1-2.

Пометы к тексту. Примечания к оглавлениям кн. 1-2: лл. 3-8, 95-99. Лист 76б - краткий комментарий к тексту, итальянским курсивом. На отдельных листах краткие исправления, дополнения к тексту.

Владельческие записи:

На переднем форзаце запись С. Винера(?)[1], ашкеназским курсивом:
טוריס // טונצינו לערך ר"ן(?) 1490 // טור אורח חיים (חסר בראשו רק הקדמה
רקצת מפתחות) // טור יורה דעה. // ובכרך מיוחד // טור חשן משפט (סי׳ א׳-קץ,
ומסי׳ קצ"א ותלאה חסר) //.

[1] См. о нем примечание к № 56-58.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи. Отдельные слова, строки густо замазаны чернилами: лл. 12б, 123а, 124б, 125а-б. Лист 174б - соскоблена подпись цензора ? .

Переплет. XIX в., полукожаный, крышки переплета картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: טורים // טונצינו ר"ן
טור א"ח וי"ד 1490

---

60. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Хвольсона.

Бумага. Филиграни те же.

Только кн. 3 (лл. 175-224).

Пометы к тексту отсутствуют.

Владельческие записи:

На переднем форзаце запись Д.А. Хвольсона(?): // טור אבן העזר
Soncino, c. 1490 // (שלם) // שונצונא לערך ר"ן

Печати, цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты ледерином, на корешке наклейка с записью: Sonc. 1490 טור אה"ע ר"ן

---

61. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Хвольсона.

Бумага. Филиграни те же.

Только кн. 4 (лл. 225-350).

Пометы к тексту отсутствуют.

Владельческие записи:

На переднем форзаце запись Д.А. Хвольсона(?): Cf. De Rossi. Annales. II 24, p. 138ff. //.

Печати, цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: Soncino, 1490 טור חשן המשפט טונצינו ר"ן

---

62. I D E M

БАН / ЛО ИВЛН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни те же.

Только кн. 4 (лл. 225-350). Нет лл. 297 и далее.

Пометы к тексту, владельческие записи отсутствуют.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Переплет. XX в., крышки картонные, обтянуты ледерином.

---

63. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4.165.4. Из коллекции Д.Г.Г и н ц б у р г а.

Бумага. Филиграни те же.

Нет лл. 1(пустого?), 345-350. При переплете спутан порядок листов: 6, 2-5, 7...

Пометы к тексту. Краткие комментарии к тексту, итальянский курсив: лл. 16а-б, 60а, 64а. На многих листах исправления отдельных слов текста.

Владельческие записи отсутствуют.

Печать и экслибрис коллекции Д.Г. Гинцбурга.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XX в., реставрированный, цельнокожаный.

П р и м е ч а н и е:

- Ya'ăqōḇ ḥen 'Ăšēr, 'Arbā'ā Ṭūrīm - см. примечание к № 11-12.

К о л о ф о н (л. 94а):

„Завершилась одна гора.[1] Слава Богу единому. „Мужайся и постоим крепко" (2 Сам 10, 12). Я, Шеломо, сын мудреца Моше Сончино".

---

[1] В ориг. „טור אחד" (Одна гора, один столб, один столбец) - т.е. первая часть книги.

К А З А Л Ь М А Д Ж О Р Е

(C A S A L I M A G G I O R E - קזאלי מאגיורי)

Город в провинции Кремона. Единственное известное на сегодняшний день печатное издание XV в. из Казальмаджоре:

Mahăzōr mikkol haš-šānā kĕminhag Roma (Праздничный молитвенник на весь год по римскому обычаю).

Издание было начато типографами Сончино в сентябре 1485 г. в Сончино и завершено в Казальмаджоре 21.VIII. 1486 г. (см. перевод колофона данного издания в примечании к № 36-39).

Н Е А П О Л Ь

(N A P O L I - נאפולי)

Столица Неаполитанского королевства, один из основных культурных центров средневековой Италии. Первая городская типография была основана в 1471 г. мастером из Страсбурга Сикстусом Рузингером(Sixtus Rusinger). Всего в Неаполе в разные годы XV в. книгопечатанием занималось 13 христианских мастеров.

Появление первой еврейской типографии в Неаполе связано с именем Иосефа бен Йаакова Ашкенази Гунценхозера (יוסף בן יעקב אשכנזי גונ-צנהוזר) и датируется приблизительно 1486 г.[1] В 1490 г. в Неаполь из Сончино переезжает типограф Йехошуа Шеломо бен Исраэль Натан Сончино (יהושע שלמה בן ישראל נתן שונצינו). Обе типографии существовали в городе до 1494 г.[2]

Всего по данным „Краткого каталога" Неаполем локализуются 22 издания (Meyer (Stc) 57-78).[3] Для еврейских инкунабулов из Неаполя характерно богатство книжного декора, высокий уровень печатного мастерства и репертуарное разнообразие.

---

[1] Первое из известных на сегодняшний день изданий (Liber Psalmi) было завершено 28.III.1487 г. (см. описание № 64).

[2] Типография Иосефа бен Йаакова Ашкенази Гунценхозера после его смерти в 1490(?) г. переходит к детям - сыну Азриэлю бен Иосефу и дочери.

[3] В нашем Каталоге также издание „Kol Bō" (N 81-83).

64. (תנ"ך). ספר תהלים. עם פירוש דוד בן יוסף קמחי. נאפולי: יוסף בן יעקב אשכנזי גונצנהוזר; בהגהת יעקב ברוך בן יהודה לנדא, ד' ניסן רמ"ז.

(BIBLIA HEBRAICA). LIBER PSALMI. Comment.: Dāwīḏ ben Yōsēp̄ Qimḥī. Napoli: Yōsēp̄ ben Ya'ăqōḇ 'Aškénazzī Gunsenhozer, corr.: Ya'ăqōḇ Bārūḵ ben Yĕhūḏā Landa, 4 Nīsān(5)247 / 28.III.1487. 2°.

Ф р а г м е н т. Лист 2(?), 2 стб., 42 строки, печ. поле: 125x184 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:60 мм (библейский текст), 2) раввинский 10:45 мм (комментарий). Библейский текст вокализован. Лигатуры и расширенные буквы не употребляются.

Лист не пронумерован. N.S.: ידוה - יהוה (шрифт 1), ה' (шрифт 2), אלהים - אלהים (шрифт 2). Сокращения обозначаются одной косой чертой, аббревиатуры - двумя косыми чертами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления: текст начинается с заставки с декоративным орнаментом и текстом „אשרי".

Т е к с т:

דף 2(?)א: !א ש ר י! // עמודה ב: (1) הָאִישׁ אֲשֶׁר לא הָלַךְ בַּעֲצַת רְשָׁעִים וּבְדֶרֶךְ חט // חָטָאִים לא עָמַד וּבְמוֹשַׁב לֵצִים לא יָשָׁב:... // עמודה א: (2) מלת אשרי לעולם בלשון רבים' והטעם כי לא // יאשרו האדם בטובה אחת שחמצא בו ובהצלחה אח // אחת שחזדמן לו... // עמודה א, שורה 30:...(2) ובכלל החפץ הלמוד והמעשה כמו עשות חפצך' ולא יכשר ה // דף 2(?)ב, עמודה א: (2) המעשה מבלי הלמוד כפל ובתורתו כמנהג הלשון כ // כמו נח נח שני פעמי ובפס' אחד...//...עמודה א, שורה 42: ...(2) ואת נפש אויבי' יקלענה בכף הקלע // ...דף 2(?)ב, עמודה ב:(1) וְהָיָה כְּעֵץ שָׁתוּל עַל פַּלְגֵי מַיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן ב//בְּעִתּוֹ וְעָלֵהוּ לא יִבּוֹל...//ק ו ל ו פ ו ן:

(1) ברוך (2) ה' אלדים אלדי ישראל אשר לא עזב חסדו עמנו וזכנו לסיים זה הספר הקדוש והנורא ספר תהל // תהלים עם הביאור מרבי דוד קמחי ז"ל הארוך והנכבד יפה נוף. ועל זה הפי' אמרו אם אין קמח' אין תורה' // ואני הבא על החתום מתנצל באחי' בהיותי נמנה על המלאכה הזאת להגיה הספר דבר יום ביומו כפי המנהג // מבעלי המלאכה הזאת' ואומ' בהיות כי ימצאו טעיות בנקוד הפסוק' זהו משני טעמים האחד כי אנחנו //המתעסקים במלאכה הזאת חדשים מקרוב באנו לא שערו' אבותינו באומנות הזאת' וכבר

ידוע כי כל ההתח // ההתחלות קשות' ולא הספיק לנו הזמן להאריך לעיין כפי
הצורך בעניי' הנקוד' והטעם השני כי יגענו ולא // הונח לנו למצוא ספרים
מדויקים כפי הצורך אמנם ימצאו בו טעיות הם מעטים בערך שאר הספרים ש // שכבר
נעשו בהתחקות' ובפרט בביאור הקמחי ימצאו בו מעט מזער' ויותר יהיו מדוייקים
הספרי' הבאים אחרי // ספר תהלים בעזרת כונן מעללים' ואנחנו נשא מרום עינינו
ונרים אל שמים ידינו ונבקש מהצור יתעלה // יזכנו לסיים את אשר בלבבינו וחפץ
ה' בידינו יצלח לגמור כל ספר כתובים עם הביאורים יותר מובחרים וכן // יהא
רעוא מן קדם אבוהון דשמיא בעגלא' ובזמן קריב ואמרו אמן' נאם הגבר הוקם
על מלאכת // ההגהה קטן התלמידים יעקב ברוך בן מה"ר יהודה לנדא ז"ל אשכנזי
המתגורר עתה פה נאפולי' // (1) תם (2) ונשלם ספר תהלים תהלה לשוכן עליונים
שנת ז"מ ר"ד' ימים לחדש ניסן יציאת גלות מצרים על ידי ה // המחוקק המופלג
כמר יוסף בר' יעקב ז"ל אשכנזי ה' למען רחמיו הרבים יוציאנו מזה הגלות במהרה//
ונראה בבניין בית הבחירה ויחזיר התורה והעטרה ליושנה ואז יהיה שמו הגדול
מהולל ונורא בפ' כל בריה' //

- Hain 8346 (1), Bohonos 2670, Goff Heb-29, IGI 8118, Oates 2526, Pr 6728, Sajó 1605.

- Friedb n 854, Ch 1715, Cow p. 74, Ginsb p. 808, St I(col 2) 6, Zed p. 125.

- Adler 15, Cassuto 19, Cohen p. 747 (46), Cohen (MGL) 35, Eisenst (44), Frein (Ink) p. 115 (44), Freim (Thes) A 57, Friedb(Hist) p. 32 (1), Gold 49, Hab (79), Iak 62, Jacobs 46, Marx (HUC) 15, Meyer (EJ) 43, Meyer (Stc) 70, Rosent 31, Schwab 42, Rossi (Annales) p. 48, Rossi (Hebr) p. 29, YE 46.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни: „Корона(?) малого размера".

Только л. 2(?).

Пометы к тексту, владельческие записи, печати отсутствуют.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. Переплетено вместе с: (Biblia Hebraica). Liber Psalmi. Comment.: Dāwīḏ ben Yōsēp̄ Qimḥī. S.l. (Bologna?), 20 'Ĕlūl (5)237 / 29.VIII.1477. (см. описание № 19).

Примечание:

- Liber Psalmi (Книга Псалмов) - первая книга раздела Писания (Hagiographa) в еврейской Библии.

Dāwīḏ ben Yōsēp̄ Qimḥī - см. о нем примечание к № 78-79.

Колофон (публикуется по Freim (Thes) A 57.2):

„Благословен Господь Бог, Бог Израилев" (Пс 72, 18), „который не оставил нас милостью своею" (Быт 24, 27) и сподобил нас завершить эту святую и грозную книгу, книгу Псалмов с комментарием учителя нашего Давида Кимхи, да будет память о нем благословенна, подробным, почтенным и „возвышенным" (Пс 48, 3). И об этом комментарии говорили: „коль нет Кимхи, нет и Закона"[1] (Мишна, Авот 3, 17). И я, подписавшийся ниже, приношу свои извинения, ибо я участвовал в этом деле, корректируя сию книгу „ежедневно, сколько нужно на день" (Исх 16, 4) по обычаю делающих такую работу. И я скажу, что если найдутся ‹в ней› ошибки в вокализации стиха, то это го двум причинам: во-первых, поскольку мы, занимающиеся этим делом, новички, лишь недавно к нему приступили и не было у наших отцов представления об этом искусстве. А ведь известно, что „всякие начинания трудны" (Мехильта, Йитро 24). И не хватило нам времени вникать подробно, как это требуется, в проблемы вокализации. А вторая причина в том, что несмотря на все труды наши тяжкие не удалось нам найти книги, выверенные как следует. Однако ошибки, которые найдутся в ней ‹книге›, будут малочисленны по количеству ‹в сравнении› с остальными книгами, уже исполненными ‹способом› печати. И в частности, в самом комментарии Кимхи их будет меньше меньшего. И еще более точными будут книги, которые появятся с помощью Направляющего Деяния[2] после книги Псалмов. И мы вознесем ввысь глаза наши, поднимем к небесам руки наши и испросим у Твердыни Возносящейся[3], дабы он сподобил нас завершить то, что в сердцах наших, „и воля Господа успешно будет выполняться руками нашими" (Ис 53, 10), чтобы закончить всю книгу „Писания" с лучшими комментариями. И да исполнится воля отца нашего небесного в скорости и в ближайшее время, и произнесем Аминь.

---

[1] В ориг. „אם אין קמח אין תורה" („Коль нет муки - нет и Закона")- т.е. материальное и духовное начало взаимосвязаны. Автор колофона использует то, что фамилия Кимхи и слово мука (קמח) - однокоренные и созвучные.

[2-3] „Направляющий Деяния" (כונן מעללים), „Твердыня Возносящаяся (הצור יתעלה) - эпитеты к имени Бога.

„Сказал сей муж"(Притч 30, 1), поставленный над делом корректирования, ничтожный из учеников, Йааков Барух, сын учителя нашего Иехуды Ланды, да будет память о нем благословенна, из Германии, проживающий ныне здесь, в Неаполе. Завершена и окончена книга Псалмов, Слава Обитающему в высях[1] в год 247[2], в четвертый день месяца Нисан, <месяца> исхода из изгнания египетского, знаменитым печатником, почтенным учителем нашим Иосефом, сыном учителя нашего Йаакова, да будет память о нем благословенна, из Германии. Господь, во имя милостей своих многочисленных, пусть выведет нас из изгнания этого в скорости, и пусть мы увидим строительство Иерусалима,[3] и да „вернет Он Закон и венец к прежнему величию " (В.Т. Йома, 69б), и тогда будет имя его великое, прославленное и грозное в устах каждого создания".

---

65. מקרי דרדקי. חמ"ד (נאפולי), חש"מ (יוסף בן יעקב אשכנזי גונצנהוזר), ראש חדש אלול רמ"ח.

M A Q R Ē D A R D A Q Q Ē. S.l. (Napoli): s.t. (Yōsēp̄ ben Ya'ăqōb̲ 'Aškènazzī Gunsenhozer), 1 'Ĕlūl (5)248 / 8.VIII.1488. 2°.

78 л., сигн.: א (א) ב - ד (1-4) ב א - ד (1-4) ג א - ד (1-4) ד דגגא (1-4) ה א - ד (1-4) ו א (ה ב) דג (1-4) ז א - ד (1-4) ח א - ד (1-4) ט א - ד (1-4), (1) י א (1-3); 3 стб. (стб. 2 и 3 отделены нечетко), 44 строки, печ. поле: 145x195 мм.

Шрифт: 1) квадратный, большие буквы „к" - 7 мм (заглавие, библейские корни); 2) квадратный „к" - 2 мм (библейские корни); 3) раввинский 10:44 мм (основной текст). Лигатуры и расширенные буквы не употребляются.

---

[1] „Обитающий в высях" "השוכן עליונים" - эпитет к имени Бога.

[2] В оригинале год передан числовым значением букв слова „זמר" (Песнь).

[3] В ориг. "בית הבחירה" (Дом избрания)- в средневековой литературе аллегорическое название Иерусалима или Иерусалимского Храма.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Колонтитулы и кустоды отсутствуют. N.S.-не употребляются(?). Сокращения обозначаются одной косой чертой, аббревиатуры - двумя косыми чертами. Строки не выравниваются. На отдельных листах оставлены пропуски для вписания отсутствующих арабских слов.

Элементы декоративного оформления: л. 1а - заглавие в рамке с растительным орнаментом.

Т е к с т:

דף 1א, בסגרת: (1) ! ז ה ה ס פ ר נ ק ר א // מ ק ר י ד ר ד ק י ! //
דף 1ב - חלק, דף 2א: (3) אל נא יחכה גבר על מה בן האמה אור זורע״//
שורה 10: (1)[2] על העודף (3) יסרח וקרח צד יעלה ורבים כאל׳ היום בכסף מלא..
// דף 2ב, שורה 16:...(3) וכן ביבמות פרק׳ כיצד דאמר לה כלדאי מלפנא הויח ונא
ידע אי גברא רבא אי מקרי דרדקי וכו׳׳ ובפ׳ השואל מקרי דרדקי פסידא ולא הדר
וכן יש הרבה לא יחפור ובכמה מקומו׳ פ׳ לא אוכל לספור׳ //

(3) יערוף לקחי יזל נטל על כל חיבה מבלי דקדק
חוות לעז כל היוצא אל מכמעו גם אם נסדק
יכין שכלו אי זה יכשר אם יגרע או אם יצדק
אל כל רואה הודעתי כי אקראהו מקרי דרדקי

עמודה 1: (1) אב עמודה 2: (3) מיורי כמו וישימני לאב לפרעה ופי׳ רש״ לשון
פטרון עמודה 3: (3) ויגש //...דף 9א, עמודה 1: (1) באש עמודה 2: פוסי או
פיסי בע׳ ינתן כמו וירם חולעים ויבאש... //...דף 78ב, שורה 24, עמודה 1:
(1) חשר עמודה 2: (3) פריסינטו ובע׳ מדנא כמו ותשורה אין להביא ופרש״ ל׳
תקרובת ובאייח פנים, עמודה 3: (3) שמואל // שורה 25, עמודה 2: (3) כמו
מגבעות אשורנו וימ״ ל׳ יושר וכן תל״ מרעים דכשר // מוכחר מוכחר מוגש מכל
מצוקי מרום מראשון מקום מקדש מחוקה ממגד // מגורות מאורות מאיר משקה ממולח
מעולף מקרי דרדקי סליק// ק ו ל ו פ ו ן:

זה היום ראש׳ חדש אלול׳ שנת ה׳ רחם ליצירה
על הר גבוה וחלול יעלה בו כל דרוש תורה
ומצא דרך ומסלול ורגלו רגל ישרה׳

- Hain 11152, Goff Heb-81, Pr 6730.

- Friedb מ 3535, Benjacob מ 2172, Ch 853, Cow p. 396, St I(col 621) 3953, Zed p. 317.

- Adler 26, Eisenst (52), Freim (Ink) p. 115 (46),Freim (Thes) A 61, Friedb (Hist) p. 33 (3), Gold 53, Hab (81), Iak 20, Jacobs 20, Marx (HUC) 44, Meyer (EJ) 175, Meyer (Stc) 74, Offenberg 14, Rosent 32, Schwab 44, Rossi (Annales) p. 60, Rossi (Hebr) p. 76, Tišbi (Vatic) 25, YE 54.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни: „Перчатка, над средним пальцем цветок с шестью лепестками" сходно с Briquet 11162, Genes 1487. „Ножницы" такого же типа, как Briquet 3752, Lyon(?) 1488(?). „Голова быка(?) с рогами, загибающимися наружу". „Перчатка с отставленным большим пальцем".

Пометы к тексту. XV-XVII(?) вв., беглый курсив, вписаны еврейской графикой переводы слов на арабский яз.: лл. 3а, 46а, 48а. Лист 62б - вписаны отдельные слова почерком Д. Хвольсона(?).

Владельческие записи:

1) л. 78б: שלי אני הצעיר שלום ענקרי(?) יצו(?)

2) передний форзац, немецкий яз., почерк Д. Хвольсона(?): Cf. Über dieses Buch u. dessen Verfasser Revue des // ētud juives t. XVI,1888, p. 253-268; // XVII, p. 111-124 // cf. ib. IX, 1884, p. 152f. u.316// Eine Monographie über dieses Buch // u. dessen Verfasser findet sich bei // Ios. Perles, Beiträge zur Geschichte der hebräischen u. aramäischen Studien; // München, 1884, p. 113-130. // Cf. De Rossi, Annales, N XXII, p. 60 f. // Der Verfasser heisst Perez Trêvot, // פרץ טְרֵבוֹט lebte nach 1395 u. nenī // sich הצרפתי הקסלאני cf. R.d.et.j. 9, p. 316f. //.

Печать на заднем форзаце: K.G. Reichardt.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., полукожаный, крышки переплета картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: ספר מקרי דרדקי . Ниже наклейка с надписью от руки: Neapolis 1488. נאפולי רמ"ח.

П р и м е ч а н и е:

- Maqrē Dardaqqē (Обучающий детей чтению (В.Т. Баба Батра 21а), арамейский яз.) - словарь библейских корней с переводом на итальянский, испанский, старофранцузский и арабский языки, примерами употребления в Библии и ссылками на Библию. По мнению Х. Фридберга, автором словаря является Иехиель (יחיאל), т.к. это имя прочитывается в акростихе, завершающем авторское(?) предисловие (Friedb מ 3535, Friedb (Hist) p. 33-34).[1] По мнению других исследователей (Д.Хвольсон, П. Тишби и др.), автором является французский раввин XIУ века Перец Тревот (פרץ טרינוט).

---

[1] См. цитирование текста в описании издания.

К о л о ф о н л. 78б :

„Сегодня начало месяца Элул года пять ‹тысяч› 248[1] от сотворения ‹мира›. На „гору высокую и превознесенную" (Иез 35, 8) пусть поднимется каждый ищущий Закон. И найдет „гладкую дорогу и открытый путь" (Ис 35, 8), и нога его - „нога прямая" (Иез1, 7)".

Во владельческой записи № 2 даны краткие ссылки на следующие работы: Schwab M. Le Maqré Dardeqé // R E J. 1889. Vol. 17, p. 253-268, vol. 18, p. 111-124; Der Makre dardeke und die Münchener Handschrift desselben // Perles J. Beiträge zur Geschichte der Hebräischen und Aramäischen Studien. München, 1884. P. 113-130.

---

66. (תנ"ך). ספר משלי. עם פירוש עמנואל בן שלמה רומי.
חמ"ד (נאפולי), חש"מ (יוסף בן יעקב אשכנזי גונצנהוזר);
בהגהת חיים בן יצחק הלוי אשכנזי, חש"ד (לערך רמ"ז).

(BIBLIA HEBRAICA). LIBER PROVERBIA. Comment.:
`Immānū'ēl ben Śēlōmō ex Roma. S.l. (Napoli):
s.t. (Yōsēp̄ ben Ya`ăqōḇ 'Aśkēnazzī Gunsenhozer);
corr.: Hayyīm ben Yiṣḥāq hal-Lēwī 'Aśkēnazzī,
s.a. (c. (5)247 / 1487). 4°.

104 л., сигн.: א בבא(1-5) ב, א - ד (1-4) ג, א (ב) דג (1-4) ד, א - ד (1-4) ה, א (ב) דג (1-4) ו, א - ד (1-4) ז, א - ד (1-4) ח, (א) ב - ד (1-6) ט, (א) ב - ד (1-4) י, א - ג (1-6); 2 стб., 34-43 строки, печ. поле: 131x149-190 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:60 мм (библейский текст), 2) раввинский 10:45 мм (комментарий), 3) квадратный „ם" - 5 мм (первое слово библейского текста, л. 1б). Библейский текст вокализован. Лигатуры и расширенные буквы не употребляются.

---

[1] В ориг. год передан цифровым значением букв библейской фразы „ה' רחם" (Бог милосердный; Пс 103, 13).

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Употребляются колонтитулы. Кустоды не употребляются. N.S.: ידוה - יחוה (шрифт 1), ה (шрифт 2); אלהים - אלדים (шрифт 1), אלהים (шрифт 2). Сокращения обозначаются одной чертой, аббревиатуры-двумя чертами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления: л. 16 - первое слово библейского текста ("משלי") в рамке с декоративно-растительным орнаментом.

Т е к с т:

דף 1א: [3](1) אמר (2) עמנואל בר" יעקב ז"ל אחר שכח האל על רוב נעימותיו וכל
תגמולוהי עלי אומר כי הספר // ...דף 1ב, שורה 11: (2) בביאור הספר נתחיל
בזכרון ביאור בפסוקים כיד ה' הטובה עלינו וחפץ ה' בידינו יצלח // ;מ ש ל יז//
עמודה 1: (1) שְׁלֹמֹה בֶּן דָּוִד מֶלֶךְ יִשְׂרָאֵל: לָדַעַת חָכְמָה וּמוּסָר // להבין אמרי בינה: //
דף 9א, עמודה 1: (2) אמר כבד ה' מן ההון שנתן לך והעניין שהעניק מ // ממנו
אל הדלים...// דף 9א, עמודה 2: (1) וְיִמְלָאוּ אֲסָמֶיךָ שֹׂבַע וְתִירוֹשׁ יְקָבֶיךָ יִפְרָצוּ:...//
דף 104א, עמודה 2: (1) אִשָּׁה יִרְאַת יְדוָה הִיא תִתְהַלָּל: תְּנוּ לָהּ מִפְּרִי יָד // יָדֶיהָ
וִיהַלְלוּהָ בַּשְּׁעָרִים מַעֲשֶׂיהָ: // עמודה 1, שורה 32: (2) תנו לנפש הזאת אשר טרחה
כל כך בעול' הזה והשתדלה לעלות בסולם החכמה אשר הגיעה אל מבוקשה מפרי //
ידיה כלומר גמול פעולתה ומעשיה הטובים ותתענג מן הטוב הצפון ליראי ה'
ולחושבי שמו ו // ויהללוה בשערים מעשיה כלומר יהללוה בכל המקומות בעבו'
מעשיה הטובים // או יאמר ויהללוה בשערים מעשיה כלומר אינה צריכה ש //
שתתהלל או שיהללוה אחרים כי מעשיה // הם יהללוה // ק ו ל ו פ ו ן:
נשלם ספר משלי עם הביאור הארוך והיפה מרבינו עמנואל זצל'
השבח יאות לרוכב ומניע בלי לאות אמן // אני חיים בר
יצחק הלוי אשכנזי // דף 104ב - חלק.

- Hain 8346, Bohonos 2669, Goff Heb-34, IGI 8108, Kis 550, Oates 2525, Ohly 2421, Pr 6727, Sajó 1607.

- Friedb n943, Benjakob n376, Ch 1731, Cow p. 74, Ginsb p. 810, St I(col 162) 1066, Zed p. 152.

- Cassuto 21, Cohen p. 747 (39), Cohen (MGL) 36, 37, Eisenst (37), Freim (Ink) p. 115 (43), Freim (Thes) A 58, Friedb (Hist) p. 33 (1), Gold 50, Hab (79), Iak 63, Ier 31, Jacobs 39, Meyer (EJ) 51, Meyer (Stc) 71, Offenberg 12, Rosent 28, Schwab 36, Rossi (Annales) p.133, Rossi (Hebr) p. 31, Tisbi (Vatic) 40, YE 39.

БАН / ЛО ИРАН. Из коллекции Д.А. Хвольсона.

Бумага. Филиграни: „Перчатка, над средним пальцем цветок с пятью лепестками" сходно с Briquet 11162, Genes 1487. „Перчатка, над средним пальцем цветок с шестью лепестками" двух размеров, такого же типа, как Briquet 11152, 11154, Palerme, 1473; Palerme 1482, var. du group N 11152 a 11154: Palerme, 1479; Catane 1480.

Пометы к тексту. Листы пронумерованы от руки буквами еврейского алфавита, сефардским курсивом.

Владельческие записи:

1) л. 1а, итальянский курсив: // קנין כספי בנימין פיסארו

2) внутренняя сторона верхней крышки переплета, запись Д. Хвольсона(?): De Rossi, Annales // XV. S. p. 133 ff. //

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XVIII(?) в., цельнокожаный, с металлическими застежками. На корешке более поздняя наклейка с золотым тиснением: Proverbea cum comment Immanuelis Neapel 1487. Ниже наклейка с записью от руки: פירוש משלי.

---

67. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 8. 167.

Бумага. Филиграни те же.

Большинство листов книги дефектные, отсутствуют фрагменты текста в середине или верхней части листа. Листы 102-104 - отсутствует половина листа.

Пометы к тексту. Отсутствующий текст дефектных листов вписан на подклеенной бумаге почерком, стилизованным под квадратный шрифт и раввинский курсив. На многих листах исправление опечаток в тексте, раввинский курсив.

Владельческие записи:

Лист перед текстом, стор. А оформлен как титульный лист: в квадратную рамку вклеена книжная заставка(?) в виде геральдического щита, вписан текст:// ספר משלי עם הביאור הארוך הטוב והיפה לרבי עמנואל בר יעקב זל נדפס בנאפולי. В нижней части рамки год: שנת גרלים. Там же, в верхней части листа подпись, ашкеназский курсив: חק' וואלף כץ.

Печати. Круглая печать рядом с подписью цензора, XIX в.

Цензорские записи. Лист перед текстом, стор. Б, запись: Одобрено цензурою 1837го года // декабря 31 дня вилейски равин // Ноух Рабинович //. Рядом з записью круглая печать.

Переплет. XVIII(?) в., кожаный. На корешке переплета растительный орнамент золотым тиснением.

П р и м е ч а н и е:

- Liber Proverbia (Книга Притч) - вторая книга раздела Писания (כתובים, Hagiographa) в еврейской Библии.

`Immanū'ēl ben Śēlōmō ex Roma - см. о нем примечание к № 96-99.

К о л о ф о н (л. 104а):

„Завершена книга Притч с подробным и прекрасным комментарием учителя нашего Иммануэля, да будет память праведника благословенна. Хвалы достоин восседающий ‹на небесах(?)› и приводящий в движение без устали".[1]

К описанию № 66: Владельческая запись № 1 свидетельствует о принадлежности экземпляра Биньямину из Песаро (בנימין מפיסארו) - см. о нем примечание к № 40-44.

---

68. אברהם בן מאיר אבן עזרא. (ראב"ע). פירוש התורה. נאפולי: יוסף בן יעקב אשכנזי גונצנהוזר ובנו (עזריאל); בהגהת משה בן שם טוב אבן חביב, ליו בעומר (כ"א אייר) רמ"ח.

'A B̲ R Ā H Ā M ben M Ē 'Ī R 'I B N `E Z R A (1092/1093-1167). PĒRŪŠ hat-TŌRĀ. NAPOLI: Yōsēp ben Ya`ăqōb̲ 'Aśkēnazzī Gunsenhozer et filius (`Azrī'ēl), corr.: Mōśe ben Śēm Ṭōb̲ 'Ibn Ḥabīb, 36 `Ōmer (21 'Iyyār) (5)248 / 2.V.1488. 2°.

98 л. сигн.: א(1-4) ד (1-4) - א(1-4) ד (1-4) ב א(1-4) ד (1-4) ג (ב?) (א) ד(1-4) ד (1-4) ד (1-4) ד (

Шрифт: 1) раввинский 10:45 мм (текст комментария, колонтитулы, колофон), 2) квадратный, большие буквы „ к" - 6 мм (названия комментируемых книг, разделов, отдельные слова в тексте). Лигатуры и расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Употребляются колонтитулы. Хустоды не употребляются. N.S.: יי - יהוה (шрифт 1), אלהים - אלהים (шрифт 1, 2). Сокращения обозначаются одной чертой. Аббревиатуры отсутствуют(?). Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления: лл. 1б, 3а, 21а, 62а, 74б, 85б - рамки с декоративно-растительным орнаментом.

Т е к с т:

דף 1א-חלק, דף 1ב(במסגרת): (2) !פירוש התורה שחבר // רבי אברהם בן עזרא! //
(2) בשם האל הגדול והנורא אחל לפרש פי התורה//עמודה 1: (2) אנא(1)אלהי אבי
אברהם' עשה חסד עם // עבדך ...//...דף 5א (במסגרת): (2) !בראשית!//עמודה 1:
(1) חכמינו אמרו כי הביח...//...דף 9א,עמודה 1:(1) שם' והנה היה שם בן מאת..//
ימצא בספר מלכים...//דף 21א, שורה 12 (במסגרת): (2) !ספר ואלה שמות'!// (2)
נאם אברהם בר מאיר אבן עזרא הספרדי//דף 62א,שורה 23 (במסגרת): (2) !ספר ויקרא//
הוא תורת כהנים!// דף 74ב,שורה 22 (במסגרת): (2) !ספר במדבר סיני // הוא חמש
הפקודים! // דף 85ב, שורה 30 (במסגרת): (2) !ספר אלה הדברים // הוא משנה תורה//
דף 98ב, עמודה 2, שורה 25:...(1)ברוך נותן ליעף כח// לאין אונים עצמה ירבה//
ק ו ל ו פ ו ן: (2)המחקדשים (1) והמטהרים מחלקת לשון ההטעאה' והיפוי ההלצי'
והמזלוקת הנצוחי' ולא // אבו שמוע את דברי השירה' ההולכים מהלך השלמות //
והצורה' אשר עוד חשקה נפשם לאור באור החיים אל//מול פני המנורה' מי ערב אל
לבו להבין להשכיל ושרם שכל במצות יי ברה' השמחים אלי גיל העיון לדעת אמתת //
הענינים וצדק המשפט והגזירה' רודיעה נא אחכם את אשר עשה לנו השם הנכבד והנורא
היה דבר השם אל // ברם בכר מאיר בן עזרא' להרחיב נקבי משכית התורה' והמצוה
והחקה המפוארה' כאכסדרה' דנפיש נהורה'// וסעם זקנים יקח להנפה אותו בנפת שכלו
וחכמתו ההדורה' עוד למד דעת את העם בדקדוק הלשון ודרך הפשט // הברורה' ואזן
וחקר חקירה' עצומה' בכל חכמה' ומדע' ככלכל ודרדע' בדרך קצרה' לא הניח לאיש עתי
דעת// אמתי וסענה נאמנה וראיה מופתיה שלא ביארה בלשון צחה וברורה שנה
ופירש יותר מכלם ואחריו כל אדם // ימשך וירדיכם(!) בדרך ישרה ואני הצעיר העיר
השם את רוחי ובו שמתי מבטחי לזכות את הרבים בספר הזה // הנחמד וארא באומנים
החדשים אבינה בחכמי חרשים והנה אין נבון וחכם בקי במלאכת הדפוס כמו הר //
יוסף אשכנזי ובנו ונגש משה לבדו להגיה הספר הזה עד אשר יבטח בו המעיין בסחון
גמור מכלי אשר לא ימצ // ימצא האדם אחריו עון אוד חטא ממה שיזיק אל הכונה פעמים
שלש עברתי על כל עמו צרפתיו כצרוף את הכ//הכסף בחנתיו כבחון הזהב זהב פרוים'
מזוקק שבעתים' והם לא יגשו רק להפליג ביופי הכתיב והדיו ועל כל הנלוי//עליהם
ולא יעבור אצלם דבר בלתי מחוקן ויכל משה את המלאכה שמורה בכל וערוכה כדת
וכהלכה ערב// שבת סמוך להכנסת כלה מערכה מול מערכה שנת ליי אנכי אשירה
א ז מ ר א ל ה ימי העמר// אני הוא המדבר הנני הצעיר מה בכר שם טוב למשפחת
בן חביב ספרדי מחוסבי הקהלה הקדוש אשר // בלי כונה קריה נאמנה המתגורר פה
העיר נאפולי הלא לאמונה והחהלה לאל לבדו אמן ואמן //

- GW 114, Hain 23, Goff Heb-1, IGI 6, Kis 2, 3, Ohly 4, Pr 6729, Sajó 1.

- Friedb ᵭ309, Benjakobᵭᵭᵭ

69. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни те же.

Нет лл. 1, 80, 89, 92-96, 98. Отдельные листы не скреплены с блоком переплета.

Пометы к тексту. Комментарии к тексту, беглый сефардский курсив XVII-XVIII(?) вв.: лл. 19а-б, 20а, 67а, 74б, 82а; полукурсив, стилизованный под печатный шрифт: лл. 9б, 10а, 11а-б, 14а, 16а-б, 41а-б, 49а-б, 50а-б, 54а-б, 55б, 57а-б, 58а. Лист 24а - на полях рисунок: круг с буквами еврейского алфавита. На отдельных листах рукописные кустоды, сефардский курсив XVII-XVIII(?) вв.

Владельческие записи отсутствуют.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., полукожаный, крышки картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: פירוש התורה להרב"ע נאפולי רמח Neap. 1488.

---

70. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 164.

Бумага. Филигрань № 1.

Нет л. 94.

Пометы к тексту. Комментарии к тексту, итальянский курсив: лл. 67б, 70б. Листы 11а, 14а - на полях вписан вычеркнутый цензурой текст, итальянский курсив.

Владельческие записи, печати отсутствуют.

Цензорские записи:

Листы 11а, 12а-б, 14а - текст, вызывающий ассоциации с христианством, густо замазан чернилами.

Лист 180б, подпись цензора: Acuisto per me Antonio Fran... ... Alen^{a} 1685.

Переплет. XIX в., крышки переплета картонные, обтянуты мраморной бумагой, корешок кожаный.

---

71. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 164. 1. Из коллекции Д.Г. Г и н ц б у р г а.

Бумага. Филигрань № 1.

Нет л. 1. Спутан порядок листов тетр. „ יב": 89-91, 94, 92, 93, 95-98.

Пометы к тексту отсутствуют.

Владельческие записи:

1) л. 2а, в верхней части листа обрезанная запись, сефардский курсив.

2) там же, в нижней части листа: אליהו אלכציר ...

3) л. 98б, полустертая запись, итальянский курсив: יום ג' יא לסיון היום יום ג יא לחודש סיון משנת הש"ד ליצירה //קניתי זה הפירוש מאהרהם ן עזרא...

Печать и экслибрис коллекции Д.Г.Гинцбурга.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. Современный, цельнокожаный.

П р и м е ч а н и е:

- 'Abrāhām ben Mē'Īr 'Ibn `Ezra (RABE) - выдающийся поэт, грамматист, экзегет, философ, астроном и математик. Родился в 1092-1093 г. в Толедо, умер в 1167 г. в Риме. Творчество Аврахама Ибн Эзры делится на два периода: испанский (до 1140 г.), в котором Аврахам Ибн Эзра выступает, в основном, как поэт и мыслитель, и период скитаний (Северная Африка, Египет, Италия, Франция и т.д.), отмеченный интенсивной деятельностью самого широкого профиля, оказавшей значительное влияние на развитие еврейской средневековой науки в Европе (переводы с арабского трудов по еврейскому языкознанию, грамматические сочинения, библейские комментарии и т.д.).

Pērūš hat-Tōrā (Комментарий Пятикнижия) - рационалистический (פשט) комментарий, в основу которого положено лингвистическое объяснение библейского текста, отличается структурной четкостью и ясностью языка.

К о л о ф о н (л. 98б):

„Освятившиеся и очистившиеся от гладкого языка заблуждения и смехотворного приукрашивания и полемического спора. И не пожелавшие слушать песнопения. Идущие путем совершенства и образа. Душа которых еще желает „светить светом жизни" (Иов 33, 30) „пред ликом Светиль-

ника" (Числ 8, 2, 2).[1] Те, сердцу которых приятно понимать, разуметь и глубоко вникать в чистую заповедь Господа. „С ликованием радующиеся" (Иов 3, 22) изучению истинных идей и справедливости права и постановления.

Вот я сообщу вам, что сделал нам „Бог достославный и грозный" (Втор 28, 58). „Было слово Божье к Авраму" (Исх 15, 1), сыну почтенного учителя нашего Меира сына Эзры, дабы расширить отверстия футляра Закона[2] и Заповеди и Устава великолепного. Подобно проходу полному света. „И понимание старцев он возьмет" (Иов 12, 20), чтобы овеить его медом разума своего и мудрости своей блестящей. И также „он обучал народ" (Екк 12, 9) знанию грамматики языка и ясному пути простого осмысления текста .[3] „И он взвесил и исследовал" (Екк 12, 9) сильным исследованием всякую мудрость и науку, как Халкол и Дарда,[4] кратким путем. И не оставил человеку недолговечному истинного познания или верного замечания или аргументированного доказательства без объяснения их языком красноречивым и ясным. Он изучил и объяснил лучше всех других, и „пусть за ним каждый человек последует" (Иов 21, 33), „и он направит их праведной дорогой" (Пс 107, 7).

А я малый, чей дух Бог пробудил, ибо на него полагаюсь я, удостоить многих этой драгоценной книгой. И я пригляделся к новым мастерам и понял, что среди искусных ремесленников нет такого разумного и мудрого, опытного в искусстве печати, как господин Иосеф Ашкенази и сын его. „И приблизился один лишь Моше" (Исх 24, 2) корректировать этот текст, чтобы изучающий был уверен в нем полностью. „Так чтобы человек не нашел" (Екк 3, 11) после него такого огреха, которым он бы согрешил из того, что повредит правильному намерению. Трижды прошел я каждую страницу. Я проверял ее, как проверяют серебро, испытывал, как испытывают „золото, золото Парваимское" (2 Пар 3, 6), „ле-

---

[1] В ориг. „מנורה" - светильник, находившийся, согласно библейской традиции, в скинии Исх 25, 31-40; 37, 17-24 . Символ библейского светильника богато трактовался в каббалистической литературе.

[2] Несколько неясный образ. Отчасти может объясняться верой средневековых каббалистов в существование небесного Закона. т.е. не переданного на землю и хранящегося на небе , завеса которого может приоткрываться благодаря деятельности праведных мудрецов.

[3] В ориг. „פשט" - рационалистический способ комментирования библейского текста.

[4] Халкол и Дарда (כלכל ודרדע) - библейские персонажи (1 Цар 5, 11; 1 Пар 2, 6).

релитое семикратно" (Пс 12, 7). А они приближались лишь затем, чтобы участвовать(?) в красе шрифта и всего, что связано с этим, и не пройдет мимо них ничего неисправного.

И закончил Моше эту работу, „нерушимую для всех и исполненную" (2 Сам 23, 5) по всем правилам, вечером субботы незадолго до ее наступления. Образцово и симметрично. В год 248[1], в 36 день Омера.[2] Говорю это я, малый Моше, сын почтенного учителя нашего Шем Това из рода Ибн Хавива из сефардов. Из уроженцев святой общины Лисабона „города верного" (Ис 1, 21, 26). Переселившийся сюда, в город Неаполь „тоже ради веры" (Иер 5, 3). И Слава лишь Богу единому. Аминь. Аминь".

---

72. קלונימוס בן קלונימוס. אבן בוחן. נאפולי: יוסף בן יעקב אשכנזי גונצנהוזר, בהגהת יום טוב כן פרץ בונפוי צרפתי, ב"ח(?) אלול רמ"ט.

Q A L O N Y M O S ben Q A L O N Y M O S (1286-c. 1328). 'EBEN BŌḤAN. Napoli: Yōsēp̄ ben Ya`ăqōb̲ 'Aś-kĕnazzī Gunsenhozer, corr: Yōm Tōb̲ ben Peres Bonfoi Sārĕpāt̲ī, 28(?) 'Ĕlūl (5)249 / 25(?).VIII.1489. 4°.

50 л., сигн.: א (1-4) ב א- ג (ד) (1-4) ג א (ב) ב (ד) (1-4) ד א (ב - ד) (1-4) ד א (ב) ב (ד) (1-4) ה א (ב) ב (ד) (1-4) (ו) (1-6)[ג]; 1 стб., 27-29 строк, печ. поле: 88x133/141 мм.

Шрифт: 1) раввинский 10:55 мм (основной текст), 2) квадратный, буква „ א" - 7 мм (начало текста). Лигатуры и расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради частично пронумерованы буквами еврейского алфавита. Колонтитулы не употребляются. Кустоды употребляются. N.S. - не употребляются(?). Сокращения обозначаются

---

[1] В ориг. год передан числовым значением букв слова „אזמר" (Я воспою) в библейском стихе „ליי אנכי אשירה ואזמרה" (Господу я возликую и воспою. Пс 27, 6).

[2] В ориг. день передан числовым значением букв слова „אלה" (эти) в предложении „אלה ימי עומר" (эти дни Омера). 36 день Омера (т.е. отсчета дней от второго дня праздника Пасха до праздника Шавуот) - 21 Ийара.

одной косой чертой. Аббревиатуры обозначаются одной точкой. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первой буквы следующей строки.

Элементы декоративного оформления отсутствуют.

Т е к с т:

דף 1א - חלק, דף 1ב: (2) אבן בחן // (1) החרשים שמעו רגע אדבר' והעורים הביטו תוכחות אחבר' // החמהמהו ותמהו לרעם גבורותי ארזים אשבר' בהלחמי ביום // קרב בצאתי גדודים וחילים אגבר'... // ... דף 5א: (1) ומיורדי בור לא אייחני' ואם בחנחומי הבל חלושים'... //...דף 13א: (1) והחדש החשיעי בכסלו' קול המון שלו לכבוד //... דף 59ב, שורה 16: (2) סימחי // (1) האגרת בחדש בעשירי הוא חדש סבת // אחר ראלף החמישי // בן שלש ושמנים שנה אני הוא הדל באלפי אשר ידעו ספר צעיר // להיות בעבדי עבדיהם בקסנים מחפלל ליי' אלהי השמים בעד // השארית הנמצאה ואם אהי כדאי מכה אלהים ומעונה לחה // לחהפוכות הזמן בכלל ובפרט שואג כארי למצוקות זמנו שלו ושל // אחרים עת סוכו יחמוס החמד חוצות אותו ירמוס משא חלאות // ובהלוח על שכמו יעמוס המשים מפלה חמיד בעד השארית סגלח // אמחו בזרה ונימוס קלונימוס בר' קלונימוס עמי עשו // דף 60א - ק ו ל ו פ ו ן: (1)

אבן בחן הנה נשלם בו יבחן דרך עולם
כי הוא מרוב העם נעלם בהיות לבם בריא אולם
אני רבי יום טוב צרפתי בן מורינו רבי פרץ
שמחי עליו השבחתי למען יפרץ בארץ
על ידי יוסף אשכנזי פה נאפולי ההוללה
בשנת מרם חזק עזי צור אשר לו הגדולה
השלמתי בעת נורא ימים לפני ראש השנה
כל הוגה בו ישיג אורה ובימיו ימצא עדנה

בעזר

ראשון לכל ראשי' ממציא כל נמצא אכחוב כאן ראשי הקנסרסים // מזה הספר הנקרא אבן בחן אשר מספרם שבעה וכלם אסדרם ז // זה אחר זה על הסדר הנכון עד חם כל בספר למען ירוץ הקורא ב // בו וימצא חפצו בלי עמל ויגיעה וה' ישמרני משגיאה אמן //

א אבן בחן'' סעם נכון ב' ומיורדי בור' עחיק' בדינים // מספרות ג' ובחדש' יין' הרזהרות' יעשיר // ד' רקיע הכי הדרא' זה איננו'' לבנות' וצהילו פניו''// ה' מוקש' אנה מפסקח'' ואם כן איפה' הבזרות'' // ו' חלוקים' המכיר'' משקלו' שגגות ז' מקדם' בלילה // בהוציא // דף 60ב - חלק.

- Hain 9735, Goff Heb-66, IGI 5614, Kis 388, Oates 2527, Pr 6731.
- Friedb[K]140, Benjakob [K]53, Cow p. 374, St II(col 1578) 6068(1), Zed p. 72.
- Cohen p. 748 (61), Eisenst (59), Freim (Ink) p. 115 (47), Freim (Thes) A 62, Friedb (Hist) p. 34 (4), Gold 54, Hab (82), Ier 15, Jacobs 61, Marx (HUC) 37, Meyer (EJ) 144, Meyer (Stc) 75, Offenberg15, Rossi (Annales) p. 66, Rossi (Hebr) p. 68, Schwab 52, Schwab (1) 8, YE 61.

ГБЛ. Шифр: Inc 8. 126. 3. Из коллекции Д.Г. Г и н ц б у р г а.

Бумага. Филиграни: „Перчатка, над средним пальцем крест", „Перчатка, над средним пальцем цветок с шестью лепестками".

Нет л. 45.

Пометы к тексту. На отдельных листах исправления сигнатуры, опечаток, рукописные кустоды, итальянский курсив.

Владельческие записи:

Лист 1а, ашкеназский курсив: לה' הארץ ומלואה הק יסף(?) בר משה ריים

Экслибрис коллекции Д.Г. Гинцбурга.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XVI(?)-XVII(?) вв., пергаменный. Для переплета использована латинская литургическая рукопись на пергамене. На боковых срезах крышек переплета остатки завязок. Корешок сохранился частично.

П р и м е ч а н и е:

- Qalonymos ben Qalonymos (Maestro Calo) - философ и переводчик из Прованса. Родился в 1286 г., умер около 1328 г. Калонимос бен Калонимос долгое время жил в Италии, занимался собиранием еврейских и арабских рукописей, как переводчик содействовал знакомству христиан с произведениями еврейской и арабской классических литератур.

'Eben Bōḥan (Пробный камень) - трактат по этике, датируется 1332 г., написан рифмованной прозой.

К о л о ф о н (л. 60а):

„Пробный камень вот завершен. Им будет испытана „дорога верная" (Пс 139, 24).

Ибо от большинства народа он сокрыт, поскольку сердца их „плоть тучная" (Пс 73, 4).

Я, Йом Тов Царефати, сын учителя нашего Переца.
Установил над ней <книгой> надзор свой, дабы она распространилась по земле.
С помощью Иосефа Ашкенази. Здесь. Неаполь прославленный.
В год „Еще не" (249) укрепилась мощь моя, оплот, которому принадлежит величие.
Я завершил ее в период страшных дней[1] перед Новым годом.
Всякий изучающий ее достигнет света и при жизни своей обретет наслаждение.

С помощью первого среди главных, творящего все существующее,[2] я напишу здесь начальные слова тетрадей из этой книги, называемой „Пробный камень", число которых семь, и все их расположу я друг за другом в правильном порядке до конца всей книги, „чтобы читатель легко мог прочесть" (Авв 2, 2) и обрести необходимое ему без труда и затруднения. И Бог да убережет меня от ошибки. Аминь.

1. אבן בחן'' טעם נכון. 2. ומיורדי בור' עחיק' מדינים מספרות. 3. האזהרות'' עשיר' ובחדש' יין. 4. רקיע חכי הדרא' זה איננו'' לבנות' ויצהילו פניו. 5.מוקש' אנה מפסקת'' ואם כן איפה' הגזרות'' 7. מקדם' בלילה בהוציא."

---

73. בחיי בן יוסף אבן פקודה. ספר חובות הלבבות. (מתורגם מערבית ע"י יהודה בן שאול אבן חבון). חמ"ד (נאפולי): יוסף בן יעקב אשכנזי גונצנהוזר, בהגהת שלמה בן פרץ בונפוי צרפתי, חנוכה (כ"ה כסליו) ר"ן.

B A Ḥ Y Ā ben Y Ō S Ē P 'Ibn P A Q Ū D Ā (XI s.). Liber HŌBŌT hal-LĔBĀBŌT. (Transl. ex arab.: Yĕhūdā ben Šā'ūl 'Ibn Tibbōn). S.l. (Napoli): Yōsēp ben Ya`ăqōb 'Aśkĕnazzī Gunsenhozer, corr.: Šĕlōmō ben Peres Bonfoi Sārĕpātī), Ḥanukkā (25 Kislēw) (5)250/ 19. XI.1489. 4°.

---

1 „Страшные дни" (ימים נוראים) - период, предшествующий Новому году и дни между Новым годом и Судным днем (1-10 Тишре), в которые читаются покаянные молитвы (סליחות).

2 В ориг. „ראשון לכל ראשי", „ ממציא כל נמצא " - эпитеты к имени Бога.

152 л., сигн: $א^{(1)(2)}$ ב (4-8) $ב^{(1)(2)}$ ב (4-8) $ג^{(1-8)}$ $ד$ א (2)(4-8) - $יא$ א (2) ב (4-8) $יב$ (1)(2) ב (4-8) $יג$ א (2) ב (4-8) - יט א (2) ב (4-8); 1 стб. 21-28 строк. печ. поле: 87x101-135 мм.

Шрифт: 1) квадратный, большие буквы „א" - 6 мм (названия частей, разделов, отдельные слова текста); 2) раввинский 10:48 мм (основной текст, колофон, колонтитулы). Лигатуры не употребляются. Употребляются расширенные буквы „ר", „ח" (шрифт 2).

Нумерация листов отсутствует. Тетради частично пронумерованы буквами еврейского алфавита. Употребляются колонтитулы, кустоды. N.S.: יהוה - ח' (шрифт2); אלהים - אלדים/אלקים (шрифт 2). Сокращения и аббревиатуры обозначаются одной косой чертой. Строки выравниваются пропусками в тексте, помещением в конце строки первых букв следующей строки и употреблением расширенных букв.

Элементы декоративного оформления отсутствуют.

Т е к с т:

דף 1א - חלק, דף 1ב: [3](1) אמר (2) המחבר ברוך ה' אלקי ישראל א // אשר לו יאות ענין האחד האמתי // הקדמון במציאותו המחמיר סו // ... דף 9א: (2) הנרתב כדי שיהיה מה שאני רוצה לבאר קרוב להבין ואניח לשון // ...דף 150ב, שורה23: ... (2) ושאר מה שזכרתי בו מן המנהגים הטובים והמוסרי' // האלדים יורנו ואותך את דרך עבודתו ברחמיו וגדולתו אמן'' // דף 151א: (2) אלו הן עשרת הבתים יכלול בהן הספר' בית אחד לכל שער // (הבתים כוללים אקרוסטיכון עם שם המחבר - בחיי בר יוסף), שורה 12: (2) תם ונשלם שבח לבורא עולם // דף 151א, שורה 13,

ק ו ל ו פ ו ן :

(2) אני יוסף אשכנזי אחי המעתיקים אשר העתיקו וחקקו בדפוסי // ספרים ישרים דברים עתיקים' העתקתי זה הספר הנותן אמרי // שפר במצוות חובות הלבבות נתן לנו חקים ומשפטים צדיקים // מדע מעלתו ותהלתו ותפארת גדולתו קל לכל רואהו וקרוב לכל א // אשר יקראהו' באמת ובאמונה' עד שיגיע למדרגה העליונה // להשיג ממנו דעת חכמה ובינה' והחזיק על ידי המניה אשר ה // הניה חשכי ויתן חמי' דרכי החב ר שלם בן מהרר פרץ אשר נודע שמו בכל הארץ' כי בהגהותיו אין יוצאת ואין פרץ' בשנת נר // היה נר דברו לרגלי' באור חנכה ה אור לי ברוך העוזר והמאזר// חילי והוא יזכנו אנחנו וכל הקוראים בספר הזה לחזות בנועם ה // במחזה ביום הגדיל השם את כבוד שמו ופדה ה את עמו אמן //

דף 151ב, 152 - חלקים.

- GW 3173, Hain 2727, Goff Heb-7, IGI 1430, Kis 78, Oates 2529, Ohly 361, Pr 6732, Sajó 456.

- Friedb п 256, Benjacob п 129, Berl 12, Ch 362, Cow p. 55, St II (col 720) 4526(1), Wien (Friedl) 3912, Zed p. 72.

- Eisenst 60, Freim (Ink) p. 115 (48), Freim (Thes) A 63, Friedb (Hist) p. 34 (5), Gold 55, Hab (83), Iak 13, 14, Ier 5, Jacobs 62, Marx (HUC) 5, Meyer (EJ) 118, Meyer (Stc) 76, Offenberg 16, Schwab 53, Rossi (Annales) p. 78, Rossi (Hebr) p. 42, Wien (List) 17, YE 62.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Хвольсона.

Бумага. Филиграни: „Перчатка, над средним пальцем цветок с пятью лепестками" сходно с Briquet 10743, Genes 1490-1492. „Перчатка, над средним пальцем цветок с шестью лепестками" близко к Briquet 11159, Genes 1483. „Якорь с кольцом в круге" сходно с Piccard T. VI, IV-158, Friuli 1477.

Нет л. 152 пустого.

Пометы к тексту. Краткие комментарии к тексту, исправления отдельных слов, беглый итальянский курсив XV1-XV11 вв.: лл. 1б, 4а, 11б, 12б, 14а-б, 15а-б, 16а-б, 20б,35б, 47б, 80а, 97а. На многих листах рукописные кустоды тем же почерком.

Владельческие записи:

1) л. 1а, полустертая запись в верхнем левом углу листа, итальянский курсив: ...(?)טלי יוסף מיאח.

2) л. 2а, запись в верхнем левом углу листа, тот же почерк: ...(?)יוסף מיאח

3) л. 1а, почерк Д. Хвольсона(?), выходные данные книги, ашкеназский полукурсив, латинский язык.

Печати, цензорские записи отсутствуют.

Переплет. X1X в., крышки картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: Neapolis 1490. חובת הלבבות נאפולי ר"ן.

---

74. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Фридланда.

Бумага. Филиграни те же.

Нет лл. 1-7, 15-18, 152 (пустого).

Пометы к тексту. На многих листах краткие комментарии, исправления отдельных слов текста, дополнения. Можно предположить, что текст сверялся по рукописи. Итальянский курсив XV1-XV11 вв.

Владельческие записи:

1) лл. 34б, 39б, 62а, 65а, 70б, 79а, 84а, 102а, 104б, 109а, 112б, 115а повторяется одна запись: שמואל עבדלה יה"ו

2) л. 151б (пустой) густо исписан итальянскими, еврейскими словами, столбцами цифр. В верхнем правом углу листа прочитывается: Questo libro è del Ecc.mo sig. Marco Luzzato di Daniel Abitante in Gorizia.

Печати:

1) печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

2) печать коллекции Д.А. Хвольсона.

Цензорские записи. Лист 76а - стерты строки 1-2.

Переплет. X1X в., крышки переплета картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: חובת הלבבות נאפולי ר"ן Neapolis 1490.

---

75. I D E M

ГБЛ. Шифр:Inc 8. 125. 4. Из коллекции Д.Г. Г и н ц б у р г а.

Бумага. Филиграни те же.

Лист 1 - дефектный.

Пометы к тексту. Лист 1б - вписан отсутствующий текст, итальянский курсив.

Владельческие записи:

Лист 2а, сефардский курсив: למקנת כספי... מרדכי(?) חורני(?) בן אלישע

Экслибрис коллекции Д.Г. Гинцбурга.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. Современный, цельнокожаный.

П р и м е ч а н и е:

- Bahyā ben Yōsēp 'Ibn Paqūdā - философ, судья. Жил в Испании в X1 веке. Биографические сведения о Бахье Ибн Пакуде неизвестны. Считается, что он был современником Шеломо Ибн Габбироля (см. о нем примечание к № 20-22), жил в Сарагосе.

Hōbōt hal-Lĕbābōt (Обязанности сердец) - одно из наиболее популярных философско-этических сочинений средневековой еврейской литературы. Состоит из 10 разделов, соответствующих, по мнению автора, 10 ступеням нравственно-религиозного совершенства человека (раздел о единстве Бога - שער היחוד, раздел о служении Богу - שער עבודת אלהים, раздел об ответственности за поступки - שער חשבון הנפש и т.д.). Книга была написана Бахьей Ибн Пакудой по-арабски, очевидно в 70-80 гг. XI в.[1], переведена на древнееврейский язык Иехудой Ибн Тиббоном[2], с XVIII в. известна также в переводах на идиш.

Yĕhūdā ben Śā'ūl 'Ibn Tibbōn - выдающийся переводчик с арабского языка, основатель династии переводчиков Ибн Тиббонов. Родился в Гренаде (Испания) в 1120 г., умер после 1190 г. Из основных переводов Иехуды Ибн Тиббона следует отметить перевод книги Иехуды хал-Леви (1080/1086-с.1142) „Kūzarī" (כוזרי) и данный перевод „Hōbōt hal-Lĕbābōt".

К о л о ф о н (л. 151а):

„Я, Иосеф Ашкенази, брат переписчиков, которые переписывали и гравировали в тиснениях книги праведные, „слова древние" (1 Пар 4, 22). Я переписал[3] эту книгу, дающую „прекрасные изречения" (Быт 49, 21) в заповедях обязанностей сердец. Она дала нам закон, праведные постановления и знание достоинств его ‹Бога› , славы и „блеска величия его" (Есф 1, 4). Она ‹книга› доступна всем видящим ее и „близка всем, кто будет читать ее с истиной" (Пс 145, 18) и верой, пока не дойдет до высшей степени ‹совершенства› , постигнув знание, мудрость и разум.

И помогал мне корректор, который прояснил тьму, „дал мне верный путь" (Пс 18, 33), мудрец и учитель Шеломо, сын наставника нашего, учителя нашего Переца, имя которого известно по всей земле, ибо в корректурах его нет пропусков и повреждений. В год 250[4] „было слово твое светильником ноге моей" (Пс 119, 105), в свете Хануки, Бог светоч мне.

---

[1] О датировке „Hōbōt hal-Lĕbābōt" см. подробнее: K o k o w z o f P. The date of life of Bachiy Ibn Pagoda // Livre d'hommage a la Mem. du Dr. S. Poznansky. Warsa, 1927. P. 13-21.

[2] Известен также перевод Иосефа Кимхи, не получивший распространения и сохранившийся лишь фрагментарно.

[3] В ориг. „מעתיק" (переписчик), „העתיק" (переписал) - в контексте данного колофона может переводиться также „печатчик", „напечатал".

[4] В оригинале год передан числовым значением букв слова „נר" (светильник, свеча).

Благословен помогающий и поддерживающий силу мою. И да сподобит он нас и всех читающих эту книгу „созерцать благость Божью" (Пс 27, 4) в видении дня, когда возвеличит Бог „славу имени своего" (Пс 29, 2) и освободит народ свой. Аминь".

---

76. משה בן נחמן גירונדי (רמב"ן). פירוש התורה. (מהד' ג').
חס"ד (נאפולי), חש"מ (יוסף בן יעקב אשכנזי גונצנהוזר או בנו עזריאל בן יוסף), י"ג תמוז ר"ן.

M Ō Š E ben N A Ḥ M Ā N G E R O N D I (1194-c.1270). PĒRŪŠ hat-TŌRĀ. (Ed. 3). S.l. (Napoli): s.t. (Yōsēp̄ ben Ya`áqōḇ 'Aśkénazzi Gunsenhozer sive filius `Azrī'ēl ben Yōsēp̄), 13 Tammūz (5)250 / 2.VII. 1490. 2°.

243 л., сигн.: א(1-4) ד - ב(א) _ ח(1-4) א - ד(1-4) ,(ג) ד (1-4) בא ,ז חדבא (1-4) ח - ה (1-5) ט - ד (1-4) ,(ד) ג - א (1-4) יא - ד (1-4) _ יד ,דבבא (1-4) טו - ד (1-4) ,יו - ד (1-5) ,יז - ד (1-4) _ כ ,אגבא (1-4) כא - ד (1-4) כב - ד (1-4) כג - ב(1-4) כד - ד (1-4) כה - ד(1-4) כו - ד (1-4) כז - דבבא (1-4) כח - ד(1-4) כט - ד (1-4) ל (א) ד - ב (1-4?); 1 стб., 40-41 строка (л. 4б - 29строк) печ. поле: 138-195-201 мм.

Шрифт: 1) раввинский 10:48 мм (текст комментария, колонтитулы), 2) квадратный „ א " - 3 мм (начальные слова библейских стихов в тексте комментария), 3) квадратный „ א " - 6 мм (названия комментируемых книг, разделов). Лигатуры не употребляются. Употребляются расширенные буквы „ ח ", „ ר ".

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Употребляются кустоды. Колонтитулы не употребляются. N.S.: אלהים - אל'ים, ה' - יהוה. Сокращения обозначаются одной косой чертой над последней буквой слова. Аббревиатуры обозначаются непоследовательно одной точкой или одной косой чертой в конце слова. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и употреблением расширенных букв.

Элементы декоративного оформления: л. 1б в рамке с изображением ангелов и льва; л. 2а - первые слова текста в рамке с декоративным орнаментом.

Т е к с т:

דף 1א - חלק, דף 2א נמשכצת: !(3) סדר בראשית! // (1) משה רבינו כתב הספר...// ... דף 9א: (1) ישבעו מטעתן כי חייה'... // ...דף 65ב, שורה 39:... (1)המוליך// אותי בדרך צדקה' בתוך נתיבות' הגומל לחייבים טובות' תם ונשלם שבח לבורא עולם // דף 66 - חלק. דף 67א: (3)[3] ספר ואלה שמות (1) השלים הכתוב ספר בראשית שהוא ספר // היצירה...// דף 123ב, שורה 37:... (3) והנה נשלם ספר הגאולה אשר ה' // אלדי ישר' בא בו' לבני ישראל עם קרובו' הושיעו מיד שונאו וגאלו מיד אויבו' // וברוך ה' החפץ שלום עבדו אשר עד הנה עזרו לבא' המחדש נעוריו בשיבו' המשביע בחורחו רעבו //ויניקיהו דבש וחלבו' כי הכין כל לבבו ולשמו יברך בקרו וערבו' ברוך שאכלנו משלו וחיינו בטובו' // דף 124א: (3)[3] ספר ויקרא (1) הספר הזה היא תורת כהנים והלוים... // ...דף 167ב, שורה 32: (3)[4] ספר במדבר סיני (3) אחר שביאר תורת הקרבנות בספר השלישי // התחיל עתה לסדר בספר הזה...//...דף 202א, שורה 10: (1) ונשלם ספר הפקודים ודגלי הצבאות' ולאלדים צבאות' שבח והודאות' למאות ולאלפים ורבואות' // ... שורה 34: (3)[3] אלה הדברים אשר דבר... //...דף 241ב, שורה 13: (1) ונשלמו חמשה הספרים האלה אשר קצרה בהם חכמת אגור ואיתיאל ואלפי ברכות והודאות לאל אשר // גמלני ברחמיו וכרוב חסדיו ויבא אשר לבבי שואל והוא למען שמו יואל ובא לציון גואל' במהרה בימינו // דף 243ב(?), ק ו ל ו פ ו ן:

(1) רבות בנות עשו חיל לבי לחוקקי ישראל המתנדבים בעם מושכי בשבט סופר כי שם חלקת מחוקק ספון // ספוני סמוני אומני הדפוס להרביץ תורה וחכמה בישראל כי מלאה הארץ דעה' ואשר ידברו תועה' על // מלאכה הזאת ישאו עונם' וכל המחזיק ידיהם ידיהם על עליונה וכל הספרים אשר נתיסדו בחקוק' ר // ראוים לשבחם ולפארם' אמנם הספר הקדש הזה עלה על כולנה ביופי והדקדוק גדול כי הספרים אשר// הועתקו מהם בדפוס היו מדויקי' על פי חכמי מיסינה' וגם מאחד מחכמי הספרדי' ובזאת יבחנו דברי // בקריאת זה הספר אשר ירוץ הקורא בו ולא יכשל בקריאתו מפני טעות הספר ומכף רגל ועד ראש אין בו // מום כלה יפה רעיתי ומום אין בה אשרי המחכה ויגיע להלין ספר הזה בתוך ביתו כי שם מצאה // יונה כנסת ישראל מנוח לכף רגלה ושם ינוחו יגיעי כח חלושי האמונה' ועלינו לשבח לאדון הכל אשר זכנו להשלים בספר הנורא הזה אין זה כי אם בית אלדים וזה שער השמים ותשלם המלאכה ערוכה // בכל מעלה לרם ולתהלה ביו' ששי שלשה עשר יום לחדש תמוז שנת נר לרגלי דברך ושלו' על ישראל //

- Hain 11671, Goff Heb-88, Oates 2534, Ohly 2058, Pr 6741, Sajó 2347.

- Friedb ם 318, Benjakob ב 109, Ch 2183, Cow p. 489, St II(col 1961) 6532(50), Zed p. 592.

- Cassuto 30, Cohen p. 748 (72), Cohen (MGL) 23, 24, Eisenst (70), Freim (Ink) p. 115 (50), Freim (Thes) A 65, Friedb (Hist) p. 34 (7), Gold 57, Hab (85), Iak 18, 19, Jacobs 72, Marx (HUC) 54, Meyer (EJ) 164, Meyer (Stc) 78, Rosent 34, Rossi (Annales) p. 71, Rossi (Hebr) p. 40, Schwab 59, Tišbi (Vatic) 20, Wien (List) 22, YE 72.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни: „Якорь в круге" близко к Briquet 455, Turin 1487-1489. „Перчатка, над средним пальцем цветок с пятью лепестками" сходно с Briquet 11162, Genes 1487. „Ножницы" сходно с Briquet 3751, Lyon(?) 1488(?). „Корона(?) в круге" малого размера. „Буквы „В" и „Н" с крестом".

Нет л. 1, 66 (пустого), 242, 243.

Пометы к тексту. Краткий комментарий, беглый сефардский курсив: л. 34б.

Владельческие записи отсутствуют.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., полукожаный, крышки переплета картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: פירוש התורה להרמב"ן נאפולי ר"ן Neap. 1490.

---

77. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни те же.

Нет лл. 1, 66(пустого), 243.

Пометы к тексту. Краткие комментарии к тексту, ашкеназский курсив: лл. 58а, 172а; полукурсив, мелкий почерк: лл. 12б, 52а, 98а, 114б, 124б, 143б, 226б. Лист, идущий после заднего форзаца, стор. Б - текст в восемь строк, содержащий краткую хронологию Иерусалима

римского и арабского периодов, раввинский курсив.

Владельческие записи:

1) л. 2а, в верхней части листа, ашкеназский полукурсив:

שייך לרבי בנימין

2) там же, на полях полуобрезанная запись тот же(?)почерк:

זאב ב"ר ב... // אסיא //

Печати. В нижней части л. 2а овальная печать: בית כסחר חספרים

של ר' שמואל צבי רועלסמאן' קאליש'

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки переплета картонные, обтянуты мраморной бумагой, золотое тиснение на корешке: פירוש הרמב"ן עה"ח נאפולי ר"ן

Примечание:

- Mōše ben Nahmān Gerondi, Pērūš hat-Tōrā - см. примечание к № 1.

Колофон (л. 243б(?)):

„Многие девы приобрели имущество" (Притч 31, 29), „мое же сердце с печатниками Израиля, ревнителями в народе" (Суд 5, 9), „тянущимися к перу писцов"(Суд 5, 14), „ибо там сокрыт удел печатника" (Втор 33, 21), „сокровища сокрытые" (Втор 33, 19)умельцев тиснения,дабы распространить Закон и мудрость в Израиле, „чтобы земля заполнилась знанием" (Ис 11, 9).[1]

А те, которые „превратно говорят" (Ис 32, 6) о ремесле этом,„понесут на себе грех свой" (Числ 18, 23). А каждый, поддерживающий их ‹печатников›, поступает правильно. И все книги, основанные на ‹искусстве› печати, достойны хвалы и славы. Но эта святая книга „превосходит все" (Притч 31, 29) по красоте и большой точности, ибо те книги ‹рукописные›, с которых она была отпечатана, были выверены мудрецами Мисины(?)[2] и также одним из мудрецов сефардских. И в этом вы убедитесь, читая данную книгу, которую „читатель прочтет с легкостью" (Авв 2, 2) и не затруднится в чтении из-за книжной ошибки. „И от стопы ног до головы нет в ней изъяна" (Ис 1, 6), „вся ты прекрасна, подруга моя, и порока нет в тебе" (Песн 4, 7). „Блажен, кто дождется и достигнет" (Дан 12, 12) ‹возможности› оставить эту книгу в доме своем, „ибо там

[1] В первой фразе колофона автор, умело используя многозначность отдельных слов (например: „חוקק", „מחוקק" - законодатель, начальник и гравировальщик, резчик (в данном контексте - печатник); „סופר" - начальник, вождь и писец, переписчик и т.д.), полностью изменяет смысл цитируемых библейских стихов.

[2] В ориг. „מיסינה" - по-видимому, название места(?).

нашел место покоя для ног своих голубь" (Быт 8, 9) народа Израильского „и там отдыхают истощившиеся в силах" (Иов 4, 17) и слабые верой. „И мы восславим Господина всего" (Литургия Судного дня), удостоившего нас завершить эту грозную книгу, которая „не что иное, как дом Божий и врата небесные" (Быт 28, 17).

И завершилась эта работа, „приготовленная для всех" (2 Сам 23, 5), поднимающая ввысь и к славе в пятницу, в 13 день месяца Таммуз года 250.[1] И мир Израилю".

---

78. דוד בן יוסף קמחי. (רד"ק). ספר השרשים. (מהד' ב').
נאפולי, חש"מ (יוסף בן יעקב אשכנזי גונצנהוזר או בנו עזריאל בן יוסף, בהגהת שמואל בן מאיר לסיף, אלול ר"ן.

D Ā W Ī D̲ ben Y Ō S Ē P̄ Q I M Ḥ Ī (1160-1235). LIBER ŠORĀŠĪM. (Ed. 2). Napoli: s.t. (Yōsēp̄ ben Ya`áqōb̲ 'Aśkénazzī Gunsenhozer sive filius `Azrī'ēl ben Yōsēp̄), corr.: Šémṯ'ēl ben Mē'Īr Latif, 'Élūl (5)250 / 18.VIII-15.IX.1490. 2°.

144 л., сигн.: א (1-6) ב (א) ב (1-4) ד - ב (א) ג (1-4) ד - א ה (1-4) - ד - א (1-4) ד - ב (א) ו (1-4) ד - ב (א) ח (1-4) ד - א ט (1-4) ד (ג) ב (1-4) ד - א י (1-4) ד - א יח (1-4); 2 стб. (основной текст, ссылки на библейские книги), 45-47 строк (основной текст), печ.поле: 126x193-206 мм (основной текст).

Шрифт: 1) квадартный 10:44 мм (основной текст), 2) квадратный 2:18 мм (библейские корни, начало и конец текста), 3) раввинский 10:44 мм (ссылки на библейские книги). Употребляется лигатура אל. (шрифт 1, 3). Расширеннные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Колонтитулы и кустоды отсутствуют. N.S.: יחוה - ה'; אלהים - אלדים. Сокращения обозначаются косой чертой или точкой

---

[1] В ориг. год передан числовым значением букв первого слова библейского полустиха „ נר לרגלי דברך " („Светильник ноге моей слово твое" Пс 119, 105).

над буквой. Аббревиатуры обозначены непоследовательно точкой, двумя точками или одной чертой. Строки основного текста выравниваются неравномерными пропусками в тексте.

Элементы декоративного оформления отсутствуют.

Т е к с т:

דף 1א - חלק, דף 2א: [2](2) אמר דוד בן יוסף קמחי הספרדי (1) כבר כתבתי בתחלת
פ // פתיחת ספר מכלל הזה // תחלת חלק הראשון מן הספר שהוא חלק הדקדו' סבת
השתדלותי בחבור הזה: והשלמתי החלק הראש // כל אשר יעדתי עליו בדקדוק ובשמוש
השלון בנקוד... // שורה 26:...(1) ועצה אחל לבאר בעזרת המלמד לאדם דעת:
[2](2) א ב ב (1) לראות באבי (עמודה 2): (3) שיר השירים // דף 9א: (1) אדמני
ולפי שלא ידובר שמו יקרא אלמני: וכן פלוני ושרשו פלא... // דף 144ב, שורה 10:
(2) בריך רחמנא דסייע בהדן נשלם ספר המכלל // תהלה לאל המהולל ברוך נותן ליעף
כח // ולאין אונים עצמה ירבד אמן ואמן נצח סלה // ק ו ל ו פ ו ן:
הנני הצעיר הבא על החותמת מתנצל לכל קורא בספר השושים הזה יען שוסטה
עיני עליו בהגהתו כל י // ימי משך המלאכה: כי עברתי עליו וארא והנה
בו פסוקים אשר לר מצאתים בכל המקרא: בשרש בנה ובנו // עליה קו תוהו:
נושעים בה' אלדיכם מוכנים ביח ה' ונבלותיך אגלה: ויהיו
תואמים מלמעלה // בין ריב לריב': ויעמידם לפני פרעה: הזכרים לבד
מסף' ותשחדו חשדו כל אחד בשרשו: ויען כי כן מצאתים בכל הספרים
אשר היו לפני: לא שמתי השגחתי עליהם לתקנם: אך שמתים הנה בסוף הספר//
למזכרת למעינים למען ידעו כי מאתי לא יצאה זאת' כי האמנם ביחר ההגהה
אחשוב כי אמן ה' וחזק // זרועותי עד אשר הבאתיו לתכליח טוב והגון:ובל
קורא בו ידע ויבין ממוצא דבר כי כן הוא// נאם הצעיר שמואל בכמ מאיר
לסיף ישרו פה נאפולי' בירח אלול רנ' לפק' //

- GW 8172, Hain 6033, Goff Heb-39, IGI 3382, Kis 220, Oates 2530, Ohly 1000, Pr 6734.

- Friedb ש2427, Benjakob ש1289, Cow p. 150, St II(col 873) 4821 (43), Zed p. 200.

- Adler 18, Cassuto 33, Cohen p. 465 (73), Cohen (MGL) 30, Eisenst 71, Freim (Ink) p. 115 (51), Freim (Thes) A 66, Friedb (Hist) p. 35 (8), Gold 72, Hab (45), Iak 48, Ier 6, Jacobs 73, Marx (HUC) 21, Meyer (EJ) 147, Meyer (Stc) 101, Rosent 35, Schwab 61, Rossi (Annales) p. 76, Rossi (Hebr) p. 41, Tišbi (Vatic) 2, Wien (List) 23, YE 73.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни: „Перчатка,над средним пальцем цветок с шестью

лепестками" близко к Briquet 11162, Genes 1487. „Перчатка с буквой „F" в центре, над средним пальцем цветок с шестью(?) лепестками" близко к Briquet 10743, Genes 1490.

Нет л. 1 (пустого). Тетради „ יח ", „ יז " - спутан порядок листов: 137, 129-132, 138-143, 133-136, 144.

Пометы к тексту. Неразборчивые записи беглым курсивом: лл. 2а, 106.

Владельческие записи:

1) л. 2а, неразборчивая подпись беглым сефардским курсивом.

2) передний форзац, полустертая дарственная(?) запись, ашкеназский курсив XIX(?) в.: באהבה...ובשמחה עצומה...//...נותן...// ואני מבקש ומחת...
...עד הלום // לר...מי יתן ...וישמחני(?) יוצר...//...אמן //...יום ה...//

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XVII(?)-XVIII вв., цельнокожаный, корешок реставрированный, на крышках у переднего обреза остатки завязок.

---

79. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 165.

Нет л. 1 (пустого).

Пометы к тексту. Переводы библейских корней на испанский язык(?), беглый сефардский курсив: лл. 2-15, 143а.

Владельческие записи:

1) л. 2а, дефектная запись, беглый итальянский курсив: קניין כספי יעקב כהן בכם אליעזר כהן זל(?) // ...כהן ולמען עד עולם אשר קניתי לי כחלקי קניתי לי את הספר הלז...// חלוקה ביני ובין בנות(?) מרדכי כהן הנני כרכתי(?) ספרי וכתבתי שמי עליו כדי שלא יעיד...//שום אדם שבעולם...//לערער ולפקפק שלא...//... ...//

2) там же, мелкий итальянский курсив: של יחיאל רפאל //

3) там же: שלי יחאל רפאל יצו מקשטיליו שלא // יבא אחר מן השוק ויאמר שלי הוא//

4) л. 144б, итальянский курсив: לעול' יכתוב אדם שמו על ספרו כדי שלא יבא// אחר מן השוק ויאמר שלי זה הוא בספר יעקב כהן בכמר // אליעזר כהן עה אשר קניתי אותו עם יוסף מרינייאת מיד // אחותו אשת ר' אליה מפוני' בשעת רצו יהיה בשניה ברכה //ובמזל טוב ה' יברכני לקנות ספרים הרבה ולעסוק בדברי' // תורה חמיד כמה שנאמר...//

5) л. 144б: Fratto mio cor fratto // per la... di mia // mano io d... mi chiamo // paga... di mi // aguilo mio fratto //

Печати, цензорские записи отсутствуют.

Переплет. Современный изданию (?), кожаный.

Примечание:

- Dāwīḏ ben Yōsēp̄ Qimhī - см. о нем примечание к № 19.

Liber Śorāšīm (Книга корней) - словарь к Библии. Материал в словаре расположен в алфавитном порядке корней. Внутри каждой корневой ячейки приводятся примеры употребления слов, образованных от данного корня, в Библии и реже - в постбиблейской литературе. „Liber Śorāšīm" составляет вторую часть большого грамматического труда Д. Кимхи „Miḵlōl" (Совершенство). Первая часть- грамматика древнееврейского языка.

Типограф в издании не указан. Набор шрифтов свидетельствует о принадлежности издания типографии отца и сына Гунценхозеров. Тот факт, что издание „Канона" Ибн Сины (9.XI.1491) было осуществлено в этой же типографии уже после смерти отца - Иосефа Ашкенази Гунценхозера (см. перевод колофона в примечании к № 86-91), не позволяет нам с уверенностью определить, кто из типографов, отец или сын, печатали „Liber Śorāšīm" в 1490 г. (например: GW - Josef ben-Ja`aqōb; Meyer (Stc) - Azriel ben Joseph). Данное издание словаря снабжено ссылками на библейские книги, стихи из которых цитированы автором. Ссылки вынесены в отдельный столбец и напечатаны раввинским курсивом.

Колофон (л. 144б):

„Вот я, ничтожный, ставящий свою подпись,приношу извинения каждому читающему эту „Книгу корней". Ибо блуждал глаз мой по ней,корректируя ее, все дни продолжения этой работы. Потому что я просматривал ее и вот вижу в ней стихи, коих не нашел я во всем Писании: <... ... ...> каждое <выражение> у корня своего. И так как я обнаружил их во всех книгах, которые были передо мной, то я не использовал это свое наблюдение для исправления их, но поместил их здесь, в конце книги, чтобы напомнить изучающим и чтобы знали они, что не из-за меня произошло это. Ибо разве возможно помыслить о более тщательном корректировании, ведь Бог укреплял и усиливал руки мои, пока я не довел ее <книгу> до конца хорошего и достойного. И каждый читающий ее узнает и поймет из сказанного, что это именно так.

Говорит ничтожный Шемуель, сын почтенного учителя нашего Меира Латифа, да проживет он годы долгие и хорошие. Здесь. Неаполь. Месяц Элул ‹года› 250 по малому счету".

---

80. יעקב ברוך בן יהודה לנדא. ספר אגור. (ספר חזון). חמ"ד (נאפולי): חש"מ (עזריאל בן יוסף אשכנזי גונצנהוזר), חש"ד (לערך ר"ן).

Y A ʿ Ă Q Ō B̲ B Ā R Ū K̲ ben Y Ĕ H Ū D̲ Ā L A N D A (XV s.). LIBER ʿĀGŪR. (LIBER HĂZŌN). S.l. (Napoli): s.t. (ʿAzrī'ēl ben Yōsēp̄ ʿAśkĕnazzī Gunsenhozer), s.a. (c.(5)250/1490). 4°.

186 л., сигн.: א (1-8) ב (1-2) ב (4-8) ג (1-8) ד (1-3) ב (5-8) ה (1-2) ב (4-8) – יג (1-2) ב (4-8) יד (1-4) טו (1-2) ב (4-8) – יט (1-2) ב (4-8) כ (1-4) כא (1-8) כב (1-8) כג (1-4) ...; 1 стб., 31-34 строки, печ. поле: 84x134-144 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:45 мм (основной текст), 2) квадратный, большие буквы „א" - 6 мм (слова, открывающие и завершающие отдельные части текста, буквенные обозначения разделов). Употребляется лигатура אל (шрифт 1). Расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. N.S. אלהים - אלדים (шрифт 1). Сокращения обозначаются одной точкой или одной косой чертой над буквой (не последовательно). Аббревиатуры обозначаются двумя точками (как правило, над первой буквой). Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления: титульный лист (л. 1б) в рамке с декоративным орнаментом и изображением павлина и ангелов. Лист 105а - заставка с декоративно-растительным орнаментом и текстом "ויהי".

Т е к с т:

דף 1א - חלק. דף 1ב בסגרת: (2) דברי // (1) אגור בן יקה אל התלמיד החשוב // כמר' עזריה אברהם בן כמר' דוד // עובדיה הרופא זצל מכיח לאון // מעיר סדיקרקו חשקה // נפשו... //... דף 9א:(1) הקומץ רבה שאין מרביעין אלא מקום מושב הבתים

ושמא צריך נמי // שיהו הבחים... //...דף 34ב, שורה 22: (1) נשלם עבודת היום. תהלה לנורא ואיום. // (2) דיני שבת וערובין // (1) שס כח. הרמבם יש מסתפקי' בחנור אם דרך להחכירו כמו שדה ומ // ומותר או אם דומה למרחץ... //...דף 87ב, שורה 20: (2) הלכות ראש השנה // (1) חחקר מסקינן מאי הוי עלה רב יוסף אמר האל הקדוש מלך // אוהב צדקה ומשפט'... //...דף 104ב, שורה 26:...(1) בספר המצות כתב ששניהם אסורין בהפסד וכן // ...מדברי מהרם. ורבינו פרץ לא כתב כן. // (2) סליק סדר מועד שבח // למהולל לעולם ועד // דף 105א: ! ו י ה י ! // (1) כאשר החעו אותי סעיפי מחשבותי'... // ...דף 152ב, שורה 28: (2) ברוך הנותן ליעף כח // נשלם ספר אגור // דף 153א: (2) סימני הספר // (1) הלומד בבקר לפני חפלתו וקורי' היו' איך יתנהג בברכ' החו' כל היו' א' // דף 171ב, שורה 22: (1) על מקוה ששאבוהו בכלי מנוקב אחמ // שאר הדפים חסרים.

- Hain 9865, Goff Heb-68, IGI 5095, Ohly 1535, Pr 6735.

- Friedb к 401, Benjakob к 150, Cow p. 299, St II(col 1228) 5564, Wien (Friedl) 142, Zed p. 307.

- Cohen (MGL) 2, Eisenst (85), Freim (Ink) p. 115 (60), Freim (Thes) A 67, Friedb (Hist) p. 35 (9), Gold 73, Hab (75), Iak 29, Jacobs 89, Marx (HUC) 32, Meyer (EJ) 149, Meyer (Stc) 102, Rosent 44, Rossi (Annales) p. 146, Schwab 70, Wien (List) 28, YE 89.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни: „Перчатка, над средним пальцем цветок с пятью лепестками" сходно с Briquet 10743, Genes 1490-1492. „Перчатка, над средним пальцем цветок с шестью лепестками" близко к Briquet 11159 Genes 1483. „Якорь с кольцом в круге" сходно с Piccard T. VI, IV-158, Friuli 1477.

Нет лл. 51-54, 75-78, 172 и далее.

Пометы к тексту. Отсутствующий текст лл. 51-54, 75-78 вписан на бумаге, современной изданию, итальянским(?) курсивом XV-XVI вв. На многих листах исправления отдельных слов, предложений в тексте, тот же почерк. Характер исправлений свидетельствует о тщательной сверке экземпляра по рукописи.

Владельческие записи:

1) л. 1а (пустой), неразборчивая запись беглым курсивом:...יצו//...
הספר שס... יצו כיר(?) // בשנת ר"ן(?) //.

2) л. 1б, итальянский язык: Dibre Hagur. Parole // di Hagur. Autore Abraham // figliuolo di David, Tratta di // Ragioni. //

Печати:

1) овальная печать с изображением замка и текстом: Aronidvs: Cano. Flor+ Pandvllphi. De Rica ... // и рядом от руки дата: 1522.

2) овальная печать с изображением короны и геральдического(?) щита, надпись неразборчива.

3) печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи:

Лист 171б, подпись цензора: Gio: Dom(enico) Vistorini 1609.

Переплет. XIX в., крышки переплета картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: אגור וספר חזון נאפולי ר"ן 1490

Примечание:

- Ya'āqōb Bārūk ben Yĕhūdā Landa (Landau) - один из авторитетов иудаизма в области религиозного права (הלכה), выходец из Германии, сын раввина и талмудиста Иехуды Ланды. В зрелом возрасте Йааков Барух Ланда переехал в Италию. В Неаполе он сотрудничал с типографией Гунценхозеров, упоминается как корректор в издании Псалмов 1487 г. (см. описание № 64).

Liber 'Agūr (Собранное) - ритуальный кодекс, составленный, как отмечено автором в предисловии, для ученика Азарьи Аврахама бен Давида Овадьи врача (עזריה אברהם בן דוד עובדיה הרופא). Сочинение написано под влиянием кодекса Йаакова бен Ашера „'Arbā'ā Tūrīm" (см. о нем примечание к № 11-12), копирует принятую им систему расположения материала.

Данное издание является первым еврейским печатным изданием, снабженным апробацией раввинских авторитетов (הסכמה). В экземпляре БАН/ЛО ИВАН книга „Hāzōn" (Видение) и апробации раввинских авторитетов не сохранились (см.подробнее: Wien(Friedl) 143; YE. Vol. 2, col.938).

---

81. כל בו. - חמיד (נאפולי?): חשיים, חשיד (לערך ר"ן).

KOL BŌ. S.l. (Napoli?): s.t., s.a. (c.(5)250/1490). 2°.

180 л., сигн.: (1)^{6} (א) (א)ב ג ד(1-4) ב א- ד(1-4) כא- א- ד (1-4)

כא^א - ב(1-3); 2 стб., 46-48 мм, печ. поле: 145x192-199 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:42 мм (текст), 2) квадратный „א" - 4 мм (названия разделов и отдельные слова текста). Лигатуры не употребляются. Употребляются расширенные буквы ד, ה, מ, ר.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Кустоды и колонтитулы не употребляются. N.S. יהוה-ה' (шрифт 1, 2), אלהים - אלהים (шрифт 1). Сокращения обозначаются точкой или одной косой чертой над последней буквой слова (шрифт 1, 2). Аббревиатуры обозначаются точкой или одной косой чертой над одной из букв слова. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте, употреблением расширенных букв и помещением в конце строки первой буквы следующей строки.

Элементы декоративного оформления отсутствуют.

Т е к с т:

דף 1א - חלק, דף 2א, עמודה א: (2)^2 זאת (1) אות הברית... // שורה 13: (2)^2 א דין (1) מאה ברכות... // דף 5ב, עמודה א, שורה 36: (1) רוצה ודינים אחרים על שליח צבור' ודין מלמד' (1)^2 קמח דין (1) החרת חרם ברבים' // חס ונשלם תל' עולם' // דף 6 - חלק. דף 7א, עמודה א: (2) כל (1) אורחות ה' חסד ואמת לנוצרי בריתו... //...דף 15א, עמודה א: (1) לו לפי' צריך לישב מעט לאחר תפלה ואחר יאמר עלינו לש //...דף 178ב, עמודה ב, שורה 19: (2) משפט החרם לרמבן בנזל // (2)^2 בקיעי עינונו (1) ראיתי כי רבו במה שנוהגין תדיר // להסיע... // דף 180ב, עמודה ב, שורה 12: ...(1) אבל לשבועה // ונדרים אינו ענין' והאל יחיש // מוסד הבית והבנין // אמן סלה //.

- Goff Heb-67, Kis 390, Ohly 1735, Pr 7437.

- Friedb כ 203, Benjacob כ 118, Ch 535, Cow p. 226, St I(col 555) 3589, Wien (Friedl) 5235, Zed p. 191.

- Cohen (MGL) 8-10, Eisenst (67), Freim (Ink) p. 115 (59), Freim (Thes) A 94, Friedb (Hist) p. 36 (10), Gold 76, Hab (86), Iak 25,26, Ier 16, Jacobs 69, Marx (HUC) 38, Meyer (EJ) 112, Meyer (Stc) 105, Rosent 41, Schwab 63, Wien (List) 24, YE 69.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни: „Перчатка, над средним пальцем цветок с шестью лепестками" двух(?) типов сходно с Briquet 10713, Grasse, 1485; 11154 Palerme, 1482. „Перчатка с волнистым обрезом, над средним пальцем цветок с пятью лепестками".

Нет лл. 1, 6 (пустого). Листы 2а, 3а - дефектные.

Пометы к тексту. Комментарии и исправления к тексту, итальянский курсив XVII-XVIII вв., разные почерки: лл. 7а-б, 54а, 60б, 82б, 84а-б, 85а, 103б, 105а-б, 116а, 178а Текст на дефектных листах вписан от руки Д.А. Хвольсоном(?): лл. 2а, 3а.

Владельческие записи:

1) л. 2а,полустертая запись, итальянский курсив:// כסף...// שלי יצחק
2) там же, итальянский курсив: // שמעוני בני יצו (?) זה חלק דוד
3) на чистом листе перед текстом запись на английском языке: ספר כל בו

Editio princeps, not mentioned by Wolf nor by // de Rossi - printed at Napoli as I suppose between // the year A.D. 1488-90. The name Napoli is not // mentioned nor the year in which it is printed, but // the paper is the same as the edition of Aben Ezra's // commentary on the Pentat. printed at Naples 1488 // having the same water marks a hand with a star defor. This edition is mentioned in // the auction catalogue of Fred. Muller of Amsterdam // called בית הספרים 1868 - but the first 5 leaves in // that edition are wanting - vide N 787 pag. 62. // Cf. Steinschneider, Catal. Bodl. p. LXXXIII. //.

Печати отсутствуют.

Экслибрис коллекции Д.А.Хвольсона: Ex libris D. Chwolsoni N 535 Hebr. Musei Asiatici Imp. Acad. Scient.

Цензорские записи. Текст, вызывающий ассоциации с христианством, полустерт или густо замазан чернилами: лл. 9а, 12а-б, 13б, 16а, 110б, 111б, 122а-б, 126а-б, 127а-б, 128а, 144б, 147а, 154а-б, 158а-б.

Переплет. XIX в., кожаный, корешок и уголки реставрированы более светлой кожей, на корешке наклейка с золотым тиснением: כל בו נאפולי ר"נ
Kol bo Neapolis 1489.

---

82. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни те же.

Нет лл. 1-16, 32-34, 36-38, 119-127, 154, 173 и далее. Спутан порядок листов: лл. 111-116, 118, 117.

Пометы к тексту. Краткие комментарии к тексту, рукописные колонтитулы: лл. 17а-б, 18а-б, 19а-б, 20а-б, 21а-б, 22а-б.

Текст отсутствующих лл. 32-34 вписан на трех листах ашкеназским курсивом XV-XVI вв. Текст отсутствующих лл. 36-38 вписан на трех листах тем же почерком. Текст отсутствующих лл. 119-126 вписан на девяти листах беглым староитальянским курсивом, XV(?) в. Бумага всех рукописных вставок соответствует бумаге издания.

Владельческие записи отсутствуют.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Переплет. XIX в., полукожаный, крышки переплета картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: כל בו נאפולי ר"ן 1490

---

83. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 237.

Бумага. Филиграни те же.

Нет лл. 1-2, 5-6, 8, 12, 17, 180. Листы 3-4 вплетены в конце книги. Многие листы отделены от блока переплета.

Пометы к тексту отсутствуют.

Владельческие записи:

На обратной стороне передней крышки переплета сведения об издании и запись Н.П.Киселева(?) карандашем: „Из коллекции Полякова".[1]

Печати, цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки переплета картонные, обтянуты материей, корешок кожаный.

П р и м е ч а н и е:

- Kol Bō (Все в нем) - анонимный кодекс XIV(?) в., состоит из 148 разделов(דינים סדר) в которых разъясняются различные аспекты религиозно-ритуального цикла жизни иудея (законы о молитвах, праздниках, разрешенной и запрещенной к употреблению пище, вопросы семейного и гражданского права и т.д.). Сочинение названо „Kol Bō" (כל בו) по первым словам двух библейских стихов (Пс 25, 10; 28, 7б), открывающих текст.[1]

---

[1] О предполагаемом авторе и сочинении см. подробнее: ЕЭ. Т. 9. Стб. 674-675; О датировке и локализации издания: O f f e n b e r g A.K. The Dating of the Kol Bo; Watermarks and Hebrew Bibliography // Studia Rosenthaliana. 1972. Vol. 6. P. 86-106.

84. דוד בן יוסף קמחי. (רד"ק). ספר השרשים. (מהד' ג').
נאפולי: חש"מ (יהושע שלמה בן יעקאל נתן שונצינו), בהגהת(?)
יצחק בן יהודה קטורזי, ל"א שבט או א' אדר רנ"א.

D Ā W Ī D̲ ben Y Ō S Ē P Q I M Ḥ Ī (1160-1235). LIBER ŠORĀŠĪM. (Ed. 3). Napoli: s.t. (Yĕhōšū[a] Šĕlōmō ben Yisrā'ēl Nāṯān Soncino), corr.(?): Yiṣḥāq ben Yĕhūḏā Qatorzi, 31 Šĕbāṭ sive 1 'Ăḏār (5)251/ 10.II.-11.II.1491. 2°.

168 л., сигн.: א-ד (1-4) - א-ד (1-4) ה א-ד (1-6) ו א-ד (1-4) - ח א-ד (1-4) ט א-ג (1-3) כא ד גב (1-3) כב (ב)א (ג) ד ה (1-5); 2 стб., 44-45 строк, печ. поле: 144x204-208 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:47 мм (основной текст); 2) квадратный 2:17 мм (библейские корни, отдельные слова текста); 3) раввинский „ א" - 3мм (ссылки на библейские книги). Употребляется лигатура אל (шрифт 3). Употребляются расширенные буквы „א", „ד", „ה", „ר", „ת" (шрифт 1).

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Колонтитулы и кустоды отсутствуют. N.S.: יי - יהוה (шрифт 1), אלהים - אלהים (шрифт 1, 2). Сокращения и аббревиатуры обозначаются непоследовательно одной точкой, двумя точками, двумя косыми чертами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и употреблением расширенных букв.

Элементы декоративного оформления: титульный лист в рамке с декоративно-растительным орнаментом и изображением ангелов и льва.

Т е к с т:

דף 1א במסגרת: (2) ספר השרשים // אמר דוד בן יוסף בן // קמחי הספרדי //
(1) כבר כתבתי בפתיחת ספר המכלול הזה בתחלת החלק //...דף 5א: (1) אמרת באזני
שופטים" פעל יוצא ופי" השבעת אלה //...דף 25א, עמודה א, שורה 15:...(2) גדה
(1) וישלח את גדי העזים // (3) בראשית' (1) הקטן יקרא גדי בין מן // העזים...//
...דף 168ב, עמודה א, שורה 3: ...(2) אמר דוד בן יוסף קמחי // הספרדי // (1)
ראיתי לכתוב עם הספר הזה אשר חברתי באור // המלין אשר הם בלשון ארמי בספרי
לשון הקדש // למען לא יחסר הקורא בספר הזה דבר ולא תהיה מלה //...דף 167ב,
עמודה ב, שורה 6: (2) נשלם ספר המכלל תהלה לאל המהולל // ברוך נותן ליעף כח
ולאין אונים עצמה // ירבה אמן ואמן נצח סלה//

ק ו ל ו פ ו ן:

(1) היום הזה יום בשורה הוא ואנחנו מחשים' אליכם // אישים אקרא וקולי אל בני אדם" יועצים וחכמי // הרשים' זקנים עם נערים וישישים" אנשים ונשים // בוזו ככף בוזו זהב ואין קצה לתבונה אשר תמצא // נפשכם בשרשים" האלה המחודשים' כל שאר // הספרים הנדפסים בענין הזה תפל מבלי מלח ונזיד // עדשים' ואלה הספרים "לחם אבירים" מאכל // מלכים מקדשי הקדשים' והנה הסכמנו להדפיס // זה הספר בשני עמודים למען הרבות טובו ויופיו' גם // המורה מקום חקקנוהו מבית לדף למען ירוץ קורא בו // (2)[2] והנה (1) בתחלת הספר רשמנו באור כל פרשה בפרט // אחרי כן הסכמנו להזכיר בסתם הספר אשד // בו הפרשה (3) "בראשית" "שמות" "ויקרא" "במדבר" "דברי" // (1) וזה אמנם זכרנוהו לבל יתפוש עלינו איש שלא ידע //כונתנו ויתשוב שטעינו בהוראת המקום' והנה זה // הספר גדול התועלת אל כל חכם לב גם אל המתחילים // בעיון ויותר מהמה אל כל מלמדי תינוקות וכל אשד // ידבנו לבו לקנותו' תהיה נאמנת תורתו" הנה שכרו // אחו ומיי שלמה משכורתו """"// נשלמו פה העיר נאפולי ביום // חמישי ראש חדש אדר שנת חמשת אלפים // ומאתים וחמשים ואחד ליצירה"// דף 168א, עמודה א:... (1) מצנאר(!) באות הדלת שדלגנו אלו שני עמודים בראש // קונמדים החמשי הסכמנו לדפוסם בכאן כדי // שלא ימצא חסרון כל בספר הזה אלא //יהיה שלם עד צד השלם // שבפנים // דף 168א, עמודה ב, שורה 43:...(1) והדגש לחסרון // תיו התפעל ונכון הוא ובא הארש אדרש כפול לחזוק // הדבר כמו האבה אבה אבי רפ"י נדרשתי ללא שאלו // דף 168ב - חלק.

- GW 8173, Hain 6034, Goff Heb-40, Kis 221, Ohly 1001, Pell 4168, Pr 6742, Sajó 1144, Zdan 158.

- Friedb ש2427, Benjacob ש1289, Berl 15, Ch 1525, Cow p. 150, St II'col 873) 4821 (44), Zed p. 200.

- Artom 25, Cassuto 36, Eisenst (71?), Freim (Ink) p. 115 (52), Freim (Thes) A 69, Friedb (Hist) p. 38 (20), Hab (47), Iak 49, Ier 7, Jacobs 78, Marx (HUC) 22, Meyer (EJ) 146, Meyer (Stc) 62, Rosent 37, Schwab 61, Rossi (Annales) p. 80, Rossi (Hebr) p. 47, YE 78.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни: 1. „Перчатка, над средним пальцем цветок с шестью лепестками" такого же типа, как Briquet 11165, Perpignan 1505. 2. „Перчатка с буквой „F", над средним пальцем цветок с шестью лепестками" такого же типа, как Briquet 10743, Genes 1490-1492. 3. „Ножницы" сходно с Briquet 3748, Palerme 1476.

Нет лл. 1-23, 26, 35, 38,76, 77, 168.

Пометы к тексту. Неразборчивая запись беглым сефардским курсивом: л. 24а.

Владельческие записи:

1) л. 24а, беглый сефардский курсив: ...טלמה...

2) чистый лист, вклееный перед текстом, карандашная запись: Kimchi, Sefer ha-Scharaschim // רנא1491// חסר כא/ דפים הראשי

Печати, цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки переплета картонные, обтянуты ледерином, корешок кожаный с золотым тиснением: ספר השרשים לרד"ק נאפולי רנ"א Neapolis 1491.

---

85. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 165. 1.

Бумага. Филиграни № 1, 2.

Сигнатура: ד א - ד (1-5!) ה א - ד (1-5!).

Пометы к тексту отсутствуют.

Владельческие записи:

1) л. 1б пустой. в верхней части листа запись о продаже книги, итальянский курсив, XVI в.: ...יוסף בכם יחזקאל זלהה מטראנת(?) אך היום ליום אלול ערא מכרתי // מכרתי ל האלוף כמר יחיאל יזייא בכמר יואב פינחי תוחבה תושב רואנאטי(?) זה השרשים וא // עשרים ארבע ציר(?) כרפוס שניהם קשורים בטבלאות... ומכרתי לו לערך שלשה שנים ריין זהב //...וקבלתי מידי המעות הז ומחל... לו רמז אונאה ועלי לפצותו מכל טענה וערער // שיבוא לכמר יחיאל היו או ליורשיו אחריו ולמען יהיה לו לזכות ולראיה חתמתי שמי שנה והכר! // שריר וקים //

2) л. 180б, беглый итальянский курсив: ר שמואל(?) בכמ דוד זלהה...//אלול.

3) там же: של ר משולם פירסו

Печати отсутствуют.

Цензорские записи. Отдельные слова, выражения густо замазаны чернилами: лл. 10б, 27а, 31а, 79а, 80б, 91а, 111а.

Подписи цензоров:

1) л. 167 б: Camillo Jaghel 1619.

2) л. 168б: Juisto questo libro io andrea et monstr...

Переплет. XIX(?) в., крышки переплета картонные, обтянуты ледерином.

Примечание:

- Dāwīd ben Yōsēp Qimhī - см. примечание к № 19.

Liber Šorāšīm - см. примечание к № 78, 79.

Данное издание известно в трех вариантах. Колофон одного из вариантов подписан корректором(?) Ицхаком Каторци (יצחק קטורדי).[1]

Колофон (л. 167б):

„День этот день радостной вести (2 Цар 7, 9), „и мы смолкаем" (1 Цар 22, 3). „К вам, люди, взываю и голос мой к сынам человеческим" (Притч 8, 4). Наставники и умудренные в таинствах, старики, юноши и старцы, мужчины и женщины. „презрите серебро, презрите злато, ибо нет предела" (Наум 2, 10) мудрости, которую найдет душа ваша в этих „Корнях" обновленных. Все остальные книги, печатающиеся по этому вопросу, „безвкусные, без соли" (Иов 6, 6) „и чечевичная похлебка" (Быт 25, 34), а эти книги - „хлеб вельмож" (Пс 78, 25), пища царей „из святынь великих" (Числ 18, 9).

И вот мы решили напечатать эту книгу в два столбца, дабы увеличить прелесть и красоту ее. Также указатель мест ‹в Библии› мы напечатали внутри листа, „чтобы читатель легко мог прочесть" (Авв 2, 2). В начале книги мы записали толкование каждого раздела ‹Пятикнижия› отдельно, а затем решили упомянуть вообще всю книгу, из которой данный раздел „Бытие", „Исход", „Левит", „Числа", „Второзаконие". И упомянули мы это, дабы не уличил нас человек, не знавший намерение наше, и не подумал, что мы ошиблись в указании ‹цитированного› места. Станет надежным учение каждого, „у которого будет усердие" (Исх 25, 2) купить ее ‹книгу›. и „награда его ‹будет› с ним" (Исх 40, 10) и от Бога ‹будет› полно воздаяние его.

Были завершены ‹эти „Корни"› здесь, город Неаполь, в четверг ‹в канун› начала месяца Адар года 5251 от сотворения мира ."[2]

---

[1] См., например: Meyer (Stc) 62, Marx (HUC) 22. Различается также сигнатура издания. Например GW: א - ג[8] ד[9] ה[10] ו[7] ז - ח[8] ט[5] י[7] כא[10].

2 Издание датировано неточно: 1 Адара 5241 г. - пятница, четверг 31 Шевата (по M a h l e r E. Handbuch der Jüdischen Chronologie. Leipzig, 1916. P. 576). Очевидно, данную фразу в колофоне следует понимать „в четверг ‹в канун› начала месяца Адар" или указывать в описании оба возможных варианта датировки издания.

86. אבו עלי אבן סינא. קאנון. ספר א-ה. (מתורגם מערבית ע"י יוסף בן יהודה לורקי ונתן בן אליעזר המאתי). נאפולי: עזריאל בן יוסף אשכנזי גונצנהוזר, בהגהה וסדור אותיות של אשר בן פרץ מינצא, אברהם בן יעקב לנדא, ז' כסליו רנ"ב.

'A B U ʿA L I 'I B N S I N A (c.980-1037). LIBER QANON. Lib. 1-5. (Transl. ex arab. Yōsēp̄ ben Yĕhūdā Lorki, Nāṯān ben 'Elīʿezer ham-Me'ātī). Napoli: ʿAzrī'ēl ben Yōsēp̄ 'Askĕnazzī Gunsenhozer, corr., compositor.: 'Āšēr ben Peres Minz, 'Abrāhām ben Yaʿáqoḇ Landa, 7 Kislēw (5)252 / 9.XI.1491. 2°.

480 л.(70, 76, 194, 96, 44), сигн.:Кн. 1 (лл. 1, 46 696, 70 - пустые) (1)^{4} $_{\text{к}}$(к) ב - ד(1-4) $_{\text{ב}}$ к - ד(1-4) $_{\text{ג}}$ к - ד(1-4) $_{\text{ד}}$ к - ד(1-4) - $_{\text{ד}}$ к - ד(1-4) $_{\text{ד}}$ к - ג(1-5) $_{\text{ה}}$ דגבא(1-4) (ט)^{2}; Кн. 2 (лл. 56, 6, 76б - пустые) (1)^{6} $_{\text{к}}$к(1) ^{ב}ד(1-4) $_{\text{ב}}$ к - ד(1-4) - $_{\text{ד}}$ к - ד(1-4) $_{\text{ה}}$ к(ב)(ג) ד (1-4) $_{\text{ד}}$ к - ג(1-5) $_{\text{ד}}$ בא(ג) ד (1-4) $_{\text{ה}}$ к - ד(1-4) $_{\text{ט}}$ к - ג (1-3); Кн. 3 (лл. 1, 2а 193б, 19[illegible] - пустые) (1)^{8} $_{\text{к}}$(к) ב (1) הג (1-5) $_{\text{ב}}$ к - ד (1-4) $_{\text{ג}}$ גבבא(1-4) $_{\text{ד}}$ к - ד(1-4) - $_{\text{ה}}$ к - ד (1-4) $_{\text{ט}}$ ד ג(ב)к (1-4), к - ד (1-4) - $_{\text{ט}}$ к - ד (1-4) $_{\text{כ}}$ דדב (1-4) (к ?) $_{\text{כא}}$ ב(к) $_{\text{כב}}$ ד (ג) $_{\text{כב}}$ (к) ב (1-5) $_{\text{כג}}$ (к) ב - ד(1-4); Кн. 4 (л. 1а - пустой) (1)^{6} $_{\text{к}}$ (к) ב - ד(1-4) $_{\text{ב}}$ (к) ב - ד(1-4) $_{\text{ג}}$ דבבא (1-4) $_{\text{ד}}$ ^{к}ב(1-6) $_{\text{ה}}$ к - ד(1-4) - $_{\text{,}}$ к - ד (1-4) $_{\text{к,}}$ к - ג (1-3) $_{\text{ב,}}$ בא(1-2); Кн. 5 (лл. 1, 44б - пустые) (1)^{8} $_{\text{к}}$ (к?) ב - ד (1-4) $_{\text{ב}}$ דדבא (1-4) $_{\text{ג}}$ (к) ב - ד (1-4) $_{\text{ד}}$ к - ד (1-4) $_{\text{ה}}$ (к) (1-3?); 1 стб. (кн. 1, л. 61а, 53 строки), 2 стб., 45-52 строки (в основном - 50 строк).

Шрифт: 1) квадратный 10:44 мм (основной текст), 2) квадратный „к" - 4 мм (отдельные слова текста, кн. 1), 3) квадратный, большие буквы „к" - 6 мм (начала книг, глав, разделов). Лигатуры не употребляются. Употребляется расширенная буква „ד" (л. 13а, стб. 1, стр. 46).

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Употребляются колонтитулы. Кустоды отсутствуют. N.S. אלהים - אלהים, יי - יהוה. Сокращения и аббревиатуры обозначаются одной точкой над одной из букв или не обозначаются. Строки выравнива-

ются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления отсутствуют.

Т е к с т:

ספר א. דף 1א-חלק, דף 2א: אמר השד אבו עלי אל חסין בן ע // עבד אללה...//...
דף 5א, עמודה א: [4](3) הפרק הראשון (1) מן הלמוד הרא//הראשון מן ה//האופן הראשון //מן הספר הראש//הראשון בגדר הרפואה" (2)אומר//(1) שהרפואה היא חכמה...//דף13א, עמודה א:(1)שיוקצב בהן החבור אשר בינן חבור...//...דף69א, עמודה א,שורה 24:...
(1)בעה חס ונשלם תה//תהלה לאל עולם בריך דסייען מריאש ועד כאן//דף 69,70ב-חלקים.

ספר ב. דף 1א, עמודה א: (?) פרק א (?) אכליל אל מלאך ובלטין מ לילוטום//...דף5ב, 6 - חלקים. דף 7א,עמודה א: [3](3) אמר (1) השד אבו על אחר השבח לשם...// דף 15א, עמודה א: (1) הסדרה חמנע ההריון ותועיל מהחכוך...//...דף 76א,עמודה ב,שורה 45:
(1) עד הנה הגיע דברינו בסמים הנפרדים ובו התחם הספר ב' מספר הרפואה בעזר האחד על כל האחדים // ית ויח' אמן // ק ו ל ו פ ו ן:

אתן תודה לקוני' אשר בדרך אמת הנחני' פה נאפולי בית// אדוני' ר עזריא' בר יוסף נע ועד הנה עזרני' להשלי ספר // שני' לחכם הרופ אבן סיני' על ידי הצעיר אני אשר בהחר'// הפרץ מינצא מצר' האותיות היום ז לירח ככלו רנב לפק'//דף76ב-חלק.

ספר ג. דף 1, 2א-חלקים. דף 2ב, עמודה א: [3](3) מאשר (1)ראיתי החכם המחבר הקאנון// הגדול הזה הביא בראש הספר//הראשון...//דף 8ב,עמודה ב,שורה 33:(1) חמו ונשלמו המפתחות מן השלישי מאבין צוני...//...דף 9א,עמודה א:(1)בדברי חבונות אשמח לבבי...
//...דף 193א,עמודה ב, שורה 29:(1)ברוך הנותן לאדם דעת המלמד אותי לעות דבר המאזרני // חיל להחל ולכלות // ק ו ל ו פ ו ן:

חזק ונתחזק אברהם בן מהרר' יעקב לאנד' מצרף ה//האותיות לא יזק גם הקורא לא יעף בנלך ואעי בדח' // לבא // דף 193ב, 194 - חלקים.

ספר ד. דף 1א-חלק, דף 1ב,עמודה ב: ( ) הספר הד ( ) מן הקאנון מהחליים הפרטיים...
//דף 7א, עמודה א: (3) הספר ד מספר // הקאנון לאבן סיני //(1)אהודה לאלי ונוחי ויוצרי'...//...דף 15א, עמודה א:(1) בקדחות וברפואותם...//...דף 96ב,עמודה ב, שורה 48: (1) ותניח עליו אחר זה ואחריו אספלנית באשדיקון //ק ו ל ו פ ו ן:

חס הספר הרביעי חהלה לצור אורי וישעי //

ספר ה. דף 1א-חלק,דף 2א: (3) הספר החמישי//(1) לחבור הקאנון מן השד אבן סיני ויש בו יא מאמרים//דף 9א, עמודה א:(3) הספר החמישי//(1)לחבור הקאנון מן השד אבן ציני //דף 17א, עמודה א:(1) וינופר ואמנם הגלבנום יבושל עם הדבש שימס אחרי...//דף 44א, עמודה ב, שורה 40: (1) ויעשה האדם לצורך עניניו ועסקיו ולפעמים אקרא זא// זאת התנודה התעמלות חס ונשלם תלע //
דף 44ב - חלק.

- GW 3113, Hain 2212, Goff Heb-4, IGI 1113, Inv^2 15, Kis 75, Ohly 339, Pell 1670, Pr 6736, Sajó 440.

- Friedb p 7, Benjacob p 2, Cow p. 47, St II(col 2319) 6916 (1), Zed p. 293.

- Cassuto 39, Cohen (MGL) 25, Eisenst (78), Freim (Ink) p. 115 (57), Freim (Thes) A 71, Friedb (Hist) p. 36 (12), Gold 74, Hab (87), Iak 5, Ier 3, Jacobs 81, Marx (HUC) 2, Meyer (EJ) 115, Meyer (Stc) 103, Rosent 39, Rossi (Annales) p. 86, Rossi (Hebr) p. 47, Schwab 69, Wien (List) 27, YE 81.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни: 1. „Орел" сходно с Briquet 87, Florence 1495. 2. „Цветок лилии в круге" такого же типа, как Briquet 7312, Venice 1497. 3. „Ножницы" сходно с Лихачев 404-406, 1475 г. 4. „Перчатка, над средним пальцем цветок с шестью лепестками" двух типов, сходно с Briquet 11154, Palerme 1482; 12203, Palerme 1487. 5. „Птица в круге" сходно с Briquet 12203, Palerme 1487. 6. „Два скрещенных ключа в круге, над кругом крест".

Нет кн. 1 лл. 1-4, 70 (пустого), кн. 2 лл. 1-6, кн. 3 лл. 1(пустого), 163, 194 (пустого), кн. 4 лл. 1-6, кн. 5 лл 1 (пустого), 7-9, 42-44.

Пометы к тексту. Кн. 1-2: повсеместно краткие комментарии к тексту, дополнения, перевод отдельных терминов на латинский язык (в еврейской графике), курсив и полукурсив.

Кн. 3-5: текст повсеместно снабжен системой знаков для привлечения повышенного внимания (кисть руки с вытянутым указательным пальцем), подчеркивания, точки и т.д. На отдельных листах комментарии к тексту: кн. 3 лл. 46а, 84а-б, 146а,152а, 176а.

Владельческие записи:

1) кн. 1 л. 5а, неразборчивая полустертая запись:

כל קנון(?)... עליו ... // ...בנסן(?) ... //

2) кн. 1 л. 50б, ашкеназский полукурсив, XVII(?)-XVIII вв.:

משה היילפרון הרופא בהר״ר אברהם שלמה היילפרון הרופא זלה״ה //

3) кн. 3 л. 2а (пустой), мелкий ашкеназский полукурсив:

זאת התשורה אשר נשלחה אלי׳ מאחי פאר האחים׳ מו״ה מרדכי ליב מפאריז׳ // ובא לידי׳ ביום ע״ש ע״ה ראש א״ר״ה תק עו לפ״ק׳ הק אפרים ברמ״ם ביסלחים יצו: //

4) там же, ашкеназский курсив: מספרי המסכיל ר׳ מענדיל לאנדעסבארג

5) кн. 3 л. 2б: Ex libris O. v. Anfloo

6) кн. 3 л. 193б (пустой), беглый ашкеназский курсив:

חנני אלקים בזה׳ הצעיר אפריים בר׳ משה ביסלכיש.

7) кн. 4 л. 7а, мелкий ашкеназский полукурсив:

זאת המנחה אשר נשלח לי׳ מאחי נצמד בלבבי׳ מו״ה מרדכי ליב מפאריז יז״ייא
והגיע לידי בירום // עש״ק ער״ח אלול תק״ עו״ לפק׳ אנכי הצעיר ותק״ אפרים בר׳
משה ביסלחיס יצו׳ מק״ק בראד: //

8) кн. 4 л. 96а, мелкий ашкеназский курсив:

חנני אלקים בזה׳ תק אפרים בר׳ משה ביסלכיש //

Печати:

1) печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

2) печати Азиатского музея двух видов.

3) цензорские печати - см. ниже раздел „цензорские записи".

Цензорские записи:

1) кн. 1 л. 5а, цензорская печать: Сходно указу ... 1836 // Сия книга(?) просмотрена ... // 1837 года. Шадов: Раввин //.

2) кн. 3 л. 2а (пустой), цензорская печать: Сию книгу ... // ... раввин // М: Л: Б: 1837 //. И рядом подпись: М. А в е р б о х.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты ледерином, корешок кожаный с золотым тиснением: ספר הקאנון הגדול לאנו סינא העתקת ר יוסף הלרקי נאפולי רנ״ב
1-5 Neap. 1492.

---

87. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 164. 5.

Бумага. Филиграни те же.

Нет кн. 1 лл. 1 (пустого), 4.

Пометы к тексту. На отдельных листах краткие записи XVI-XVII(?) вв. на древнееврейском и латинском языках: дополнения, переводы на латинский язык медицинских терминов и т.д.

Владельческие записи:

Кн. 1 л. 5а в верхнем углу листа подпись: אליה טגר(?)

Печати отсутствуют.

Цензорские записи:

Кн. 5 л. 44а, подписи цензоров(?):

1) Ego fra Paulus Viceanus(?) Alen^{us}... //.

2) Fra Cyprianus ...//.

Переплет. XVI-XVII(?) вв., цельнокожаный. Крышки переплета деревянные, обтянуты кожей. На крышках геометрический орнамент слепым тиснением рисунка, на боковом срезе переплета сохранились следы двух застежек.

---

88. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 280.

Бумага. Филиграни № 4, 5, 6.

Только кн. 1-2. Нет кн. 1 л. 1 (пустого).

Пометы к тексту. Комментарии, пояснения к тексту, сефардский и караимский курсивы, разные почерки, XVI-XVIII вв., повсеместно.

Владельческие записи:

Лист 4а, неразборчивая запись: ... קנין כספי

Печати:

1) на чистых листах до и после текста печати с текстом: קראיי-ביטיכליג' Караимская Национальная // Библиотека // Основал в 1916 году // Гахам Серайя. //.

2) л. 4а, неразборчивая овальная печать.

Переплет. X1X в., крышки переплета картонные, обтянуты мраморной бумагой.

---

89. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 280.

Бумага. Филиграни те же.

Только кн. 3. Нет лл. 1 (пустого), 114, 172, 177, 186, 194 (пустого).

Пометы к тексту и владельческие записи отсутствуют.

Печати. Печать прямоугольной формы: קראיי-ביטיכליג'// Караимская Национальная // Библиотека // Основал в 1916 году // Гахам Серайя. //.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. X1X в., крышки переплета картонные, обтянуты мраморной бумагой.

---

90. I D E M

ГПБ. Отдел рукописной и редкой книги. Шифр: 9. 5. 5. 20.

Бумага. Филиграни № 1, 2, 6. „Корона" близко к Briquet 4651, Genes 1491. „Три горы(?), над средней вершиной крест".

Только кн. 1. Нет лл. 1 (пустого), 69, 70 (пустого).

Пометы к тексту. XVI-XVIII(?) вв., краткие комментарии к тексту, добавления, исправления текста по рукописи(?), караимский курсив, сефардский полукурсив(?), повсеместно.

Владельческие записи:

1) л. за, неразборчивая полустертая запись беглым сефардским курсивом: זה קניתי...//קניתי זה...יעק... //באלף ...האל... //

2) л. 4а, в верхней правой части листа обрезанная запись беглым сефардским курсивом. Сохранилась подпись: יוסף ן יחייא זלהה // ...

3) л. 5а, над текстом двустишье, сефардский курсив:

ספר אבן סינא. קרא נא גם שנה. בחר אנוש מסכיל ואיש סכל שנא.

אור האמת נגלה. על סיני וזה. מלאך אלים הוא כלי ל... סנה(?)

4) там же, запись между столбцами текста: נא // אמנם// קנינו(?) // ותשלם // כשיש // לו // אבות(?) // באמצעות // אבותיו(?) //.

Печати, цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XVIII(?) в., цельнокожаный, на корешке наклейка: Avicenna I. 1. 1491.

---

91. I D E M

ГПБ. Отдел рукописной и редкой книги. Шифр: 9. 5:5:20а.

Бумага. Филиграни: № 1, 2, 3, 5, 6.

Только кн. 3. Нет лл. 1, 194 (пустых).

Пометы к тексту. XVI-XVIII(?) вв., комментарии к тексту, исправления отдельных слов, разные почерки, караимский(?), сефардский курсивы, повсеместно.

Владельческие записи:

1) чистый лист после переднего форзаца, краткое описание издания: Ibn Sina (Vulgo Avicenna) // נפלי רנא לפק // ספר הקאנון לאבן סינא

2) л. 4а, неразборчивая запись.

Печати, цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XV-XVII(?) вв., цельнокожаный. Крышки переплета дере-

вянные, с двумя металлическими застежками. На крышках геометрический орнамент слепым тиснением. На корешке наклейка: Avicenna II. 3. 1491.

Примечание:

- 'Abu `Ali 'Ibn Sina (Avicenna) - выдающийся ученый, философ, врач. Родился ок. 980 г. близ Бухары, умер 18.VI.1037 г, в Хамадане.

Qanon (Канон) - медицинская энциклопедия в пяти частях. В течение многих веков „Канон" являлся основным руководством врачей Европы и стран Востока, оказал значительное влияние на развитие современной медицины.

Данное издание „Канона" является его первым полным печатным изданием. Сигнатура с учетом пустых листов восстановлена в описании по Marx (HUC) 2. GW: Lib 1, 2: 144 Bl. Sign: (4) к^{8} - п^{8} (6) к^{8} - п^{8} ט^{6}. Lib 3:194 Bl. (8) к^{10} ב^{8} - כב^{8}. Lib 4-5: 140 Bl. (6) к^{8} - ,^{8} к,^{6} (8) к^{8} - ד^{8} (4).

Колофон (кн. 2, л. 76а):

„Я воздам благодарность Владыке своему, „который верным путем привел меня" (Быт 24, 48). Здесь. Неаполь. Дом господина моего Азриеля, сына учителя нашего Иосефа, да прибудет душа его в раю.[1] И который „доселе" (Быт 15, 16) помогал мне завершить вторую книгу мудреца врача Ибн Сины.

Я, ничтожный, Ашер, сын мудреца учителя нашего Переца Минца, соединяющий буквы. Сегодня, 7 дня месяца Кислев 252 года по малому счету".

Колофон (кн. 3, л. 193а):

„Мужайся и постоим крепко" (2 Сам 10, 12). Аврахам, сын учителя нашего Йаакова Ланды, соединяющий буквы. Да не понесет убытка и не изнурится читатель. Благословен „дающий усталому силу и умножающий мощь бессильного" (Ис 40, 29). Благословен дающий силу рабу своему, сыну рабыни своей".[2]

---

[1] Данная эвлогия употребляется только по отношению к умершему и свидетельствует о том факте, что к 1491 г. типографа Иосефа Ашкенази Гунценхозера не было в живых.

[2] Два последних предложения колофона в оригинале даны в форме аббревиатур.

К описанию № 86: Владельческие записи № 3, 5, 6, 7, 8 свидетельствуют о том, что данный экземпляр „Канона" был приобретен Мордехаем Бисселихесом в Париже и переслан частями Эфраиму Бисселихесу в Броды в 1816 г.

Бисселихес (Бизлихес) Мордехай Лейб (конец XVIII в., Броды - около 1851 г., Броды?) - издатель и книготорговец. Издавал, в основном, памятники еврейской средневековой литературы по рукописям из собрания Парижской Национальной Библиотеки.[1]

Бисселихес (Бизлихес) Эфраим - родной брат Мордехайа Бисселихеса, жил в Бродах, был его компаньоном по издательской деятельности.

Владельческая запись № 4 свидетельствует о принадлежности экземпляра Менделю Ландесбергу - см. о нем примечание к № 13.

К описанию № 90: Владельческая запись № 2 свидетельствует о принадлежности данного экземпляра Иосефу Ибн Йахье.

Иосеф бен Давид Ибн Йахья (1491-1539) - представитель знаменитой португальской еврейской семьи, жил в Италии, являлся автором ряда сочинений в области экзегетики и теологии.[2]

---

92. בחיי בן אשר אבן חאלאוה. פירוש החורה. (מהד' ב'). נאפולי: עזריאל בן יוסף אשכנזי גונצנהוזר, בהגהת שלמה בן פרץ בונפוי צרפתי ושמואל בן חזקיה הלוי, בסדור אוחיות של משה בן יצחק, ליאון בן שלום וניקיל ואברהם בן יעקב לנדא, בנדבת כספם של האחים אברהם ויעקב פאקץ, ח' תמוז רנ"ב.

B A H Y Ā ben 'Ā Š Ē R 'I B N Ḥ A'L Ā'W Ā (XIV s.). PĒRŪS hat-TŌRĀ. (Ed. 2). Napoli: ʿAzrī'ēl ben Yōsēp̄ 'Aśkēnazzī Gunsenhozer; corr.: Šēlōmō ben Pereṣ Bonfoi Zarēpāṯī, Šēmū'ēl ben Ḥizqiyyā hal-Lēwī; Compos.: Mōše ben Yiṣḥāq, Lē'ōn ben Šālōm Waniqil, 'Aḇrāhām ben Yaʿăqōḇ Landa; impensis 'Aḇrāhām Pax(?), Yaʿăqōḇ Pax(?), 8 Tammūz (5)252 / 3.VII.1492. 2°.

---

[1] См. о нем подробнее: ЕЭ. Т. 4. Кол. 555.

[2] См. о нем подробнее: צינברג. י. תולדות ספרות ישראל. תל-אביב.1958. כרך 2. עמ' 262-263; אנציקלופדיה להולדות גדולי ישראל. כרך 3. עמודה 776.

288 л., сигн.: $_{\text{א}}$ד-א (1-4) - $_{\text{ס}}$ד-א (1-4) $_{\text{ו}}$ב-א (1) ד (1-5) $_{\text{יא}}$ד-א (1-4) - $_{\text{לח}}$ד-א (1-4) $_{\text{לז}}$ב-א (?) (1-3?); 2 стб., 47-49 строк, печ. поле: 146x 194-202 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:42 мм (текст комментария, колонтитулы, колофон), 2) квадратный „א" - 6 мм (названия комментируемых книг, разделов). Употребляется лигатура אל (шрифт 1). Расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Кустоды не употребляются. Колонтитулы употребляются. N.S. יהוה - ה, אלהים - אלהים, אקים, אהים. Сокращения и аббревиатуры обозначаются непостоянно одной точкой над последней буквой слова. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первой буквы следующей строки.

Элементы декоративного оформления: лл. 1б(?), 76б, 149б - в рамке с большим количеством фигур всадников и животных. Лист 1б(?)-заставка с изображением двух ангелов и текстом „בראשית". Листы 150а, 189б, 190а, 235б - заставки с декоративным орнаментом и текстом (названия комментируемых разделов Библии).

Т е к с т:

דף 1א: (2) ספר רמינו בחיי ביאור על התורה // דף 1ב: (2) בפקודיך אשיחה ואביטה אורחותיך: // חלקי ה' אמרתי לשמור דבריך: //...שורה 5: !כ ב ו ד ח כ מ י ס! // עמודה א: (1) ינחלו יתנו כבוד //...דף 9א, עמודה א: (1) המקום שהוא הדום רגליו'...//...דף 75ב, עמודה ב, שורה 16: (1) ברוך הגבר אשר יבטח בה' והיה // ה' מבטחו בטחו בה עדי עד // בי ביה ה' צור עולמים // (2) חזק // דף 76א - חלק, דף 76ב במסגרת: (2) ספר ואלה שמות // ...דף 149א, עמודה ב, שורה 32: (1) חס ונשלם תהלה // לאל עולם י // ישמח // הכותב ויגל דקורא // (2) חזק // דף 149ב במסגרת: (2) ספר ויקרא //... דף 189ב, עמודה ב, שורה 8: (1) בריך רחמנא דסייען'' // חזק הכותב וברוך הקורא // במשבצת: (2) ספר במדבר// ... דף 235ב, עמודה ב, שורה 16: (1) בריך רחמנא דסייען'' חזק הכותב ויגל הקורא // במשבצת: (2) ספר דברים //... דף 286ב, ק ו ל ו פ ו ן:

אהלל ה' בחיי' בכל נפשי ומאדי' כי נגדו כל מאויי' אזמרה לו בעודי''
נותן ליעף כח' ולאין אוני' עצמה'עיני עורים לפקוח' לתת לפתאי ערמה''
יהי שמו מבורך' לעולמי עולמים' אשר עז בנפשו דרך' וישם דרכי תמים''
שטחת תורתו' אלי חכי יערב' ששתי על אמרתו' כמוצא שלל רב''
לי אני שלמה' בן מאור הגולה' מהרר פרץ ששמו' נודע בכל כעלה''
מאור כבו חסדו' חוס של חסד הסה' לערוך לש כבודו' ספר אור בהי' עמה''

הוא ספר היקר׳ ר בחיי נקרא׳ אשר דרש וחקר׳ ועשה אזנים לחורה״
צרופי אמרותיו׳ לעין כל נגלו׳ כי ארכו פארותיו׳ ולמרומים יעלו״
ראו בנים גם ראו׳ דרכו הנכוחה׳ בכל פרשה תמצאו׳ ד פנים לאחת״
פשט ומדרש׳ ידרוש חחלה׳ ושום שכל מפורש׳ עם רמזי קבלה״
תהלת הספר׳ כתת אמרי שפר׳ אם באתי לספר׳ איה שוקל וסופר״
יבנו משכילים׳ כי לא נמצא כזה׳ כולל רב כללים׳ מחזה אל מחזה״
חיי בשדי בחיי׳ שכל טוב ימצאו׳ נודד ללחם איה׳ לחום לחמו יבאו״
זכר צדי׳ לברכה׳ ויהי שמו לעולם׳ כי ספרו לרבי׳ זכה׳ והו׳ מחיה את כלם״
קשר חורים בלחיי׳ ביקרו אעדה עדי׳ אשירה לה בחיי׳ אזמרה לאלהי בעודי״
אהלל ואשירה לאל חיי בחיי כי מקור החיים הנצחיים ובאור אמתת מציאותו׳ נ //
נמצאו כל הנמצאים׳ ואולם בהשתלשלות הסבות סובב אל טובב הרוח האלהיי על //
סביבות שטובביו שב ונשב ברוח בחיי׳ אשר באף כל בעל שכל משכי דורש אלהים //
ועל כל ישמח לב מבקשי ה׳ כי באמצעות זה הכוסף תדבק נפשו אחרי חשקה ות //
ותגל הנפש המשכלת אף גלת ורנן באחת ענק בהענקת השכל המושפע עליו מפי //
עליון וזוהי השמחה והרנה הנקראת גיל עד׳ ושמחת עולם על ראשי המשכילים //
וגם אל דורשי ההשכלה ופונים אליה חלק מה חלקם בחיים הנכבדים׳ על כן //
אשירה לה׳ בחיות נפשי וזכיותי לפנות אל זה העסק בחשק שכלי הקצר כא //
כאשר זכני ה׳ להסתכל באספקלריאות אור זה החכם הנקרא ר׳בחיי כי בחיי וכנ //
וכנפשי אאמין כי חיי רב משכילי דורנו חלואים בחייו ומי האיש החפץ חיים יב //
יבא בצלו יאכל מפרי עץ החיים הנטוע בעדני אמרותיו והיתה נפשו בגללם בי ל //
לכן יקרא בפי החיים מפיהו פאדס כי שם פאי דשא למאכ׳ חיי כל נפש ובהיותו //
סובב על ד האופנים פשט רמז דרש סוד סימנם פרדס כי ארבעה אלה // נכנסו
לפרדס וחבויות ענג הפרדס ד׳ספר ד׳והוא המקובל בכוד שם ד׳// שמודו בנוטריקון
פרדס והוא סוד עץ החיים הנטוע בו שהוא פרדס ענג הנפ // הנפשות השכליות שסימנו
עדן נהר גן אלהים חיים ונהר יוצא מעדן להשקות // את הגן ומשם יפרד והיה
לארבעה ראשים והם ספר ד׳הנזכר עכ׳ אשירה לה בחיי הנצחיים אם מעט אשיג מהם
הלא מצער היא ותחי׳ נפשי ואהללה לה׳// ואזמרה לשמו כי בשנת זמרה עז וזמרת יה׳
היה לי לישועת נפש חיתי ובמעט // אשר בינותי׳ מזה הספר אורו עיני ותחי רוחי
ויגל כבודי׳ על כן אשירה לה׳בחיי // דף 287א: (1) אזמרה לאלהי בעודי׳ ואלה
שרי הנצבים לשלמה אשר על המלאכה הרודים // בעם העשים במלאכה אשר נדב לבם אותה
לקרבה אל מלאכת עבדת בקדש הז // הזאת לעשות אותה ממנם להגדיל תורה ולהאדיר
לכבד ה מהונם המה הגבורי׳ // אשר מעולם אנשי השם והמעלה ר׳אברה׳ ור׳יעקב פאקץ
אחי׳הנאהבי׳ והנעימים // אשר באי שיציליאה ועל ידם החזיק איש נדיב השוכר את
האומנים ר׳עזריאל בר׳יוסף אשכנזי זל׳אשר החזיק באומנות אביו נע׳ אשר נודע
בשערי׳ לו יד וש׳// סוב במלאכת הדפוס זה ימים ושנים ועל ידו החזי׳ ביסו ר׳
משה בר׳יצחק חרש // חכם וחושב בחרשת עץ׳ לעשות בכל מלאכ בדפו פלא יועץ״ ועל
ידם החזי׳// גור אריה יהודה הנקרא ר׳ ליאון בר׳שלום וניקיל׳ זל׳ היודע ועד

נאמן בבריתו // ישמרהו ויחייהו ויראהו בישועתו' ור' אברהם בכמהרר' יעקב לנדו אשר תורתו' // אומנותו' בתורה חשקה נפשו ואותה מאהבת נשים נפלאת אוהבתו' כל אלה חברו // וסדרו וצרפו האותיות למלוח מועתקו' '' מהעתקו' ישרות ומדויקו''כיד ה'הטובה// עלי אני שלמה במהרר' פרץ בונפוי צרפתי יצו' במה שחנני כפי מה שגזרה חכמתו // העלינה במעוט ידיעתי וקוצ' השגתי וגם ר'שמואל בר' חזקיה הלוי זל נלוה אלי // לתקן על הדפוס כפי הרשום לפניו בהגהתי' ואל יאשימני המעיין בכפ'המפואר// הזה על מקומות מתחלפי' נשארו כשדה לבן ובקצתם חלקים ופרשיות בלתי //מתיחסות פתוחות וסתומות ובלתי סדורות כי כן נמצא כל ההעתקי' הבאי' מארץ המזרח חסרי' וכי תשיג יד המעי'' להעת' שלם יסקיף וירא כל אשר לבן בו להתגדר // מקום הנחנו לו ומה טוב ומה נעים גורלו כי כל דבר הצוה יקרא על שם גומרו // כאלו עשאהו כלו' ונשלמה מלאכ' ספר הנכבד והנורא הזה בשמנה ימים לירח // תמוז שנת ברן' יחד כוכבי בקר פה נאפולי' יזכנו ה' יחעלה ב // ברחמיו להגות בו ויראנו נפלאות מתורתו מפיו דעת ותבונה ותחזינה עינינו בשוב עטרה // ליושנה'' וכיר' אמן // דף 287ב, 288 - חלקים.

- GW 3172, Goff Heb-6, Kis 77, Ohly 349, Pr 6737.

- Friedb 51ב, Benjacob 228ב, St II(col 777) 4525 (1), Straal. p. 17, Wien (Friedl) 1092.

- Cohen p. 749 (87), Cohen (MGL) 26-29, Eisenst (84), Freim (Ink) p. 115 (58), Freim (Thes) A 74, Friedb (Hist) p. 36 (13), Gold 75, Hab (88), Iak 12, Ier 4, Jacobs 87, Marx (HUC) 4, Meyer (EJ) 117, Meyer (Stc) 104, Rosent 40, Schwab 76, Wien (List) 30, YE 87.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни: „Перчатка, над средним пальцем цветок с шестью лепестками" трех видов, такого же типа, как Briquet 10713, Grasse 1485; 11166, Bourges 1505; 11154, Palerme 1482.

Нет лл. 1-2, 284-288. Спутан порядок листов (сигн. „יו"): лл.123, 124, 128, 126, 127, 125, 129, 130.

Пометы к тексту. Краткие комментарии к тексту, сефардский курсив: лл. 13а, 26а, 71а, 135а, 190б, 245а.

Владельческие записи:

Лист 149б, в нижней части листа внутри геральдического(?) щита запись: //איר//(?)משה (?)לי.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи. Текст, вызывающий ассоциации с христианством,

густо замазан чернилами или стерт: лл. 4б, 11б, 27а, 30а, 31а, 41а-б, 42а, 50а, 56а, 72б, 74б, 85б, 91б, 94а, 115а, 118б, 141а, 157а, 160а, 161б, 163б, 179а, 185б, 190б, 209а, 215б, 222б, 223а, 224б, 241а,245б, 249б, 259б, 262б, 263а, 265б, 279б, 280а.

Переплет. XIX в., полукожаный, крышки картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: באור על התורה לרבינו בחיי נאפולי רנ"ב 1492.

---

93. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 164. 8.

Бумага.

Только л. 287.[1]

Пометы к тексту, владельческие записи, печати, пометы цензуры отсутствуют.

Переплет. Современный, цельнокожаный.

П р и м е ч а н и е:

- Baḥyā ben 'Āšēr 'Ibn Ḥa'lā'wā - экзегет и проповедник. Родился во второй половине XIII в. в Сарагосе (Испания), умер в 1340 г. Ученик Шеломо бен Адрета,[2] Бахья бен Ашер отличался глубокими и разносторонними знаниями, являлся одним из наиболее почитаемых авторитетов средневекового иудаизма в области библейской экзегетики.

Pērūš hat-Tōrā (Комментарий Пятикнижия) - комментарий, синтетически сочетающий четыре различных подхода к объяснению библейского текста: текстовой (פשט), философский (רמז), аллегорический (דרש) и мистический (סוד), пользовался большой популярностью, неоднократно переиздавался в XVI в. и далее.

К о л о ф о н (л. 286б-287а):

<..... ....>

„Восславлю я Господа и воспою имя его, ибо в год 252[3] „крепость и песнь божья были спасением" (Исх 15,2; Пс 118, 4) моей живой души.

---

[1] См. подробнее раздел примечание.

[2] См. о нем примечание к № 2-4.

[3] В ориг. год передан числовым значением букв слова „זמרת" (Песнь)

И тем малым, что я понял из этой книги, „прояснились глаза мои" (1 Сам 14, 29), „и ожил дух мой" (Быт 45, 27), „и веселится душа моя" (Пс 16, 9). Поэтому „буду петь Господу пока живу; буду бряцать Богу моему доколе есмь" (Пс 104, 33).

„Вот управляющие народом, который производил работы" (1 Цар 9, 23), „которых влекло сердце" (Исх 35, 29) приблизиться „к этой святой работе" (Исх 35, 3), сделать ее на средства свои, „дабы возвеличить и прославить Закон"(Ис 42, 21), воздать честь Господу из богатства своего. „Это герои, издревле люди славные" (Быт 6, 4) и прославленные, Аврахам и Йааков Пах(?), братья „любезные и драгоценные" (2 Сам 1, 23), пришедшие из Сицилии. „И их поддерживал" (Неем 3, 4) человек щедрый, нанимающий мастеров Азриель, сын учителя нашего Иосефа Ашкенази, да будет память его благословенна, который держится твердо за ремесло отца своего, да будет душа его прибывать в раю, „известного у ворот" (Притч 31, 23), и ему принадлежат „память и имя лучшее" (Ис 56, 5) в этом ремесле печатном дни и годы. И „его поддерживал"(Неем 3, 8) шурин его Моше, сын Ицхака, „резчик искусный" (Ис 40, 20) и искусник в деле плотницком, в исполнении любой работы печатной „советник чудесный" (Ис 9, 5). „И их поддерживал" (Неем 3, 4) „молодой лев Иехуда" (Быт 49, 9), прозванный Леон, сын учителя нашего Шалома Ваникиля(?), да будет память его благословенна <...> и Аврахам, сын почтенного учителя нашего Йаакова Ланды, для которого ремесло его - Закон. И Закона желала душа его, и его <Закон> „любовью более сильной, чем к женщинам, полюбил он". Все они составляли, упорядочивали и соединяли буквы в слова, списанные со списков истинных и выверенных.

„Так как рука Бога благосклонна ко мне" (Неем 2, 8), я, Шеломо, сын учителя нашего, господина Переца Бонфоя из Франции, да хранит его Оплот и Спаситель его, <корректировал эту книгу> малым знанием и ограниченным разумением своим, как одарил меня <Бог> согласно мудрости своей высшей. И так же Шемуель, сын учителя нашего Хизкийи Леви, да будет память его благословенна, присоединился ко мне, чтобы исправлять в наборе согласно записанному перед ним в корректуре моей. И да не осудит меня изучающий эту великолепную книгу за места замененные, оставленные полем чистым, и за некоторые части и разделы, открытые и закрытые, не связанные <друг с другом> и не упорядоченные, ибо все списки приходящие <к нам> из земли Востока, оказываются неполными. И если рука читателя достанет полный список,

„пусть он посмотрит и увидит" (Плач 3, 50) все, что бело <т.е. пропущено>, „ибо возвеличиться оставили мы ему место" (В.Т. Хуллин 7а). И „как хороша и прекрасна" (Пс 133, 1) участь его, потому что всякое слово заповеди прочтет он <в этой книге> во имя Бога[1] своего и будет подобен тому, кто исполнил ее <заповедь> полностью.

И была завершена работа над этой почтенной и грозной книгой в восьмой день месяца Таммуз года 252.[2] Здесь, в Неаполе. Да сподобит меня Бог, возвышающийся в милостях своих, изучать ее <книгу> и покажет нам чудеса из Закона своего. „От уст его знание и разум" (Притч 2, 6). И да увидят глаза наши „возвращение венца к величию прежнему" (В.Т. Йома 69б). „И придут служители спасения" (Авд 21) „в город, в котором стан Давида" (Ис 29, 1). „И искупленные Господом возвратятся и придут на Сион с ликованием" (Ис 35, 10). И да будет воля его. Аминь".

К описанию № 93: Экземпляр „Комментария", отмеченный в „Инвентаре инкунабулов" как инкунабул (Kis 77), является, на наш взгляд, более поздним изданием с приплетенным одним листом из неаполитанского изданияй 1492 г. К сожалению, мы не имели возможности детально исследовать и идентифицировать данное издание, но предполагаем, что это один из палеотипов (Pesaro, 1507; Pesaro 1517; Rimini 1524-1526; Venezia 1545). Экземпляр на бумаге (филиграни: „Три шара в круге, над кругом крест", „Крест в круге, над крестом лилия(?)", „Дракон(?)"), без элементов декоративного оформления, употребляются кустоды.

Владельческие записи:

1) л. 1а, сефардский курсив: אני משה ן׳ ארוניו(?) נר"ו
2) там же: יום טוב ב׳ אמרה(?)
3) там же: אברהם ב׳ אמרה(?) סס

Печати, цензорские записи отсутствуют.

Переплет - см. описание № 93.

---

[1] В ориг. „גומר" (Выносящий приговор) - эпитет к имени Бога.

2 В ориг. год передан числовым значением букв первого слова библейского полустиха „ברן יחד כוכבי בקר" („При общем ликовании утренних звезд", Иов 38, 7).

94. משנה. עם פירוש משה בן מימון. הפירוש מתורגם מערבית ע"י יהודה בן שלמה אלחריזי (הקדמה כללית, זרעים מס׳ ברכות-שביעית), יוסף בן לצחק אלפואל (זרעים מס׳ תרומה-בכורים,מועד), יעקב בן משה בן עבאסי, חיים בן שלמה בן בקא (נשים), שלמה בן יוסף בן יעקב (נזיקין בלי מס׳ אבות), שמואל בן יהודה אבן חבון (מס׳ אבות), נתנאל בן יוסי בן אלמלי (קדשים), מתרגם בלתי נודע (טהרות). נאפולי, יהושע שלמה בן ישראל נתן טרנצינו, יוסף אבן פיסו הספרדי, בנדבת כספו(?) של אברהם תלמיד הספרדי, י"א אייר רנ"ב.

M I Š N Ā. Comment.: Mōše ben Maymōn. Comment. transl. ex arab.: Yĕhūḏā ben Šĕlōmō al-Ḥarīzī (Introductio, Zĕrā`īm: Bĕrāḵōṯ - Šĕbī`īṯ), Yōsēp̄ ben Yiṣḥāq al-Fawwal (Zĕrā`īm: Tĕrūmōṯ - Bikkūrīm, Mō`ēd), Ya`ăqōḇ ben Mōše ben Abbasi, Ḥayyīm ben Šĕlōmō ben Baqa (Nāšīm), Šĕlōmō ben Yōsēp̄ ben Ya`ăqōḇ (Nĕzīqīn sine 'Āḇōṯ), Šĕmū'ēl ben Yĕhūḏā 'Ibn Tibbōn ('Āḇōṯ), Nĕṯan'ēl ben Yōsī ben Almali (Qodāšīm), sine nomine transl. (Ṭĕhārōṯ). Napoli: Yĕhōšū`ā Šĕlōmō ben Yiśrā'ēl Nāṯān Soncino, Yōsēp̄ 'Ibn Peso has-Sĕpāraddī, impensis(?) 'Aḇrāhām Talmīḏ has-Sĕpāraddī, 11 'Iyyār (5)252 / 8.V.1492. 2°.

356 л., сигн.: (א) ב (1-4) ד - ב (א) ג (1-4) ד - ב (א) ד (1-5) ה - ב (א) ה (1-4) ד - ב (א) ו (1-4) ד - ב (א) ז (1-3) ג ב (א) ח (1-4) ד - ב (א) ט (1-4) ד (ג - א) י (1-4) ד - ב (א) יא - ב (1-4) ד - ב (א) יב (1-3) ג ב (א) יג (1-4) ד - ב (א) יד (1-4) ד ג (ב - א) טו (1-3) ג ב (א) יז (1-4) ד - ב (א) יח (1-4) ד - ב (א) כא (1-4) ד - ב (א) כב (1-5) ה ד (ג) ב (א) כג (1-4) ד - ב (א) כד (1-3) גב (א) כה (1-4) ד - ב (א) כו (1-5) ה - ב (א) כז (1-4) ד - ב (א) כח (1-4) דגבב כט (1-4) ד - ב (א) לא (1-4) ג ב (ד) לב (1-4) ד - ב (א) לג (1-4) ד - ב (א) לד (1-4) ד כ הגג (א) לה (1-4) ד - ב (א) לו (1-4) ג ב (ד) לז (1-4) ד - ב (א) לח - ב (1-4) ד - ב (א) לט (1-4) ג ב (ד) מ (1-4) מ (א) מא (1-3) גב (א) מב (1-4) ד - ב (א) מג - ב (1-4) ד - ב (א) מד (1-4) ד - ב (א) מה; 1 стб., 65-66 строк (лл. 271б-272а), 2 стб., 60-61 строка (сплошной текст, шрифт 2), печ. поле: 178x270-274 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:51 мм (текст Мишны), 2) раввинский 10:45 мм (текст комментария), 3) квадратный, бо́льшие по величине буквы „ש"- 5 мм (названия, начальные слова отдельных разделов текста). Употребляется лигатура אל. Употребляются расширенные буквы (шрифт 1): ד, א, ת, ש, ר, נ, מ,ה.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Употребляются колонтитулы. Кустоды отсутствуют. N.S.: ה' - יהוה (шрифт 1,2), ה', י' (шрифт 2), אלדים- אלהים (шрифт 1, 2), אלהים (шрифт 2). Сокращения обозначаются непоследовательно одной точкой или одной косой чертой над последней буквой слова. Аббревиатуры обозначаются непоследовательно двумя точками или двумя косыми чертами над словом. Строки выравниваются употреблением расширенных букв, неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первых букв следующей строки.

Элементы декоративного оформления: буквицы с декоративно-растительным орнаментом и текстом: л. 8б „מאימתי", л. 58б „יציאות", л. 110б „חמש", л. 217а „כל", л. 273б „אבות". Гравированные чертежи и схемы, иллюстрирующие текст отдельных трактатов: лл. 15б, 16а, 21б, 22б, 23а-б, 24а-б, 26а-б, 27б, 29а, 43а, 46а, 60б, 61а, 63б, 64б, 70б, 71а, 73а-б, 75б, 76а-б, 77а, 80б, 91б, 275б. Листы 60б, 61б - внутри чертежей текст выгравирован, квадратные буквы, „מ" - 3 мм.

Т е к с т:

דף 8א, עמודה א: (2) אליעזר בן פרסא' ור' אלעזר בן דמא'...//...דף 8ב, שורה 12: (3) מסכת ברכות // ! מ א י מ ח י ! // דף 56ב - חלק, דף 57א, עמודה א: (3)אמר המעחיק // (2) הא לכם צנצנת המן שגנז משה בן עמרם // דף 109א, עמודה א:(1) כל זו ניסיתי בחכמה אמרתי אחכמה והיא רחוקה ממני' // (2) אשר הכותב ראיתי לכתוב פירוש... // ...דף 110ב, עמודה א: ! ח מ ש ! // (1) עשרה נשים פוטרות.../ ...דף 152א, עמודה א: ! א ר ב ע ה ! // (1) אבות נזיקין השור והבור... //... דף 214א, עמודה ב, שורה 58: (2) על המשנה אלא על האגדה שאמר מר ויהא שמיה רבא דאגדתא // דף 214ב - חלק, דף 215א, עמודה א: (3) סדר קדשים (2) י"א מסכתות ופרקיו תשעים ואחד' // ...דף 270א, עמודה ב, ק ו ל ו פ ו ן:

(1) קחו פירוש לכל המשניות למשה רב בכל חלמו' וחורה // בנו מיימון אשר נודע למורה בכל מדע זרוע לו וגבורה // גדול כחו ובינתו עצומה בספר זה הלא הראה והורה // ואיך דולת לספרו זה נבאר למשניות ואין להם גמרא // בקדשים זרעים גם טהרות והם גופות לתורת אֵ וזהרה // ועל כל הספרי' המאירים אשר נמצ' לאיש משה מנורה // מאירה כל קהילות ישראֵ ברזי דת וחכמתה ופארה // לספרו זה הלא מעל' יתירה ועל כלם עטרה לעטרה // בעיר נאפו' הלא נעש' בדע' יהושע ואיש

שונצין מקור' // באייר נגמר חדש ושנה רנב לפרט וה' אלף ליצירה // והן יופיו ובנינו באיכות לקורא בו תהא עדו' ברורה // אשר יזכו קנות אותו לעיון צרו' חיים תהא נפש' צרורה //

[2](2) נברך (2)ה' אשר יעצנו חזקנו ואמצנו להתחיל ולהשלים מלאכת ה // החבור הגדול הלזה מהמשניות משחא סדרי עם פירושם // להרמ"ם ז"ל אשר אולם נעשה בעזר והתעוררות איש די רוח אלהין // קדישין ביה אב בתורה אב בחכמה השלם ה"ה אברהם תלמיד ס // ספרדי יצ"ו כי אמץ כח להעשותו בדפוס למען זכות בו את הרבים ב // בהיות שלמעוט מציאות החבור הזה שלם בגלותינו לא הגיע לכלל // האומה החועלת אשר בו כוון הרב המורה מחבר הפירוש הנזכר כ // כמבואר בהקדמתו שחברו למען תהיה תורה שבעל פה מסדר רבי' // הקדו' ערוכה לפני כל עד היום הזה אשר העיר י' רוח החכ' // הנזכר כי באמצעותו יפוצו הלכותיו חוצה בכל נפוצות הגולה ויגדיל // תורה ויאדיר ועמו נשתתפו בהוצאה הרבה הזאת הנדיב וחשוב // כמר יוסף אבן פיסו ספרדי בעל בריתי יצ"ו ואנכי הצעיר זעירא דמן // חבר ייא יהושע שלמה איש שונצינו בעל המלאכה הזאת והיתה ה // השלמתו יו' ג' יא' לחדש אייר רנ"ב לאלף הששי פה נאפולי יכוננה // עליון וירום הוד מלכה דון פיראנדו שיחיה לאורך ימים' אמן ואמן' // בנלך ואעי //

. . .

(2) למען לא נהיה נאשמים אנחנו עושי המלאכה על עשותינו הסיום ב // בסוף סדר זה מקדשים אשר היה ראוי להיו' בסוף סדר טהרות להיותו // האחרון בסדר אמרנו לעשות התנצלותינו כי היה לסבה שסדר קדשי' // נעשה במלאכתינו זאת אחרון בזמן להעדר מאתנו ההעתקות הר // הראויות בזמנם כפי בנין הספר ועל כן עשינו הסיום בזה המקום // בהיות כי בהגיענו הנה נגמרה מלאכת הששה סדרים בעה"י והוא י // ישלח עזרינו מקדש' אמן//

דף 271א, עמודה א:[2](3)אמר (2) הרב הגדול רמב"ם הספרדי ז"ל...//...דף 355ב, עמודה ב, שורה 58: (2) הידועים והם שכסף מעשר שני אין קונין בו אלא מזונות בלבד ואמרו // בתלמוד נמנו וגמרו שאין נקראים בכסף מעשר ואין מטמאין טומאת // אוכלין וזה הוא פסק ההלכה //

- Hain 11243, Goff Heb-82, Oates 2532, Ohly 2008, Pr 6739, Sajó 2293.

- Friedb מ3973, Benjacob מ2463, Berl 16, Ch 883, Cow p. 441, St I(col 280) 1982, Zed p. 545.

- Adler 29, Cassuto 41, Cohen (MGL) 16, Eisenst (83), Freim(Ink) p. 115 (56), Freim (Thes) A 73, Friedb (Hist) p.39 (23), Gold 47, Hab (52), Iak 40, 41, Jacobs 86, Marx (HUC) 45, Meyer (EJ) 55, Meyer (Stc) 68, Rosent 38, Schwab 73, Rossi (Annales) p. 90, Rossi (Hebr) p. 53, Tisbi (Vatic) 21, Wien (List) 29, YE 86.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Хвольсона.

Бумага. Филиграни: „Три горы в круге с крестом" такого же типа, как Briquet 11897, Damme 1469. „Литера „Т" в круге с крестом" сходно с Briquet 9132, Palerme 1468. „Весы в круге" такого же типа, как Briquet 2474, Venice 1480. „Ножницы" сходно с Briquet 3686, Genes 1460-1464.

Нет лл. 1-5, 356. Листы 216б, 221а - не пропечатан текст.

Пометы к тексту. XV-XVI вв., итальянский курсив, комментарии к тексту Мишны, дополнения, исправления отдельных слов в тексте, выдержки из комментария Шеломо бен Ицхака[1] на те же разделы Мишны, повсеместно, один почерк(?). Листы 216б, 221а - вписан непропечатанный текст, тот же почерк. На отдельных листах чертежи с записями тем же почерком.

Владельческие записи:

1) л. 6а: שלי ח(?)ר"י

2) лл. 108б, 214б, неразборчивая запись беглым итальянским курсивом на иудео-итальянском(?) языке, XVI(?) в.

Печать коллекции Д.А. Хвольсона.

Цензорские записи. Слова, выражения, вызывающие ассоциации с христианством, густо замазаны чернилами: лл. 74а, 11-а, 195а, 196а-б, 196 а-б, 197а-б, 198а-б, 199а-б, 200а, 208б, 234б.

Переплет. XIX(?) в., крышки переплета картонные, обтянуты форзацной бумагой, на корешке кожаные наклейки с золотым тиснением: משניות עם פירוש הרמב"ם נאפולי רנ"ב Neapolis 1492.

---

[1] См. о нем примечание к № 53.

95. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни те же и „Корона" близко к Briquet 4651, Genes 1491.

Нет лл. 1-41, 351, 356.

Пометы к тексту. Краткие записи итальянским курсивом: лл. 203а, 210а, 353б.

Владельческие записи отсутствуют.

Печати. Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи. Текст, вызывающий ассоциации с христианством, густо зачеркнут или замазан чернилами: л. 195б.

Подписи цензоров:

1) Revisto et corretto per mi fra Luigi da Bologna del ordine de sa'Dome(nico).

2) Camillo Jaghel 1613.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты ледерином, корешок кожаный с золотым тиснением: מסניות עם פירוש הרמב"ם נאפולי רנ"ב 1492

П р и м е ч а н и е:

- Mišnā; Mišnāyōt (Учение, Повторение) - сборник постбиблейских постановлений самого широкого профиля. В дошедшей до нас форме был скомпилирован Иехудой хан-Наси в 3 в. н.э. Мишна состоит из шести разделов (סדרים) и 63 трактатов (מסכתות): Zĕrā`īm (Посевы, 11 трактатов); Mō`ēd (Праздник, 12 трактатов); Nāšīm (Женщины, 7 трактатов); Nĕzīqīn (Убытки, 10 трактатов); Qodāšīm (Святыни, 11 трактатов); Ṭĕhārōt (Ṭohorōt, Очищения, 12 трактатов).

Mōše ben Maymon - см. о нем примечание к № 5-7.

Yĕhūdā ben Šĕlōmō al-Ḥarīzī, Šĕmū'ēl ben Yĕhūdā 'Ibn Tibbōn - см. о них примечание к № 5-7.

Yōsēp ben Yiṣḥāq al-Fawwal(XIII s.), Ya`áqōb ben Mōše ben Abbasi(XIII s.), Ḥayyīm ben Šĕlōmō ben Baqa, Šĕlōmō ben Yōsēp ben Ya`áqōb, Nĕtan-'ēl ben Yōsī ben Almali - переводчики с арабского языка.[1]

---

[1] О переводчиках комментария Моше бен Маймона см. S t e i n s c h n e i d e r M. Die Arabische Literatur der Juden. Frankfurt a. M., 1902. S. 201.

К о л о ф о н (л. 270а):

„Примите комментарий ко всей ‹книге› „Miśnāyōṯ" Моше, великого во всем Учении и Законе,[1] сына Маймона, который известен как наставник. Во всякой премудрости „рука у него и сила" (Пс 89, 14), мощь его велика, а разум огромен, что он и показал в данном сочинении. И как без этой книги его мы поймем те параграфы ‹Miśnāyōṯ›, к которым нет Гемары[2] в ‹разделах› „Qodāśīm", „Zĕrā'īm" и „Teharōṯ". А они основа Закона божьего и сияние его. И для всех проясняющих ‹Закон› книг из существующих у людей Моше - светильник, освещающий все общины Израиля таинствами веры, мудростью и великолепием ее ‹веры›. У этой же его книги превосходство над всеми, ‹ибо она› венец венцов. В городе Неаполе была она выполнена по мудрости Иехошуа, выходца из Сончино. В месяц Ийар года пять тысяч и 252 от сотворения ‹мира›. И пусть красота и качественное исполнение ее ‹книги› будут для читателя свидетельством ясным. И у тех, кто сподобится купить ее для изучения, „будет душа ограждена оградой жизни" (1 Сам 25, 29).

Возблагодарим Бога, который подал нам совет, укрепил и усилил нас, дабы начать и завершить изготовление этой великой книги - „Miśnāyōṯ", ‹состоящей› из шести разделов, с комментарием учителя нашего Моше бен Маймона, да будет память его благословенна, которая была изготовлена с помощью и по вдохновению человека, в котором святой дух божий, первого в Законе и совершенного в мудрости мудреца, господина Аврахама Талмида из Испании, да хранит его Оплот и Избавитель его. Ибо он собрался с силой изготовить ее ‹книгу› в тиснении ради того, чтобы удостоить ею многих. Из-за малочисленности полных ‹списков› этого сочинения в изгнаниях наших не достигла всего народа та польза, которую в него вложил учитель и наставник, автор этого вышеупомянутого комментария; разъяснено им в предисловии, что сочинил он его ‹комментарий›

---

[1] В ориг. "בכל תלמוד ותורה" - можно переводить также „во всех Талмудах" (т.е. в Вавилонском и Иерусалимском) и Пятикнижии.

[2] Гемара (גמרא, Завершение) - более поздние разъяснения вавилонских и палестинских мудрецов (амораев; אמורא) к трактатам Мишны. Трактаты, к которым сохранилась Гемара, включены в Талмуды и составляют, соответственно, Вавилонский Талмуд (трактаты Мишны и вавилонская Гемара) и Иерусалимский Талмуд (трактаты Мишны и палестинская Гемара).

ради того, чтобы Закон устный,[1] который упорядочил святой учитель,[2] (был бы) готов и приготовлен для всех. <Так было> до сегодняшнего дня, в который пробудил Господь дух вышеупомянутого мудреца, <чтобы> через него распространились руководства ее <книги> всюду, по всем рассеяниям изгнания. И „он возвеличил Закон и восславил" (Ис 42, 21). И с ним участвовали в этих больших расходах щедрый и уважаемый учитель наш, господин Иосеф Ибн Песо из Испании, союзник мой, да хранит его Оплот и Избавитель его, и я, ничтожный, „малый из помощников раввинов" (В.Т. Хулл. 31а),[3] Иехошуа Шеломо из Сончино, владелец этого ремесла. И было завершение ее <книги> во вторник, 11 <дня> месяца Ийар 252 <года> по шестой тысяче. Здесь, Неаполь, „да укрепит его Всевышний" (Пс 87, 5) и да вознесется величие правителя его, дона Ферандо(?),[4] пусть живет он долгие годы. Аминь. Аминь. Благословен „дающий усталому силу и умножающий мощь бессильного" (Ис 40, 29).

Ради того, чтобы не были обвинены мы, исполнители данной работы, в том, что мы сделали это завершение <т.е. колофон> в конце раздела „Qodāšīm", хотя было бы нужно поместить его в конце раздела „Ṭehārōṯ", поскольку именно он последний по порядку, то мы решили выразить наши извинения: ибо причина того, что раздел „Qodāšīm" был исполнен в ремесле нашем последним по времени, - отсутствие у нас необходимых списков вовремя согласно структуре этой книги. И поэтому мы сделали завершение в этом месте, ибо когда мы достигли его, была закончена работа всех шести разделов с помощью Бога благословенного. И „да пошлет он нам помощь из святилища" (Пс 20, 3). Аминь".

---

[1] В ориг. „ תורה שבעל פה " - название законов, передававшихся, согласно иудейской традиции, устно из поколения в поколение и записанных в Мишне.

[2] То есть компилятор Мишны Иехуда хан-Наси (יהודה הנשיא).

[3] Об этом выражении см. примечание к № 13.

[4] Имеется в виду неаполитанский король Фердинандо I (Ferdinando I d'Aragona, 1431-1494).

Б Р Е Ш И Я

(B R E S C I A - ברישה)

Центральный город провинции того же названия в герцогстве Миланском. Искусство печати появилось в Брешии в 1473 г. и связано с именем Томазо Феррандо (Tommaso Ferrando).

Еврейская типография была основана в Брешии примерно в 1490-1491 гг. типографом из Сончино Гершомом бен Моше Сончино (גרשום בן משה שונצינו). Всего в Брешии Гершомом бен Моше Сончино было напечатано, по данным „Краткого каталога", 9 изданий (Meyer (Stc) 82-90), из которых пять - издания Библии и отдельных библейских книг, издание талмудического трактата „Bēsā" (Яйцо), издание сборника аллегорических басен „Měšāl haq-Qadmōnī" (Древняя притча) Ицхака бен Шеломо Ибн Сахулы (1244-с.1281)[1], издание макам Иммануэля Римского (№96-99) и одно издание молитвенника. Типография Гершома бен Моше Сончино существовала в Брешии приблизительно до 1491-1495 г.[2]

---

[1] Отметим, что данное издание является единственным известным на сегодняшний день иллюстрированным еврейским изданием XV в.

[2] В 1495 г. Гершом бен Моше Сончино основывает типографию в Барко (Barco).

96. עמנואל בן שלמה הרומי. ספר המחברות. בריעה: גרשם בן משה שונצינו, כי"ו מרחשון רנ"ב.

'I M M Ā N Ū 'Ē L ben Š Ĕ L Ō M Ō ha-R Ō M Ī MAHBĀRŌT. Brescia: Gēršōm ben Mōše Soncino, 26 Marheśwān (5)252 / 30.X.1491. 4°.

160 л., сигн.: א (ד) גב (א) ב (1-4) ד - א (1-4) (ד) ג - ב (1-4) ד (ב) (ג) ד (1-4) ד - א (1-4) ד ג (ב) א ח (1-3) ד (1-4) ד ג (ב) א ו (1-4) ד - א ט (1-4) ד - א (1-4) ד ג (ב) (א) יד (1-4) ד ג (ב) א יג (1-4) דגגא יב (1-4) ד - א טו (1-4) ד ג (ב) (א) כ (1-4) ג (ב) (ד) (1-4) ד ג (ב) א יט (1-4) ד (ג) ב א יח (1-4) ד - א יז (1-4) כא (1-4); 1-2 стб., 30-35 строк, печ. поле: 110x133-156 мм.

Шрифт: 1) раввинский 10:45 мм (прозаический текст), 2) квадратный 10:45 мм (поэтический текст), 3) квадратный „ к " - 4 мм (названия „тетрадей"), 4) квадратный „ к " - 6 мм (начальные слова отдельных частей текста). Употребляется лигатура אל (шрифт 1). Расширенные буквы не употребляются.

Нумерация листов отсутствует. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Кустоды и колонтитулы не употребляются. N.S.: יהוה - ה , אלדים - אלהים. Сокращения обозначаются точкой над последней буквой слова. Аббревиатуры обозначаются двумя косыми чертами не постоянно. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первой буквы следующей строки.

Элементы декоративного оформления: л. 2а - буквицы с растительным орнаментом и текстом „אמר". Листы 48-49 - гравированные изображения знаков зодиака.

Т е к с т:

דף 1א - חלק. דף 2א: (4) ספר המחברות למר עמנואל זלהה // [7]! א מ ר ! (2)עמנואל בכר שלמה זצ"ל (1) אחרי הודות אל הסבה // הראשונה' בלב כורע ובנפש מתחננה'...// דף 3א, שורה 24: (3) המחברת הראשונה // [3](4) אמר עמנואל (1) המחבר'...//... דף 9א: (1) ואשא משלי ואומר // (2) לקול זעקי בקנין ה תבונות...// ... דף 48א: (2) נשלמה המחברת השמינית תחלה לאל חי // (3) המחברת התשיעית // [3](4) אמר עמנואל (1) המחבר שאלוני השר ירום הודו'...// שורה 10, עמודה א:(2) בתשרי א שמחה בי מר עדי אל (ציור „מאזניים"), עמודה ב: יעירוני לשורר שיר עגבים // ...דף 147א, שורה 13: (3) המחברת העשרים ושמנה והיא מחברת

התופת והעדן // (4)[2] אמר המחבר (1) עמנואל בכ"ר שלמה זצל אחרי אשר עברו משנותי
ששי' // וצירי החמותה היו באים לקראתי חשים' והנה פתע // פתאום... //...דף 160ב
שורה 8: (1) ובאחריתי יהיה חסד רלדים תומך בימיני וסועד' ויתן בכור מנוחתי
אשר שם אועד עם // מצדיקי הרבים בכוכבים לעולם ועד וכן יהי רצון אמן //
ק ו ל ו פ ו ן: ותשלם כל מלאכת ספר זה הנקרא מחברת עמנואל על ידי צעיר
המחוקקים גרשם המחוקקי // בן הח"ר משה ז"צל זרע ישרא"ל איש שונצינו ותהי
השלמתו פה ברישה אשר תחת ממשלת הסר"ה // מוו"ניזי"ה יר"ה היום יום שני
בשבת כ"ו לחדש מרחשון שנת חמשת אלפים ור"נב לבריאת // עולם וה' ברחמיו
יזכנו להתחיל ולהשלים שאר ספרי קדש מעולפים ספירים בתורת אלדינו //ולהרביץ
תורה בישראל כאות נפשינו וישמחנו בבנין אריאל עם כל ישראל אמן //

- Hain 9137, Goff Heb-43, IGI 5140, Kis 336, 337, Oates 2634, Ohly 1603, Pr 7021, Sajó 1778.

- Friedb מ 1263, Benjacob מ 880, Ch 733, Cow p. 254, Jac (List) 37, St II(col 1057) 5269(1), Zed p. 324.

- Adler 19, Cassuto 37, Cohen (MGL) 12, Eisenst (77), Freim(Ink) p. 115 (62), Freim (Thes) A 77, Friedb (Hist) p. 41 (1), Gold 61, Hab (58), Iak 44, 45, Ier 8, 9, Jacobs 80, Marx (HUC) 23, Meyer (EJ) 123, Meyer (Stc) 83, Rosent 46, Rossi (Annales) p. 84, Rossi (Hebr) p. 49, Schwab 68, Tisbi (Vatic) 24, Wien (List) 26, YE 80.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни: „Корона" близко к Piccard T.1. XII-18, Fulda, Konigsberg 1490-1492. „Весы в круге" сходно с Piccard T.5. V-416, Venezia 1475. „Голова быка с короной" такого же типа, как Briquet 14573, Nürenberg 1487.

Нет л. 1 (пустого).

Пометы к тексту. Исправление отдельных слов, частичная вокализация текста, итальянский курсив: лл. 2б, 3б, 4а, 21б, 93б.

Владельческие записи:

Лист 140а, итальянский курсив: ראובן פיסקארול

Печати отсутствуют.

Цензорские записи. Лист 2а, неразборчивая подпись цензора(?).

Переплет. XIX в., крышки переплета картонные, корешок и уголки из ледерина. Крышки переплета обтянуты мраморной бумагой, на корешке кожаная наклейка с золотым тиснением: מחברות עמנואל ברישה רנב
Brescia 1491.

97. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни те же.

Нет лл. 1(пустого), 8, 124, 156, 160.

Пометы к тексту. Текст отсутствующих листов 8 и 160 вписан от руки на двух листах тонкой бумаги итальянским курсивом XVI-XVII вв.

Владельческие записи отсутствуют.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи. Лист 159б, неразборчивая подпись цензора: ... ... // ...1613 //.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты ледерином, корешок кожаный с золотым тиснением: ספר מחברות למר עמנואל ברישה רנב 1492

---

98. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 8. 125. 7. Из коллекции Д.Г. Г и н ц б у р г а.

Бумага. Филиграни те же.

Нет л. 1 (пустого). Спутан порядок листов: 2-8, 132, 117, 118, 9.

Пометы к тексту отсутствуют.

Владельческие записи:

Защитный лист перед текстом, две однотипные неразборчивые записи, беглый итальянский курсив: (?)הצעיר חולע רים... ... ...זה ספר מעולה

Экслибрис коллекции Д.Г. Гинцбурга.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XVIII(?) в., кожаный, на корешке надпись слепым тиснением: ספר עמנואל. Ниже наклейка с идентичной надписью.

---

99. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 8. 125. 5. Из коллекции Д.Г. Г и н ц б у р г а.

Бумага. Филиграни те же.

Нет лл. 1 пустого , 2, 4-8, 149, 150, 153 и далеее.

Пометы к тексту, владельческие записи и печати отсутствуют.

Экслибрис коллекции Д.Г. Гинцбурга.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., бумажный.

Примечание:

- `Immānū'ēl ben Šĕlōmō ha-Rōmī (Manoello Giudes) - поэт, грамматист и экзегет. Родился в Риме около 1270 г., умер около 1330 г. В творчестве Иммануэля Римского гармонично сочетались арабско-еврейская литературная традиция испанского периода и итальянская культура раннего Возрождения.

Mahbārōṯ (Сочинения)- собраннные вместе произведения разных периодов, объединенные условно канвой беседы покровителя-вельможи и автора „Сочинений". „Сочинения" написаны под влиянием итальянской литературы дантовского круга и, как отмечается самим автором, макам Иехуды аль-Харизи (см. о нем примечание к № 5-7).

Колофон (л. 160б):

„И была завершена вся работа над этой книгой, называющейся „Сочинения Иммануэля", малым из печатников Гершомом печатающим, сыном мудреца учителя нашего Моше, ды будет память праведника благословенна, из „потомков Израиля" (Ис 45, 25) из Сончино. И было ее завершение здесь, в Брешии, которая под властью правительства Венеции, да вознесется ее величие. Сегодня, второй день недели 26 <день> месяца Мархешван года пять тысяч и двести пятьдесят второго от сотворения мира. И Господь в милостях своих удостоит нас начинать и завершать остальные святые книги, „выложеннные сапфирами" (Песн 5, 14), в Законе Бога нашего и „распространять Закон" (В.Т. Меггила 29а) в Израиле по желанию души нашей, и пусть он возрадует нас постройкой Храма вместе со всем Израилем. Аминь".

В разных экземплярах издания текст листов 27-32 (сигн. ד (1) ד (1-4)) расположен не идентично (см. так же Marx (HUC) 23).

100. תנ"ך. ברישה: גרשם בן משה שונצינו, יט-כה סיוון (פרשת שלח-לך) רנ"ד.

BIBLIA HEBRAICA. Brescia: Gēršōm ben Mōše Soncino, 19-25 Siwan (5)254 / 24-31.V.1494. 8°.

586 л., 1 стб., 25-26 строк (лл. 421а-460а - 2 стб.), печ. поле: 79x118-122 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:49 мм (текст, колонтитулы, колофон), 2) квадратный „к" - 6 мм (начала книг, разделов). Употребляется лигатура אל (шрифт 1: колонтитулы, колофон). Расширеннные буквы не употребляются. Библейский текст вокализован и снабжен кантилляционными знаками.

Нумерация листов, тетрадей отсутствует. Кустоды отсутствуют. Колонтитулы употребляются. N.S.: יהוד - יהוה, יי (колофон), אלים - אלהים (текст), אהים (колофон). Сокращения в колофоне обозначаются точкой над последней буквой слова. Аббревиатуры в колофоне обозначаются двумя косыми чертами или двумя точками. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и помещением в конце строки первой буквы следующей строки.

Элементы декоративного оформления отсутствуют. В Пятикнижии не пропечатаны первые слова текста каждой книги и оставлено место для вписания их от руки.

Т е к с т:

דף 1 - חלק, דף 2א: (1) בָּרָא אֱלֹהִים אֵת-הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ: וְהָאָרֶץ הָיְתָה תֹהוּ וָבֹהוּ
וְחֹשֶׁךְ עַל //... דף 38ב, שורה 25: (1) עַצְמוֹתַי מִזֶּה: וַיָּמָת יוֹסֵף בֶּן-מֵאָה וְעֶשֶׂר שָׁנִים
וַיֵּחָנֵט אֹתוֹ וַיִּישַׂם // בְּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם: חזק פ פ פ // דף 39א: (1) שְׁמוֹת בְּנֵי
יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מִצְרַיְמָה אֵת יַעֲקֹב אִישׁ וּבֵיתוֹ בָּאוּ: רְאוּבֵן //...דף 70ב, שורה 12:(1)
יְהוֹדָ עַל-הַמִּשְׁכָּן יוֹמָם וְאֵשׁ תִּהְיֶה לַיְלָה בּוֹ לְעֵינֵי כָל-בֵּית יִשְׂרָאֵל // בְּכָל-מַסְעֵיהֶם://
חזק // דף 71א: (1) אֶל-מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר יְהוָה אֵלָיו מֹעֵד לֵאמֹר: דַּבֵּר אֶל-בְּנֵי //...
דף 93א, שורה 23: (1) אֶת-מֹשֶׁה אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּהַר סִינָי: // חזק // דף 93ב:(1)
יְהוָה אֶל-מֹשֶׁה בְּמִדְבַּר סִינַי בְּאֹהֶל מוֹעֵד בְּאֶחָד לַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי בַּשָּׁנָה// ... דף 124ב, שורה
23: (1)בְּעֵרְבָּיִם מוֹאָב עַל יַרְדֵּן יְרִחוֹ: // סך פסוקי דספרא ארפח // חזק ונתחזק //
דף 125א: (1) הַדְּבָרִים אֲשֶׁר דִּבֶּר מֹשֶׁה אֶל-כָּל-יִשְׂרָאֵל בְּעֵבֶר הַיַּרְדֵּן בַּמִּדְבָּר ב //...
דף 152ב, שורה 16: וּלְכֹל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מֹשֶׁה לְעֵינֵי כָל-יִשְׂרָאֵל: // חזק
ונתחזק // דף 153א: (2)[3] וַיְהִי (1) אַחֲרֵי מוֹת מֹשֶׁה עֶבֶד יְהוָה וַיֹּאמֶר יְהוָה אֶל- //
... דף 284א, שורה 22: (1) הַמֶּלֶךְ דְּבַר-יוֹם בְּיוֹמוֹ // כֹּל יְמֵי חַיָּיו: //

דף 284ב: [3](2) חֲזוֹן׳ (1) יְשַׁעְיָהוּ בֶן-אָמוֹץ אֲשֶׁר חָזָה עַל- // ...דף 420א, שורה 17:
(1) אֲבוֹתָם פִּי-אֲבוֹא וְהִכִּתִי // אֶת-הָאָרֶץ // חֵרֶם: // חזק ונתחזק סימן יחקק //
דף 420ב - חלק. דף 421א, עמודה א: (2) אַשְׁרֵי // (1) הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בַּעֲצַת ר//...
דף 448, 508ב - חלקים, דף 585ב, שורה 11: (1) מִכָּל-עַמּוֹ יְהוּדָ אֱלֹדָיו עִמּוֹ וְיַעַל://
חזק ונתחזק // דף 586א, ק ו ל ו פ ו ן:

נאם האיש	בנו משה	בשם גרשם	בתוך סופרים
מחוקק עם	דפוס מהיר	שמי זכרו	בכל דורים
הבינותי	שאון גלות	וחזיתי	המון צירים
וראיתי	אשר תורה	מכחוה	ואין קורין
הכי כסף	מאד אזל	והכיס רק	בבית מורים
ואין קונה	אבל עונה	הלא גלות	בכל ערים
ואיך אדוד	בנטל חול	מגלותי	והספרים
קטון כמות	ורב איכות	חקקתיו הן	גאון עשרים
וארבעה	ספרים ל	נבאי אל	כבוד שדים
מנוקד אף	מדויק הוא	מאור תבל	והגברים

והגברים ראיתי בני עליה׳ בסערת הזמן פקו פליליה׳ יושת בעיר // שמה ושאיה׳. הגה
על הוה שכולה ועניה׳ גולת אריאל לפנים עגלה // שלישיה׳ ועתה נפשו לא חיה׳
תופס התורה ולומדה׳ מסה ידו // וכבדה׳ שם לו לחרדה׳ כי חם הכסף אזל מכליו
ומאומה אין בידו׳ // לקנות ספרים ולהגות בם זה שברו ואידו׳ ועל אלה הנו יושב //
ובטל׳ ונוסף על זה עה הגבר גולה ומטלטל׳ יכבד עליו מעיר אל // עיר היות נוטל׳
כובד משא ונטל הספרים׳ ממלכות אל // אחד הערים׳//
לכן אני גרשם בן החר׳ משה זצ׳ל אשר שם כנויי בלא מענצלן // איש שונצינו אזרחי
כגבר מתגי׳ ובינותי על אשר לפני׳ עת // לעשות ליי׳ ולדברו אורו עיני ואבא
היום ואחקוק ספר העשרים // וארבעה בכמות קטן למען יהיה אצל כל אנוש לילה ויום
להגות בו // ולא ילך ארבע אמות בלא תורה והיה אצלו וקרא בו בשכבו וקומו׳ //
לילו ויומו׳ כאשר ישא התפיליו׳ בלעדו בל ילין׳ ישאנהו יכוננהו׳ // יהגה בו
ויכבדהו׳ ואל על יקראהו׳ ישחר אליו וישמעהו׳ בצרה יקרא // ויענהו׳ כי על מי
לא יהל אורהו׳׳ ותשלם כל המלאכה פר וימלא // כבוד ה׳ את כל הארץ שנ׳ לפלא
נדר׳ פה ברישה אשר תחת ממשל // השרדה מוויניזייה ירה׳ ועת יגדל נא כח ה ויזכנו
עשות ספרים // הרבה אין קץ בתורת רלהינו וישנחנו בביאת גואל׳ עם נחמת ציון //
בבנין אריאל עם כל ישראל וביר אמן //
דף 586ב - חלק.

- GW 4200, Hain 3030, Goff Heb-10, IGI 1630, Oates 2635, Ohly 503, Pell 2263, Pr 7024.
- Friedb 615, Cow p. 75, Ginsb p. 871, Jac (List) 43, St I(col 3) 17, Straal p. 26.

- Adler 3, Cohen p. 750 (94), Eisenst (89), Freim (Ink) p. 115 (63), Freim (Thes) A 81, Friedb (Hist) p. 41 (6), Gold 64, Hab (63), Meyer (EJ)10, Jacobs 94, Meyer (Stc) 89, Marx (HUC) 6, Rossi (Annales) p. 99, Rossi (Hebr) p. 50, Schwab 79, Schwab (1) 10, YE 94.

ГПБ. Отдел рукописной и редкой книги. Шифр: 9. 5. 366.

Бумага. Филиграни: „Крест".

Пометы к тексту. На отдельных листах рукописные кустоды, беглый итальянский курсив, XVI-XVII вв. На полях листов книг Пророков (лл. 153а-420а) отмечены отрывки для публичного чтения (haptārā), тот же почерк. Лист 2а - вписано первое слово теста „בראשית" большими буквами, стилизованными под квадратный шрифт.

На внешних полях листов проставлены названия книг и номера глав, латинский язык, XIX(?) в. Текст каждого листа обведен в рамку.

Владельческие записи, печати, цензорские записи отсутствуют.

Переплет. Современный изданию(?), кожаный. Крышки переплета деревянные, обтянуты светлокоричневой кожей с орнаментальным тиснением. На боковом обрезе переплета железный замок.

Примечание:

Данное издание является одним из первых полных изданий еврейской Библии, вокализованных и снабженных кантилляционными знаками, было использовано Мартином Лютером в работе по подготовке немецкого перевода Библии (см., например: Marx (HUC) 6).

Колофон (л. 585б):

„Сказал сей муж, сын Моше, по имени Гершом, из писцов.
Гравирующий скорым тиснением: имя мое помните на века.
Я познал боль изгнания и предвидел много страданий.
И я вижу, что забыли Закон и нет читающих.
То ли средства исчезли все и опустела казна в доме учителей.
И нет покупателя, лишь оправдываются, что мол, изгнание повсеместно.
А как пойду странствовать, и „песок в тяжесть" (Притч 27, 3).
Но эти книги
Малым размером и отличным качеством я напечатал. Вот величие
Двадцати четырех книг,[1] величие пророков божьих воспевающих.
Вокализована и выверена она ‹книга› - свет вселенной и людей.

[1] Еврейская Библия состоит согласно традиционно принятому счету из 24 книг.

И мужей я видел достойнейших, в вихре времени „растерявшихся" (Ис 28, 7). Возложено на город „опустошение и запустение" (Ис 24,12). „Беда за бедой <идет> " (Иез 7, 26), осиротело и обездолено скитание Ариеля[1] „вплоть до третьего Эгла" (Ис 24, 12). „И не может он души своей сохранить в жизни" (Пс 22, 30). Рука берущего и изучающего Закон бессильна и тяжела, сам он обращен в страх. Ибо кончилось серебро, исчезло из сосудов и ничего не осталось у него, чтобы купить книги и изучать их. В этом его горе и беда, и поэтому сидит он и бездельничает. И вдобавок к этому - ныне пора, когда каждый - изгнанник и не прикаян и трудно ему из города в город, из страны в страну куда-нибудь перевозить тяжелую поклажу да груз этих книг.

Поэтому я Гершом, сын мудреца, учителя нашего Моше, да благословенно имя праведника вечно. А имя мое иначе - Менцель из Сончино. „Собрался я с силами" (Иов 38, 3; 40, 7) и осмыслил я, что уже настало время „действовать за Господа" (Пс 119, 126). И к слову его „прояснились глаза мои" (1 Сам 14, 29). И пришел день, и я напечатал книгу 24 <книг> малого размера, дабы смогла она быть у каждого ночью и днем, чтобы изучать ее. И чтобы никто не ушел и на четыре локтя без Закона. И <чтобы> была она у каждого и он читал ее, „ложась и вставая" (Числ 6, 7), ночью и днем и при возложении филактерий.[2] А без нее<книги> пусть не ложится. Пусть возмет ее, приготовит, изучит и почтит. „Ко Всевышнему я обращусь" (Ос 11, 7), устремлюсь к нему, и он услышит, в беде воскричу, и он ответит, ибо кого же не освещал Светоч его.

И закончилась вся эта работа <в период чтения> главы „И славы Господней полна вся Земля" (Числ 14, 29), в год 254.[3] Здесь. Брешия. Которая под верховной властью Венеции, да возвеличится ее блеск. „А ныне да возвеличится мощь Господня" (Числ 14, 17), да удостоит он нас во множестве производить книги Закона Господа нашего. Да обрадует он нас приходом Спасителя и утешением Сиона в доме Ариеля вместе со всем Израилем и в Иерусалиме. Аминь".

[1] Ариель (אריאל) - образ, использующийся в еврейской традиции для обозначения еврейского народа, Иерусалима, Иерусалимского Храма и алтаря в нем.

[2] Филактерии (תפילין) - необходимые атрибуты иудаизма, содержат текст молитвы „Слушай Израиль" (שמע ישראל), одеваются на лоб и левую руку во время утренней молитвы.

[3] Автор колофона обозначает время года через указание цитаты из главы Пятикнижия, чтение которой выпадало на данный период в годичном цикле чтения Пятикнижия в синагогах. Год передан числовым значением букв в слове „נדר" (Обет) в цитате из того же раздела Библии (לפלא נדר) Исполнить обет. Числ 15, 3).

ПОРТУГАЛИЯ

ЛИСАБОН

(LISBOA — אשבונה)

Возникновение книгопечатания в Португалии связано с именами еврейских типографов, начавших свою деятельность на несколько лет раньше христианских мастеров. Первым из известных на сегодняшний день печатников Португалии считается Шемуель Гакон (שמואל גאקון) из Фаро (Faro).[1] Началом христианского книгопечатания в стране можно считать издание португальского перевода „Жизни Христа" Людольфуса Саксонского, напечатанное типографами Валентимом Фернандесом (Valentim Fernandes) и Николаем Саксонским (Nicolau de Saxonia) в 1495 г.[2]

Первой и единственной еврейской типографией в Лисабоне была типография Элиезера Толедано (אליעזר טולידאנו), существовавшая в городе с 1488-1489[3] по 1492 г. Всего, по данным „Краткого каталога" Х. Мейера, в ней было напечатано 9 изданий (Meyer (Stc) 237-245). Как компаньон(?) Элиезера Толедано в колофонах отдельных изданий упоминается Йедидья ха-Эзрахи (ידידיה האזרחי), как редактор (корректор) текста - философ и грамматист Давид бен Иосеф Ибн Йахья (דוד בן יוסף אבן יחייא ; 1465-1543). Среди наиболее интересных и совершенных с точки зрения полиграфического исполнения изданий типографии Элиезера Толедано следует отметить „Комментарий благословений и молитв" Давида Абудархама (№ 105-106), издание вокализованного Пятикнижия с арамейским переводом и комментарием Шеломо бен Ицхака (№ 107; часть тиража на пергамене) и другие.

---

[1] Первое датированное издание: (Biblia Hebraica). Pentateuchus. Faro: Šĕmū'ēl Gacon, 9 Tammūz (5)247 / 30.VII.1487. 2°.

[2] Ludolphus de Saxonia. Vita Christia /Transl. in portug. by Bernardo de Alcobaca/. Lib. 1-4. Lisboa: Valentim Fernandes, Nicolau de Saxonia, 14.V., 14.VIII., 7.IX., 20.XI.1495.

[3] Первая датированная книга - см. описание № 111.

101. משה בן נחמן גירונדי (רמב"ן). חדושי התורה. (מהד' ב').
אשכונה: אליעזר טולידאנו, י"ח אב רמ"ט.

M Ō Š E ben N A H M Ā N G E R O N D I (1197-c.1270). HIDDŪŠĒ hat-TŌRĀ. (Ed. 2). Lisboa: 'Ĕlī-'ezer Toledano, 18 'Āḇ (5)249 / 15.VII.1489. 2°.

300 л., 2 стб. (л. 296б - 1 стб., 28 строк; л. 299а - 1 стб., 15 строк), 35 строк, печ. поле: 137x197 мм.

Шрифт: 1) сефардский 10:58 мм (текст), 2) квадратный „א" - 7 мм (заглавие, название комментируемых книг, разделов, первые слова в цитированных библейских стихах, отдельные слова в тексте). Употребляются лигатуры אל, בו, לו, מו, עו. Употребляются расширенные буквы א,ב, ה, ח, כ, ך, ל, מ, ן, ר, ח.

Листы пронумерованы буквами еврейского алфавита: א - ד(1-4), ה - ח (1-4), ט - יב (1-4), יג - יו (1-4), יז - כ(1-4), כא - כך (1-4), כה - ל (1-6), לא - לה (1-5), לו - מ (1-5), מא - מח (1-5), מו - נ(1-5), נא - נה (1-5), נו - ס (1-5), סא - סו (1-6), סז - עא (1-5), עב, עו - עז (1-5), פא - פב, (1-5) פו - פז (1-5), צא - צב (1-5), צו - צז (1-5), קא - קב (1-5), קו - קז (1-5), קיא - קיב (1-5), קיו - קיז (1-5), קכא - קכב (1-5), קכו - קז (1-5), קיא - קלב - קלו (1-4), קלז - קמ (1-4), קמא - קמב; קמה (1-4), קמו - קנא (1-6). Нумерация тетрадей отсутствует. Кустоды не употребляются. Колонтитулы употребляются. N.S.: יחוה - יל (шрифт1), יל (шрифт2), אלים - אלהים, אים (шрифт 1,2), אלהים (колофон). Сокращения обозначаются одной точкой над последней буквой слова. Аббревиатуры обозначаются косыми чертами или точками над буквами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и употреблением расширенных букв.

Элементы декоративного оформления: лист 1б в рамке с декоративным орнаментом и изображением животных. Текст начинается с буквицы „ח". Листы 2а, 204б, 247а - буквицы с декоративным орнаментом и текстом „ספר".

Т е к с т:

דף 1א - חלק, דף 1ב, במסגרת: ח ! (2) דושי התורה לרב רבינו // משה בן נחמן תנצבה:: // דף 2א, עמודה 1: !ס פ ר! // (2) בראשית // (1) משה רבינו עה כתב את הספר הזה עם התורה // ...דף 9א, עמודה 1: (1) גם לא בהשחלשלות מן השכלים הנבדלים אבל // היא רוח השם... // ...דף 79ב, עמודה 2, שורה 18: (2) ספר ואלה שמות // (1) הכלים הכתוב ספר בראשית שהוא ספר היצירה // ...דף 151א,

עמודה 2, שורה 35: (1) ירמוז אל הכבוד השוכן בקרבו" תם // דף 151ב, 152 - חלקים. דף 153א, עמודה 1, שורה 9: (2) ספר ויקרא // (1) הספר הזה הוא תורת כהנים והלויים... // ...דף 204ב, עמודה 1: ! ס פ ר ! // (2) במדבר סיני // (1) אחר שבאר תורת הקרבנות בספר השלישי התחיל // ...דף 247א, עמודה 1: ! ס פ ר ! // (2) אלה הדברים // (1) הספר הזה ענינו ידוע שהוא מבנה התורה...// דף 296ב, שורה 22: (1) תם ונשלם' שבח לאל בורא עולם: // שורה 28: (2) ברוך י'י לעולם אמן ואמן // דף 297א, עמודה 1: [2](2) ברכני (1) יי עד כה' שזכיתי ובאתי לעכה' // ... שורה 15, ק ו ל ו פ ו ן:

אהלל שם כבוד אל רם ונורא — אשר חוק שם בישראל ותורה
ברוב חסדו עזרנו להשלים — כתב יקר וטוב מכל טחורה
להרכן מאור גולת ספרד — תהי נפשו בגן עדן צרורה
דבריו יקרו מדר ומפז — דפוס נאה והגהה ישרה
ביום ככב אזי בו הוא משרת — תאומים גם בתולה הם בחבורה
והחדש לישראל לאב הוא — ואברם לא ידעם בו בעברה
אבל בשנת ארחם את יהודה — וגם עם דל אשר הוא שה פזורה
באשבונה בחוף ימים בנויה — ובה מבחר קהלה והדרה
כלולה היא בכל חכמה ודעה — ותורת אל בפי כלם סדורה
בבית הרב רבי צורבא ורבן — אליעזר ארי שבתבורה
אשר יצא לעם קדוש לעזרה — בלב אמיץ זרוע עם גבורה
לרומם דת אלהינו וצוה — עשות הרבה ספרים אין ספירה
למען יקראו עמו ולמדו — לעבדה את אלהים חי במורא
גמולו אל ישלם לו ויעלה — בימיו ציר להתיר האסורה
יזכנו ונובל שי למורא — ואויבינו לאח גחם מהרה
ויבנה בית זבול מכון לשבתו — בחומת אש לכבוד ועטרה
לעבדו כל שכם אחד יצוה — אלי עמים הפוך שפה ברורה
בהקבץ לציון ההדורה — להלל שם כבוד אל רם ונורא

דף 297ב: (1) תפלה שהתפלל הרמבן זל // עמודה 1: עומדות היו רגלינו... //... דף 299א, שורה 14:...(1) ועל כל כבוד חופה לשכינתך ועוזך בביח // מקדשך ולא יכרת מעונן' וזה עבדך בחסדך ישב בסתרן ובצל שדי יתלונן' ברוך שומע תפלה' אמן ואמן // דף 299ב, 300 - חלקים.

- Hain 11670, Goff Heb-87, Haeb 458, IGI 6752, Inv[3] 100, Kis 446, Oates 4222, 4223, Ohly 2057, Pr 9833, Sajó 2346.
- Friedb פ 318, Benjacob ב 109, Ch 1643, Cow p. 489, St II(col 1960) 6532 (49), Zed p. 592.

- Adler 32, Cohen p. 748 (59), Cohen (MGL) 22, Eisenst (57), Freim (Ink) p. 117 (90), Freim (Thes) B 18, Friedb (Hist) p. 78 (1), Gold 88, Hab (130), Iak 16, 17, Ier 26, Jacobs 59, Marx (HUC) 53, Meyer (EJ) 166, Rosent 57, Rossi (Annales) p. 64, Schwab 54, Tisbi (Vatic) 19, Wien (List) 18, YE 59.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни: 1. „Перчатка, над средним пальцем цветок с шестью лепестками" такого же типа, как Briquet 10713, Grasse 1485. 2. „Перчатка с волнистым обрезом, над средним пальцем цветок с пятью лепестками" такого же типа, как Briquet 11137, Provence 1489.

Нет лл. 1-8, 152 (пустого), 252. Спутан порядок листов: 61, 60, 62.

Пометы к тексту. На отдельных листах рукописные кустоды, сефардский курсив, XVI-XVII вв.

Владельческие записи:

Лист 9а, беглый сефардский курсив: הלבן לל על התורה // מקנה כספי צבי הצעיר... // יצחק בכר דוד אלחציף סיס(?) ... //.

Печати, цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки переплета картонные, обтянуты ледерином. Корешок кожаный с золотым тиснением: פירוש הרמב"ן על התורה אשבונה רמ"ס. Lissabon 1489.

---

102. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни те же.

Нет лл. 261 и далее. Листы 1-8 - дефектные, подклеены белой тонкой бумагой.

Пометы к тексту. Краткие комментарии к тексту, итальянский курсив XV-XVII вв., разные почерки: лл. 174а, 198а, 222а, 223а, 225а. Исправления отдельных слов в тексте почерком, стилизованным под квадратный шрифт, и ашкеназским курсивом: лл. 175а, 196а, 201б, 202б, 212б.

Владельческие записи:

1) пустой лист перед текстом, беглый сефардский курсив XVII-XVIIIвв.: אני...שמעון // יצו(?) // אני כתבתי... שמעון יהו // ... שמעון //.

:. 1а, дефектная запись, итальянский курсив XV-XVII вв.: לעולם
יכתוב אדם שמו על ספרו ... // שלא יבא אחד מן שוק ... // שלי הוא זה הוא...//
כתבתי שמי על ספרי ... // ... // יצו //.

л. 2а, беглый сефардский курсив, XV-XVI вв.: לי למקנה(?) הצעיר
יום טוב ן כץ הי׳ו //.

) там же, тот же почерк: יום טוב ן כץ הי׳ו //.

5) там же, сефардский курсив, большие по величине буквы, XV-XVII вв.:
רפאל שמואל ... הי׳ו //.

6) л. 152б (пустой), итальянский язык: Molto mag^so sig^e mio mj Isaac(?) //.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи. Отдельные слова, словосочетания (רומי, מלכות, הרשעה, מלך גוים) густо зачеркнуты чернилами: лл. 24а-б, 25а, 54а, 58б, 74б, 97а, 236а-б.

Переплет. XIX в., полукожаный. Крышки переплета картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: חדושי התורה להרמב"ן
ליסאבאן רמ"ט 1489

---

103. I D E M

ГБЛ. Шифр: Inc 4. 169. Из коллекции Д.Г. Г и н ц б у р г а.

Бумага. Филиграни те же.

Пометы к тексту отсутствуют.

Владельческие записи:

1) л. 1б, на полях запись, повторяющаяся два раза, сефардский курсив: תחת זכותך יהיו בניך בקניין // יששכר עזיאל //

2) там же, в верхнем правом углу рамки: יעקב

3) там же, в верхнем левом углу рамки: עזיאל

4) л. 2а, неразборчивая запись, мелкий сефардский курсив: שלי הצעיר...

Печать, экслибрис коллекции Д.Г. Гинцбурга.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. Современный, кожаный.

---

104. I D E M

ГБЛ. Из коллекции А.И. Маркушевича.

Бумага. Филиграни: № 2.

Только л. 237.

Пометы к тексту, владельческие записи, печати отсутствуют.

Цензорские записи отсутствуют.

В издании: H a e b l e r K. Der Westeuropäische Wiegendruck. Tafel 1-60. München, 1928. Tfl. 54.

П р и м е ч а н и е:

- Mōše ben Nahmān Gerondi, Ḥiddūšē hat-Tōrā sive Pērūš hat-Tōrā - см. примечание к № 1.

К о л о ф о н (л. 297а):

„Я восславлю имя Бога, возвышенного и грозного, который устав
дал Израилю и Закон.
Многой милостью своей помог нам завершить книгу, более дорогую
и прекрасную, чем любой товар,
(Написанную) учителем нашим Моше, сыном Нахмана,[1] светочем изгнания
в Испании, да будет душа его ограждена (оградой) райского сада.
Слова его дороже мрамора и червонного золота, печать (этой книги)
красива, и корректура истинна.
В день, когда звезда служит вместе (созвездиям) Близнецов и
Девы.
И этот месяц Ав, который „(стал) Израилю отцом" (Иер 31, 8),[2]
и Аврам его бед не знал.[3]
Но в год „Помилую (249)[4] я (дом) Иехуды" (Ос 1, 7). и народ нес-
частный, который „стадо рассеянное" (Иер 50, 17).

---

[1] В ориг. дана аббревиатура имени автора (הרמב"ן).

[2] В ориг. автор колофона при обозначении месяца использует игру слов, основанную на идентичности названия месяца Ав (אב) и слова „отец" в древнееврейском языке. Для сохранения логического контекста предложения мы переводим и название месяца и библейскую цитату.

[3] В иудейской традиции месяц Ав считается несчастливым, т.к. в этот месяц были разрушены Первый и Второй иерусалимские храмы (586г. до н.э.; 70 г. н.э.).

[4] В ориг. год передан числовым значением букв в слове „ארחם" (Я помилую).

В Лисабоне, на берегу морей построенном, в котором община
отборная и „истинно
Совершенная" (Иез 16, 14) во всякой мудрости и знании.
И Закон божий у всех на устах.
В доме господина Элиезера - „мудреца" (В.Т. Мегилла 28б),
„льва среди общества ‹людей›" (В.Т. Санхедрин 8б),
Который вышел на помощь народу святому сердцем бесстрашным,
мыщцою и храбростью.
Чтобы возвысить Веру Бога нашего. И повелел изготовить книг
бессчетное множество,
Во имя того, чтобы читали ‹сыны› народа его и учились служить
Богу живому с благоговением.
И воздаст ему Бог по заслугам, и пошлет во дни его посланника,
дабы развязать путы.
Да удостоимся мы и „принесем дары ‹Богу› грозному" (Пс76, 12),
а врагов наших - на жаровню пылающую поскорей.
И да будет „построен дом в жилище ‹Бога› , место для пребывания
его" (1 Цар 8, 13) на стене огненной для величия и венца.
„Чтобы служили ему единодушно, даст он народам язык чистый"
(Соф 3, 9).
Когда соберутся ‹они› в Сионе великолепном, чтобы восславить
имя Бога, возвышенного и грозного".

К описанию № 104. Данный фрагмент поступил в Библиотеку из собрания А.И. Маркушевича.

Маркушевич Алексей Иванович (1908-1979) - математик, книговед, библиофил. В 1976 г. безвозмездно передал свое собрание инкунабулов Государственной библиотеке СССР им. В.И. Ленина.[1]

---

[1] См. о нем: М а р к у ш е в и ч // Книговедение: энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1982. С. 338.

105. דוד בן יוסף אבודרהם. פירוש הברכות והתפלות. אשכונה: אליעזר סולידאנו; יהודה גדליה(?), דאש חדש טבת ר"ן.

D Ā W Ī D̲ ben Y Ō S Ē P̄ 'A B Ū D̲ A R H Ā M (- c.1350). PĒRŪŠ hab-BĚRĀKŌT̲ wĕhat-TĒPĪLLŌT̲. Lisboa: 'Ĕlī`ezer Toledano, Yĕhūdā Gĕd̲alyā(?), 1 Ṯēb̲ēt̲ (5) 250 / 25.XI.1489. 2°.

170 л., 2 стб., 34-35 строк, печ. поле: 138x194-198 мм.

Шрифт: 1) сефардский 10:58 мм (текст); 2) квадратный, большие буквы 5:57 мм (начало текста, начало разделов, отдельные слова текста). Употребляются лигатуры אל, בו, לו, מת, עו. Употребляются расширенные буквы א, ב, ה, ח, ך, ל, ם, ץ, ק, ר, ת.

Листы пронумерованы буквами еврейского алфавита: (א) ב - ת(1-5) כט- כו (1-4) כח -כב (1-4) כא - יח (1-4) יז - יד (1-4) יג - י (1-4) ט - ו (1-4) מו -מג (1-3) מד - מב (1-4) מא - לח (1-4) לז -לד (1-4) לג - ל (1-4) סח, ע (1-4) סו - סג (1-4) סב - נט (1-4) נח - נה (1-4) נד - נא (1-4) נ -מז (1-4) עד - עא (1-4) עח -עו (1-4) עט (1) פב - פ (1-5). Нумерация тетрадей отсутствует. Кустоды не употребляются. Колонтитулы употребляются. N.S.: יהודה - ?יי (шрифт 1), ?ל'י (шрифт 2); אלהים - אלהים, אקים, אלים (шрифт 1, 2), אלקים, אלים. Сокращения и аббревиатуры обозначаются непоследовательно точками или косыми чертами над буквами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и употреблением расширенных букв.

Элементы декоративного оформления: лист 1б - в рамке с декоративно-растительным орнаментом и изображением животных. Лист 1б - текст в рамке начинается с буквицы „ב". Листы 23б, 24а, 134а, 137а-б, 139б, 140а - схемы, иллюстрирующие текст.

Т е к с т:

דף 1א - חלק, דף 1ב כמסגרת: ב ! (2) עזר אלהי קדם שוכן // מעונה: אחל לפרש תפלות כל השנה:: // (1) אמ דוד בר' יוסף סס בר' דוד נע בן אבי דרהם:..// דף 11א, עמודה 1: (1) דידיה חייביה רחמנא למינסבה ...//...דף 91ב, עמודה 2: (2) סדר // (2) תפלות הפסח // (1) מצות עשה מן התורה להשבית החמץ קודם איסור// ...דף 113א, עמודה 1: (2) תפלות // ראש השנה // (1) גרסי בפק דראש השנה...// ...דף 143א, עמודה 2: (2) לוח מולדות ראשי // (1) המחזורים ממחזורים רסס ועד מחזור רפג //...דף 170א,עמודה 1-2:(1) נשלם פירוש הברכות והתפלות בעזרת

הא אשר לו כחבנו עלילות׳ // שירה 7: (1) ויזכנו לעבודתו ולאהבתו׳׳ //

ק ו ל ו פ ו ן:

נברך שם כבוד נורא תהלות׳ שהוא סבה להתחיל כל תחלות׳
והוא קדמון ואין לו קץ וחכלה׳ והוא ראשון והוא נורא עלילות׳
והוא עוזר לכל עושי רצונו׳ והוא סומך ומקים כל נפילות׳
עזרנו ברוב עזר להשליט׳ כחפצנו פירוש סידור תפלות׳
אשר חיבר גדול דעה והשכל׳ אבודרהם בכנוי אב למעלות׳
בחיבור זה יפרש הדברים׳ כפי סדרם בעניינם סלולות׳
עשוי בדפוס כמו צלם אלים׳ בהגהות ישרות גם מעולות׳
אשר נשלם ביום ברוא מאורות׳ גדול כח להאיר כל אפלות׳
והחדש ליראל לטובה׳ שמו טבח אשר ארוך בלילות׳
שנת רנא בשוב ההא אפים׳ וצדקנו באותיות מגולות׳
באשבונה בתוכה יש קהלה׳ לעיר ואם לכל ראשי קהלות׳
חכמים בה וגם ראשי ישיבות׳ וכל טובות בתוכם הם כלולות׳
בבית חסיד ירא אלים וחכם׳ איעזר שמו רב הפעולות׳
אשר עוזר למי יושב בצרה׳ ורבה מדות בשם הטוב גלולות׳
ותאותו להרבות בספרים׳ אשר אין קץ למספרם בגילות׳
ללמדם לכל חפץ לקראם׳ להודות אל ובלבבם מסלות׳
ישלם אל שכר טובו ויושרו׳ וגם תמיד יקבל רוב גמולות׳
ובזכותו אזי נזכה גאולה׳ כמו זכו בראשית הגאולות׳
ואז נשיר בשיר חדש בבית אל׳ במו ספר וגם בכתב מגלות׳
יגדל נס ויחיש קץ לגלות׳ לברך שם כבוד נורא תהלות׳

-GW 8160, Goff Heb-36, Haeb 1, IGI 3379, Ohly 998, Pr 9834, Zdan 157.

-Friedb к12, Benjacob к 5, Ch 1, Cow p. 145, St II(col 856) 4784(1), Straal p. 61, Wien (Friedl) 3, Zed p. 806.

-Adler 17, Cohen (MGL) 1, Eisenst (61), Freim (Ink) p. 117 (91), Freim (Thes) B 19, Friedb (Hist) p. 79 (2), Gold 92, Hab (131), Iak 1, 2, Jacobs 63, Marx (HUC) 20, Meyer (EJ) 107, Meyer (Stc) 238, Rosent 59, Rossi (Annales) p. 67, Rossi (Hebr) p. 56, Schwab 55, Wien (List) 19, YE 63.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а .

Бумага. Филиграни: „Перчатка, над средним пальцем цветок с шестью лепестками" такого же типа, как Briquet 10713, Grasse 1485. „Перчат-

ка с волнистым обрезом, над средним пальцем цветок с пятью лепестками" такого же типа, как Briquet 11137, Provence 1489.

Пометы к тексту. Краткие комментарии к тексту, сефардский курсив: лл. 5а, 16б, 17б, 32б, 33а, 59б, 80а. Вписан отсутствующий текст дефектной части листа, ашкеназский курсив: л. 170а.

Владельческие записи отсутствуют.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., полукожаный, крышки картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: אבודרהם דפוס ראשון ליסאבאן רנ"א Lissqbon 1480.

---

106. I D E M

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции Д.А. Х в о л ь с о н а.

Бумага. Филиграни те же.

Нет лл. 1, 170.

Пометы к тексту. Краткие комментарии к тексту, сефардский курсив: лл. 72а, 106а; латинский язык: л. 96а. Лист 91а-б - вписан дефектный текст, сефардский курсив.

Текст отсутствующих листов (1б, 170а) вписан беглым ашкеназским курсивом, почерк Д.А. Хвольсона(?).

Владельческие записи:

1) л. 61б, беглый сефардский курсив, XVI-XVII вв.: זה בקניין הכסף... אני משה בר(?) אלישע //.

2) лист, вплетенный перед текстом, сторона А, запись Д.А. Хвольсона(?): אבודרהם // אשבונה שנת רנה בשוב ההא אלפים (ר"ל ה' אלפים ר"ן) Lissabon // 1489 // cf. de Rossi, Annales XV s. p. 68 //.

Печать коллекции Д.А. Хвольсона.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты ледерином, корешок кожаный с золотым тиснением: אבודרהם אשבונה ר"ן Lissabon 1490.

П р и м е ч а н и е:

- Dāwīḏ ben Yōsēp̄ 'Abūḏarhām ('Abūḏrāhām, 'Abūḏrĕhām) - комментатор синагогальной литургии. Жил в Испании, умер около 1350 г.

Pērūš hab-Bĕrākōṯ wĕhat-Tĕp̄illōṯ (Комментарий благословений и молитв) = Sēp̄er'Abūḏarhām; Pērūš hat-Tĕp̄illōṯ - кодекс, объясняющий основные обряды иудаизма, смысл и порядок годичного цикла молитв. Написан около 1340 г. в Севилье (Испания). В объяснении смысла молитв и обрядов автор опирается на традицию Иерусалимского и Вавилонского Талмудов, использует многие, не дошедшие до наших дней, источники.

К о л о ф о н (л. 179б):

„Благословим Господа[1] „досточтимого хвалами" (Исх 15, 11), который причина всех начинаний.
И он древнейший, ему нет конца и предела. И он первейший, и он „величествен деяниями" (Пс 66, 5).
И он помогает всем „исполняющим волю его" (Пс 103, 21), „поддерживает и поднимает всех павших" (Пс 145, 14).
И он помог нам завершить по желанию нашему „Толкование порядка молитв",
Которое составил великий „разумом и благоразумием" (Иер 3, 15) Абудархам по прозванию „отец достоинств".
В этом сочинении он истолковывает вещи, согласно их порядку и смыслу упорядоченные.
Сделано в тиснении „по образу Божьему" (Быт 1, 27; 9, 6) с корректурами правильными и лучшими.
Оно ‹тиснение› было завершено в день сотворения светил, ‹в день› „великого могущества" (Наум 1, 3), дабы озарить всю тьму.
И месяц этот Израилю на благо. Имя ему Тевет, который длинен ночами.
В год 255, из которого 5 - тысячи, или 250 открытыми буквами.[2]
В Лисабоне, где находится община, „одна из главнейших" (2 Сам 20, 19) для всех глав общин.
Мудрецы в ней и главы йешивот,[3] исполненные всякой благости.

---

[1] В ориг. „שם כבוד" (Величественное имя) - эпитет к имени Бога.

[2] В ориг. год передан числовым значением букв еврейского алфавита в словах „רנה" (ликование=255) и „צדקנו" (справедливость наша=250).

[3] Йешивот (ישיבות) - еврейские религиозные школы.

В доме благочестивца, богобоязненного и мудрого Элиезера многодеятельного,
Который помогает каждому попавшему в беду. И в нем добродетели с именем добрым соединены.
И высшее желание которого увеличить ‹количество› книг, чтобы не было предела числу их.
Дабы обучать каждого желающего читать их, восхвалять Бога в нравственном пути сердец своих.
Да вознаградит его Бог наградой достойной и праведностью. И пусть всегда он получает множество воздаяний.
А за заслуги его и мы удостоимся спасения, как удостоились ‹предки наши(?)› в начале всех спасений.
И тогда „мы воспоем новую песнь" (Пс 144, 9) в Доме Божьем. По книге и также по писанному в свитках.
Да возвеличится[1] чудо и да ускорится конец изгнания. Чтобы благословить Господа[2] „достойного хвалами" (Исх 15, 11)".

---

107. (חנ"ך). תורה. עם תרגום אונקלוס ופירושו של שלמה בן יצחק ס' 1-2. אשבונה: אליעזר טולידאנו, יהודה גדליה(?); בהגהת דוד בן יוסף אבן יחייא; יוסף כלפון, אב רנ"א.

(BIBLIA HEBRAICA). PENTATEUCHUS. TARGŪM „ONKELOS". Comment.: Šĕlōmō ben Yiṣhāq. Lib. 1-2. Lisboa: 'Ĕlī`ezer Toledano, Yĕhūḏā Gĕḏalyā(?); corr.: Dāwīḏ ben Yōsēp̄ 'Ibn Yaḥyā; compositor(?): Yōsēp̄ Kalpōn, 'Āḇ (5)251 / 8.VII-16.VIII.1491. 2°.

456 л.(216, 240). Сигн.: Кн.1. א8 - ס8, יא10, 8 - כו8 כז6; Кн. 2. א8 - מ8 ס6, 8 - כס 8 ל10. 2 стб. (библейский текст, арамейский перевод), печ. поле: 136x190-193 мм.

---

[1] В ориг. „יגדל" - первая и вторая буквы слова отмечены точками и соответствуют начальным буквам имени компаньона(?) Элиезера Толедано - Иехуды Гедальи (יהודה גדליה).

[2] В ориг. „שם כבוד" (Величественное имя) - эпитет к имени Бога.

Шрифт: 1) квадратный 10:85 мм (библейский текст); 2) квадратный 10:65 мм (арамейский перевод); 3) квадратный „א" - 7 мм (отдельные слова текста); 4) сефардский 10:55 мм (комментарий). Употребляются лигатуры אל(редко), כו, לו, מו(шрифт 3). Употребляются расширенные буквы א, ד, ה, ח, ר, ת(шрифт 1); ת, ש, ר, ק, ס, ל, ח, ה, ד, א(шрифт 2); א, ה, ב, ח, ר, ל, ס, ז, ק, ר, ש, ת(шрифт 3). Библейский текст и арамейский перевод вокализированы и снабжены кантилляционными знаками.

Листы пронумерованы буквами еврейского алфавита: Кн. 1. א - ד כת - כח(1-4) כד - כא(1-4) כ - יז(1-4) יו - יג(1-4) יב - ט(1-4) ח - ה(1-4) מח - מה(1-4) מד - מא(1-4) מ - לז(1-4) לו - לג(1-4) לב - כט(1-4) סט - סו(1-4) סה - סב(1-4) סא - נח(1-5) נז - נג(1-4) נב - מט(1-4) צג - צ(1-4) פט - פו(1-4) פח - פב(1-4) פא - עח(1-4) עז - עד(1-4) עב - ע(1-4) קח - קו(1-4) קה - קב(1-4) קא - צח(1-4) צז - צד(1-4) ד - א(1-3); Кн.2. לב - כח(1-4) כד - כא(1-4) כ - יז(1-4) יו - יג(1-4) יב - ט(1-4) ח - ה(1-4) נא - מח(1-4) מז - מד(1-4) מג - מ(1-3) לט - לו(1-4) לה - לג(1-4) עב - עא(1-4) סח(1-4) (סז) סו - סד(1-4) סג - ס(1-4) נט - נו(1-4) נה - נב(1-4) צה - צב(1-4) צא - פח(1-4) פז - פד(1-4) פג - פ(1-4) עט - עו(1-4) עה - קיו(1-4) קטו - קיב(1-4) קיא - קח(1-4) קז - קד(1-4) קג - ק(1-4) צט - צו(1-5) קר. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Кустоды не употребляются. Колонтитулы употребляются. N.S.: יהוה - יהוה(библейский текст), ʃ, אלהים - אלהים. Сокращения обозначаются одной косой чертой над последней буквой слова. Аббревиатуры обозначаются непоследовательно одной или несколькими косыми чертами над буквами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте, употреблением расширенных букв и помещением в конце строки первой буквы следующей строки.

Элементы декоративного оформления отсутствуют.

Т е к с т:

כרך 1, דף 25א: (4) אנשים אחים' קרובים'... //...דף 113ב, עמודה ב, שורה 13:
(1) וַיִּמָּח יוֹסֵף בֶּן-מֵאָה וָעֶשֶׂר שָׁנִים וַיַּחַנְטוּ אֹתוֹ וַיִּיָּשֶׂם בָּאָרוֹן בְּמִצְרָיִם: // (2) סכום
הפסוקים של ספרא אלף וחמש מאות // ושלשים וארבעה: חזק חזק: // דף 114 - חלק?,
דף 145: (3)[2] ספר ואלה שמות (4) אֹעֵפ שמנאם בחייהם בשמותם חזר ומנאן אחר מיתתן
... // ...עמודה 1: (1) וְאֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מ // מִצְרַיְמָה ... // ...
דף 214א, עמודה א, שורה 11: (2) סכום פסוקי דספרא ואלה שמות אלף ומאתים //
ותשעים בילאו בנלכואעי חם // 214ב: (1) תוספתא ויאמר קין אל-הבל

אחיו וגו׳: וַאֲמַר // לֵין לְהֶבֶל אָחוּהִי ... // ...דף 216ב, שורה 19: יָמָא מִן-גַּלּוֹהִי
וְעַבָּרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל: תוספת: // כ ר ך 2: דף 9א: (4) והקריב אשר
לחטאת ראשונה: ... // ...דף 70ב, עמודה ב, שורה 11: (1) אֶת-מֹשֶׁה אֶל-בְּנֵי יִשְׂרָאֵל
בְּהַר סִינָי: // סכום הפסוקים של ספר זה // שמנה מאות וחמשים // וחשעה: // דף 71א:
(3) פירוש רשי זל (4) באחד לחדש השני׳ ... // עמודה א: (1) וידבר יהוה
אל-משה במדבר סיני // ...דף 159א: (2) הדברים // (3) ספר אלה הדברים פירוש
רשי זל // (4) לפי שהן דברי תוכחות ומנה כאן כל המקומות ... // ...דף 240א,
עמודה א, שורה 19: (2) סכום פסוקי כל התורה חמשת אלפים וחשע // מאות וארבעים
וחמשה: ברוך נותן ליעף כח: // דף 240ב, ק ו ל ו פ ו ן:

דַּת אל בחוץ תרון ובעינים קולה כמבכירה עלי אבנים:
וּבכם מרום קרת מכונה עשחה ערב ובקר גם בעת צהרים:
דּוֹרשה בפי שער לכל עובר ושב הוי כל אנוש צמא לכו למים:
בֹּאו אלי פרדס תעודחה וגן לא לאלפים ולרבותים:
רַבים עזבוה ולא ממאסם עוף בכנפיה עלי שמים:
יִקרו ספריה ואיך הם לקנו חם יוכלו כי אין לאל ידים:
וּלבעבור תורת אלהים ילמדו ישאו עלי שכמם ובכתפים:
סוֹבב זכות על יד אנוש זכאי ובר הרב אליעזר לבין מאזנים:
פֹּעל וחקק דת בתרגום גם בפי רוש רב שלמה הוא מאור עינים:
נִשלם באשכונה שנת רנא באב שלש אלפים עוד עלי אלפים:
יִחעל אלהים המסייעו בכ נורות ועובבים ובמצלתים:
חֹסד באוצרו יצוה אל ואף גם יעלנו על עדי כפים:
יָען לישע עם אלהינו בהוד חמדת כתב יצא לשום שמים:
יוֹפיה ויקרתה בחסים שש ודר לא יערכו לה וזהב פרוים:
אֹמנם בהגהה ודיוק רב מאד הפליג אנוש שכל ואיש בינים:
יוֹם בוא אליכם דרשו אותה וגם כל איש לקחתה יפרשו כפים:
שׁוֹרו בני עליון נחיבתה הכי בה חמצאו נחת מלא חפנים:
צֹמחו במעיני ישועתה למ עון חדבקו עם מלאכי מחנים:
וּזכו ראות מקדש שכינת יה בתו כו או בחוץ נרון ובעינים:

- Hain 12570, Goff Heb-20, Haeb 532, IGI 7396, Pr 9835.

- Friedb ה 637, Benjacob ה 267, Cow p. 75, Ginsb p. 836 (8), St I (col 2) 10, Straal p. 29, Zed p. 106.

- Adler 8, 9, 10, Cohen p. 749 (79), Eisenst 76, Freim (Ink) p. 117 (92), Freim (Perg) 24, Freim (Thes) B 20, Friedb (Hist) p. 79(3), Gold 94, Hab (134), Iak 54, Jacobs 79, Marx (HUC) 10, Meyer (EJ) 19,

Meyer (Stc) 240, Rosent 63, Rossi (Annales) p. 81, Rossi (Hebr) p. 45, Schwab 67, Wien (List) 25, YE 79.

ЛО ИВАН. Отдел рукописей. Шифр: С 25; С 27. Из коллекции М.А.Л. Фридланда.

Пергамен.

Нет Кн. 1. лл. 1-18, 23-24, 114 (пустого?); кн. 2. лл. 1-8, 17, 24, 96, 101.

Пометы к тексту. На полях отдельных листов краткие комментарии к тексту. Кн. 1 - вместо отсутствующих листов 1-18, 23-24 вплетен тот же фрагмент текста на пергамене из издания Салоники, 1520 г.

Кн. 2 - текст отсутствующих листов вписан от руки на пергамене почерком, копирующим шрифты оригинала, XV-XVII вв.

Владельческие записи:

1) кн. 1, вставка из салоникского издания с текстом отсутствующих лл. 1-18, л. 1а, полуобрезанная запись на полях, сефардский курсив: מקנה (?) // נגרה(?) ן סס //.

2) кн. 2, рукописная вставка с текстом лл. 1-8. Лист 1а, полуобрезанные записи на полях, беглый сефардский курсив: זה הספר של...// קנייין..

3) там же: נחלת ... שלי...// זעירי הצעיר יום...// נגרה(?) ן סס...//

4) там же: אני חבעל(?)... // יזייא נגרה(?) סס //.

Печати:

1) печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

2) печати Азиатского музея двух видов.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. Кн. 1. XIX в., полукожаный, крышки переплета картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: תורה עם תרגום ורשי 1. 2. ליסאבאן רנ"א Lissabon 1491.

Кн. 2. Переплет идентичный, золотое тиснение на корешке: תורה עם תרגום ורשי 5 .4 .3. ליסאבאן רנ"א. Lissabon 1491.

Примечание:

- (Biblia Hebraica). Pentateuchus (Пятикнижие) - общее название первых пяти книг Библии: „בראשית" (Genesis; Бытие); „שמות" (Exodus; Исход); „ויקרא" (Leviticus; Левит); „במדבר" (Numeri; Числа); „דברים" (Deuteronomium; Второзаконие).

Targūm „Onkelos" = Targūm Bablī - кодифицированный перевод Пятикнижия на арамейский язык. Перевод был выполнен в Палестине или Вавилоне во II(?) в. н.э., приписывается иудейской традицией прозелиту Онкелосу (אונקלוס הגר).

Šĕlōmō ben Yishāq - см. о нем примечание к № 53.

К о л о ф о н (кн. 2. л. 240б):[1]

„Закон Бога ликует на просторах" (Притч 1, 20). И голос его, ‹как у› впервые рожающей при родах.
И „на возвышенном месте града" (Притч 9, 3) подножие свое он поставил. Вечером, утром и во время дневное
Проповедует он в воротах каждому входящему и выходящему. „О вы, жаждущие, придите к водам" (Ис 55, 1).
Пришли они к садам заповеди его ‹Закона›. Но не множеством бесчисленным.
‹Ибо› многие покинули его, но не из презрения к нему, ‹подобному› птице крылатой в небесах.
‹А потому что› редки книги его. Да и как они смогут купить их, когда средств у них нет.
И ради изучения Закона Божьего несут они ‹все горести(?)› на плечах и спинах своих.
И было передано право через человека чистого и достойного, ‹которым явился› Элиезер, на чашах весов
Изготовить и выгравировать Закон ‹Пятикнижие› с „Таргумом" и комментарием Шеломо, „светоча глаз" (Притч 15, 30).
Было завершено в Лисабоне в ‹месяц› Ав года 251 ‹и еще› три и две тысячи ‹лет›.
Да восхвалится „на цитрах, волынках и кимвалах" (1 Хр 25, 1) Бог, помогавший ему ‹печатнику›,
Милость из богатства своего окажет ему и вознесет его на руках.
Ибо во имя спасения народа Бога нашего в величии и красоте он переписал ‹эту книгу›, сошедшую с небес.
Красота и ценность ее ни пшеном, ни виссоном, ни мрамором не измерится и ни „золотом парваимским" (2 Пар 3, 6).

---

1 Колофон стихотворный в форме акростиха с именем корректора: Давид бар Иосеф Ибн Йахья, да хранит его Оплот и Избавитель его (דוד בר יוסף ן יחייא ישצו).

В ее корректуре и большой точности преуспел человек мудрый и
„посредник" (1 Сам 17, 4).
В день, когда <книга эта> дойдет до вас - изучите ее. И каждый
пусть руки расставит взять ее.
Идите, сыны Всевышнего, путем ее, ибо здесь обретете покой
„горстями полными" (Ек 4, 6).
Прильните к „источникам спасения" (Ис 12, 4) ее, чтобы соеди-
ниться с сонмом ангелов.
И вы удостоитесь узреть „там святилище Божье" (Исх 25, 8).
Тогда на просторах воспоем мы."[1]

---

108. (תנ"ך). משלי. עם פירוש דוד בן שלמה אבן יחייא „קב ונקי".
חמ"ד (אשבונה), חש"מ (אליעזר טולידאנו), חש"מ (לערך רנ"ב).

(BIBLIA HEBRAICA). LIBER PROVERBIA. Comment.: Dāwīḏ ben Šĕlōmō 'Ibn Yanyā „Qaḇ wĕNāqī". S.l. (Lisboa): s.t. ('Ĕlī`ezer Toledano), s.a. (c.(5)252 / 1492. 2°.

62 л., сигн.: א 8 - ז 8 ח 6; 2 стб. (библейский текст, комментарий), 35-36 строк (шрифт 4), печ. поле: 139x197-204 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:88 мм (библейский текст); 2) квадратный „א" - 4 мм (библейские слова в тексте комментария); 3) квадратный „א" - 7 мм (заглавие); 4) сефардский 10:57 мм (комментарий). Употребляются лигатуры אל, בר, כר, לר, צר (шрифт 3). Употребляются расширенные буквы א, ד, ה, ח, ר, ת (шрифт 1); א, ב, ה, ך, ל, ם, ר (шрифт 3). Библейский текст вокализован и снабжен кантилляционными знаками.

Листы пронумерованы буквами еврейского алфавита: ... יח, כ (1-4) כא-כד (1-4) כה - כח, כח (1-3) כט (ל) לא, לא (1-2). Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Кустоды не употребляются. Колонтитулы

---

[1] В данном экземпляре издания не пропечатано или стерто имя корректора Иосефа Калфона (יוסף כלפון), которым заканчивается колофон (см., например, факсимильную публикацию текста колофона в Freim (Thes) B 20).

употребляются. N.S.: יהוה - יהוה , יחוה (шрифт 1), ʃ ʃ (шрифт 2), ʃʃ(шрифт 3); אלהים - אלהים(шрифт 1), אל̇ים(шрифт 3). Аббревиатуры обозначаются непоследовательно одной или несколькими косыми чертами (шрифт 3). Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте и употреблением расширенных букв.

Элементы декоративного оформления: библейский текст начинается с буквицы „ מ " с растительным орнаментом.

Т е к с т:

(3) פירוש ספר משלי הנקרא קב ונקי // (2)[2] אמר המחבר (4) ראו עיני דברי זה הספר ... // תחילת הטקסט ופירושו, עמודה א: (2)[2] משלי שלמה׳ (4) אמרו רזל שלשה ספרים חבר שלמה׳ ... // עמודה ב: [3]! מ ! שְׁלֵי שְׁלֹמֹה בֶּן-דָּוִד מֶלֶך // ... דף 35א, עמודה א: (1) מִגְדַּל-עֹז שֵׁם יְהוָה... עמודה 2: (2)[2] מגדל עוז (4) שם ייל׳ פי׳ שם ייל מגדל של עוז ושל גבורה ... // ...דף 41א, עמודה א: (1) טוֹב שֶׁבַּח בָּאָרֶץ מִדָּבָר מֵאֵשֶׁת // מִדְוָנִים וָכָעַס :... // עמודה 2: (2)[2] טוב שבח׳ (4) יוחר טוב הוא לאיש שישב לבדו ... // ...דף 62ב, עמודה ב, שורה 6: (1)... תְּנוּ- // לָהּ מִפְּרִי יָדֶיהָ וְיִהַלְלוּהָ בַּשְּׁעָרִים // מַעֲשֶׂיהָ: // (2) סכום פסוקי דספר משלי // חשע מאות וחמשה עשר וסימן יהן // עמודה א, שורה 27: ...(2)[2] תנו לה מפרי ידיה׳ (4) אחר // שהזכיר האשה שהיא אשת חיל ... // ... שורה 34: ... בְּיָלֵאוֹ בריך רחמנא דסייען מריש ספרא ועד כען //

- Hain 13427, Goff Heb-35, Haeb 591, Oates 4226.
- Friedb n 924, Benjacob n 419, St I(col 162) 1067.
- Eisenst 79, Freim (Ink) p. 117 (96), Freim (Thes) B 23, Friedb (Hist) p. 80 (5), Gold 96, Hab (138), Iak 64, Jacobs 82, Marx (HUC) 19, Meyer (EJ) 52, Meyer (Stc) 244, Rossi (Annales) p. 143, Schwab 77, Wien (List) 31, YE 82.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни: „Перчатка, над средним пальцем цветок с пятью лепестками" такого же типа, как Briquet 11196, Bordeaux 1505.

Нет лл. 1-34.

Пометы к тексту и владельческие записи отсутствуют.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., полукожаный, крышки картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: משלי קב ונקי לעריא רנב 1492

Примечание:

- (Biblia Hebraica). Liber Proverbia (Книга Притч) - вторая книга раздела „Писания" (כתובים) в еврейской Библии.

Dāwīḏ ben Šĕlōmō 'Ibn Yaḥyā - экзегет и грамматист. Родился в 1455г. в Португалии, умер в 1528 г. в Италии. Автор комментариев к отдельным библейским книгам и Мишне,[1] ряда грамматик древнееврейского языка.

Qaḇ wĕNāqī (Мало, да хорошо; В.Т. Йевамот, 49б) - комментарий Давида Ибн Йахьи к библейской книге Притч.

[1] Мишна (משנה; Miśnā) - см. примечание к № 94-95.

Л Е И Р И Я

(L E I R I A - ל י י ר י א ה)

Город в Португалии. Книгопечатание в Леирии началось с 1491-1492 г.[1] и связано с именами Шемуеля Д'Орташа и трех его сыновей (שמואל דורטאש ושלשת בניו). Следует отметить, что Шемуель Д'Орташ был единственным еврейским печатником XV в., издававшем книги и на языках с латинской графикой. Всего, по данным „Краткого каталога" Х. Мейера, им было напечатано четыре еврейских издания (три издания библейских книг и первый том Кодекса Йакова бен Ашера „'Arbā'ā Ṭūrīm[2]; Meyer (Stc)252 - 255) и также три издания астрономических таблиц астронома и математика Аврахама Закуто (אברהם זכות; 1450-с. 1515) в переводах с древнееврейского на латинский или испанский языки.[3]

---

[1] Первое датированное издание: (Biblia Hebraica). Liber Proverbia... Leiria, 1 'Āḇ (5)252 / 25.VII.1492. 2°.

[2] См. о нем примечание к № 11-12.

[3] Первое издание: Zacutus, 'Aḇrāhām. Almanach perpetuum coelestium motuum. Leiria: 'Aḇrāhām D'Ortas, 25.II.1496.

109. (תנ"ך). נביאים ראשונים. עם תרגום „יונתן" ופירושיהם של דוד בן יוסף קמחי ולוי בן גרשם. ס' 1-2. ליריאה, חש"מ (שמואל דורטאש ובניו), כא בשבט רנ"ד.

(BIBLIA HEBRAICA). PROPHETAE PRIORES. TARGŪM „YŌNĀTĀN". Comment.: Dāwīḏ ben Yōsēp̄ Qimḥī, Lēwī ben Gēršōm. Lib. 1-2. Leiria: s.t. (Šémū'ēl D'Ortas et filii), 21 Šébāṯ (5)254 / 28.I. 1494. 2°.

Кн. 1. 166(?) л., сигн.: (א)8 ב א - ג(ד)(1-4) ג א - ד(1-4) ר א - ד (1-4) (ז)8 ח א - ד(1-4) א"א - ד(1-4) ב"ב - ב(1-2) ג"ג - ד(1-4) סר - ד - א (1-4) ז"ז דבבא (1-4) ז"ר (ד)(?ג) ב - א (1-4?) ...; 3-4 стб. не последовательно (библейский текст; арамейский перевод; комментарии). 29-31 строка (шрифт 4), печ. поле: 140x188-202 мм.

Шрифт: 1) квадратный 10:78 мм (библейский текст); 2) квадратный 10:66 (арамейский перевод); 3) квадратный „ג" - 7 мм (аббревиатуры „רלב"ג" в комментариях, заглавия частей текста(?); 4) сефардский 10:66 мм (комментарии). Употребляется лигатура אל (шрифт 1, 2), лигатуры צו, לו, בו, אל (шрифт 4). Употребляются расширенные буквы ת, ח, ל, ס, ר, ח (шрифт 1); א, ד, ח, ל, ס, ר, ת (шрифт 2); א, ה, ל, ס, ר, ח (шрифт 4). Расширенная буква „א" (шрифт 3) нестандартной формы. Библейский текст и арамейский перевод вокализованы и снабжены кантилляционными знаками.

Листы кн. 1 не пронумерованы. Тетради пронумерованы буквами еврейского алфавита. Кустоды не употребляются. Колонтитулы употребляются (л. 81 и далее). N.S. יחות - יהות (шрифт 1), יי (шрифт 2), ר, י (шрифт 4); אלהים - אלהים (шрифт 1, 4). Сокращения и аббревиатуры обозначаются непоследовательно одной или несколькими косыми чертами. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте, употреблением расширенных букв и помещением в конце строки первой буквы следующей строки.

Элементы декоративного оформления: лист 81а, строка 3 - заставка с декоративным орнаментом и текстом „ספר השופטים".

Т е к с т:

דף 9א, עמודה א: (3)[4] רד"ק (4) השבעתנו בקמץ החיו"... // עמודה א: (1) והיה כל אשר יצא // מדלחי ביתך החוצה // עמודה ב : (2) ויהא כל דיפוק... //...דף 79ב, עמודה ג, שורה 6: (2) סכום פסוקי דספרא שש // מאות ושמה וחמשים // וסימן נו"ם וחציו ומחשבון // עד רמת המצפה וסדריו // יס // דף 80א, עמודה ב, שורה 29 (פרומה): (4) מהם וכבר נתבאר...//דף 80ב-חלק.דף 81א: (2) שופטים//שורה3(במשבצת)

(3) !ס פ ר ש ו פ ט י ם! // ... דף 89א, עמודה א: (3)[2] רד"ק (4) ויהי כאשר וגו' ... // עמודה ב: (1) ויהי כאשר כלה // עמודה ג: (2) והוה כד-שיצי ל // עמודה ד: (3)[2] רלב"ג (4) והנה זכר שאחר שהקריב // המנחה לעגלון שלח ... // דף 132ב, עמודה ד, שורה 28: (4)... ויגדל הנער ויברכהו // יל' במה ברכו אמ' רב שברכו באמתו ... //

ק ו ל ו פ ו ן:

תהלה לאל אשר עזרנו׳ — החל וסיים זאת חקת התורה״
חדשים מקרוב באו׳ — כן מאב לעולם לא חקרה״
כי שאל נא לימים ראשונים׳ — מימים אשר לאדם קרא״
הנהיה כדבר הזה׳ — יד כותבת הפך ספרא״
השפלה הגבה והגבוה השפל׳ — והמכתב בעט ברזל ועופרא״
ואחרי הודיע לנו את כל זאת׳ — חל עלינו כתבו לכם את השירה״
עשות ספרים הרבה אין קץ׳ — והכל משום יגדיל התורה״
ועל הכל נבואת הנביאים׳ — יהושע שופטים שמואל ועטרה״
ובצדם יונתן ממלל ארמית׳ — אשר עמיה שרי נהורא״
וסביב למשכן המה יחנו׳ — ר׳ דוד קימחה של תורה״
יושב על כסאו דובר מישרים׳ — ו׳ לוי ארי שבחבורה״
כלם קדושים ובחוכם יל׳ — חלקם בחיים צפון חדירא״
ויהי כי הקיפו הימים במלאכה׳ — באה אלינו גודל הצרה״
צרת אחינו בהתחננם׳ — מצעקת בחבליה כמבכירה״
ויבואו הרועים ויגרשום׳ — וכרוזא בחיל קרא״
ותפול אז מעל הגמל׳ — מלאכת שמים זאת מפוארה״
היתה בפיה ממללא רברבן׳ — פס ידא די כתבא נשארה״
ראינו עם כל זה החל וגמור׳ — אלה הנביאים ראשונים במקרא״
ובגזרת עירין פתגמא׳ — אנשי היחס והשררה״
נכתבו על יד האחים שלשה׳ — והאב עליהם ראש ועטרה״
פה במתא הנקרא לייריאה׳ — דיתבא על נהר שמה נהרא״
והסיום בשנת נ"ד"ר אלמנה׳ — אישה יקימנו בימינו מהרה״
ויראה בענינו המר והנאנח׳ — ויוציאנו מאפלה לאורה״
והשבוע לשבט שלישית׳ — פרשת ספר הברית ויקרא״

- Hain 13409, Goff Heb-23, Haeb 558, IGI 8091.
- Friedb n 828, Benjacob n 345, St I(col 4) 18.
- Adler 12, Eisenst (88), Freim (Ink) p. 117 (98), Freim (Thes) B 27, Friedb (Hist) p. 81 (4), Gold 99, Hab (140), Iak 57, Jacobs 93, Marx (HUC) 12, Meyer (EJ) 34, Meyer (Stc) 254, Rosent 67, 68, Rossi (Annales) p. 104, Rossi (Hebr) p. 54; Schwab 80, Schwab (1) 11, Tisbi (Vatic) 36, Wien (List) 32, YE 93.

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни: „Перчатка, над средним пальцем цветок с шестью лепестками" такого же типа, как Briquet 10713, Grasse 1485. „Перчатка с волнистым обрезом, над средним пальцем цветок с пятью лепестками" такого же типа, как Briquet 11137, Provence 1492.

Только кн. 1. Нет лл. 1-8, 49-56, 72, 119, 121, 124, 133 и далее. Многие листы дефектные, частично восстановлены подклеенной калькой.

Пометы к тексту. На многих листах неразборчивые записи, отдельные буквы еврейского алфавита, цифры, узоры, детский(?) почерк.

Владельческие записи отсутствуют.

Печати:

1) печать коллекции М.А.Л. Фридланда.
2) неразборчивая круглая печать с якорем(?).

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки картонные, обтянуты ледерином, корешок кожаный с золотым тиснением: נביאים ראשונים עם רד"ק ורלב"ג יהושע שופטים לעריא רנ"ד 1494.

---

110. I D E M

ГПБ. Отдел рукописной и редкой книги. Шифр: 9. 42. 5. 9.

Бумага. Филиграни: „Перчатка, над средним пальцем цветок с шестью лепестками" такого же типа, как Briquet 11137, Provence 1492. „Перчатка, над средним пальцем пятиконечная звезда" такого же типа, как Briquet 11093, Salins 1486.

Ф р а г м е н т. Кн. 2. 6 листов, сигн.: מס(1) מס ד מס ג מס ב מס(2) מס(3).

Т е к с т:

(3)[2] מס[2], צד 1, עמודה א: (4) הייתי אני רץ מהם... // מס[2], צד 1, עמודה א:
רדק (4) על כן אודך על שהצלחני מאנשי חמס... // מס[1], צד 1: (4) הולך הלוך
וחסור אך הוא כאור בקר שיזרח שמש אחריו... // מס[1] צד 1: (4) להמלט מכל
הקמים עלי...//מס[2] צד 1: (4) הגדוד ההוא...// מס[3] צד 1: (4) בכל עת ...//

Пометы к тексту, владельческие записи, печати отсутствуют.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет отсутствует.

П р и м е ч а н и е:

- (Biblia Hebraica). Prophetae Priores - см. примечание к № 27-31.

Targūm „Yōnātān" - арамейский перевод раздела „Пророки" (כתובים) еврейской Библии, приписывается Ионатану бен Узиелю (יונתן בן עוזיאל), старшему ученику законоучителя Гилеля (הלל ; I в. до н.э.-10 г. н.э.).

Dāwīd ben Yōsēp Qimhī - см. примечание к № 19.

Lēwī ben Gēršōm - см. примечание к № 15-17.

К о л о ф о н:

„Хвала Богу, который помог нам начать и закончить это тиснение ‹книги› Закона.

„Новички ‹мы›, недавно пришедшие" (Втор 32, 17). Сын от отца никогда не учился ‹этому ремеслу›.

Ведь спроси-ка о давних временах, с тех пор, как читал человек,

Случалось ли такое, чтобы в ‹само›пишущую руку превратился писец.

„Смирение пусть возвысится, а высокомерие - уничижится" (Иез 21 31). А писание ‹да будет› „пером из железа и олова"(Иов19,24).

„И после того, как он ‹Бог› открыл нам все это" (Быт 41, 39), выпало на нас исполнить слова „напишите себе эту песнь"(Втор 31, 19).

Чтобы изготовлять книги в бесчисленном множестве, во имя „возвеличивания Закона" (Ис 42, 21).

И прежде всего ‹изготовить книги› пророчества Пророков „Иисус", „Судьи", „Самуил".

И рядом с ними Ионатан, произносящий по-арамейски, в котором „обитает свет" (Дан 2, 22),

„А вокруг этого святого места пусть разобьют свой стан" (Чис 1,50)

учитель наш Давид - „плоть" Закона,[1]

Восседающий на троне и „говорящий истинное" (Ис 33, 15), учитель наш Леви - „лев среди ‹людей›" (В.Т. Санхедрин 8б).

Все они святы, и Бог среди них ‹обитает›, доля их сохранится в жизни навсегда.

„И было, когда завершился круг дней" (Иов 1, 5) в этой работе, пришла к нам великая беда.

„Страдание братьев наших, когда они молили о милости" (Быт 42, 21), стенали ‹подобно› рожающей первенца в муках.

„Но пришли пастухи и изгнали их" (Быт 2, 17). „Тогда глашатай громко воскликнул" (Дан 3, 4),

„И спустилось ... " (Быт 24, 64) это восхитительное ремесло небесное.

Было ‹оно подобно› „устам, говорящим возвышенное" (Дан 7, 8. 20). „А кисть руки, которая писала" (Дан 5, 6), осталась.

Во всем этом узрели мы ‹веление› начать и завершить ‹печатание› „Первых Пророков" из ‹книг› Святого Писания.

„Повелением Промыслителей это определено" (Дан 4, 14) ‹совершить› людям сана и власти.

Место проживания их в общине Лисабона, во всех делах своих удачной.

Были переписаны ‹эти книги Пророков› тремя братьями и отцом, который им глава и венец.

Здесь, в городе, имя которому Леирия, стоящем на реке, называемой Река.

И завершение ‹работы› было в год 244[2], вскорости, в наши дни.

И да увидит он ‹Бог›, что участь его ‹народа Израильского› полна горечи и стенания. И выведет их из тьмы к свету.

А неделя ‹месяца› Шеват третья ‹срок чтения› главы „И взял книгу завета и прочитал" [3](Исх 24, 7)."

---

[1] В ориг. „ר' דוד קימחה של תורה" (учитель наш Давид - мука́ ‹т.е. основа, суть› Закона) - игра слов, основанная на идентичности согласных и созвучности слова „мука" (קמח) и фамилии Кимхи (ср. примеч. № 64)

[2] В ориг. год передан числовым значением букв слова „נדר" (Обет) в выражении "נדר אלמנה אישה יקימנו" (Обет вдовы исполнит муж ее).

[3] Данный раздел библейской книги „Исход" принято изучать с 15 по 21 числа месяца Шеват.

ТУРЦИЯ

КОНСТАНТИНОПОЛЬ

(CONSTANTINOPOLIS - קושטנטינא)

Столица Византийской империи. В 1453 г. город был захвачен турками и стал столицей Османской империи под названием Стамбул (Istanbul). Название Константинополь и в дальнейшем продолжало употребляться как название города, в основном, в среде не мусульманских общин (греки, евреи, армяне).

Единственным из известных на сегодняшний день изданий, напечатанных в Константинополе в XV в., является издание кодекса Йаакова бен Ашера „'Arbā`ā Ṭūrīm". Кодекс был напечатан беженцами из Испании, братьями Давидом и Шемуелем Ибн Нахмиасами (דוד ו׳ נחמיאש ושמואל אחיו). До последнего времени издание не включалось в каталоги инкунабулов, так как датировалось большинством библиографов на 10 лет позже даты, отмеченной в колофоне издания (1503-й год вместо 1493-го).[1] Современные исследования, основанные на детальном изучении филиграней на бумаге издания, подтвердили правильность даты, указанной в колофоне.[2]

---

[1] См., например: Rossi(Annales) p. 106; Friedb (Hist) p. 85; Yaary A. Hebrew Printing at Constantinople. Its History and Bibliography. - Jerusalem, 1967. P. 17-18. (Hebrew).

[2] См. подробнее: Offenberg A.K. The First Printed Book Produced at Constantinople (Jacob ben Aser 'Arba'ah Turim, December 13,1493)// Studia Rosenthaliana III (1969). P. 96-112.

111. יעקב בן אשר (ריב"א). ארבעה טורים. (מהד' ג'). ס' 1-4.
קושטנטינא: דוד אבן נחמיאש ואחיו שמואל, בהגהת אליא בן בנימן הלוי, ד' טבת רנ"ד.

Y A ʿĂ Q Ō B̲ ben ʿĀ Ś Ē R (-c.1340). 'ARBĀʿĀ TŪRĪM. (Ed. 3). Lib. 1-4. Constantinopolis: Dāẇīd̲ 'Ibn Nahamias, Śĕmū'ēl 'Ibn Nahamias; corr.: 'Ĕli'ā ben Binyāmīn hal-Lĕẇī, 4 Ṯēẇēṯ (5)254 / 13.XII.1493. 2°.

408 л. (108, 90, 60, 150). 1 стб. (кн. 4 лл. 75а-б - 78а-б) - 2 стб., 48-50 строк, печ. поле: 144x214-223 мм.

Шрифт: 1) раввинский 10:45 мм (основной текст); 2) квадратный „א" - 7 мм (буквенные обозначения параграфов, начальные и завершающие слова различных частей текста). Употребляется лигатура אל (шрифт 1). Употребляются расширенные буквы ה, ר, ל, ח (шрифт 1).

Листы пронумерованы буквами еврейского алфавита: кн. 1. (1-8?) א - ד (1-4), יז, כג (1-4) יו, יח, יד, יד (1-4) יב - ט (1-4) ח (1-2) ו - ה (1-4), כד - לז (1-4) לד (1-4) לג - ל (1-4) כט - כו (1-4) כח - כב (1-4) כא - יח (1-4) כה, יב, ז - ה (1-4) ד - א (1-3); кн. 2. מז - מה (1-3) מד - מב (1-4) מא - לח (1-4) כב - כ (1-4) יז (1-4) יו, טו, יד, יג (1-4) ח, יא, י, ט (1-4) יב - ט (1-4), כא, כ, לט, לח (1-4) לז - לד (1-4) לג - ל (1-4) יב, כח, כז, כו (1-4) כח, כב (1-5); кн. 3. יו, טו, יד, יג (1-4) יב - ט (1-4) ח - ה (1-4) ד - א (1-4) ד (ג) ב - א (1-8); кн. 4. ל (כט) כח - כו (1-5) כה - כא (1-4) כ - יז (1-5); כד - כא (1-4) כ - יז (1-4) יו, טו, יד, יג (1-4) יב - ט (1-4) ח - ה (1-4) מא (1-4) מ, לט, לח, לו (1-4) לו, לח, לד, לא (1-4) לב - כט (1-4) כה - כח (1-4) סד - סא (1-4) ס - נז (1-4) נו - נג (1-4) נב - מט (1-4) מח - מה (1-4) סח - סה (1-4) סם - עא (1-3). Тетради не пронумерованы. Кустоды и колонтитулы не употребляются. N.S.: יהוה - ה' (шрифт 1), אלהים (шрифт 2) - אלדים, אלהים (шрифт 1(?), 2). Сокращения обозначаются непоследовательно одной косой чертой, точкой или двумя точками. Аббревиатуры обозначаются непоследовательно одной или несколькими косыми чертами или точками. Строки выравниваются неравномерными пропусками в тексте, употреблением расширенных букв и помещением в конце строки первой буквы следующей строки.

Элементы декоративного оформления: кн. 1., л. 9а - текст начинается с буквицы „א" с декоративным орнаментом. Кн. 4, л. 150(?)- декоративные заставки (Freim (Thes) A. 1. 4).

Т е к с т:

דף 9א, עמודה א: [3]! א ! (2) יהודה בן חימא // [2](2) אומר (1) הוי עז כנמר וקל כנשר // ורץ כצבי וגבור כארי // ...דף 17א: [2](2) סח (1) בענין ההפסקה שמפסיקין בברכות שמע ל // ...דף 107ב, שורה 26: (2) נשלם הסור האחד // שבח לאל המיוחד// דף 108 - חלק(?). ספר 2, דף 1א, עמודה א: (2) ברוך ה אלהי ישראל // (1) אשר לו הגדולה... // דף 9א, עמודה א: (1) או ברגליה והיינו בעיא דרבא ... // ... דף 90ב, עמודה ב, שורה 42: (1) יבוא שלום. יבוא שלום // ספר 3, דף 1א, עמודה א: (2) יהי שם ה מבורך // (1) מעתה ועד עולם ... // ...דף 9א: (1) אר אמר אלא חזקה זו בלבד ... // דף 60א, עמודה ב, שורה 49: (1) חטא נקרא חוטא שנא' ופקדת // את נוך ולא תחטא // דף 60ב - חלק. ספר 4, דף 1א, עמודה א: (2) ברוך ה אלהי ישראל // (1) אשר בחר בנו... // דף 9א, עמודה א: (1) ומחמת עבירה כאשר יתבאר בע' ... // ... דף 150(?), ק ו ל ו פ ו ן:

[2](2) אז (1) נדברו יראי ה' איש אל רעהו ויקשב ה' וישמע ויכתב בספר זכרון לפניו בהתנדב עם לחזק בדק הדת ולהושיב ה // האמונה על מכונה כי ה' חפץ למען צדקו יגדיל תורה יאדיר: הוי כל צמא לכו למים ואשר אין לו כסף התבונות // לשבור מהתלמוד להוציא לאור דין האיסור וההתר והחיוב והפטור וההכרחי והמותר מצד סורח הגלות כי ארכו // לו שם הימים לכו שברו בלא סורח יין התורה וחלבה מהספר הזה הנכבד ד' טורים מחברת החכם הרר' // יעקב בן הרר' אשר בו תשאבו מי הדינים בשטון מבלתי צער לבחור האמת מהפכו ולעשות אזנכם// כאפרכסת כי טבחו טבוח ויינו מזוג הלכה רווחת מצרף לכסף החיוב והפטור וכור לזהב // האיסור וההתר ולהיות שראינו מעלת זה הספר ואת יקר תפארת גדולתו מאאר // ספרי הפוסקים כי הדור ראוי לכך השתדלנו להרביץ תורה בישראל על// יד האומנים ר' דוד ן' נחמיאש ור' שמואל אחיו תהי משכורתם // שלמה כי יש שכר לפעולתם להיותם סבת המצוה // כבר נתבאר זה בפ' ביב קורא בברכות והשתדלתי בהשלמתו בהסרת הטעות כפי האיפשר אני הדל באלפי אליא בכהר//בנימין הלוי נע' ואמנם להיות שמחוק זאת המלאכה להעתק חלקיה מיד אל יד לא ינקה כל הנוגע בה מהשגיאה אמנם ר // רק ההשתדלות בחוק האפשר הוא שלמות מצד מה גם אמר נעים זמירות ישראל שגיאות מי יבין ולהיות שכבר נתבאר // בפ מצטרפין בשקלים ופ האמה שהלך בעלה ביבמות ת ח האומר דבר הלכה מפיו בעולם הזה שפתיו דובבות כו' אומר // על צד הצחות והסימן שהיתה השלמת אלו הטורים פרשת וחחי רוח יעקב אביהם יום ו' ד' לטבת שנת חמשת אלפים ומ//ומאתים וחמשים וארבעה פה בעיר קוסטנטינא רבה תחת מלכות ישמעל המלך הגדול שולטן בייזיס יחי לעד יהי ה// בעזרו וחנשא מלכותו אמן//.

- Goff Heb-49.

- Friedb ס 100, Benjacob ס 60, St II(col 1189) 5500(3), Straal p. 98, Wien (Friedl) 4502.

- Freim (Thes) C 1, Friedb (Hist) p. 86 (1), Gold 104, Hab (151), Marx (HUC) 26, Meyer (EJ) 126, Meyer (Stc) 301, Rossi (Annales) p. 106, Rossi (Hebr) p. 55, Wien (List) 20

БАН / ЛО ИВАН. Из коллекции М.А.Л. Ф р и д л а н д а.

Бумага. Филиграни: „Весы в круге, над кругом шар" такого же типа, как Briquet 2556, Trêvice 1524. „Весы в круге, над кругом звезда" такого же типа, как Briquet 2578, Ofen 1480. Var. ident.: Udine 1482, Vicence 1483...„Ножницы с цветком" такого же типа, как Briquet 3728, Genes 1481. „Перчатка с буквой „F", над средним пальцем цветок с шестью лепестками" сходно с Briquet 10743, Genes 1490-1492. „Перчатка, над средним пальцем цветок с шестью лепестками" близко к Briquet 10713, Grasse 1485. „Голова быка, между рогами крест" близко к Briquet 14522, Praque 1492. „Голова быка, между рогами цветок(?)" такого же типа, как Briquet 14853, s.l. 1486.

Нет кн. 1 лл. 1-8, 108 (пустого?); кн. 4 лл. 148, 150. Спутан порядок листов кн. 4: лл. 33, 35, 39, 36, 37, 34, 38, 40.

Пометы к тексту и владельческие записи отсутствуют.

Печать коллекции М.А.Л. Фридланда.

Цензорские записи отсутствуют.

Переплет. XIX в., крышки переплета картонные, обтянуты ледерином, золотое тиснение на корешке: 1503 קושטנטינא רנ"ד // טורים

П р и м е ч а н и е:

- Ya'ăqōḇ ben 'Ăšēr; 'Arbā'ā Tūrīm - см. примечание к № 11-12.

К о л о ф о н (восстановлен по Freim (Thes) A 1, 4):

„Тогда говорили боящиеся Бога друг другу, и внял и услышал ‹Бог› и было записано в памятную книгу пред ликом его" (Мал 3, 16) ‹то› „как народ выказал рвение" (Суд 5, 2), „дабы укрепить повреждение" (2 Цар 12, 13) исповедания и вернуть веру на место прежнее. „Ибо Господь возжелал во имя справедливости своей возвеличить и прославить Закон" (Ис 42, 21). „О вы, жаждущие, идите к водам и тот, у которого нет серебра" (Ис 55, 1) мудрости утолить голод из Талмуда, открыть ‹для себя› предписание о запрещенном и разрешенном, обязательном о освобожденном ‹от выполнения›, необходимом и позволенном, так как „долгие дни ‹живет› он" (Быт 25, 8) в бремени изгнания. Придите, испейте беззаботно вино и молоко Закона из этой почтенной кни-

ги „Четыре горы",[1] сочинения мудреца, учителя нашего Йаакова, сына учителя нашего Ашера, из нее „почерпнете вы в радости во́ды" (Ис 12,4) законов, без трудностей отделять истинное от противоположного ему и „превращать ухо свое в раковину" (В.Т. Хуллин 89)‹т.е. напрягать слух, чтобы „услышать" истину›, ибо „заколото уже животное и разлито вино" (Притч 9, 2) „практических предписаний" (В.Т. Хуллин 57), ‹которые› „плавильная чаша для серебра" (Притч 17, 3)‹законов›, обязательного и освобожденного ‹от выполнения›, „и горнило для золота" (Притч 17, 3)‹законов› о запрещенном и разрешенном.

И увидя „прекрасный блеск величия" (Эсф 1, 4) и превосходство этой книги над остальными законодательными книгами и стараясь распространить Закон во Израиле, ибо это поколение достойно того, ‹мы напечатали ее› с помощью мастеров Давида Ибн Нахмиаса и Шемуеля, брата его, „да будет награда их полна" (Руф 2, 12).‹... ... ...›

А старался в завершении ее ‹книги› и в исправлении ошибок, насколько это возможно, я, „беднейший в роду своем" (Суд 6, 15) Элия, сын высокочтимого учителя нашего Биньямина Леви, да будет душа его в раю. И из-за правил данной работы исполнять ее по частям, ‹передавая› из рук в руки, „не очистится каждый из касающихся ее" (Притч 6, 29) от ошибки и лишь старание в правильности ‹исполнения ее›, сколь это возможно, - ‹основа› ее относительного совершенства. Так же говорил и „сладкий песнопевец Израиля" (2 Сам 23, 1)[2]: „кто познает ошибки свои" (Пс 19, 13). ‹... ... ...›

Было завершение этих „Гор" ‹в срок чтения раздела› „И ожил дух Йаакова, отца их" (Быт 45, 27),[3] в пятницу четвертого ‹дня месяца› Тевет года 5254. Здесь, в городе Константинополе великом, под властью мусульман, ‹под властью› великого государя Баязета, пусть живет он вечно, да будет Господь в помощь ему, да вознесется царство его. Аминь."

---

[1] О вариантах перевода названия сочинения см. примеч. к № 11-12.

[2] Имеется в виду царь Давид, которому иудейская традиция приписывает авторство книги Псалмов.

[3] Данная цитата из раздела „ויגש" („И подошел", Быт 44,18-47,27).

УКАЗАТЕЛЬ ИМЕН АВТОРОВ, КОММЕНТАТОРОВ, ПЕРЕВОДЧИКОВ
(Index of authors, commentators, translators)

אבודרהם השוה: דוד בן יוסף אבודרהם
אבו עלי אבן סינא 86-91
אבן אדרת, שלמה השוה: שלמה בן אברהם אבן אדרת
אבן גבירול, שלמה השוה: שלמה בן יהודה אבן גבירול
אבן חאלאוה השוה: בחיי בן אשר אבן חאלאוה
אבן עזרא, אברהם השוה: אברהם בן מאיר אבן עזרא.
אבן פקודה, בחיי בן יוסף השוה: בחיי בן יוסף אבן פקודה
אבן חבון השוה: יהודה בן שאול אבן חבון, שמואל בן יהודה אבן חבון
אברהם בן מאיר אבן עזרא 68-71
אדרת, שלמה בן אברהם השוה: שלמה בן אברהם אבן אדרת
בחיי בן אשר אבן חאלאוה 92-93
בחיי בן יוסף אבן פקודה 73-75
גירונדי, משה השוה: משה בן נחמן גירונדי
דוד בן יוסף אבודרהם 105-106
דוד בן יוסף קמחי 19, 27-31, 40-44, 64, 78-79, 84-85, 109-110
דוד בן שלמה אבן יחייא 108
חייים בן שלמה בן בקא 94-95
ידעיה בן אברהם הפניני בדרשי 23-26,48
יהודה אלחריזי 5-7, 94-95
יהודה בן יחיאל מסיר לאון 13
יהודה בן שאול אבן חבון 20-22,73-75
יוסף אלבו 32-35
יוסף בן חנן אזובי 48
יוסף בן יהודה לורקי 86-91
יוסף בן יצחק אלפואל 94-95
יחיאל 65
יעקב בן אשר 11-12, 59-63, 111
יעקב בן משה בן עבאסי 94-95
יעקב ברוך בן יבודב לנדא 80
לוי בן גרשם 15-18, 109-110
לנדא, יעקב ברוך השוה: יעקב ברוך בן יהודה לנדא
משה בן יוסף קמחי 48
משה בן יעקב מקוצי 40-52
משה בן מימון 5-10,45-47,56-58,94
משה בן נחמן גירונדי 1,76-77,101-104
נתן בן אליעזר המאחי 86-91
נתנאל בן יוסי בן אלמלי 94-95
עמנואל בן שלמה הרומי 66-67,96-99
הפניני, ידעיה השוה: ידעיה בן אברהם הפניני בדרשי
פרץ טריבוט 65
קלונימוס בן קלונימוס 72
קמחי, דוד בן יוסף השוה: דוד בן יוסף קמחי

שלמה בן אברהם אבן אדרת 2-4
שלמה בן יהודה אבן גבירול 20-22
שלמה בן יוסף בן יעקב 94-95
שלמה בן יצחק 53-55, 107
שלמה יצחקי השרה: שלמה בן יצחק
שמואל בן יהודה אבן חבון 5-7,
45-47, 94-95
שמשון מרניא 20-22

'Abrāhām ben Mē'īr 'Ibn `Ezra 68-71
'Abu `Ali 'Ibn Sina 86-91
'Abūdarhām v. Dāwīd ben Yōsēp 'Abūdarhām
'Adret, Šĕlōmō v. Šĕlōmō ben 'Abrāhām 'Ibn 'Adret
Aviceḇron v. Šĕlōmō ben Yĕhūdā 'Ibn Gabbirol
Avicenna v. 'Abu `Ali 'Ibn Sina
Bahyā ben 'Āšēr 'Ibn Ha'la'wa 92-93
Bahyā ben Yōsēp 'Ibn Paqūdā 73-75
Dāwīd ben Šĕlōmō 'Ibn Yaḥyā 108
Dāwīd ben Yōsēp 'Abūdarhām 105-106
Dāwīd ben Yōsēp Qimḥī 19,27-31 40-44,64,78-79,84-85,109-110
Gerondi Mōše ben Naḥmān v. Mōše ben Naḥmān Gerondi
Hayyīm ben Šĕlōmō ben Baqa 94-95
'Ibn 'Adret, Šĕlōmō v. Šĕlōmō ben 'Abrāhām 'Ibn 'Adret
'Ibn `Ezra, 'Abrāhām v. 'Abrāhām ben Mē'īr 'Ibn `Ezra
'Ibn Gabbirol, Šĕlōmō v. Šĕlōmō ben Yĕhūdā 'Ibn Gabbirol
'Ibn Ha'la'wa v. Bahyā ben 'Āšēr 'Ibn Ha'la'wa
'Ibn Paqūdā, Bahyā v. Bahyā ben Yōsēp 'Ibn Paqūdā
'Ibn Sina v. 'Abu `Ali 'Ibn Sina
'Ibn Tibbōn v. Šĕmū'ēl ben Yĕhūdā 'Ibn Tibbōn; Yĕhūdā ben Šā'ūl 'Ibn Tibbōn
`Immānū'ēl ben Šĕlōmō ha-Rōmī (ex Roma) 66-67, 96-99
Kalonymos v. Qalonymos ben Qalonymos
Kimḥi v. Dāwīd ben Yōsēp Qimḥī; Mōše ben Yōsēp Qimḥī
Landa Ya`ăqōb v. Ya`ăqōb Bārūk ben Yĕhūdā Landa
Leo Hebraeus v. Lēwī ben Gēršōm
Lēwī ben Gēršōm 15-18, 109-110
Maestro Calo v. Qalonymos ben Qalonymos
Maymonidus v. Mōše ben Maymōn
Mōše ben Maymōn 5-10,45-47,56-58 94-95
Mōše ben Naḥmān Gerondi 1, 76-77, 101-104
Mōše ben Ya`ăqōb de Coucy 49-52
Mōše ben Yōsēp Qimḥī 48
Nātān ben 'Elī`ezer ham-Me'ati 89-91
Nĕtan'ēl ben Yōsī ben Almali 94-95

hap-Pĕnīnī, Yĕdayā ben 'Abrāhām v. Yĕdayā ben 'Abrāhām hap-Pĕnīnī Bedersi
Peres Trevot 65
Qalonymos ben Qalonymos 72
Šĕlōmō ben 'Abrāhām 'Ibn 'Adret 2-4
Šĕlōmō ben Yĕhūdā 'Ibn Gabbirol 20-22
Šĕlōmō ben Yishāq 53-55, 107
Šĕlōmō ben Yōsēp ben Ya`ăqōb 94-95
Šĕlōmō Yishaqī v. Šĕlōmō ben Yishāq
Šĕmū'ēl ben Yĕhūdā 'Ibn Tibbon 5-7,45-47,94-95
Šimšōn Munay 20-22
Ya`ăqōb Bārūk ben Yĕhūdā Landa 80
Ya`ăqōb ben 'Āsēr 11-12, 59-63 111
Ya`ăqōb ben Mōše ben Abbasi 94-95
Yĕdayā ben 'Abrāhām hap-Pĕnīnī Bedersi 23-26, 48
Yĕhī'ēl 65
Yĕhūdā ben Šĕlōmō al-Ḥarīzī 5-7, 94-95
Yĕhūdā ben Šā'ūl 'Ibn Tibbōn 20-22, 73-75
Yĕhūdā ben Yĕhī'ēl Mesir Leon 13
Yōsēp Albo 32-35
Yōsēp ben Ḥānān 'Ezobi 48
Yōsēp ben Yĕhūdā Lorki 86-91
Yōsēp ben Yishāq al-Fawwal 94-95

УКАЗАТЕЛЬ ИМЕН ТИПОГРАФОВ, КОРРЕКТОРОВ, НАБОРЩИКОВ, ДОНАТОРОВ
(Index of publishers, proof-readers, compositors, donators)

אברהם בן חיים מפיסארו 18
אברהם ידידיה האזרחי מקולונייא 15-17
אברהם בן יעקב לנדא 86-93
אברהם בן שלמה כונת 13-17
אברהם פאקץ 92-93
אברהם חלמיד הספרדי 94-95
אליעזר בן שמואל 56-58
אליעזר טולידאנו 101-108
אשר בן פרץ מינצא 86-91
בני שונצינו חשוה: שונצינו
בנימין מרומא 1
ג ו נ צ נ ה ו ז ר
יוסף בן יעקב אשכנזי 64-79
עזריאל בן יוסף אשכנזי 68-71,
78-80, 86-93
גרשם בן משה שונצינו השוה:
שונצינו
דוד אבן נחמיאש 111
דוד בן אליעזר הלוי 53-55
דוד בן יוסף אבן יחייא 107
חזקיה מונסרו 19
חיים בן יצחק הלוי 66-67
חיים מרדכי 19
יחודה גדליה 105-107
יהושע שלמה בן ישראל נתן שונצינו
השוה: שונצינו
יום טוב בן פרץ בונפוי צרפתי 72
יוסף 19
יוסף אבן פיסו הספרדי 94-95
יוסף בן יעקב אשכנזי גונצנהוזר
השוה: גונצנהוזר
יוסף כלפון 107
יעקב ברוך בן יהודה לנדא 64
יעקב פאקץ 92-93
יצחק בן יהודה קסורזי 84-85
ליאון בן שלום וניקיל 92-93
מנשה מרומא 1
מרדכי צרפתי בן ראובן מבאזלא 53-55
משה בן יצחק 92-93
משלם קוזי 11-12
נריה 19
נתן מסאלו 18
עובדיה בן משה 8-10
עובדיה מרומא 1
עזריאל בן יוסף אשכנזי גונצנהוזר
השוה: גונצנהוזר
ש ו נ צ י נ ו
בני שונצינו 36-39
גרשם בן משה 40-52,56-58,96-99,100
יהושע שלמה בן ישראל נתן 20-35,
40-48,53-55,84-85,94-95
שלמה בן משה 59-63

שלמה בן יהודה 8-10
שלמה בן משה שרנצינו חשוה: שרנצינו 20-22, 73-75, 92-93
שמואל אבן נחמיאש 111
שמואל בן חזקיה הלוי 92-93
שמואל בן מאיר לסיף 78-79
שלמה בן פרץ ברנפוי צרפתי
שמואל דורטאש 109-110

'Abrāhām ben Hayyīm de Pesaro 18
'Abrāhām ben Šĕlōmō Conat 13-17
'Abrāhām ben Ya`ăqōb Landa 86-93
'Abrāhām Pax(?) 92-93
'Abrāhām Talmīd has-Sĕpāraddī 94-95
'Abrāhām Yĕdidyā ha-'Ezrāhī de Colonia 15-17
'Āšēr ben Peres Minz 86-91
`Azrī'ēl ben Yōsēp 'Aškĕhazzī Gunsenhozer v. Gunsenhozer
Binyāmīn de Roma 1
Dāwīd ben 'El`azar hal-Lēwī 53-55
Dāwīd ben Yōsēp 'Ibn Yahyā 107
'Ĕlī`ezer ben Šĕmū'ēl 56-58
'Ĕlī`ezer Toledano 101-103
Filii Soncino v. Soncino
Gēršōm ben Mōše Soncino v. Soncino
G u n s e n h o z e r
`Azrī'ēl ben Yōsēp 'Aškĕnazzī 67-71, 76-80, 86-93
Yōsēp ben Ya`ăqōb 'Aškĕnazzī 64-79
Hayyīm ben Yishāq hal-Lēwī 'Aškĕnazzī 66-67
Hayyīm Mordĕkay 19
Hizqiyyā de Ventura(?) 19
Hizqiyyā Montro v. Hizqiyyā de Ventura(?)
Lē'ōn ben Šālōm Waniqil 92-93
Mĕnaśśe de Roma 1
Mordĕkay Ṣārĕpātī ben Rĕ'ūbēn Basla 53-55
Mōše ben Yishāq 92-93
Nātān de Salo 18
Nēriyyā
`Obadyā ben Mōše 8-10
Šĕlōmō ben Mōše Soncino v. Soncino
Šélōmō ben Peres Bonfoi Ṣārĕpātī 20-22, 73-75, 92-93
Šĕlōmō ben Yĕhūdā 8-10
Šĕmū'ēl ben Ḥizqiyyā hal-Lēwī 92-93
Šĕmū'ēl ben Mē'Īr Latif 78-79
Šĕmū'ēl D'Ortas 109-110
S o n c i n o
Filii Soncino 36-39
Gēršōm ben Mōše 49-52, 56-58, 96-100
Šĕlōmō ben Mōše 59-63
Yĕhōšu`ā Šĕlōmō ben Yisrā'ēl Nātān 84-85
Ya`ăqōb Bārūk ben Yĕhūdā Landa 64

Ya`ăqōb Pax(?) 92-93
Yĕhōšūa` Šĕlōmō ben Yisrā'ēl Soncino v. Soncino
Yĕhūdā Gĕdalyā 105-106
Yiṣḥāq ben Yĕhūdā Qatorzi 84-85
Yōm Tob ben Peres Bonfoi Sārĕpātī 72
Yōsēp 19
Yōsēp ben Ya`áqōb 'Aškénazzī Gunsenhozer v. Gunsenhozer
Yōsēp 'Ibn Peso has-Sĕpāraddī 94-95
Yōsēp Kolpon 107

УКАЗАТЕЛЬ ИМЕН ВЛАДЕЛЬЦЕВ
(Index of owners)

אבא מרי בן יוסף שלום לאסאג(?) 45
אברהם(?) 57
אברהם בן דוד כץ 49
אברהם בן יצחק ז"ק 6
אברהם הטוב 20
אברהם ניצה
אברה(ם) ענק... 53
אהרן... 56
איצק בן משה בריל 12
אליה שגר(?) 87
אליהו אלכציך(?) 71
אליהו בחור 48
אלישע(?) 40
אלעזר בן יצחק ברוך איש סופיא(?) 8
אלעזר המנוח בהדר... 52
אפרים בן משה ביסלחים 86
אשר בן יודא 27
אשר וישיכדתה(?) 41
אשר שעריוואל 27
בנימין 77
בנימין מפיסארו 42, 66
דוד 7
דוד גינצבורג השוה:
Гинцбург Д.Г.
דוד(?) שמעוני 81
וואלף כץ 67
וויאסמן בן איצק רודלסום(?) 31
זאב ב"ר ב... אסיא 77
זלמן כץ(?) 12
זנוויל שטרויס 31, 44
זעליגמאן באר 31
חוואלסון דניאל השוה:
Хвольсон Д.А.
חנניה 32
יהודה... 31
יהודה הלוי 68
יהושע חזק
יהושע חזקיה 32
יהושע מצלחי יוסף 57
יואב חגאיה(?) 40
יוזל(?) בן שמואל(?) כהן 27
יום טוב אבן כץ 102
יום טוב בן אפרה(?) 93
יום...נגרה(?) סס 107
יוסף בן בנימין 42
יוסף בן יחזקאל מטראנת(?) 85
יוסף וולוויקייו(?) 58
יוסף מיאת(?)... 73
יוסף מרינייאת 79
יוסף צבי 44
יוסף צבי שאבדנרי(?) 31
יסף(?) בן משה רייס 72
יחזקאל פייוויל מפלאנגי 33
יחיאל... 14

יחיאל(?) בן אברהם קאסטיללי 22
יחיאל בן זאב פינחי 85
יחיאל כהן 5, 14
יחיאל מ...ניסים 14
יחיאל רפאל מקשסיליו 79
יעק'... 90
יעקב 103
יעקב היצנייס(?) 31
יעקב כהן בן אליעזר כהן 79
יעקב עבודה 53
יעקב עטליגער(?) 52
יצחק ... 81
יצחק אייזק בן יוסף שליסאס 12
יצחק בן דוד אלחציף 101
יצחק יזיים 71
יצחק מפיסא 4
ישוע עבודה(?) 53
ישראל חזק 58
ישראל ניצה 45
ישסכר עזיאל 103
כהן(?) 31
לבחירן(?) 4
לוי בן יחושע 68
ליווא 27
מנחם בן משה קרמיאלס(?) 17
מענדיל לאנדעסבארג 13
מצליח בן אליעזר מיטופייא(?) 43
מרדכי ליב בן משה ביסלחיס 86
מרדכי ניצא 45
מרדכי סגל 56
מרדכי(?) חורני(?) בן אליטע 75
...מר(?)יינים ב...קאל פירורניטי 42
משה אבן ארויו(?) 93
משה(?) אשר... 92
משה בן אליטע 106
משה היילפרון בן אברהם שלמה
היילפרון הרופא 86
משה כהן 42
משולם פירסו 85
נגרה(?) ן סס
נפחלי ממשפחת העוזרדים(?) 34
עזיאל 103
עזיאל בן יהודה ישראל מקמרינץ(?) 18
פלונר 52
פנחס בן אהרי מהאטטענבאך 44
פנחס המכונה מעליגמס(?) 44
פרידלאנד, משה ארי ליב השוה:
Фридланнд М.А.Л.
ראובן פיסקארדל 96
ראובן פרוסושונס(?) 30
רבני ולזין(?) 4
רים(?), חולע 98
רכיין ראבינאוויץ 6
רפאל בן אברהם מאורבינו 6
רפאל שמואל 102
שלום ענקריה(?) 65
שלמה 51, 84
שלמה בן אברהם מפיזארו 41
שלמה ידידיה קאסטילעצו(?) 25
שמואל אב בני ישראל 8
שמואל בן דוד 85
שמואל בן יודא כץ 27
שמואל בן יוסף 21
שמואל בן עמינדב 8
שמואל ווינער 56
שמואל הזקן מקורקורי(?) 42
שמואל יחום(?) לוי 17
שמואל עבדלה 74
שמואל עזריאל סס 40
שמואל צבי וועלטסמאן 77
שמואל(?) ריאיטי 30
שמעון 102
שרה קרמי 18
שטון מרדכי משה(?) 55

Abra. Bonj Jacob 20
Baer S. 31, 44
Chwolson D. v. Хвольсон Д.А.
Deinard E. 13
Elia Levitas 48
Emanuel Coen 42
Friedland M.A.L. v. Фридланд М.А.Л.
Ginzburg D. v. Гинцбург Д.Г.
Isaak(?) 102
Jacob Nohs 31
Luzzato Marco 74
M.A.C. Pesaro 40
Reichardt K.G. 65
Reichardt Th.C.
Yoab del Vecchio 6

Гинцбург Д.Г. 4, 6, 12, 14, 17, 18, 22, 25, 30, 31, 43, 44, 58, 63, 71, 72, 75, 98, 99, 103
Маркушевич А.И. 104
Поляков 35, 52, 83
Фридланд М.А.Л. 2, 9, 13, 16, 20, 23, 29, 33, 36, 41, 46, 48, 50, 55, 57, 59, 62, 69, 74, 76, 78, 80, 82, 86, 92, 95, 97, 102, 105, 107, 108, 109, 111
Хвольсон Д.А. 1, 3, 5, 8, 15, 19, 21, 24, 27, 28, 32, 37, 40, 42, 45, 49, 53, 54, 56, 60, 61, 64, 65, 66, 68, 73, 77, 81, 84, 94, 96, 101,106

УКАЗАТЕЛЬ ИМЕН ЦЕНЗОРОВ
(Index of censors)

Antonio Fran... 70
Antonius Costantius 6
Boniforte del Asinai 13
Camillo Jaghel 7, 34, 35, 39, 40, 58, 85, 95
Cyprianus... 87
Gio(vanni) Dom(inico) Vistorini 19, 80
Giov. da bollan 34
Guidus Menotius 34
Hipp(olitus) S(ancta?) Ferr(arensis?) 19
Laurentius Franquellus 4, 7, 18, 21, 68
Luigi 18, 21, 32
Luigi da Bologna 34, 39, 95
Paulus Viceanus(?) 87
Renato da Modena 34

Авербох М. 13, 86
Рабинович Ноух 67

בונ׳פורס אסינאי 13

УКАЗАТЕЛЬ ЗАГЛАВИЙ
(Title index)

אבודרהם. השוה: פירוש הברכות
והתפלות
אבות השוה: (משנה). מסכת אבות
אבן בוחן 72
אגור 80
ארבעה טורים 11-12, 59-63, 111
בחינת העולם 23-26
בקשת הממין 48
דרכי לשון הקדש השוה: מהלך
שבילי הדעת
חדושי התורה 101-104
חובות הלבבות 73-75
חולין השוה: (תלמוד בבלי). מסכת
חולין
חזון 80
טורים השוה: ארבעה טורים
יד חזקה השוה: משנה תורה
יוסיפון 14
כו בו 18-83
מבחר הפנינים 20-22
מהלך שבילי הדעת 48
מורה נבוכים 5-7
מחברות 96-99
מחזור השוה: (תפלות) מחזור...
מקרי דרדקי 65
משלי חמשים תלמידים 48
משנה; משניות 94-95
מסכת אבות 45-47
משנה תורה 8-10, 56-58
נביאים אחרונים השוה: (תנ"ך).
נביאים אחרונים
נביאים ראשונים השוה: (תנ"ך).
נביאים ראשונים
נדה השוה: (תלמוד בבלי). מסכת
נדה
נפת צופים 13
ספר בן גוריון 14
ספר מצות גדול 49-52
ספר העקרים 32-35
פירוש הברכות והתפלות 105-106
פירוש על ספר איוב 18
פירוש התורה 1, 15-17, 68-71,
76-77, 92-93
קאנון 86-91
קערת כסף 48
שרשים 78-79, 84-85
תהלים השוה: (תנ"ך). תהלים
תלמוד בבלי
מסכת חולין 53
מסכת נדה 54-55
(תפלות). מחזור מכל השנה כמנהג
רומא 36-39

תהלים 19, 64
משלי 66-67, 108
תרגום אונקלוס 107
תרגום יונתן 109-110
תשובות שאלות 2
ת נ " ך 110
תורה 107
נביאים ראשונים 27-31, 109-110
נביאים אחרונים 40-44

'Ābōt v. (Mišnā). Masseket 'Ābōt
'Abūdārhām v. Pērūš hab-Bĕrākōt wĕhat-Tĕpillōt
'Āgūr 80
'Arbā`ā Tūrīm 11-12, 59-63, 111
Baqqāšat ham-Mēmīn 48
Bĕhīnat hā-`Ōlām 23-26
Biblia Hebraica 100
    Pentateuchus 107
    Prophetae Priores 27-31, 109-110
    Prophetae Posteriores 40-44
    Liber Psalmi 19, 64
    Liber Proverbia 66-67, 108
Canon v. Qanon
Darkē Lešōn haq-Qōdes v. Mahălak Šĕbīlē had-Da`at
'Eben Bōhan 72
Hāzōn 80
Hiddūšē hat-Tōrā 101-104
Hōbōt hal-Lĕbābōt 73-75
Hūllīn v. (Talmūd Bāblī). Masseket Hūllīn
`Iqqārīm v. Sēper ha-`Iqqārīm
Kol Bō 81-83
Mahălak Šĕbīlē had-Da`at 48
Mahăzōr v. (Preces). Mahazōr
Mahbārōt 96-99
Maqrē Dardaqqē 65
Mibhar hap-Pĕnīnīm 20-22
Mišlē Hamišššīm Talmīdīm 48
Mišnā (Mišnāyōt) 94-95
    Masseket 'Ābōt 45-47
Mišnē Tōrā 8-10, 56-58
Mōrē Nĕbūkīm 5-7
Niddā v. (Talmūd Bāblī). Masseket Niddā
Nōpet Sūpīm 13
Pērūš `al sēper Job 18
Pērūš hab-Bĕrākōt wĕhat-Tĕpillōt 105-106
Pērūš hat-Tōrā 1, 15-17, 68-71, 76-77, 92-93
(Preces) Mahăzōr mikkol haš-Šānā kĕminhag Roma 36-39
Prophetae Priores v. Biblia Hebraica
Prophetae Posteriores v. Biblia Hebraica
Psalmi v. Biblia Hebraica
Qa`arat Kesep 48
Qanon 86-91
Responsa v. Tĕšūbōt Šĕ'ēlōt
Sēper ha-`Iqqārīm 32-35
Sēper Miswōt Gādōl 49-52
Šorāšīm 78-79, 84-85
Talmūd Bablī
    Masseket Hūllīn 53
    Masseket Niddā 54-55
Targūm „Onkelos" 107

Targūm „Yonatan" 109-110
Tĕšūbōt Šĕ'ēlōt 2
Ṭūrīm v. 'Arbā'ā Ṭūrīm
Yāḏ ha-Ḥăzāqā v. Mišne Tōrā

ХРОНОЛОГИЧЕСКИЙ УКАЗАТЕЛЬ
(Chronological index)

1469-1473		רכ"ט-רל"ג
c. 1469-1473	- 1-4 -	לערך רכ"ט-רל"ג
c. 1473-1475	- 5-10 -	לערך רל"ג-רל"ח
1474-1478		רל"ד-רל"ח
3.VII.1475	- 11-12 -	כ׳ תמוז רל"ה
c. 1475-1480	- 13-17 -	לערך רל"ה-ר"ם
16-17.V.1477	- 18 -	ד׳ סיון רל"ז
29.VII.1477	- 19 -	כ׳ אלול רל"ז
1484-1488		רמ"ד-רמ"ח
14.I.1484	- 20-22 -	י״ז שבט רמ"ד
12.XII.1484	- 23-26 -	כ״ד כסליו רמ"ה
IX.1485-21.VIII.1486	-36-39 -	תשרי-כ׳ אלול רמ"ו
15.X.1485	- 27-31 -	ו׳ מרחשון רמ"ו
31.X.-29.XII.1485	- 32-35 -	כ״ב מרחשון-כ״א טבת רמ"ו
c.1486	- 40-47 -	לערך רמ"ו
28.III.1487	- 64 -	ד׳ ניסן רמ"ז
c. 1487	- 66-67 -	לערך רמ"ז
2.V.1488	- 68-71 -	כ״א אייר רמ"ח
21.VII.1488	- 48 -	י״ב אב רמ"ח
8.VIII.1488	- 65 -	א׳ אלול רמ"ח
19.XII.1488	- 49-52 -	ט״ו טבת רמ"ט
1489-1492		רמ"ט-רנ"ב
14.VI.1489	- 53 -	ט״ו תמוז רמ"ט
15.VII.1489	- 101-104 -	י״ח אב רמ"ט

23.VII.1489	- 54-55 -	כ״ח אב רמ״ס
25(?).VIII.1489	- 72 -	כ״ח(?) אלול רמ״ס
19.XI.1489	- 73-75 -	כ״ח כסליו ר״ן
25.XI.1489	- 105-106 -	א׳ טבת ר״ן
23.III.1490	- 56-58 -	א׳ ניסן ר״ן
2.VII.1490	- 76-77 -	י״ג תמוז ר״ן
18.VIII-15.IX.1490	- 78-79 -	אלול ר״ן
c. 1490	- 59-63, 80-83 -	לערך ר״ן
10.II-11.II.1491	- 84-85 -	ל״א שבט-א אדר רנ״א
9.VII-16.VIII.1491	- 107 -	אב רנ״א
30.X.1491	- 96-99 -	כ״ו מרחשון רנ״ב
9.XI.1491	- 86-91 -	ז׳ כסליו רנ״ב
8.V.1492	- 94-95 -	י״א אייר רנ״ב
3.VII.1492	- 92-93 -	ח׳ תמוז רנ״ב
c. 1492	- 108 -	לערך רנ״ב
1493-1497		רנ״ג-רנ״ז
13.XII.1493	- 111 -	ד׳ טבת רנ״ז
[illegible].1494	- 109-110 -	כ״א שבט רנ״ד
24-31.V.1494	- 100 -	י״ט-כ״ה סיון רנ״ד

КОНКОРДАНЦИИ

(Concordances)

Каталог	GW	Hain	Goff Heb	IGI	Oates	Pr
1	-	11669	86	6751	-	7341
2-4	-	14245	95	-	-	7433
5-7	-	1052	80	6747	2730	7435
8-10	-	10522	76	6749	-	7340
11-12	-	1881	47	5089	-	7231
13	-	9370	62	5102	-	6904
14	-	7814	65	5383	2588	6905
15-17	-	10060	69	-	2589	6906
18	-	10061	70	5750	-	5745
19	-	13451	28	8115	2728	7330
20-22	-	9369= 11136	98	-	2715	7293
23-26	-	9368	61	-	2716	7294
27-31	-	13408	22	8090	2717,2718	7298
32-35	-	606	64	258	-	7300
36-39	-	10425	73	8039	-	7297
40-44	-	13410	24	8092	2719,2720	7299
45-47	-	13011	83	-	-	7295
48	-	-	-	-	-	-
49-52	188(7)	9796	85	6743	2721	7306
53	-	4979	109	-	-	-
54-55	-	11779	115	-	-	7307
56-58	-	10523	77	6748	2722	7308

Каталог	GW	Hain	Goff Heb	IGI	Oates	Pr
59-63	-	1880	48	5090	-	7302
64	-	8346(1)	29	8118	2526	6728
65	-	11152	81	-	-	6730
66-67	-	8346	34	8108	2525	6727
68-71	114	23	1	6	-	6729
72	-	9735	66	5614	2527	6731
73-75	3173	2727	7	1430	2529	6732
76-77	-	11671	88	-	2534	6741
78-79	8172	6033	39	3382	2530	6734
80	-	9865	68	5095	-	6735
81-83	-	-	67	-	-	7434
84-85	8137	6034	40	-	-	6742
86-91	3113	2212	4	1113	-	6736
92-93	3172	-	6	-	-	6737
94-95	-	11243	82	-	2532	6739
96-99	-	9137	43	5140	2634	7021
100	4200	3030	10	1630	2635	7024
101-104	-	11670	87	6752	4222	9833
105-106	8160	-	36	3379	-	9834
107	-	12570	20	7396	-	9835
108	-	13427	35	-	4226	-
109-110	-	13409	23	8091	-	-
111	-	-	49	-	-	-

СПИСОК СОКРАЩЕНИЙ И АББРЕВИАТУР
(Index of abbriviations used in entries and colophones)

בדחלב"א	– בריך דיחיב חילא לעבדיה בר אסתיה	יצ"ו	– ישמרהו צורו וגואלו
		יר"ח	– ירום הודו
בכח"ר	– בן כבוד חחכם רבי	ישר"ו	– יחיה שנים רבות וטובות
בכמ"ר	– בן כבוד מעלת רבינו	כמ"ר	– כבוד מעלת רבינו
בל"א	– בן לאדוני	לפ"ק	– לפרט קטן
בסהר"ר	– בן מורינו הרב רבי	מהד'	– מהדורה
בנלכואע"י	– ברוך נותן ליעף כיח ולאין אונים עצמה ירבה	מה"ר	– מורינו הרב
		מהר"ר	– מורינו הרב רבינו
בע"ה	– בעזרת חשם	מס'	– מסכת
בעה"י	– בעזרת חשם יתברך	נ"ע	– נשמתו עדן
ב"ר	– בן רבי	ס'	– ספר
ח'	– יחוח	סמ"ג	– ספר מצוח גדול
הח"ר	– הרב הגדול רבי	ע"ה	– עליו השלום
הח"ר	– החכם רבינו	ע"י	– על ידי
הר"ר	– הרב רבינו	ר'	– רבי/רבינו
ז"ל	– זכרונו לברכה	כאב"ע	– ר' אברחם בן עזרא
זלח"ח	– זכרונו לחיי העולם הבא	רד"ק	– ר' דוד קמחי
זצ"ל	– זכר צדיק לברכה	ר"ח	– ראש חדש
ח'	– חלק	ריב"א	– ר' יערב בן אשר
ח"מ	– חחוים מטה	רלב"ג	– ר' לוי בן גרשם
חס"ד	– חסר מקום דפוס	רמב"ם	– ר' משה בן מימון
חש"ד	– חסר שנת דפוס	רמב"ן	– ר' משה בן נחמן
חש"מ	– חסר שם מדפיס	רמ"ק	– ר' משה קמחי
יזיי"א	– יראה זרע יאריך ימים אמן	רשב"ג	– ר' שלמה בן גבירול
יי; י"י	– יחוח	תנ"ך	– חורה, נביאים, כחובים

a.	- ante	N.S.	- nomina sacra
arab.	- arabicus	s.	- saeculum
c.	- circa	s.a.	- sine anno
comment.	- commentarius; commentator	s.l.	- sine loco
		s.t.	- sine typographo
compos.	- compositor	transl.	- translatio; translator
corr.	- corrector		
ed.	- editio	v.	- vide

Библия

Авв	- Аввакум	Мих	- Михей
Авд	- Авдий	Наум	- Наум
Агг	- Аггей	Неем	- кн. Неемии
Ам	- Амос	Ос	- Осия
Быт	- Бытие	1 Пар	- Первая кн. Паралипоменон
Втор	- Второзаконие	2 Пар	- Вторая кн. Паралипоменон
Дан	- Даниил		
1 Езд	- Первая кн. Ездры	Песн	- Песнь Песней
2 Езд	- Вторая кн. Ездры	Плач	- кн. Плач Иеремии
Екк	- Екклезиаст	Притч	- кн. Притчей
Есф	- кн. Эсфирь	Пс	- Псалтирь
Зах	- Захария	Руф	- кн. Руфь
Иез	- Иезекииль	1 Сам	- Первая кн. Самуила
Иер	- Иеремея	2 Сам	- Вторая кн. Самуила
Иов	- кн. Иова	Соф	- Софония
Иоил	- Иоиль	Суд	- кн. Судей
Ион	- Иона	Тов	- кн. Товита
Ис	- Исайя	1 Цар	- Первая кн. Царств
Исх	- Исход	2 Цар	- Вторая кн. Царств
Лев	- Левит	Числ	- Числа
Мал	- Малахия	В.Т.	- Вавилонский Талмуд

ТАБЛИЦЫ ЛАТИНСКОЙ ТРАНСКРИПЦИИ

(Tables of Latin transcription)

Ṣ	צ	'	א
Ṣ	ק	B	בּ
R	ר	B̲	ב
Š	שׁ	G	ג
Ś	שׂ	G̲	ג
T	ת	D	ד
T̲	ת	D̲	ד
		H	ה
ā/o	ָ	W	ו
a	ַ	Z	ז
e	ֶ	H	ח
ē	ֵ, ֱ, ֲ	Ṭ	ט
i	ִ	Y	י
ī	ִ	K	כּ
ō	ֹ, ֳ	K̲	כ
u	ֻ	L	ל
ū	וּ	M	מ
ĕ	ֶ	N	נ
ĕ	ֱ	S	ס
ă	ֲ	'	ע
ŏ	ֳ	P	פּ
дагеш сильный = удвоение		P̲	פ

S u m m a r y

The present catalogue embodies the descriptions of Hebrew incunabula and fragments kept at the largest libraries of the USSR, i.e. Lenin State Library, Moscow, Library of the Academy of Sciences of the USSR (in its branch of the Institute of Oriental Studies), Leningrad and M.E. Saltykov-Shchedrin State Public Library, Leningrad. In total the catalogue numbers 43 titles presented in 111 copies and fragments.

The overwhelming majority of the incunabula were received by state libraries at the end of the 19th - beginning of the 20th century as parts of three book collections donated by Moses Fridland (1826-1899), a merchant and a philanthropist, Daniel Chwolson (1819-1911), a professor of St. Petersburg University, and Dawid Ginzburg (1857-1910), a semitologist. Apart from these, the catalogue also contains information on some so-called „incidental" copies and fragments. Among them there is a copy of „The Canon" by Ibn Sina from the Karaite National Library in Yevpatoria (Crimea)(N 88-89), a copy of „Sēper Miṣwōṯ Gādōl" by Moses of Coucy, with inscription „From Moscow synagogue" (N 51) etc.

Various notes left in the books disclose early pages of their history. As, for example, references by such Hebrew scholars as grammarian Elia Levitas (N 48), humanist Benjamin of Pesaro (N 42, 66), Talmudist and preacher Ezechiel Faivel from Palanga (N 33), publishers of classical Hebrew literary texts Mordechai and Efraim Bisseliches (N 86), bibliophile Mendel Landesberg (N 13, 86), bibliographer Samuel Winer (N 56) etc. Quite fully enough the catalogue presents production of the earliest Hebrew printing-houses in Italy (Rome, Piove di Sacco, Mantua etc.), some rary titles of the printing-houses in Portugal (Lisbon, Leiria), the only known today publication

of the 15th century from Constantinople. Among the rarest incunabula one should mention the supposedly world's earliest Hebrew publication (N 1), copies of one of the first two dated Hebrew incunabula issued in 1475 (N 11-12), the first publication of the biblical text in Hebrew (N 19), the publication of grammar by Moses Qimchi of which only two copies exist in the world (N 48), Rome(?) publication of „Mōrē Nĕbūkīm" by Moses Maimonid and Lisbon publication of „Pentateuch" (both on parchment) (N 6, 107), treaties of Talmud Babli produced in Soncino.

All entries in the catalogue are arranged in topographical-chronological order. The discription of a set of publications of the printing-house of one city is preceeded by a brief information containing the name of the city in Russian, in national language and in Hebrew, the discription of its political and administrative status in the 15th centure, the starting-point of Christian and Hebrew book printing in that city.

Each bibliographic entry is given in Hebrew and in Latin transcription of the Hebrew text with partial addition of Latin. Entries contain the following information: the auther's name (if the work is not anonymous), its title, the names of translator and commentator, the imprint (the lack of it is also registered in the discription, and if restoration is possible, the data is given in brackets), and the size. The quantative characteristics include information about the number of copies, signatures (folio, quarto etc.), number of columns and lines on a page, the size of the printed text (its length and width).

The discription of the type includes information as to its shape, size of a 10-line text, presence or absence of ligatures or prolonged letters.

The information of the type is followed by the discription of technical peculiarities of the publication, namely, the presence or absence of pagination of sheets and fascicules, of running titles and custodies, manner of presenting sacred names, shortened forms and abbriviations, as well as means of levelling the lines. Information as to the presence or absence of decorative elements (borders, ornamented letters, illuminations, illustrations) is also provided.

The next element of the discription is text quotations. They ref-

lect the structure of the publication and its main identification features (the beginning of the text, the beginning of signature 2, examples of the use of different types, the end of the text).

The text quotations are followed by references to indexes, catalogues, various publications dealing with Hebrew incunabula, and only then goes the description of printed pieces recorded in the catalogue.

The description of each publication follows the scheme:
- present custody and sourse of aquisition;
- document's material (paper, parchment); notes are given concerning the presence or absence of water-marks; if they are, their ornaments are described and references to similar ornaments in the albums of water-marks are given;
- defects of the publication;
- brief notes to the text;
- notes relating to the origin of the publication. Such notes, if possible, are given in full;
- seals and book-plates;
- censor's notes;
- binding.

The final section of the catalogue is „The commentary". It consists of the following:
- brief biography of the author and data on his work;
- information on the publication; here if necessary additional variants of its description are given, supplementary sources used for the reconstruction of the text are mentioned; a complete translation of the text of the colophon into Russian is also provided;
- explanations for the description of the copies. They contain diverse information that directly relates to their history, and is followed by brief information about the owners, clarification of references, occuring in the owners' notes, etc.

The reference section of the catalogue contains the following indexes: of abbreviated titles of cited sources; of authors, commentators, translators; of publishers, proof-readers, compositors, donators; index of owners; of cencors; title index; index of publications in relation to publishers; chronological index; concordances; index of abbreviations used in entries and colophones; tables of the Latin transcription; list of illustrations.

Приложение

ИЛЛЮСТРАЦИИ

הקרש וכן קרש הקרשים ויתכן שאמר במזבח קרש קרשים כעבור שיקרש כמו שאמר והיה
המזבח קרש קרשים כל הנוגע במזבח יקרש ויהי כחרש הראשון כאחר לחרש על דעת רבותי
הזכיר הכתוב שהוקם המשכן לעמוד כן לחרש הראשון כאשר צוה ואמר ויקם משה את
המשכן לספר מה שעשה בהקימו אותו כן היום הראשון שהתחיל בו שהוא כג׳ באדר ולא
הזכיר כאן משיחת המשכן וכליו ולא בשיחת אהרן ובניו וקרבנות המלואים כי לא עשה
אותם עד ששים כל ההקמה שנצטוה בהם פעם שנית קח את אהרן כמו שמפורש בפרשת
צו והנה המשכן וכליו לא נהקדשו לעבודה אלא במשיחה כמו שנאמר ומשחת את המשכן
ואת כל אשר בו וקדשת אותו ואת כל כליו על כן בירוש יערוך עליו ערך לחם ויעל והנרות כי
עשה כן בזמנם אחרי המשיחה והנה הם כשעכ״ל לעשות כן ומה שאמר גם כן למעלה והבאת
את השולחן וערכת את ערכו יצוה שיערוך אותו אחרי המשיחה וכן אמר ונתת את מזבח
הזהב לקטורת וכן ויעל עליו את העולה ואת המנחה בזמנם כי ע״כ לא הקים ההצר סביב
למשכן ואין מקריבים בלא קלעים כי יהיו שחוטי חוץ אלא כולם בזמנם שעם ויקם ויתן את
הערות שלקח חלוחו באהרון עד שהיו שם בתוך אהל מועד והביא אותם אל המשכן ויקטר עליו
קטורת סמים משה הקטיר עליו כל ז׳ ימי המלואים׳ ואעפ״ש שלא אמר בצוואה ותקטיר עליו קטורת
סמים הבין זה משאר העבודות כולן שהרי צוה אותו בכאן שיסר הלחם ויעלה הנרות וכן ויעל
עליו את העולה ואת המנחה משה הוא המעלה שכך נצטוה וזה אשר תעשה על המזבח שיתחיל
חוא לעשות כן בעברו בימי המלואים כי הציאות כלם שם על עבודת משה ואמר אחרי כך
עולת תמיד לדורותיכם סיעשו כן הכהנים לדורות ולכך אמר בה בסדר פנחס עולת תמיד
העשויה בהר סיני שהתחיל אותה משה שם והנה משה רבנו בכל העבודות הכהן הראשון
ולפי הקטיר גם הקטורת ואולי בכלל ונתת את מזבח הזהב לקטורת שתקטירנו עליו מיד ומה
שאמר בציאה ונתת אותו לפני הכפרת והקטיר עליו אהרן קטורת סמים להודות על עוננו
מיום שהתחיל אהרן בכהונתו ולעולם שכך אמר ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים ואין
הדבר אלא מיום הוא ואילך כי בכאן צוה למשה כמירו והעלית את נרותיה ובפירוש רש״י ראיתי
ויקטר עליו אהרן קטורת שחרית וערבית כמו שנ׳ בבקר בבקר בהיטיבו את הנרות ובהעלות
אהרן את הנרות בין הערבי׳ וגו׳ ולא ידעתי אם טעות שופרים ויכס הענן את אהל מועד יאמר
כי הענן כסה את האהל מכל צד והוא מבוסה ושמוך בו וכבוד ה׳ מלא את המשכן כי
תוכו מלא הכבוד כי הכבוד שוכן בתוך הענן תוך המשכ׳ בענין שנ׳ בהר סיני אל הערפל אשר שם
ה׳ ואמר כי לא יכול משה לבא אל אהל מועד אמ׳ אל הסת מפני שהענן היה מכסה אותו ולא
היה רשאי לבא בתוך הענן ועוד כי המשכן מלא כבוד ה׳ ואיך יכנס בו והשע שלא יבא שם כלא
רשות אבל יקראנו ויבא מתוך הענן כאשר עשה בהר סיני ויקר׳ אל משה ביום השביעי מתוך
הענן ואם ויבא משה כתוב הענן ועלה בעבור שאמ׳ וירד ה׳ אל מואהל מועד לא נכנס משה
במשכן אבל קרא אותו מאהל מועד ועמר פתח האהל וירד אל ורבו אמ׳ כתו אחר אומר ולא
יכול משה לבא אל אהל מועד וכתו אחר אומ׳ ובבא משה אל אהל הכריע כי שכן עליו הענן כי
לרעתם ובבא משה אל אהל מועד שיבא שם בלא קריאה מרעתו או מפני שאמר שם וישמע
את הקול מדבר אליו מעל הכפר נראה להם שהיה משה עומד בתוך האהל לפני הכפר וכל עת
היות כבוד ה׳ מלא את המשכן לא נכנס משה בתוכו ולכך יאמרו שהיה זה לאחר שנסתלק
הענן כלומר שנסתלק מלכסות כל האהל כי לא היה זה רק כיום השמיני בברדת שם הכבוד
והקריאה שאמ׳ ויקרא אל משה וידבר ה׳ אליו מאהל מועד על דעתם קודם לכן היתה כאשר
פרשתי למעלה ויתכן שהכתוב שאמר פעם אחרת וכבוד ה׳ מלא את המשכן ירמוז אל הכבוד
השוכן בקרבו והנה נשלם ספר הגאולה אשר ה׳ אלהי ישראל בא בו לבני ישראל עם
קדובו הושיעו פיר שונאו וגאלו מיד אויבו ואליו יבא כאלפי שנאן ורבב רבוא לתת לו
תורת אמת להנחיל יש את אוהבו בנה בנה בית זבול לשכון שכינתו על ברובו ומקדש
למקדש שהמלך במסכו וברוך ה׳ החפץ שלום עבדו אשר עד הנה עזרו לבא המחרש
נעוריו כשיבו המשביע בתורתו רעבו ויניקהו רבש וחלבו כי הכין כל לבבו ולשמו יכרך
בקרו ועדבו ברוך שאכלנו משלו וחיינו כשובו ברוך דיהב חילא לעבדיה בר אמתיה
ברוך נותן ליעף כח ולאין אונים עצמה ורבה נעתק על עוברה ומנשה וכנימן מרומא

Mōše ben Naḥmān Gerondi. Pērūš hat-Tōrā. S.l. (Roma?), s.a. (c. 1469-1473). - P. 123b. (N 1).

קהלת משה
ארי׳ ליב פרידלאנד
Bibliothek L. Friedland
PETERSBURG
1925 N 2701.

תשובות שאלות

להרש בא

א מחו לומר פסוקי דזמרא אחר יח
ב ענין נטל ידיו לא יקדש
ג אין מברכין נטילת ידים אלא בשחרית
ד הנשבע שלא לשחוק בקוביא
ה מי שיש לו פת נקיה שאינו צריך ללפתן
ו אם אומרים יג מדות ביחיד
ז אין שם בתן נתפרדה חבילת
ח שירי עירוב בכל דתו
ט מי שנשא אשה בערב יום טוב ובאו לו פנים חדשות ביום טוב
י אם מתירין במה נדרים בתחר אחר לאיש אחר
יא אם מותר להלוב עזים בפח
יב אם נותנין מלח בעיסת הפסח
יג ענין לוח ארם תעניתו ופורע
יד ענין שבירות רשות
טו אם אומרי׳ זמן בשני ימים טובים של גליות
יז בענין שופרות שחיו רגילים לתשלים בפסוק ותקעתם בחצוצרות
יח מי שנשבע לעשות מלאכת פלונית עד זמן פלוני ויום אחרון בא בשבת
יט מי שנדר שלא יחנה מאבוה
כ גוי מחו שיטביל כלי ישראל

Šĕlōmō ben 'Abrāhām 'Ibn Adret. Téšūbōt Šĕ'ēlōt. S.l. (Roma?), s.a. (c. 1469-1473). - P. 2a. (N 2).

פתיחת אבן תבון

רבדי שמואל בן ר׳ יהודה בן-יעקב זל מעתיק הע אמר הזה מלשון
הגרי אל לשון עברי אמר מתנצל לא מהיות, ו כם בעיני השיאב
לבבי לבא במשעול ההעתקה הצר הלזה אשר גרר מזה
וגרר מזה גרר צורך ידיעת הלשון המועתק ממנו ואפני שמושיו והבנת דברי הסם
ועניניו מהימין וגרר צורך ידיעת הלשון המועתק אליו וכל שיכיו וטעיבו אמיריו
והורשיו מהשמא וזה מפני שהרעתקה הוא בעשה אחד ובכל מעשה יש ארבע
סבות למציאותו ולהעשותו ולא ימלט מאחד מהם והם הפועל והחומר והצורה
והתכלית והצורה המלאכית צריך פועלה אל כלים באשר יעשה אותה כבניין
הבית על דרך משל שהוא אחד מן המעשים וסבת מציאותו הם הבנאי אשר
הוא הפועל והאבנים והקורות והרעפים ויתר מה שצריך הבית בהבנותו שהם החומר
ואז יעשה הבונה צורת הבית ואמנם הוא צריך בעשותו אותה אל כלים רבים לתקן
בהם האבנים והעצים בצריך אליו לבניינו עד שתעשה צורה כרצונו ואז יגיע אל
התכלית המכוונת בבנין הבית שהוא לדור ולהתלונן בו הנה אלו ארבע סבות
למציאות הבית כן ההעתקה המעתיק הוא הפועל ודברי הספר המועתק הם החומר
ואם לא ידעם המעתיק הנם לו כדברי הסיר החתום ובאלו נעדרו ולא יגיע אל
ידיעתם רק בידיעת הלשון אשר בו הספר ובמצא חקריו ובהבנת ענייני הסיר
נגליו ונסתריו והשבת דברי הספר באשר הם מבלי שיבוי אל הלשון אשר יעתיקו
אליו היא צורת ההעתקה ולא יגיע המעתיק אל זה כאן בידיעת הלשון אשר יעתיק
אליו גם הוא ובכל הקדוקיו ואפני שימושיו והם לו בכלים אשר בהם תתוקן צורת
הבית ואז יגיע אל התכלית המכוונת בה שהיא הבנת אנשי הלשון המועתק
אליו הספר את דבריו ואת ענייניו ולא ישאר להם מונע מצד הספר ובבר גילה אבא
מרי זל כל זה בפתיחתו אשר עשה להעתקתו ספר חובת הלבבות ועניינים אחרים
ובר שם אשר בעבורם גם צרי להמנע ולירא מהעתיק ומפני שהרחיב בהם המאמר
קצרתי אני לזוכרם ואני לא נעלם ממני מהם מאומה ויודע אני ומכיר במדעתי
שלימותי בשני הלשונות העברית והערבית וכשי בלשון הערבית שידעתי בה מעט
כי לא גדלתי בין אנשיה ובארצותיה ולא באתי עד תבונותיה ושר כי ידעתי חסרוני
הגדול בהבנת דברי זה הסיר הנכבד הזה מאמר מורה הנבוכים ועניניו מפני
שרובם עניינים עמוקים מאד באו בספרי חכמות רבות ודמות מעיני רוב
אנשי עמנו בגבוליו זה נעלמות ואולי מעיני כלם מפני שאינם מתעסקים בהם
ואינם נמצאות אתם ומעט מזער פקחתי עין בקצתם כי חיו אתי קצת ספריהם בלשון
הערבי אשר אני ידע בו מעט והעירני לבבי ללמוד מהם כיכלתי חקדרה ומכל
אלה הפגים אשר זכרתי היה לי להמנע מהשתיק הסיר הזה אבל כמו שהביאה
תשוקת חכמי הארץ הזאת ונבוניה אותם ובראשם החסיד הבחן ר יהונתן גרו
ויתר חכמי בקעת ידיהו עיד מושבי לשלח אחרי הסיר הנזכר אל מצרים בשמע
את שמעו ויתחננו על פי כתביהם אל הרב הגדול המפלוסף האלהי הנזר הטהור על
ראש גלותינו מזרי ורבי משה גרו בן בבור הרב הגדול רבי מיימון זל הוא המחבר

Mōše ben Maymōn. Mōrē Nĕbūkīm. S.l. (Roma?), s.a. (c. 1473-1475).
- P. 2a. (N 5).

נגמר ספר שביעי והוא ספר זרעים

והלכותיו שבע ופרקיו חכשה ושבועים

הלכות כלאים

עשרה פרקים

הלכות מתנות עניים

עשרה פרקים

הלכות תרומות

חמשה עשר פרקים

הלכות מעשרות

ארבעה עשר פרקים

הלכות מעשר שני ונטע רבעי

אחר עשר פרקים

הלכות בכורים ושאר מתנות כהונה שבגבולין

שנים עשר פרקים

הלכות שמטה ויובל

שלשה עשר פרקים

בריך רחמנא רמיען פריש ועד כען

ותמל מלאכת עבודת הקדש השבעה ספרים הראשונים על
ידי המחוקקי שלמה בר יהודה ועובדיה בר משה ה יוכינו
להתחיל ולהשלים חצי המחברו וספרי אחרו לחיים ולשלו

יא גאולת עולם תהיה ללויים ישראל שרש את אבי
אבי לוי הרי זה גוזל כלוי אינפ שאינו לוי הואיל והערי
אי השדות של לויים גוזל לעולם שדין זה תלוי בסקיומות
אי ולא בבעלים ולוי שרש את אבי אמו ישראל גוזל כישראל
ולא כלויים שלא נאסר גאולת עולם תהיה ללויים לא בערי
הלויים כל שבט לוי כיוהרין שלא ינחלו בארץ
כנען וכן הן סהרין שלא יטלו חלק בביה בשעה שכובשין
את הערים שנאסר לא יהיה לכהני הלוי כל שבט לוי חלק
ונחלה עם ישראל חלק בביה ונחלה בארץ וכן הוא אומר
בארץ לא תנחל וחלק לא יהיה לך בתוכם בבוה וכן לוי
אי כהן שנטל חלק בבוה לוקה ואם נטל נחלה בארץ
מעבירי אתה סמנה יראה לי שאין הדברי אוסרין
אא בארץ שנכרתה עליה בדית לאברהם ליצרק
וליעק וירשה בניה ונתחלקה להם אבל שאר
כל הארצות שכובש כלך כמלכי ישראל
הרי הכהני והלוי כאיתן הארצו ובביתן
ככל ישראל ולסה לא וכה לוי בנחלת
ארץ ישראל ובבוהה עם אחיו כפני
שהובדל לעבוד את ה ולשרתו
ולהורו דרכיו הישרי ומשפטיו
הצדיקים לרבים שנא יורו
משפטי ליעקב ותורתך
לישראל לפי הובדלו
מדרכי העול לא
עודכין
מלחמת כשאר
ישראל ולא נוחלין
ולא זוכין לעצמן
בכח גופן אא הם חיל
ה שנאם מדך ה חילו והוא
בריך הוא יוכה להם שנ אני
חלקך ונחלתך ולא שבט לוי
בלבר אא כל איש ואיש מכל כאי
העולם אשר נדבה רוחו אותו והבינו
מדעו להבדל לעסוד לפני ה לשרתו
ולעסדו לדעה את ה והלך ישר כבו שעשהו
האלהים ופרק מעל צוארו עול החשבונות הרבו
אשר בקש בני האדם הרי זה נתקדש קודש
קדשים ויהיה ה חלקו ונחלתו לעולם ולעולמי
עולמים וזכה לו בעולם דבר המספיק לו כמו שכה
למצוים ללויים הרי רוח עליו השלום אומ ה מנת חלקי
וכוסי אתה תומיך גורלי

Mōše ben Maymon. Mišnē Tōrā. S.l. (Roma?), s.a. (c. 1473-1475).
- P. 183b. (N 8).

1925 N 2112

ספר צפת צופים

הדור חפץ שפתי דעת על מה נרפים אתם נרפים
הטיבו נגן הדבו שיר כי בא מגיד נפת צופים
חבר ספר ומרדי שפר כשמו כן הוא נפת צופים

אמיר העבד הקטן האוהב הנאמן יהודה
יכו הנקרא מסיר ליאון בימים ההם
בהיות אור ישראל כאור החמה כאור שבעת הימים
בסור אלוה עלי אהלכו בשבת עיר על תלה וארמון על
משפטו וכבבי השמים וכסיליהם ירחים מגשת אלינו
לרע ומטות הממשלה אף ברושים שמחו להם ארזי
לבנון מבין עבותים היתה אמרתם כעב העופינה בנות
המומה וחכמות שרותיה ואל הר הקדש וכיונים אל
ארבותיהם אף הלכה מיכוזה בית ובת השיר קן לה בין
העמודים אשר שתה אפרוחיה את מזבחות יי לכבוד
ולתפארת כל ממלכת התבונה בערן גן אלהים היו
משש יפרדו שש תרבעה בנוה טוב בזאת התורה אשר
שש משה מבין שורותיה יתהירו בתוך אבני אש
התהלכו אשה רעותה לא פקדו אז ראינו בנעם יי
ונהרנו בחכמה ורעת במסלה עלינו עד מרומים

קהלת משה
יורי ליב פרידלאנד
Bibliothek L. Friedland
PETERSBURG

Yĕhūdā ben Yĕhī'ēl Mesir Leon. Nōpet Sūpīm. S.l. (Mantova), s.a. (c. 1475-1480). - P. 1a. (N 13).

מזבח׳ כלומיכם לעד בזה
המקום שכתוב תימין הוא גם כן לכהן והנה יחס
התרומה לשון והתנופה לחזה ואם היתה להם
יחד התנופה והתרומה לפי שהנטורים
הטבעיות מאותות לזה ולזה ובזר שהנעשה החזה
בבהמה היא הולכת והבאה וזה היא תנופה
ותנועת השוק שהיא כלי ההליכה היא בהעלאה
והורדה כן ישלה כל בח רגליו ויורידם ובזה
האופן יעתק ממקום למקום המקריב את דם
השלמים ואת החלב מבני אהרן לו תהיה שוק
הימין ולמנה רל החלדים להקריב מן דם ומבני
בית אב כמו שבאמרו במה שקדם ולמדנו שמי
שהיה מהם טמא בעת ריח הדם או בעת הקטר
החלבים ומצו חולק בחזה ושוק

ובן ואותם לאהרן הכהן ולבניו למדנו
שהן גדולי חודש לבניו בחזה
ושוק ומשנו שלמד שכן הענין בכולם מצות
כהנה ואת שחיטת אהרן וקטרת בני מאשי הש
ביום הקריב אותם לכהן לה׳ רל ואת היא הגדלה
שנגדלו בשחיטתם הכהנים מאשי הש ביום
הקריב אותם הש יתע לכהן להכ׳ כי אז נתן להם
זה החלק מהקרבנות שנזכרו בזאת הפר לעולה
ו׳ שנה ולחטא לאש ולתודה ולבח השלמים
ואחר מאשי הש כי בבר נתן להם הי׳ מתנות
אחרות וולת אלו כמו שבא ולהודות מאלו
המצות יהיו לכהנים לרחודות אמר אחר זה ואשר
צוה הש לתת להם ביום משחו אותם מאת בני
ישראל חק עולם לדורותיכם ואת הצורה
לעולה ולשנאה וגו׳ אמר ולשלמים לפי שמשנה
המלואים והשלמים הם שנים והם דומים
בענינותם לשנה התודה אולם שלא היה בשני
המלואים להם חלק כמו שנזכר בפרשת וזאת
תצוה ובזאת הפרשה הבאה ביום צוותי את
בני ישראל להקריב קרבנותם להש ולמדנו מזה
שכל הקרבנות דומי שהיו לשם הקבה ולמדנו
מזה כמה סודות מהמצות בקרבנות היתה שלא
יקריבו קרבן לבן ולזה צוה אותם שיקריבו
קרבנותם להש ולמכן לא יזבחו לבן ולזה אמר
בפרשת אחרי מות ולא יזבחו עוד את זבחיהם
לשעירים

ויקבר ✡ לפשה לאמר קח את
אהרן ואת בניו אתו וגו׳

ואת הפרשה הבאה לפרש ובה הדבר אשר בסדר
אחרת תצוה וכמו בזאת כל הנזכר בזאת הפרשה
בכולו ואת הבסד עתה אהל מועד וכמו שמצולו אותו
ואת הלחם אשר בסל המלואים הנה נהיג בחיל
המלואים ובלחמו שהגג קדשי הקדשים לאהרן
בשקום קדוש ולבניו בשקום קדש ואם הוא
כשלשים מעני מבו נפלים קדש אהרן ובניו

כי שבעת ימי ימלא את ידיכם רל שבכל
אחר מהן ימים יעשה להם מהה כמה מנוף בזאת
הפרשה להקריב עליהם אלו הקרבנות כי כן
שנוב בפרשת ואתה תצוה ומצות לאהרן ולבניו
ככה כבל אשר צויתי אותכה שבעת ימים תמלא
את ידם כאשר עשה ביום הזה מכל הקרבנות
והמשכנים שהיה לעשות לכפר עליכם כך מכבר
תעשו בכל יום מיום הקבשה ימים לעד חמא
לכפלים הנצרה כמו שנזכר בפרשת ואתה תצוה
ושם וכרבו התנשלות הסגיב מזה הקבל לאהרן
הכהנה והקדשה ולאזרן ולבניו באופן שיהיו
דומים לכבר על ולתם והנה הוא אלו הקרבנות
נהגים ז ימים כי שיביבו מהם עם זה ההכפל
מה שהיא הנרה פלא באופן שיהיו נקי בשלמו
שהחטאו עם מכבר היה זה גם לכפר על החטאים
רבים קרמו להם ולזה אמר שיהיה הנכפל בזה
הקרבן האשון אשר בו טעדרה להם הנהוגה
והיה בכל יום ראשון ונחלת ושלמים להודו על
הגבת הרעי להם בכלם שבעני לפי מה שהיה
מענין הקרבנו ובאופן נפלא הנאמר בזאת הפר

ואבנם סבת הסדור אשר היה לזכר
הקרבנות בזאת הפרק הוא
מבואת מטה שזכרנו בפרשת ויקהל כי סדורם
בזה המקום הוא סדורם אשר בפר ויקרא ואלה
השלמים אשר בא וכתוב בזאת הפר אחר שאר
הקרבנות והסבה בזה כי התורה וכתב קדשי
הקדשים תחלה בזה המקום וזכרה חלק הכהנים
בהם וכתם מחנים כהנאלמתם הנה פלא
טיל במקום קדש ואחר וכר שבעני הקדשים
הקלים וכר עם תחת המטרה מטרת מחבת
מנן גדול להבדל הבאמר בשני המקומות ואחר
שנעלים מה הבאמר באופן מכתיה הקרבנות אשר
נעלו הסבה לזה היתה מכזתם בזה האופן לפי
מה שהמבדל לנו ונגיע בכמן

Lewī ben Geršom. Perūš hat-Tōrā. S.l. (Mantova), s.a. (c.1475-1480). - P. 210b. (N 16).

כל דרש שהפורים שבריו וכן ונפרץ הבריס ושושב כלי דרש נקרא ידבר :

וְעַתָּה מְלָכִים הַשְׂכִּילוּ הִוָּסְרוּ שֹׁפְטֵי אָרֶץ : וְעַתָּה מְלָכִים

אשר לכם דור לשלכים אשר

באו להלחם אתו סלכים השכילו ודשו כי ארץ נכם יכולה לבטל מעשה האל הוא שה עלי לבדה סלך חא
ואיך נושרתם בל ל השכילו ותנו לב כי לא תוכלו לבטל מעשה ל בוסרו האם ב־יהם נר מתה סכלי
ובמושבה רעה השכילו וקחו סוסר ואל הבטחו :

עִבְדוּ אֶת יְהוָה בְּיִרְאָה וְגִילוּ בִּרְעָדָה : עִבְדוּ אֶת רש בפה שהוא ר

דוקה ועבדוהו ביראה שתדאו שסנו ותדעו כי לו הכח והגבורה ולא עשכם פבאתם בעם רב : וגילו
אל ידרה זכם בסלכות אבל הסמיו ותגילו כי דעון האל הוא ודעדו שפגיו :

נַשְּׁקוּ בַר פֶּן יֶאֱנַף וְתֹאבְדוּ דָרֶךְ כִּי יִבְעַר כִּמְעַט אַשְׁרֵי כָל חוֹסֵי בוֹ :

נשקו בר כמו וינשק לכל אחיו ובר כמו בן וכן מה בר ומה בר בשני או פ־סן לבדי לבב
ואם יהיה עניינו בן יהיה פירושו נשקו זה הבן שקראו האל בן כמו שאמר בני אתה ושעם נשקו כמו
שהוא סנהה העבר לנשק יד האדון ואם יהיה עניינו נק־פ־מה לכם ולי כי אני בר לבב וארץ בי עון ש
שהבאו תלדסו בי אבל על כם לנשק לי ולהודות שאני שלך בטשת האל ושקו לעדש בר פן ברו לכם
איש פל דרך שאול במיד : פן יאנף אם לא תשובו בטהרה שדרכם הדש יאנף האל עליכם ותאבדו
דרך : כי יבער כמעט אפו כמעט שהעמדו על דשעכם יבער אפו בלינם כלות אם לא תשובו בטהרה
ות־ תאבדו דרך כמו דרך רשעים תאבד והנה הדרך האבד והם אובדים שבר דרכם שהיא אובדת כמו
נובלת על ה שהעלים נובלים והקדא האלה נבלת וכן קדושי בבדים כי הבגדים קדושים ולא הם ויקדאו
הם קדושים שבר בגד־הם שהם קדושים וכי שגדלתי וקן ובדושים להם האשד אשדי כל דרסי בו כמוכי ם
ה־ים שאני רכיהי בו ונדשעתי בו ואתכ האבדו האם תהכו בו גב בו יאשדו אל כב אשד־כם דש מעדש
מעדשין זה הסחיור על גוג ומגוג והסש־ים הוא שלך הסש־ים וכו פ־דשו דגל ומבאר זה בסזמו כל ום
מדרך אבל הקדוב הוא כי אשדו דור על עשו כמו שפיר . . . ר ב ם נרגין ערבו על

[illegible]

(Biblia Hebraica). Liber Psalmi. Comment.: Dāwīḏ ben Yōsēp Qimḥī. S.l. (Bologna), 29.VIII.1477. - P. 4a. (N 19).

קהלת משה
ארי ליב פריידלאנד
Bibliotek L. Friedland
1925 N 549

ההקדמה

המאמר הא

Yōsēp Albo. Sēper ha-`Iqqārīm. Soncino, 31.X.-29.XII.1485. - P. 2a. (N 33).

דַּחֲמָא עֲנִיָּא דִּי אֲכַלוּ אַבְהָתָנָא בְּאַרְעָא דְּמִצְרַיִם כָּל
דְּכַפִּין יֵיתֵי וְיֵכוֹל כָּל דְּצָרִיךְ יֵיתֵי וְיִפְסַח · הָא שַׁתָּא
הָכָא לְשַׁתָּא דְּאַתְיָא בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל · הָא שַׁתָּא
הָכָא עַבְדֵי לְשַׁתָּא דְּאַתְיָא בְּאַרְעָא דִּישְׂרָאֵל בְּנֵי חוֹרִין ·

מַה נִּשְׁתַּנָּה הַלַּיְלָה הַזֶּה מִכָּל הַלֵּילוֹת שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אֵין אָנוּ מִטְבִּילִין אֲפִילּוּ פַּעַם
אַחַת וְהַלַּיְלָה הַזֶּה שְׁתֵּי פְּעָמִים שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין חָמֵץ אוֹ מַצָּה הַ
הַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלּוֹ מַצָּה שֶׁבְּכָל הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין שְׁאָר יְרָקוֹת וְהַלַּיְלָה הַזֶּה מָרוֹר שֶׁבְּכָל הַ
הַלֵּילוֹת אָנוּ אוֹכְלִין בֵּין יוֹשְׁבִין וּבֵין מְסוּבִּין וְהַלַּיְלָה הַזֶּה כֻּלָּנוּ מְסוּבִּין ·

ותתחיל כגנות ותסיים בפסח ·

עֲבָדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרַיִם וַיּוֹצִיאֵנוּ יְיָ אֱלֹהֵינוּ מִשָּׁם ב
יָד חֲזָקָה וּבִזְרוֹעַ נְטוּיָה שֶׁאִלּוּ לֹא הוֹצִיא הַקָּדוֹשׁ בָּרוּךְ הוּא אֶת אֲבוֹתֵינוּ מִמִּצְרַיִם הֲרֵי אָנוּ ז
בָּנִינוּ וּבְנֵי בָנֵינוּ מְשׁוּעְבָּדִים הָיִינוּ לְפַרְעֹה בְּמִצְרַיִם וַאֲפִילּוּ כֻּלָּנוּ חֲכָמִים כֻּלָּנוּ נְבוֹנִים כֻּלָּנוּ זְ
קֵנִים כֻּלָּנוּ יוֹדְעִים אֶת הַתּוֹרָה מִצְוָה עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם שֶׁכָּל הַמַּרְבֶּה לְסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצ
מִצְרַיִם הֲרֵי זֶה מְשֻׁבָּח מַעֲשֶׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְרַבִּי יְהוֹשֻׁעַ וְרַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עַ
זַרְיָה וְרַבִּי עֲקִיבָא וְרַבִּי טַרְפוֹן שֶׁהָיוּ מְסוּבִּין בִּבְנֵי בְרַק וְהָיוּ מְסַפְּרִין בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כָּל אֹ
תוֹ הַלַּיְלָה עַד שֶׁבָּאוּ תַלְמִידֵיהֶם וְאָמְרוּ לָהֶם רַבּוֹתֵינוּ הִגִּיעַ זְמַן קְרִיאַת שְׁמַע שֶׁל שַׁחֲרִית ·

אָמַר לָהֶם רַבִּי אֶלְעָזָר בֶּן עַזַּרְיָה הֲרֵי אֲנִי כְּבֶן שִׁבְעִים שָׁנָה וְלֹא זָכִיתִי
שֶׁתֵּאָמֵר יְצִיאַת מִצְרַיִם בַּלֵּילוֹת עַד שֶׁדְّרָשָׁהּ בֶּן זוֹמָא שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעַן תִּזְכֹּר אֶת יוֹם צֵאתְךָ מ
מִצְרַיִם כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ · יְמֵי חַיֶּיךָ הַיָּמִים · כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ הַלֵּילוֹת וַחֲכָמִים אוֹמְרִים יְמֵי ח
חַיֶּיךָ הָעוֹלָם הַזֶּה כָּל יְמֵי חַיֶּיךָ לְהָבִיא אֶת יְמוֹת הַמָּשִׁיחַ · בָּרוּךְ הַמָּקוֹם בָּרוּךְ
הוּא בָּרוּךְ שֶׁנָּתַן תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל בָּרוּךְ הוּא כְּנֶגֶד אַרְבָּעָה בָנִים דִּבְּרָה תּוֹרָה אֶחָד חָכָם וְאֶחָד
רָשָׁע וְאֶחָד תָּם וְאֶחָד שֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאֹל · חָכָם מַה הוּא אוֹמֵר מַה
הָעֵדוֹת וְהַחֻקִּים וְהַמִּשְׁפָּטִים אֲשֶׁר צִוָּה יְיָ אֱלֹהֵינוּ אֶתְכֶם אַף אַתָּה אֱמוֹר לוֹ כְּהִלְכוֹת הַפֶּסַח א
אֵין מַפְטִירִין אַחַר הַפֶּסַח אֲפִיקוֹמָן · רָשָׁע מַה הוּא אוֹמֵר מַה הָעֲבֹדָה
הַזֹּאת לָכֶם · לָכֶם וְלֹא לוֹ וּלְפִי שֶׁהוֹצִיא אֶת עַצְמוֹ מִן הַכְּלָל וְכָפַר בָּעִקָּר אַף אַתָּה הַקְהֵה א
אֶת שִׁנָּיו וְאֱמוֹר לוֹ בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי לֹא לוֹ שֶׁאִלּוּ הָיָה שָׁם לֹא הָיָה נִגְאָל ·

תָּם מַה הוּא אוֹמֵר מַה זֹּאת וְאָמַרְתָּ אֵלָיו בְּחֹזֶק יָד הוֹצִיאָנוּ יְיָ מִמִּצְרַיִם
מִבֵּית עֲבָדִים · וְשֶׁאֵינוֹ יוֹדֵעַ לִשְׁאֹל אֶת פְּתַח לוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְהִגַּדְתָּ
לְבִנְךָ בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר בַּעֲבוּר זֶה עָשָׂה יְיָ לִי בְּצֵאתִי מִמִּצְרַיִם יָכוֹל מֵרֹאשׁ חֹדֶשׁ תַּלְמוּד לוֹמַר לוֹ
לוֹמַר בַּיּוֹם הַהוּא · אִי בַּיּוֹם הַהוּא יָכוֹל מִבְּשַׁעַת יוֹם תַּלְמוּד לוֹמַר בַּעֲבוּר זֶה לֹא אָמַרְתִּי אֶלָּא
בְּשָׁעָה שֶׁיֵּשׁ מַצָּה וּמָרוֹר מֻנָּחִים לְפָנֶיךָ · מִתְּחִלָּה עוֹבְדֵי עֲבוֹדָה זָרָה הָיוּ
אֲבוֹתֵינוּ וְעַכְשָׁיו קֵרְבָנוּ הַמָּקוֹם לַעֲבֹדָתוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמֶר יְהוֹשֻׁעַ אֶל כָּל הָעָם כֹּה אָמַר יְיָ א

(Preces). Maḥăzōr mikkol haš-Šānā kĕMinhaq Roma. Lib. 1-2.Soncino-Casali Maggiore, IX.1485-21.VIII.1486. - Lib.1. P.98a. (N 36).

ולא ירבה בידך כשעה מן החרם למען ישוב ה׳ מחרון אפו ונתן לך רחמים ורחמך והרבך
כאשר נשבע לאבותיך וכתוב ולא אבה ה׳ אלהיך לשמוע אל בלעם · והפך ה׳ אלהיך לך
את הקללה לברכה כי אהבך ה׳ אלהיך וכתוב ואתם הדבקים בה׳ אלהיכם חיים כולכם היום

סדר הברכה

מי שברך אברהם יצחק ויעקב אבותינו שרה רבקה רחל ולאה הוא יברך כל פלוני א
איסו איל מוחילדי אילפילידלי אלופשרי אילבטרי אילפראטי אל יסרורי אלי צאי
איליקונטי אלינפוטי איטטי ליפרינטי סלאי אישטו ישראל קי ראדה אשר יהבו לכו פיר .צ
ערקה דוכדית לוסלווה איבינדיקה אדיילי ברכה רוחה והצלחה בכל מעשה ידיו וחדינו ו
ובטל מעליו ומעליו כל גזרות קשות וכל חלוטות רעים אי דיילי בנים זכרים עוסקי תורה
ומקיימי מצות בישראל ומלא כל משאלות לבו ולבנו לשובה ויצמח לו ישועה בקרוב ונאמר אמן
יהי רצון ונאמר אמן

סדר זכרון הנפשות

יזכור אל לטובה את נפש ר פלוני לחיי העולם הבא · עם נפש אברהם יצ
יצחק ויעקב אבותיו קי דדה ר פלוני פיר לנפש סאי בך לצדקה האם היא
נקבה יאמר נפש מדת פלונית שהלכה לחיי העולם הבא עם נפש שרה רבקה רחל ולאה
אמיט דייה דוכדית מטרה טובה בגן עדן אי אר פלוני איאלפטיליא סאה שבר טוב וחיים
טובים אמן ·

קדיש המנוחה מלים טוב יזכרון על מטה

יהנו לנוחר עיר העדיים

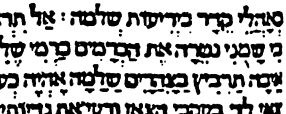

השירים אשר לשלמה: שקני מנשיקות
פיהו כי טובים דודיך מיין: לריח שמן
שמניך טובים שמן תורק שמך על כן
עלמות אהבוך: משכני אחריך נרוצה
הביאני המלך חדריו נגילה ונשמחה ב
ך נזכירה דודיך מיין מישרים אהבוך:
שחורה אני ונאוה בנות ירושלם ב
סתלי קדר כיריעות שלמה: אל תראוני שאני שחרורת ששזפתני השמש בני אמי נחרו
בי שמני נטרה את הכרמים כרמי שלי לא נטרתי: הגידה לי שאהבה נפשי איכה תרעה אי
איכה תרביץ בצהרים שלמה אויה כעטיה של עדרי חברך: אם לא תדעי לך היפה בנשים
צאי לך בעקבי הצאן ורעית גדיותיך על משכנות הרעים: לסוסתי ברכבי פרעה דמיתיך
רעיתי: נאוו לחייך בתורים צוארך בחרוזים: תורי זהב נעשה לך עם נקודות הכסף:
עד שהמלך במסבו נרדי נתן ריחו: צרור המור דודי לי בין שדי ילין:

Idem. Lib. 1. P. 70b. (N 36).

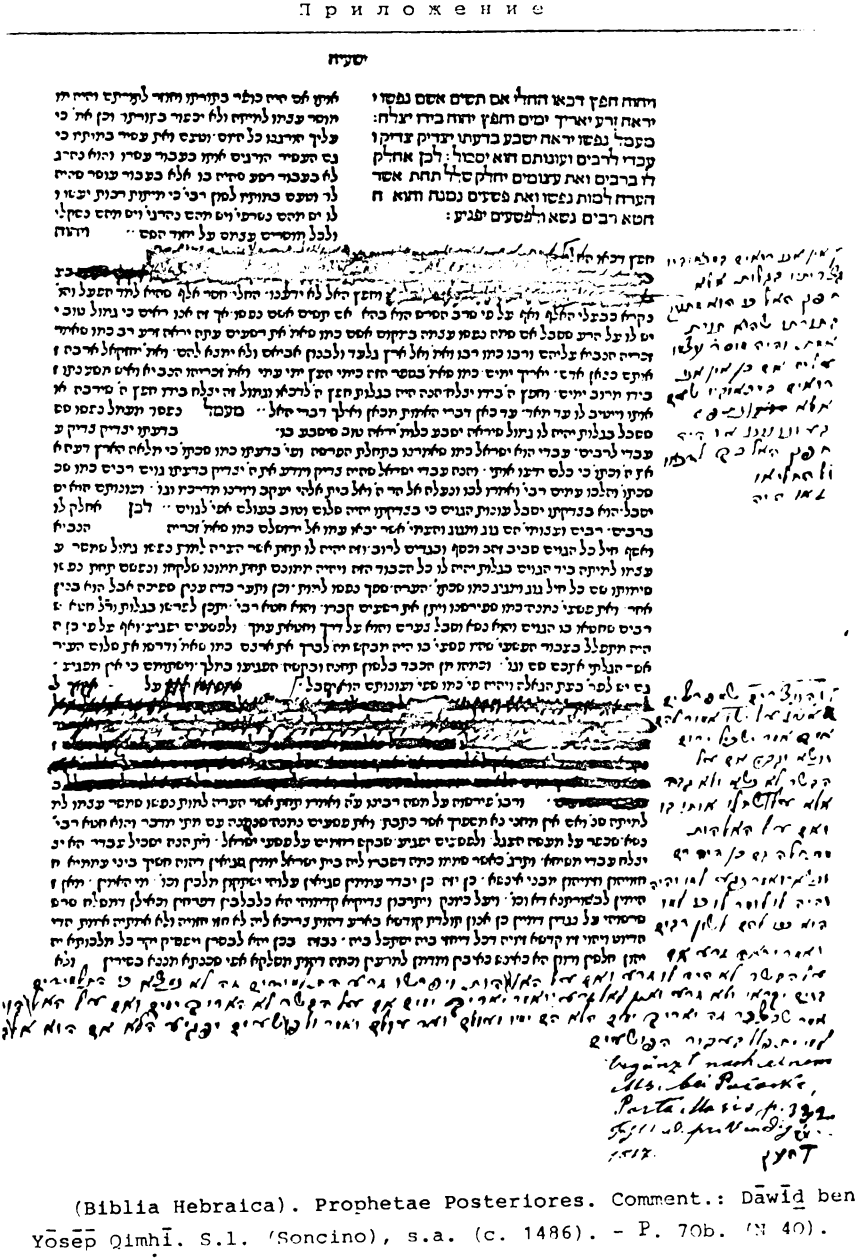

(Biblia Hebraica). Prophetae Posteriores. Comment.: Dāwīḏ ben Yōsēp̄ Qimḥī. S.l. (Soncino), s.a. (c. 1486). - P. 70b. (N 40).

פירוש משנת אבות לרב הגדול המובהק
מורנו הרב רבנו משה בן מימון ז"ל

אמר שמואל

בן יהודה אבן תבון זאת המסכת כל מסכת אבות ידוע מסדר משנה סדור
בין מסכת עדיות ומסכת עז ולא נמצא לה נמרא והרב הגדול רבי משה
בן מימון ז"ל פירשה בלשון הברי בכלל פירושו לתמצת שיתא סדרי פירשה
כלה בלשון ההו והרחיב במסכת הזאת המאמר להיותה יקרה בעניני תפני
שהי מדבר במדו האדם החשובו והיסרו והשחתו והמעונותו אחר החשובות
והיסרות מהן תפנות הדרך ומסקלות המסלה הנולה אל המעלות השכלי
כמו שאמר החכם שמע בנה ובקבל מוסר למען תחכם באחריתך · ובת
ובמעלות השכלי ישיג המשיג אל ידיעת בוראו כמו שאמר החכם הנזכר על
החכמה אם תבקשנה ככסף וכמטמונים תחפשנה אז תבין יראת ה ודעת
אלהים תמצא בעמל בבקשך החכמה ככסף וחפשך אותה כמטמונים ד
רשה בזה בקשה וחפוש בזו יאת והשתדלות יקרה שהתבקש על דרך הזאת
אין ספק שימצא מבוקשו ויגיע אליו · אז תבין יראת ה ותגיע אל ידיעתו
כל בהבנת יראת ה הבנת אמתת דעות התורה שהיא יראת ה שהיא בידו ת
מקובלים לבד קודם בקשת החכמה ובחכמה ידע אמתתם והנרתה בהם
ורצה לומ בהגיאת דעת אלהים שידע מציאות ה יתבר בהגיאות מופת
לא בקבלה לבד כאשר היה לפני בקשו החכמה וידיעת ה יתברך אין ספק
שהיא תכלית האדם כמו שאמר הנביא ע"ה כי אם בזאת יתהלל המתהלל הש
שכל וידע אותי כי אני ה עשה חסד משפט וצדקה בארץ כי באלה חפצתי
נאם ה · ואנכי שהרב ז"ל פיר זה הפסוק פירוש טוב בפרק כ"ד מן החלק ה
השלישי מספר מורה הנבוכים ואחדש לנו בו חדוש גדול לא יערכנו זהב
וזכוכית והוא מה שהבין ממל בארץ יש לי בפירושו תוספת מעט ראיתיהו
לזכרו הנה שפי קצת מלותיו דרך אחרת והם בתלות כי באלה חפצתי יש לי
בהן חדוש אין כסף אצלי בטובו ואמתתו · כמו

א ב

שונעין רמ"ל או רמ"ה

Soncino, 1454, since 1485.
V. de Rossi, Ann. XVI, p. 11, n. XIX, p. 137.

(Mišnā). Masseket 'Ābōt. Comment.: Mōše ben Maymōn. S.l. (Soncino), s.a. (c. 1486). - P. 2a. (N 45).

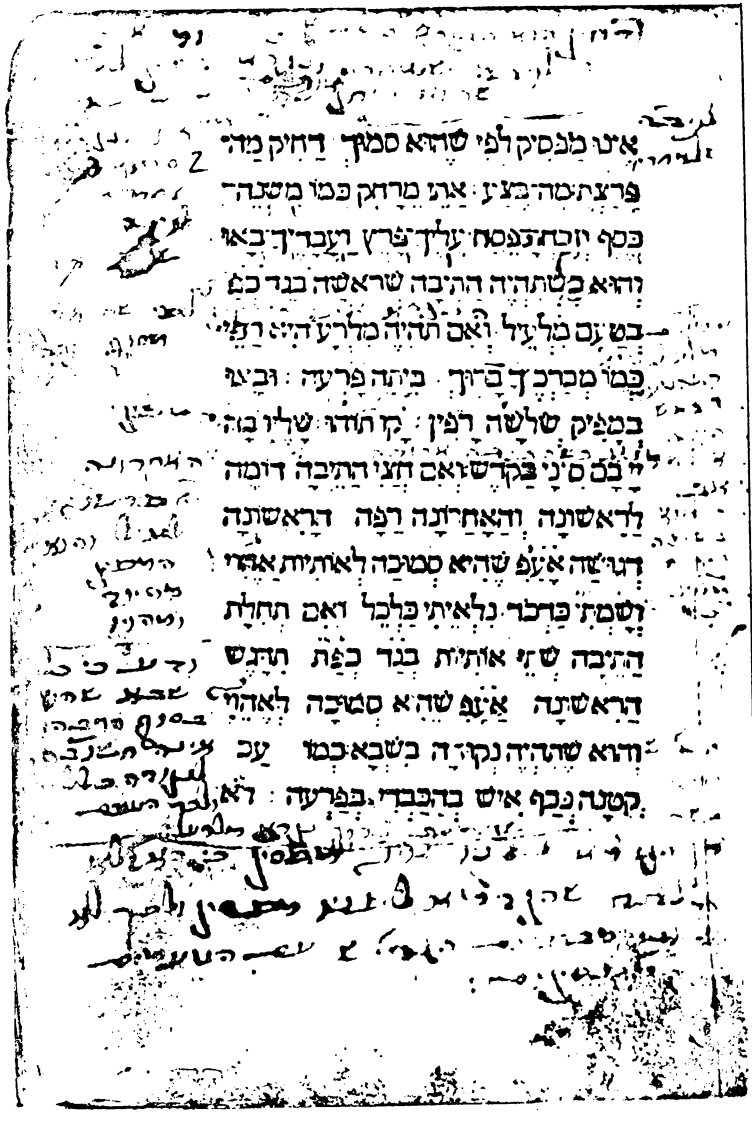

Mōše ben Yōsēp̄ Qimhī. Mahălak̲ Šĕbīlē had-Da`at̲. Soncino, 21.VII. 1488. - P. 4a. (N 48).

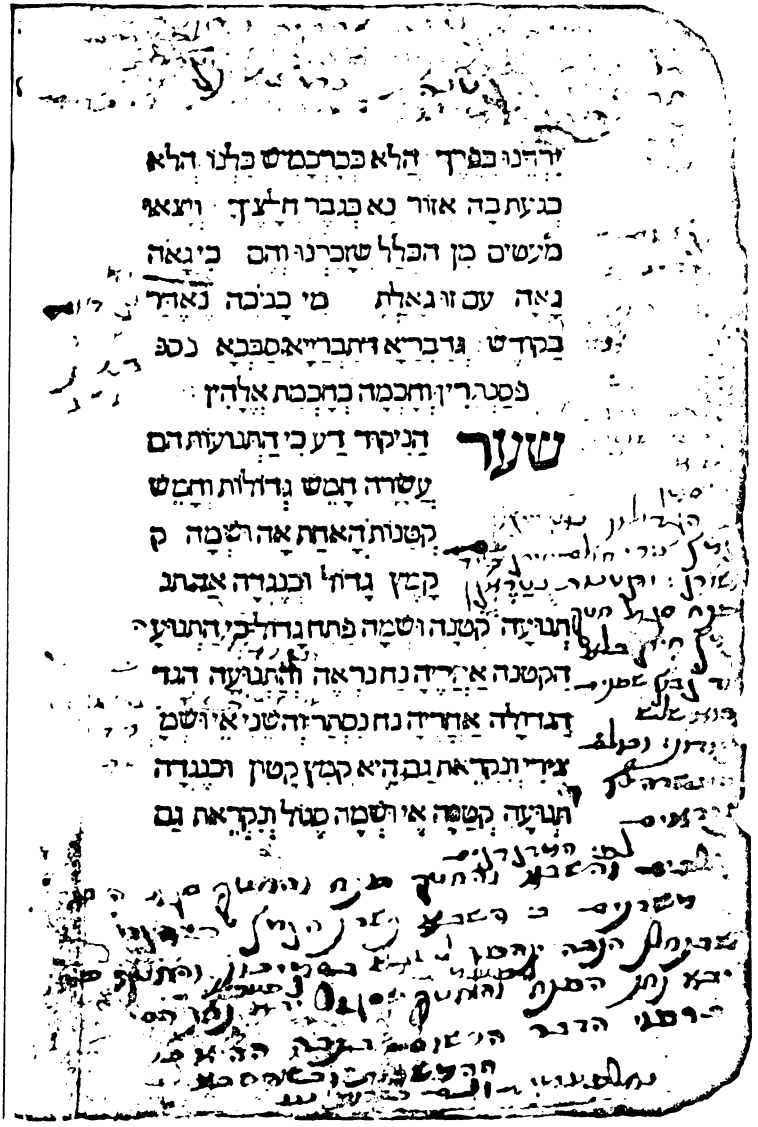

Idem. P. 4b. (N 48).

קריאתו נוטה לקריאת אותה האות כמו
תאינה קריאתו נוטה לצירי מפני האלף
שנקודה צירי קחי קריאתו נוטה לחירק
מפני החית שנקודה חירק והשני אם י
יבא אחריו יוד קריאתו נוטה לעולם לח
לחירק אעפ שתהיה היוד נקודה באות
מן התנועות האחרות כמו בדאשה תב
תנועת השבא נוטה לחירק אעפ שהיוד
נקודה בפתח והשלישית אם יבא אח
אחריו אות משאר האותיות תהיה נקוד
באי זו תנועה שתהיה קריאת השבא
נוטה לקמץ:

שער

שלשת אלה בני הלשון
השם והפועל והמלה השם
יש שם שנקרא שם פועל

Idem. P. 5b. (N 48).

שפנים וכן עם הכנרים וכן מן צמא צבא
שרם נחי האלף שהיא למד הפועל צב
צבאו צבאך צמאו צמאכם צמאם צמ
צמאיו פעל כתביקר ואשר במשקלם
קטרים ובהסכבם פתוחים והבנויים כת
ב׳תבו יקרו וסמיכות הרבים כתבי יקרו
ומן הדגשים ומן זמנים ובסמיכות זמני
וכיתי הרבים כתביו כתביהם וכן כולם ו
ויש פעל בתרח והוא אחד בסמך ובמ
ובמוכרת פעל כאב זאב באר שאר א
אחד בסמוך ובמוכרת והקבוץ זאבים כ
כאבי הסמוך זאבי כאבי ויש פעל בס
בסגול ותחבר במשקל פעל והוא שכם
ויש שכמו של שכמו פעל נבר שער חי
חיטר ענבו בסמוך נבר שער ענב חמר

Idem. P. 7a. (N 48).

אבל נכר הארץ לא נשתנה בסמיכת א ב לבד
אלא בקמץ לפתח שער הרגליה דוא
ממשקל אחר ממשקל פעל שמן
שכן שפל חפץ חצר זקן : ובהסמכה
שכן שורש זקן ביתו שפל רוח : חצר
המשכן : ובסמוך שכני שמני יראי ה :
כל שמחי לבו מצאנו מהם שלא נשתנו
חפצי צדקו שמחי צדקו פעל הקצר נדר
חצר סרים בהסמכה ושוב פה הפועל
טבאת קצר חטים נדר אלקים סרים פר
נערה הדרשים לא ישתנו בסמוך כמו
אבד כביר אמץ אבר הרועים וכן
סרסי נערה מן הרבים שני סרסיו מן
הדרשים לביכך לא נשתנו פעל אזוב
אפוד אזור חלצו אפוד בד וכן בשורק

Idem. P. 7b. (N 48).

אבוס בעליו ולא נשרגה בסכוך אבל אם
אם לן על אבוסך איט מזו הגזרה ונש
ונשתנה בכנוי ההנועות ולא בסכוך וה
והשמות שהם עם הא הנקבה כמו שם
שמלה וכן במשקל אחר עצמה חכמה
ובמשקל אחר צדקה וכן כל המשקלים
תשוב ההא לתיו בסמיכות ובכנוים
בנין הגל והוא שלש
הפעל
שלשה ראשים פעל
פעל פעול שמר חבץ
יכול פקד פקדת פקדתי פקדו פקדתם פ
פקדנו פקדה פקדת פקדתן הביטני
פוקד פוקדים ובסכוך פוקדי פוקדת אנ
פקדה פוקדות הפעול נפקד פקדים ו
ובסכוך פקודי פקודה פקדות הצוי

Idem. P. 2a. (N 48).

מכל בלבבי השבלתי כי עדותיך שיחה לי :
שמרה נפשי עדותיך ואהבם מאד :
הנה האמתי לפקודיך בעדקתך חייני

הוא לך רמזים של מצות עשה בניתם רמה בבנין אמרים
של אדם :

אלה

המצות אשר צוה ה׳ את משה
אל בני ישראל בהר סיני :

משה בן יעקב
בבר הקדמתי
בספר מצות לא
העשה ענין ס
ספר הזה כי
הוא ליד יסוד
המצות על פי
הקבלה ולא

א מצות עשה להאמין כי אותו שנתן לנו את התורה
בהר סיני על יד משה רבינו הוא ה׳ אלקינו ש
שהוציאנו מארים שנ אנכי ה׳ אלקיך אשר ה
הוצאתיך מארץ מצרים :

ב להאמין ולשמרו הוא הקבלה שהוא אחד בשמים
ובארץ ומארבע רוחות שנ שמע ישראל ה׳ אלקינו
ה׳ אחד :

ג ואהבת את ה׳ אלהיך בכל לבבך ובכל נפשך ובכל
מאדך :

ד ליראה את השם הנכבד והנורא שנ את ה׳ אלקיך
תירא :

ה לקדש את שמו הגדול שנ ונקדשתי בתוך בני
ישראל :

ו לעשות המצות מביאי האמת שנ נביא מקרבך מ
באחיך כמוני יקים לך ה׳ אלקיך אליו תשמעון

ז ללמד מדקיו שנ והלמת בו ובשבתך בביתך ובלכתך
בדרך ולעשות חסד בשנ ונדקה בארץ :

ח ולדבקה בו שנ ומו תדבק :

ט ולהתנהג עם חכיריו כאשר יראה שרבונו ע
עמו שנ ואהבת לרעך כמוך :

י ולאהב את הגר שנ ואהבתם את הגר

יא ולהוכיח שנ הוכח תוכיח את עמיתך :

יב שהייב אדם ללכת את בני תורה ומצות שנאמר ו
ולמדתם אותם את בניכם :

יג בפני שיבה תקום והדרת פני זקן

יד לאהב ע׳ וחכל כמשמעו שנ אשר ואבדתן את כל
המקומות אשר עבדו שם הגוים :

טו להרוג עיר הנדחת הסרוף העיר וכל השלל שנ ה
הכה תכה את יושבי העיר הנ׳ :

יז שישוב החוטא בתשובה שנ כי יעשו כבל ח
ותאות האדם והתחדד :

יח לדקק הדין על כל הארץ ולהחזיק כי הכל לו ולהו
שנ ידעת עם לבבך כי כאשר ייסר איש את בנו
ה׳ אלקיך מיסרך :

יט לקרות שכע ב׳ פעמים בכל יום שנ בשבבך ובקומך
יט להתפלל בכל יום שנ ולעבדו בכל לבבכם הנ״א

ולחקיהם באדם ויש מצות שאין נהגין לדורות ולא היו
כי אם לפי שעה ואין ראוי לבטלם כגון מרמת הקללות דהר
גריזים הר עיבל וסיר אבנים גדולות הערשית הכשכן וכיוצ
באלו וגר בפרק בבה אשה כל העשה מצוה בבאמרה אין
בבשרין אותו בשמחה רעות ואצי הקבה נהר גדולה מבגלה
שנאמר כאשר דבר הבלך ושלשן מי יאבר לו מה תעשה
ומביך ליה שוכר מצוה לא ידע דבר רע׳ ויש מרבין עם
שאומרי מה לנו ולמצות סדר קדשים קל וחו׳ למצות סדר
נשים ולמצות סדר טהרות לדברים שאין נהגין בזמן הזה
אל יאבר אדם כן כי המצות אשר צוה אדון העולם יש ל
לידע ישראלים אעפ שאינן צריכין עתה כי על כל המצות
נענשנו ולכדתם אותם ונ שכור את כל המצוה אשר אנכי
מצוה אתכם תו ונ הכרתם את כל מצותי ועשיתם אותם הא
לבדת שהמכירה והעשייה שני דברים הם כי אין שכירה
אלא מלב שנ׳ כי נעלה כי תשכרם בבנך יכונו יחד על ש
שפתיך וכן אמרו רבותי הכרתם זו הכשנה ועשיתם זה
העשיה ויש אדם שיודע כל יכין ולא יוכל להשיג לדעת
מצוה אחת כבאמרה בעל פה מרבת אחד הדבר ופלאלה
ומצוה אחת בפחות הנה הנה והתורה הזאת שנתתם ל
לבנך שיהו מצות הנדה מחוברין בפך הנפי בנך סדר
שנוך שאם ישאלך אדם אל תגמגם אלא אמור לו מדי:
עוד אמרו רבותינו בסוף מסכת מכות זאת תורת העולה ז
זאת תורת המנחה זאת תורת החטאת זאת תורת האשם כל
העוסק בתורת עולה אינו עריך עולה וכל העוסק בתורת מ
מנחה אינו עריך מנחה וכל העוסק בתורת חטאת אינו עריך
חטאת וכל העוסק בתורת אשם אינו עריך אשם וכן אמר ה
הבתו ונשלם ה פרים שפתינו :

Mōše ben Ya`ăqōḇ de Coucy. Sēper Miswōṯ Gādōl. S.l. (Soncino), 19.XII.1488. - P. 103b. (N 50).

תאנית אמי זיעי ושרשית היו אבי ידית לכן.
הטלה כבר מי לחתבו יחד לא קדמי קדמי לאה סאלו הכבולעו כך
עולמ
כאל שקרבו אתי ובריב ויחר כמתל הכבלו עם כבר בקדרה אחיר
לחתבו כסב ן בבר וכשמד תתר כחל לנשה: כבר לתעלה ועלו
בארה כהיבר.
פת פוטר כל איזי האכל
כיבים שבקבלו בקדר האלבת לאחר לבעת תכן העלינו.
ק נת כבר ע אהיה כחחבת אלבת בבלי ראשון ופניהן כן ינקן לאחר
ומה לאחר כן יהנו לאיש שהיה כן ראה ועתר
לן לחתך שוחין בראשן כבלים כפנים אלבת ולא חתך ונתנן בקדר
התנלת ת כם לבטל הענם הבלוב בדין המלא תן הבנים חר ותחנו
בסכן שלבו בבסה הדקן מלו נכלה ובדי פלבטל הר ובדי עבדן יום
הבנים מקבחולמו כן יהנו חם לאחר
תיתר לתת בד על בבר יבר על חלב בתבה לחתן
לתן רת כל אלהה שלבו סאו בתאן לקדר הבר לן נאכל והיה אלהו
פרור אלהה כאחר בליה
בבר אלה שהה כדי אלהה לן לבל האחק בו גלגי אלהו
דבים הבעם ת מאלהה יחד לאחרי בבעם לבדן
תיתר לאלהה בבר זה בל נב זה לבי שהה הראשון כדי אלהה
שהה שהיה אלהה ואחד כך בעם בבלי שלמו ובתבה והנלן בבלי מי
אלהה נבנו בו לאחר
דבשים נבהו שלבו נעים לן נחך לבעבל והחק לבחנת בן ישראל בבחנת
אלהלן בתבקן בתו שהר אלהו ושהל לבל הבחיר והעבדים בבל הם
הבל שבקבדה מהשתתאן בו בבר לחקדן לתת בתבן חלב והחמאר
תבא אלה ברבה שהל אלהו ובהר אבל לאחר
רב אחל נדן לאחר
לן לאחר לאלהה בני תבנים עם פלר בבר.
לב בבנו לבי הם בתן בל בב. בלי הבחה אשלבדי מבלה
מי חלב לאחר הבדבן לבטל בו
בלי שן נים תנרים נתבת נ קדמת לבבחת נו אבל הם עם לאים
חבן לבחר הבדבה לנו קדם שבעבה לנו
לאחר לבן לנו תבעת הבם והם הם בבנו הבר דבר מחבת לנו.
אלים שבחבן הבחר כאבלה
תבר לבחת בלבי בלא הבבה
בלי בבים בלבי אבל בלבי בבים בן לא יוסף מ
אלבים בבים.
הבבבת עבדה הבן לאחרים והבבבן.
לבו הבבבה בבבת עבלי הלבדים הן בבים.
בבבת נבלה נבנו בו לאחר לן לבל לבבן בבבעבדי ובבעבה
הבבר הם שלה בבבה הר בבר בחלב.
לן לבבבדן בבבי קבת נבלה אבל הבבבבדן בבבת נבלה
שהבו בבי ובבת בבבים שבבן הן הבבבם והם בבבת עבם שבבם
הן הבבים והבו חלב הבבבם והבל שבבבה אבל הבלו לאחר ו
הבבבם לבבלו בבלה בבבי הבבר.

הדרן עלך כל הבבר

הדר והרוטב לן בבבים הבבים הן בו בבים
הבר לבן הבבל עם הן הבבן בבני
הבהבה הם לא שבחם אבקם בבחבי
הבלך בבחך ובו נבל הבבה בבבבן בבבד הבלי הבתן בר הבלן
הלן הבן הבתן טר להבבל בבבבר.
בבל קר הן בבך טבלה לבחר לבקבבן בבבר לבבלה נבבר
בבת תבלה הן לאחר לאחר הבם.

הדרן עלך העור והרוטב

הרוגע לחבך הבבבל שבבר לחה בבקבונבל שלה בבת
לן לבבבים לבבה הבבם מבבה בהן בבת קבבה
הבבל הלבן נבחבן בבי
הבן הבן הבבת בבבה הן הבלן בבבר הבל הם הה בבבן הבב ד
לבחבד לבבן.
בבל הבבת הבלך בבבן ובבבן ובבל הבבבת לבלם בבבן לבבת
הר שבבם.
בבב בבבם הבלן הבבר בבבבן הם לן בבבן שבבה הבבה הבבבם ל
ובלך הבבה בבבת הבבבה הן בבבן לבבבי בבלן ובבלי הבן
הר בבבן הבבבבן לבבן הן בבבבן הבבבבן הבבבבן הבבבבן
הבבבבן הבבבבן הבבבבן הבבבבן הב

מסכת נדה

(Tālmūd Bablī). Masseket Niddā. S.l. (Soncino), 23.VII.1489. - P. 2a. (N 55).

לא׳ ניראדי וכב׳ הולכאן כתון אל תהי כתוקעי כף ל׳ סבוטה תקיעת כף — יחסלי
וכן כל העתים תקעו כף ופ״ם כן

תקף פרטיפיקה לו׳ בריכידי וכע׳ קוקה כתון אם יתקפו האחד ל׳ חחזק — קהלת
וכן את כל תוקף בע׳ כסרם זוף ונקף — חגלה
לא׳ אניראדי וכע׳ תדיר כתון התקיפתי על קבותם ופ״ם ל׳ סבוב והקיפה — תלים

תר כרידידי וכע׳ תפתים כתון לתיר את ארץ כנען וכן תרתי כלבי ל׳ חפש — חקת
ר״ה ל׳ מרגליס וכן הוא עם התרגום וכע׳ כסרם תור ואתר — קהלת
תרק אולתי מע׳ סבר כתון ויקח תרזה ואלון ופ״ם תין אולן סרק — יסעיה
תרן אלבאדי וכע׳ כן כתון כתורן על ראש הר ופ״ם ען גבוה שכאתבע הסביבה
ולעי כן וכן תרוס כל פרסי כם דסעי

תרע פרטאנאדי וכע׳ כן כתי תרעתים שמעתים סוכתים פי׳ שערים — דסרי הימים
וכן תרגום שער תרעה ורד פי׳ שם מסטחה וכע׳ כסרם רע ורעע

תרף פסילים כע׳ כן כתון לקחה את התרפים ותא׳ בלתניא — חבא
וכן ותקח מיכל את התרפים סעמזים כדמות אדם — סמוחל
לא׳ כתון אין אשר תמצא תרפים ופי׳ ר״ה כתרגומו לית לכבד ומחוי כל׳ מדאה עתידתך ומאר תרפים תרגו׳ בלתוכיא
וכמלכי פרס הדיעוני את התרפים בלתי מדברי עי׳ כשתי ההעוש ברוך לכתן סע כסב׳ רחוי לן ומדברי — לשלם

תרש מוכטו וכע׳ נכיר כתון תרזשך מיהרך וכן הרלת תרתשי
פי׳ יין כשת הכביר שהוא מתיק ורד פידם; סכרם ירם — ת שב
אכיטאנטי וכע׳ סאכן כתון תשב וסביר ופ״ם ועשב חוא כבמי קנין עבל וסביר לקנין סבי׳ כח

תשא פלידיטאטי וכע׳ תנגיח כתון יכפת ליסרים תשיה ל׳ הבלוחה — ומשלי
וכשרק זה כמרד ישרם תשיה שהעלם מסמתת על התורה ולמודיה ולפיכך נקרא התור תשיה
לא׳ פייקיני וכע׳ נוסיאן כתון תתינגבה תחזיה סרם ל׳ השמש כח וכן פי׳ צור ילדך תשי כח — לחזיכו
תסע נוח כע׳ תסע׳ תסע לחיות ולזכר תשעה ולתפסר הגדול תשעים שנה ו׳ פעתי תסע — דכרים
תשר פרסינטו וכע׳ מודכא כתון ותשורה לון להכיא ופ״ם ל׳ תקרוכת ומלוית פנים — סמוחל
כתון תנבעת לאמרנו ליה ל׳ יוסר וכן תי׳ מרעיש דכסר

תוסתר מוכתר מונם מכל מבנוקי מרדם מרלמון מקוס מקדם מוזוקה מוענד
תעגרמת מלוכנת מלוכר מסקה מיחלה ומעגלן מקרי דדקי — סליח

זה היום רחם · חדש אלול · סבת ה׳ רחם ליבידה
על הר גבוה ותלול · יעלה בו כל דרום תורה
ומבא דרך ומסלול · ורגלי רגל יסרה

Maqrē Dardaqqē. S.l. (Napoli), 8.VIII.1488. - P. 73b. (N 65).

משלי

אִשָּׁה יִרְאַת יְהוָה הִיא תִתְהַלָּל׃ תְּנוּ לָהּ מִפְּרִי יָדָיהָ וִיהַלְלוּהָ בַשְּׁעָרִים מַעֲשֶׂיהָ׃

לו יאמר סקר החן והכל היופי כלומר יאמרו בניה
ובעלה האשה הזאת אשר אנו מסכרים מהללה אבל
אעפי׳ שהיא נוסאת חן ויש מן העכו׳ מה שראוי שת
ם עקרת שבטורו יפה סקר הזה זה החן וזה היופי וה
והכל הוא ולא נסבה אותה רק בעבור מה שקבנה מיראת ה׳ היא ראויה למהלל לו יאמר סקר החן והכל היופי
הוא דבר של הכל החן והיופי שיש בה בערך אל מה שיש בה מיראת השם יתע׳ לו יהיה אחרון ירא׳ת ה׳ ה
הוא תתהלל בענינה כלומ׳ היא עושה מעשים שבעבורם יהללוה וכאילו היא מהללת עצמה בענין שיוצ
היא כבר מהללה ועל דרך נסתרו יאמ׳ בכלל המהלל שיהללו הנכם אשר הגיע אל השלחה ג
יאמרו סקר החן והכל היופי כלומ׳לה בעבור קניין החכמה והוא החן ולא בעבור נועם המדו
בלבה והוא היופי שהגיע הנפש הזאת אל ההשלחה האמיתית ודבקה באלהיה כי שני אלו
הענינים ואם הם ענינים כפלאים לא יפסיקו לבוש אמנם השבח אשר בעבורה ה
הגיע הנפש הזאת להיות נרויה בנרור החיים היא שאם החכמה ועם המדות ק
קנתה ירא׳ת ה׳ הכוללת עשיות כל המדות המעשיות שהם הפרסים בושאי
הכונות והדעות והאמונו׳ הכוללו׳ נב׳ המצוה מכל אשר הזהירה ולכן ב
בגנו׳ שקבנה שלשת הענינים האלה ועם קניין החכמה ונעש
שמדות ירא׳ת ה׳ דבקה באלהיה והיא ראויה להתהלל
תנו אחרי שהזכיר ענינו׳ האשה שהיא אשת ח
חיל והזכיר כל התאריס אשר נרי
נריכה שתתאר בחן וה
והמהלל שיהללוה
בניה וכב
ובעל
לאמר מחבר הספר הזה תנו לה מפרי ידיה וכאלו לאמר אל בעלה ואל בניה אחרי שהיא השתדלה זה השתדלות
הנהול ואשתה מנועה המדות מה שאשתה ובקבה מן שהון שקבנה תנו גם עתה לה מפרי מעשיה
כלומ׳ תגאלו לה חסד כפי מה שחייב עוכ שכלה ונועמי מדותיה לו יאמ׳ עשו אתה חסד וכבוד כ
כי הכל הוא מה שקנתה בעמל ידיה לו יאמ׳ היכה נריכה מעתה שתתהלל היא לו שיהללוה
שאנשים רק מכשיה הטובים הם המה שיהללוה וידו׳ על היותה מהללת ועל ד
דרך נסתרו יאמר כי הנכם המסכלת אשר הגיעה אל ההשלחה האמתי׳
ודבקה באלהיה ונכרתה מן השלם הזה והיא בשלם הנשמות עם
נפשות הצדיקי׳ יאמרו בני הגעל בעדה לו נכסו הצדיקי׳
לו הלאכי׳ לו שיבוה ה׳ית׳ תנו לה מפרי ידיה כלו
תנו לנפש הזאת אשר טרחה כל כך בגול הזה והשתדלה לעלות בסולם החכמה אשר הגיעה אל מבחוסה מפרי
ידיה כלומר גמול פעולתה ומעשיה הטובים ותעבוד מן הטובים הנפש לידאי׳ ולאוהבי ה׳ ולאוהבי שמו ו
ויהללוה בשער ס מעשה כלומר יהללוה בכל המקומות בעבו׳ מעשיה המובים
לו יאמר ויהללוה בשערים מעשיה כלומר איכה נריכה ם
פ ויהלל לו שיהללוה אחריה כי מעשיה
הם יהללוה
נשלם ספר משלי עם הביאור האריך והיפה מרבינו עמנואל זצ״ל הסבה יאות לריכב ומגיע בלי לאות אמן
תכי חיוש בד יגחק שלוי אסבנוי

(Biblia Hebraica). Liber Proverbia. Comment. `Immānū'ēl ben Šĕlōmō ha-Romi. S.l. (Napoli), s.a. (c.1487). - P. 104a. (N 66).

הים אשר סבבתני · כאשר באה לכל אחד והברכה כן כיך אויבים כעשב הים כשעתין חלומות · הנו אותם ם
מלכו כולם עם יוסף לקסת · ויאסף רגלין אל המטה · כי כתחלה אסב על הטיטה ורגליו תלויות כמנהג ארץ
אדום הוים ולא כן מטתי ישמעאל · כל אנשי מצרים לבד מצרעה עבדי יוסף יקראלו · ויאמנו כי ת תאכן
ויתכן רק על דרך רחוקה הוכנו להיות כתוה התאנה חכנה פניה · אשר סרתי · חסרתי · ויאמנו כי יסרה הים
רכב מרכבת פרעה ודעבים · ויעם לאכיי אבל · אחר שהכריחו כאשר אמרנו אל · ודעשר בני לו כאם
גוים שקבריהו ונשאתיו כאשר גוים כמקום שגוים · לו יסטמנו · שמא יעיר לנו איבה מאי הישגים שבו יים לו
כמקרא על דרכים רבים · אנא · לשון פיים · ויאחר הנאמן כי התחת אלהים אני כאלו אני כמקום אלהים
שבאלתם לפני · ותאמרו עבדיך אנחנו · לחנון עשה עם הפעל · כני שלשים · כבנור הוית מלת בני שמאל
הנה יהי רבעים · ולדן · ויחנונו אותו הרפאים · ויישם בארון · שם אותו שם אחד והנה שרשי יסס על
ועשקל ויזבר · ויאמרו ענה הוירהדק כי החזרק תחת מרק והזא רחוק כעיני · ועשם כארון בקמנות הבית
הנא שהכין לנפשו ·

נאם אברהם בר מאיר אבן עזרא הספרדי

נפשות קדושים לה ומדות כוכבים יחדת
ונלוש כבוד אל כי לשון ושם כמלחמת

ברוך הסד אלה תעצומות
והדר הכתנת תבונות לנשמות
וכסשר הה ויהיותות ולידות
ואלה תולדות הדרכי ותמת
ונגלה אלי הנבלות והחכמות
ויגיל לת לבתיכי והיהם רוחות
ויעם לעניהם בגדיהם נקמות
ואן כתב אחות רשמות
ודסר ומסכן כעשה מעשמות

עולם ותמרת אחות הבית ומתחכמות
ושמו תקדש סר אם ספר ואלה סמות

אשר בחים לבנה כעמות
להבינה לאחד כל תעלומות
סתבאלו הדיני סרוק כלמות
כזיר אחדים בגל החלומות
וקנא הסד סגל קדומות
סרב כסף ואהב ומלומות
ואלר לבמתם קדמות תמומות
ובם סרדות וכלילות סרמומות
בסוף ספר ואלה סמות

ואלה

עשם הוי כעבור מחזכיר כסוף
חסתר הראשון · ס יוסף רואה ל
לבניו בני שלשים · הזכיר ס
אחיו מרחם · הין תשמיש · ומרת ומכר · ומלת אלה
גם מחזרון הזאל · סה לזכרים ולנקבות · וכתוב אלת

כל המעבות האל · ואחרון וכל המעבות האלה
לאנשים האל אלה ולדת להרשם אזה לעשה לאלה ·
ומכה ולת לן · הסטמיות האל · הזכר ס · ומעבר
הוית ולת אלה ולעגל · הוה הזאל כוסף · סהא לאלה
כאלה ומרים · ומס · לשון זכר · ומומות לשון רבי

'Abrāhām ben Mē'Īr 'Ibn `Ezra. Pērūš hat-Tōrā. Napoli, 2.V.1488. - P. 21a. (N 68).

אלו חן עטרת הסתים יכלול בחן הספר · בית אחד לכל טער ·
בני יחד יחידתך לבורך · · ביחודך לאל אחד יברך · ·
חקור ודרוש והתבונן פלאיו · ושים שכל ודת בדק אזורך ·
ירא האל ועבודתיו וחוקיו · · סתור לעד ואל תמעד אסורך
יהי סתרך לבבך ותמוך · · ובטוח בבור יהיה בעזרך · ·
בלב טהור עשה חקיו לתענג · · ואל תשא פני אדם בדורך ·
ראה כי סוף יביר עפר לעפר · · ושח כי חול וגיף עפר תנורך ·
יד יבך לשון סבלך לסבלך · · ושובה תזרון לבך ויברך ·
ודרכי אל בדין בדק ותיסור · · חכם לתור בתהשבך והתרך ·
כחה ילדית ושחרות מלהבך · · ואל תתאו לתחמדי נעורך
פני אל חי אזי תי אה בחשקך · · ותתיחד יחידתך לבורך ·
תס ונשלם סבח לבורא עולם

אני יוסף האסבוני אחי המעתיקים אשר העתיקו והקקו בדפוסי
ספרים יסריס דברים עתיקים · העתקתי זה הספר הנותן אחרי
ספר בחנות חובות הלבבות כתן לבו חקים ומשפטים בדיקים ·
מדע ומעלתו ותהלתו ותכארת גדולתו קל לכל רואהו וקרוב לכל א
אשר יקראהו · כאמת ובאמונה · עד סיגיע למדרגה העליונה ·
להשיג מחמד דעת חכמה ובינה · והחזיק על ידי המגיה אשר־ה
הגיה חשבי ויתן תחי׳ דרכי החב׳ר שלמ׳ בן מהרר׳ פרץ אשר מדע
סתון בכל הארץ · כי בהבנתיו׳ אין יבאת ואין פרץ · בשנת בר׳
היה בר׳ דברו לרגלי · באור חנכה ה׳ אור לי בדרך העמוד והמאזר
חילי והא יזכנו אמתו וכל הקוראים בספר הזה לחזות בנועם ה׳
כמחזה ביום הגדיל הסס את כבוד סתו ופדה ה׳ את עמו אמן

Bahyā ben Yōsēp 'Ibn Paqūdā. Hōbōt hal-Lĕbābōt. S.l. (Napoli), 19.XI.1489. - P. 151a. (N 73).

לאסרו בכירים הטהור ברוך יי אלהי
אבותינו אשר נתן כזאת בלב המלך
לפאר את בית יי אשר בירושלים וחננו האל לראות
בבניין הזה ראל חברים עם כל ישראל בעגלא ובזמן
קריב אמן אמן סלה

נשלם ספר המכלל תהלה לאל המהולל ברוך נותן לעף כח ולאין אונים עצמה ירבה אמן ואמן נצח סלה

הימים ההם הם בשורה הוא יאמרו בחשים · אלהם
אישים אקרא וקולי אל בני אדם · הנצים וחכמי
הדשים · זקנים עם נערים וישישים · אנשים ונשים
בוז כסף בחו זהב ואין קצה להכינה אשר המצא
נפסים בשרשים · ואלה חסרדשים · כל פאר
הסמרים הנרפסים בענין הזה תעל מבלי מלח · ונזר
עדשים · ואלה הספרים · להם אבדים · מאכל
מלכים מקרשי הקדשים · והנה הרסכנו להדפים
זה הספר בשני עמודים למען הרבות טובו וחלוקו · גם
הסדה סקום הקנטרה מבית לרף למען ידרך קודא בו
והנה בתחלת הספר רשמנו באור כל פרשה בפרט
· אחרי כן הסכמנו להזכיר בכתם הספר אשר
בו הפרשה · כראשית · שמות · ויקרא · בהעלתך · דברי
הה אמנם הסרמתו לבל יתפוש עולם איש שלא ידע
כונתנו וחשוב שטעינו בהוראת המקום · והנה הרי
הספר גדול הגדלת אל כל חכם לב גם אל המחולים
בעין ויחדר מחמת אל כל בלשני תמוקות ובל אשר
ידבק לבו לקניתו · תחזה נאבנת הדתו · הנה שרו
אתי · . ומי שלמה משבחדתו · · · ·

כשלמו פה חעיר נאבולי בימים
המישי ראש חדש אדר שנת חמשת אלפים
ומאתים וחמשים ואחד לבריה ·

זאת בברא בלו והלך · מברא זו בנת רבלך בלו זו בסף
גל נלתא · והלך זו אינתא · והא תשיחה שעושין
לחלך בשעיבר עליהם · ואפתוס כולכין ההמיק · וחזק
הכלכים הזק · די סלה היכלא ם לתנא · ליון ארץ
בלחה לא השב כלום · חסכרנו בנין ההיכל חזה שיחיה
בארץ מלחה · הנו חת כולכא לא אריך לנא לסחאה ·
ובחיין הבלך לא יפה לנו לראות · ובדברי הלל מאירה
פלפלין בבאה ועשרין אריך כלוכר טוב ויפת ויסר
אין בו בסום רבית · וכן אמרו בקסקסין בסר מיא
ואבלין זוהא אריך או לא אריך כלוכר בשר הדבר אי
לא מפני שבנכרו הזמים בשביעית · ואסתדור עבדין
בנה · בענין סדר · ויתכן שחלשין לשון שלחורת
סתרנים וישלח ישרד · כי הסתדרים שולחים בסר
לאשר יעזרו כהם · וכאשר יסצאו עזר ינחד כאשר
הו החת ידי נשתוצא · ענין הארת · ופי כמו כתב
הנשתון · ובטילו · הבו ובטלו אתם בזרעו ובכח ·
האשרנא דנא לסגללא · ותחזק הזו לכלות · ואשרנא
לל חוטות הנוד שדם ותחזק ועזיד · וכן בדברי הלל
אשרתא תחזק הסטר וקיומו · אדין כנים אסרנא
להום · פי זה הפסוק דברי ותחסרי ושתר בחבי וקיפי אן
בסנאסר מן שם להום כעם לבנות עוד אסרני לה
בי הם סמות האנשים אחד זה הבנין · בנים ·
אסרנא · בסחיות ובזחיות · והכל הנו · ונוכל
אותם · שא אול · אדת חמון · כי אלך ודמיה אותם
שבבצאר רן הה · באחסתא · כמו חמת מים · מלא
אנות הכהנות הבלכים · ותחיה בבריה · בנדי
הבוחנת · ואשתי מסבלין · ובחלין · מקושרין זה
בזה · ובדברי הלל בסטיבלי דהוסי פי כבחרחות של
שומין הקשרים זה בזה · מדבכין · שרים · וכן בסשמה
קרין בראש האלין ובראש המרבך · ואבן גלל · אבני
שיש · ובלעו מרמרי · ונפלתא · ותחוצה ·
ותעבון · ישבון · ותחת · ותגיח · ותחוקן וזו מן
המת · ותחזקים הו בסום שלא תחזיקום · די מדת · עבר
מדבא · אשר בסם עבר ובדר · מדת כמו מסרת ·
כלום הסם שלוקח הבלך בעבר חבר · תעשה בסחרה
ההרצאה · ומה הסחון · ומה שמרוכים · יחנסמ · כמו
ונסחתם · ותקיף · יתמהמעלהו · ועקלה לית שיחזלת
עלוי · יבנר · ופל · כמו ובסאו לארץ מנרת · נמוד
ותנש כלל · כלומר סתר דת אלהי חשמים כלם ·
וסבנות יעשהו · ושבעת יעצוו · ושאר הסחות ·
ושאר ארך · ומלח די לה סתב · ומלח לצרך הקרבנות
יתנו אשר לא כתוב בו מרח יתנו כל הצרך · יתעגיד
אדרהבא · יעשה בחזות · חן לטות · חן לשרשי
אם למתה שיחת או לעקרו מן העולם הוא · ובני
חן לעמדו בסכן ולאסרון או לעמדו בסמן

Dāwīḏ ben Yōsēp̄ Qimḥī. Šorāšīm. (Ed. 3). Napoli, 10-11.II.1491. - P. 167b. (N 84).

ויעשה תם אכלנית בתאר הזה קלפת רכן וחכון ועב
ועפנים וקלפת נחשת הנשרת וגנגר יעורר כדבש ונוגה
ויסכר לא יצא חוריסים מים ולא יסכן ולעפרים יעבדך
אצל מחד תיעול לעשות קלוקקן מדנך וכריאהלא וזנ
והגער וסיר הו יה כאנגרון ין יתר כשונה בבנו ואם יוחל
בהיאהם העיתקן היולא יצא הכה והחתך שלא יתפשר
דעתו כאנבע כלו ולא יר הברתי בהדים פעם אחת

פרק לז

בהעלבר וסדוק הנער
העפרים וקלפים וחרב ש
שד ונגנ יקרו אלו הכרים

לסכה יוכש וכנו שחורי ובה יהיה כסדוקה הצפרנים אל
חלקים חדם ויתלו בכשר ויתנו ויחיו אז מאבר לו
אינו העכבר הבנגם רפואתו אין עד בלי נקר הגוף בהרקח
מן תעור לסחוה אכלהיה ניכרת והרפואות הכונחות
שיהו כאל כרים ונם נרח עכה ושכרי ין ורטה כנצל
העכבר עלו וכש עם שכן הם רטיה חדע נכתן וחרף ר
רטיה יקפר עלו בדבש הרף עם כלח כורכים ועקר הפ
התחלה הכרוכות אז רטה בו אל כרים הוכיב אז באל
כרים וכלו ותכרי ין וה יועיל לקליף ולרב וכן כצסכי

פרק יא

נמס עם כלח נרשי
הכיתה והעקים והנבנ
ויכנינים אשר יקרה ל
לצפרנים הלה הנאת

הסיה לעפרנים נרחב כן השחור ה ותדפסם והכרים ות
ותעקבה והנגנם ופעבים יהיה סכת זה עורק כהעזרכים
קרה לעפרנים כי אם יצאה הדם ויצאה צבה טוב ולא
יזקק בתקיע ולא יפשש בה הרבה אב לא יקה יצא סה
שצא אל הכונה ויצא ותחדך בהלדה על הבדל הה אם ו
יהיה בה ביבתרו כן דבזן ימאיר ולא יבנא בו העכרה
ובבנו יכ צא על שני פני הטבעים רס ב בסדר הצפרן
כ יך יהיה לו כרוכר בשרש הרהאת אשר סבנו ה
השחורה אין עד בבלי הרקתו אב יהיה כחלל הגוף ויחיו ת
הצפרנים כלם כבר שבו כן וחכון חבזן חדכרים ויוחר
נאותים לאח ושחתית שיזת והתכדת השאת הצפרנים אש
הו יהיה שחורה ביחדת לצפרן בצפרן אחת אז ראוי
שיקצא ברפואות הכונחיות הרפואות הכנעיות לזה שיר
שי נך הצפרן ויעיבו לקליף ושחשאת הרעיך נזה בחב
בחכלית ויהיה בענין שתעדר בסכן אי זה שיעוד שתרצה
וכן רוב הרנכחו וכרי הסבר הנקרא אל פגע כי זה יקל
אותו לחסאת וכן אם יכבה חיד תחכסהו בדונג ין ודב
ורף ספרים והרבושת טוב לרכבו ודע שתן נב טוב
לבייצה הסוכן צאו אם יקשר אלו יכים ויעזב רכובו כ
אם לא יכרן חזור עלו אתם עד שיתרב רוכן להסחאת
הו ל מרב נב

פרק יב

ותחבולה לעקר הענב
ו צאר הרע כרכותו
ון כראתו ון אר טבעיו

נדר שבנה צפרן אחר הבחיחי טוב יקח שרף ספרים ו
ודעה בו הצפרן הרע יום שבנה ואחר תבעי להשריש

בכרים ויחל סבנו ודם רב ואיר יקשר עלו עים שהיה תם
הלילה ואחר יחדרם עלו שוב ביום ובליה שני פעמים כי
זה כפלו ויחבד נב כחכן זת ואלו יבניעהו להפיל הו
ברבנה הבחותה וכש אם יעורב בו אפונק או נגרת
שחק סרק כשכן רש כהרבאות שיעקרו העב
הצפרנים אל נהיהנו ובן דבק אלונים ויפסל ותנך הנגנ
וקצשרים יחובר בחוכן ויהבד לחבש בהם ויתר ויחוכן
בכל בקר כבפר ימים תם שני הדמים ונפרת כרבוני וע
ועלך אל בבם יקח בבנו תחבושת בחוכן

פרק יג

בשבירת מה שיעמה ראוי
שתרבם להכתיים ולחסות ע
עלהם ויסכר כבנגע כיד ון תא

האיר חולת זה עד שיגדל ותנודע בזה בכן שיקח דבר ש
שיקשה על ראש האצבע כבובע בכסף ויחיה בו ברשת ו
ושבכה וכרים שלא יפגע בבני האיר לוטרי חוב כי ראוי
לבנוע האיר פבנו רם אוקר בזהלת זה יכתר בדיר אחר
ויראה שיהיה חבני חכובע הזה שיראקן כבנגע זאצבע
לעד הצפרן. אז יחדיק יהיו ויגע בעדדן אחרים וישבה
והצבע זמן חדשים כי אז יהיה הצפרן היותר טוב שיהיה

פרק יד

בעדעת הבחה על הצפרן ונקח
אבן סיפרים ויחדק ויעורב בה
בחוטן תקח ובן קמה הדמים

ודשה בו ויעקר הבדשה וכן שיעשתן והקף וכן השמר
מין הכדים מעורבים בדנך אדם ופרשיכא זת דשיב
ביפלא בזה ובכ הדנך עם אבן ספרים הבקה הדים
בופלא ונכרן כפרים אסטרא נב רטיה בחוטן

פרק טו

בכרכבות אשר יקרה לעפרני
ידים בעפעים ואלום ב ואין
אבנים ומחרת כקר אז יקרה ויה
מחוק הישב כולל ראוין

פרק יז

בדרעין הצפרנים ויה
תחלה בכלי הדם אז
בעלה רטון יך ואר ר

ובדרכים אם יתרדש לראשי עצבי הבליים שב אך
אלו התפשטות תעשה אלו חשבניה הדדעי הקרוים
הקרדים הבדנכים

פרק יז

כסחת הדם תחת הצפרני
בדרען נפל בהם ידמא בקבת
מעורב כזאת ורשה בו הם לא ו

יסעקו יצטרך למלאב חיד ראוי שישוסע הצפרן לע אז
סטע בבלכסן כבלי חד עד שיעשה הדם סתתתו ואם יק
יקח סמן שיעקר הצפרן חזל חד ותדבקה נפרן בב
סתתתו לאם לחיו לשחסה ולא יבאיב אדר תשבר אחר
ימים ותבש אם יהיה שם חלדה והסרתי הצפרן אר
תסכעתו והחזיהה ויסתמו ואין ראי שיתרחק חכסר
כי זה יעורר כאב וחל יחיר נחל כן ראשם א ל שחניח
עלו בנחת ויעוק על הצפרן שם החמים ושן פרים
ותניח עלו אחר מה הרפיו אסטלית כמשרינן

נשלם ספר הרביעי ותחלה לספר חמישי

שמעלינו מה הקיפרין מרשלה מלכים

'Abu 'Ali 'Ibn Sina. Liber Qanon. Lib. 1-5. Napoli, 9.XI. 1491. - Lib. 4. P. 96b. (N 86).

עוכין

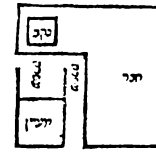

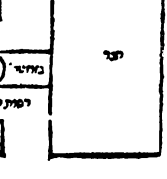

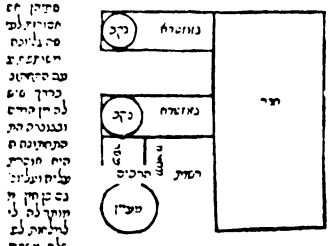

מחוחה ולעכך שיקיה אמרחיה אים עצו מחוחה שקיה מחוחה ובל
מה שחיי טהא חמוחיה ל חמוחיה ש מרשכו

ס חצר שהיא ס

מחוחה כר אמות אין מופכין להוכה כים בשבת אלא
אם כן עשו לה עוקה מחוקת כאמים כן הנקב ולבסה
כין מכבמכם כין מכחרין אלא שמכחרין צרך לקבור ו
ומכבמכם אינו צרך לקבור

כמים כחיי פחות חד לחיות
על ר לחיות הרים מחמרים הרים כשאינו חרש כה הוצר הקבן
יונקין הרים לרפות הרכים ויהיו הרים המחקים כר מחמרים כ
כין מכא לעיכר לחמר לעשך הרים כחיתו חצר ש מבשה שוקה
והיה הרכים יקבבו מם הרים המחקים מחים המחר מהרים כ
כחוקה הכרה מחרים יומרו ר מרחבו מ מרחבו מחרים ש הבלית מה
מ מחמר הרים מרים כים אחר הוה מחים מחים ומחרים כין מכבים כ
כין מכחרין בבינו מהיה מה כין מבשה המחרה מקך מכינו ה
מה לכוח מלת מחלת מחרים מחקבנין שם המחרין לבית המנם
חם ישבה המחרים מה לחצר נרך מרחקן שלה הכ מן שר מקבל ל
מר מלת הרכים מקרה הוא שמחת מקבה מלהבלה מחרו כ מ עב
עבלות נב הקרמת ל כי שלהה מבשה מרחת מקבה מרחת ומה ומחרת
הים ישרחל חל מקבה

ר אלי עזר בן יעקב אומר ביב ש
שהוא קטר ר אמות ברשות הרבים מופכין לתוכו ם
מים בשבת ומכבים אומרים אפילו נג או חצר מאה א
אמה לא ישפוך על פי הביב אבל מופך הוא על הנג ו
והן יורדין לביב החצר והאכברה מצטרפין לר אמו

ביב לחה לא קלון נמכבן שם הרים ומחלקן לרפות הרכים ולחיר ר
אליעזר בן יעקב כי מאמרים מכבן קרוב הון כרמות הרכים מחיר ל
לעשך לעשם ולה בשבת מן מחבר מבבי מחבר מחרים הרבנין מן ם
הצר הלבן לרבת מחמת רחת המקרה הוא מוקר לעבון המים ש
ביאינו מקלון על מ מביב מבחבר לבי מחנו ינת לרמות הרכים ה
מלא מחים מבין מחת לחוקר המנת מבבחת מבחן ומכחרים הם
לומרין לעשך על מ מביב כלחה נר מרחם לבי מהה מחוקן כ
ברמות הרכים הבל מקבן הון לביב והרים מחקבן מלא ומבר מחבו
כי לבכחרים מה מקבם מחקן הנ רחמנו ומבים מחבר עם מחב
מבכחרים ר לחמת על ר לחמת מחבר לבחת הרים מחבר והן ב
ברכין לחבים מחקבנו מם הרים מלבה מבחרים

יא וכן שתי ר
ואמות זו בצר זו מקצון עשו עוקה ומקצון לא עשו
עוקה את שעשו עוקה מותרין ואת שלא עשו עוקה ם
אסרין

ר אמות ולבן רחבין ומכלן מחבר מחמת מלא מרחמת א בצר
ש ומבים מר מחבו מרים מרים מלא מרחמה ם

ר

Mišnā. Comment.: Mōše ben Maymōn. Napoli, 8.V.1492. - P. 76a.
(N 94).

נשלמה המחברת השמינית תהלה לאל חי

המחברת התשיעית

אמר עמנואל

המחבר מאלוהי הפר ירוס הודו ' אם ראיתי עדי ד
הודה חריף ונבלה ליסודיו אם לא נאצל עלי מהודו '
ואומר דע אחיכי הפר כי ראיתים ומעתיתים ' ועל נ
ינגרתי ענך ענדיתים ' כי הם סבתי כדיכו ' ויהלומו מכיסיכו ומהדוכיכו ' איך ערוך אלא כעירות
וכמליצה ' והוא לבדו כמסודרי האמן נרכה ' ויאמר אלי הגד נא לי ' פר תענדנה אם ראית סירותיו
אמר חבר על חדשי הסנה ' ואומר דע אים מלומי ' כי ראיתים ונהנה רבות עמי ' ודע אל נא
כבונה ' כי סיחתי אצל סידיו לא יקחו בסנה. ולן ראית סידי אמר חברתי על החדשים ' תקדאלי
בענין הפיר חכם חדשים ואומר הפר פתח פיך ויאירו דבריך ואמור אמר חברת
על החדשים כמיריך ואעלה תפלי ואומר

בתשרי	א	שמחה כי מ	עדי אל	יעירוני	לשזרר שיר ענבים
ואתענג		בגיפת צוף	ופנג	וכתורי	תלוים על עדבים
ואציבה		סביבותי	בערי	ומול פני	לאילת אהבים
ואסעד	מ	עדן מלך	ואשחח	עסים רמון	ואשכר דם ענבים
ואשכח ריש		ולא אחריש	וארון	ופני ב	קרב כפני להבים
ואלוח	מ	שפת עפרה	נשיקות	ולפרוע	שפתי לה ערבים
ואודה אל		אשר יצר	בחכמה	בני אדם !	ובראם נקבים
בברחשון		מאד יעלת	חיוון	אהי עורך	למחל אופל ענבים
וקרתו		באש השק	אגרש	ותבדודיו	בגופת צוף עדני
ומל פרקו		יהי חשק	ודבשו	ואל מיל	באשה ריח שמנים
אני אשתה		ואשכח ריש	ואותריש	ואסיר	מ לבבי ע עצתיו
ומכל הי		ילוד אשה	אברך	אני נח	ונטעי ג עבניו
אשר לולי		בעימותם	יבוסה	זמן הרול	ועלי ק משוניו
עלי ישרו		אחנן את	עפרת	בתוך קברו	וארצה את אבניו
בכסלון	א	היה שליו	ואודה	לעוד רחב	בגאותו שחקים
ואיד עליון		אשר איש דל	ואבחן	מרימי	מ עפר ארץ ומקים
ובחרות	א	היה כדליק	טמונה	ושיקי	בגופת צוף מתוקים
והיאת		זרועתו	השופות	ועיניהן	ירוצון כ ברקים
ואות עז		רכה שלחן	ואות	תשרד	א הריה מ עמקים

'Immānū'ēl ben Šĕlōmō ha-Rōmī. Sēper ham-Maḥbārōṯ. Brescia, 30.X.1491. - P. 48a. (N 96).

ויקרא

קודמת לכל יסד · ואחרי כן פה נקקבל אחינו
ואת שיפים וינתן להעריך אותם על האם אחד
ראיתה הקרבן והכלעשה ואז יקטיר הכל כאחד
וזהו שאמר את הכל והכוונה שנינה הכתו בארבי
עמ ועדכו על האם והקטיר למזבח שאחר שיסדרם
על האם לא יבאם על שיבער בהם האם ויאכל
אותם ותעלה מהם הקטרת וכן מה שהקדים
הכשר ונתנה למערכת האם לומר שאין בעלת
הנדנה חובה להקדים לא מערכה בעלת התמיד
שנעוויו ובער עלה הכהן עצים נבקר נבקר
ואיה קודמת לכל דבר הזכה כמו שיבטו בא יומ
את הכבר אמר ט חנקל ית תרנגל וכן דבדי
כל המתרשים פה אחד ואין למלה חבר
ולבי דעתי שאינו שם לאכבלם רק לחלב הדק
הפרים ומבדיל בין הקרבים · ומעלה מן הקשבים
כולו שמעביר מן הקרבים העלוים לתתבים ·
ולבר אמרו אל שהיא פרים הפיר על בית הכשיט
שהו דרך בנד של מעלה שהחלב הזה ראוי
לעבדו ולבשות ט וכן נתנו חזוק האומות לעבדו
על הכל · ואם יהיה שם לאלבים כלם יקרא החלב
כי כבבר שהוא הזמן הנפרד מן הבשר · וכן
הוא כמו בפי חכמי הטבע בהשר חוכר ··

עולה · לשם עולה · אשה כשיחטא יקח
שוחטו לשם האם וכל אשה לשון
אם · כאחוז נחת רוח לבבו שאמרתי ונעשה רצונ
לשון אם · ולא עי הרב מיהו לשם האם ובנגע אמרו
לחפצי כבבא לא · פירשו ט שיחטא על מנת
להעלות על לבב אם מערת מערכה לא להעלות
על לבב בהלא חוממות שמתבשת והלבות ולבדלא
שעדיך לבון שהאכלם האם לבמלי לא שיעלה שם
יעשו והוא מלאנים בבן סורר בבשר בבא ואכלם
בבב ובמ מרוש ובבב ובטל · ויש שנרמי שם
לא בפצי לבבא הלא שיהבון להשות עלבב אם של
עבשה כדבר על העבשים אשר על האם · ולא יאשר
להשות · לבב אם שלקח ושלבבא בעבשבשם

מרא שהשיקוה בקש ובבבא · והנה בבתוב הזה
בעבש הקרבות שהם אשה אם שחוח לא · ואמ
הכר בעוזק הבבמים ם בעבי הקרבות בעבר
שהמעבדים והכשלים אשר הון ישלמ בבי ותשבי
באדבם מעשלם הון עובדים לבקר ובגאם המעבי
עובדים שלה והכשבי עובדים לשדים אשר יאמו
להם בדמות שעירים · ואבבי הזון עד הון לא
ישחטו בקר בעשם ובעבור כן בעבם לשחוטבמיב
לשבבבר כבי שיודע ם הבבר שהון חוסבי ם הם
בתכלת העבדה אשר יקרים לסר ובהם יבבפו
הבעבות ב כן יהבפאו בחמות הבעות שהם
מהוי הבעם ם כל מהוק והוא לא יהבפא ם בא
בהבבו · אם בבבו ובהם הארב · והבה הם בבבי
הבאי אירבפאו שבר בדול ובאשת בבה עבבהם
יעשו שלבן לא מבמ שאינו בק להובעת מלבן של
בבעשם וטפבי עשם והבהו אמר ם הם לאם אשה
בבאת בחוש ובם ם לבי שבותם של מבבי לא תהבל
מחלהם בוא · אבל תפשיב מבאומם מחשב הבשע
הבובבים לעבבר למולבה ולמולשור שים להם
בח בהם כבי מחשבותם ולבן לא יאכלו אותם לבבו
בהם ובאומם אבל אם יזבחו אותם לשם הבבבר זה
בבבר להם ומעלה והם עבמים בך הם מהבבים בבמן
שאמר ולא יזבחו עוד את זבחיהם לשעירים ·
ועשו הבבלזבהו ע · והבר הזבר שהון מקריבן
לבבבה בבל ראשי חבשיהם · ולשמם בעלותה
במזבלת הזובשם להם בספריהם · ויותר תהבפא
הבמחלה בחלבו מהם לשובע שהוא אסור להם
ומבבה בשבשהם ולא יעשו בן לעשם · והבה בח
בבאת מן הבבה עם שלשת בבו אין בעשם מעבי
לו בשבים הקריב הבבן ויטבר בעבב לא · ואמ ם
ויבח לא את דיח הבשוח ומעבו אמ ב לם לא אוסי
הבבלל את הארמה בעבר הארם והבל הבא בם
הוא מבבולות בלאו ומחלבמן ויבע לא ב הבלוב
מבחת ולא היה עדיין בעשם בחם בוא בבל ובלעם
אמ את מבבעת המזבחות ערבתי ואעל תב ואל

Mōše ben Nahmān Gerondi. Hiddūšē hat-Tōrā. (Ed. 2). Lisboa, 15.VII.1489. - P. 154b. (N 101).

170.

נשלם פרוש הברכות והתפלות׃ בעזרת הא׳ אשר לו נתכבד עלות׃
וס נתנו לה כל יסלה המעלה׃ בשנת המלכה פיס ומיה לעבדה׃
ואזמן לו אשר עלו רחמיו לה נשמן׃ ברך רחמים דסיעין מלים ועד כען׃
הסבר רחמיו יחמול עלינו בהמלת׃ ויסף עד עלמו עד בגרתו׃
לבת בדרכו ושראל אות׃ ונוסה לעמוד המים ולמוגרתו׃
ולמי קשלש קנה עש עמנו ונחלת׃ יזלחו נכלמורת מתנרתו׃
ויזכה לעבדות ולקבלת״

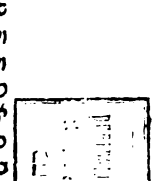

נגרך עם כסל מרלה תקלות׃ עקוה סכה לתחיל כל תחלות׃
וקוה קימון וחן ע קן ותכלה׃ וקוה לחשון וקוה מרלה עלות׃
וקוה שזר לבל עני רעם׃ וקוה סומך ומקים כל נפלות׃
שרם כרוב שר להשלה׃ כחסדם מרום מלוה הצורת׃
לאשר חיבר גדול דעה והכל׃ לסלרקם נסמי לב לתעורת׃
בחנר זה ירפה קרביה׃ כמ סרדם בעמיקם פלעורת׃
עבוי כרעם כמו עם מים׃ בקנות . יסרות נם מעלות׃
לאשר נשלכם ברוח מלוות׃ גדולכם לשלה כל לאלות׃
וקמנם לשכל לסוכך׃ סמו סנת לאשר לחך בלות׃
סנת רלה כסוב קלה שמם׃ ונלקם בלותות תקלות׃
בלסמנם נתכם ים קלך׃ לעבר ולם לבל רלפי . קקות׃
חמלם כה ולרלפי ישיסת׃ וכל עוסת נתכם קם כלות׃
נסת חסיל ילה שים וחכם׃ שיעבר סמו לכ ק פעלות׃
לאשר עזר עמי יזשב בעריך׃ וס מלות נכם קסוב נלות׃
ותלונו לחדנות בפרים׃ לאשר לין קן לנפרם בנלות׃
לנמים לבל לחפן לקרלם׃ לחדות לל ולנכם מסלה׃
ישלם לל שכר עום ושרו׃ וגם תמיל יקבל לחוב נמולה׃
וגוטת לחו מסם נלוך׃ כמו וכו כרלשית פנלות׃
ולה נסיר בסיר יהם נסת לל׃ כמו סבר וגם כמנב מנלות׃
יגלנכם ויחשקן לעות׃ לנגרך עם כסל מרלה תקלות׃

Dāwīd ben Yōsēp̄ Abudarham. Pērūš hab-Bērāḵōṯ wēhat-Tepillōṯ. Lisboa, 25.XI.1489. - P. 170a. (N 105).

ЕВРЕЙСКИЕ ИНКУНАБУЛЫ
Описание экземпляров, хранящихся в библиотеках Москвы и Ленинграда

Составитель Семен Мордухович Якерсон
Отв. редактор Илья Шолеймович Шифман

Редактор Э.И.Кутасова
Художник В.П.Сысалов

Подписано в печать I2.0I.88.
Формат 60х84/I6. Бумага офсетная. Печать офсетная.
Усл. печ. л. I9,64. Уч.-изд. л. I7,75.
Тираж I400 экз. Заказ № I20а. Цена 75 коп.

Издательский отдел Библиотеки АН СССР
(I99034. Ленинград, Биржевая л., д. I)

Ротапринт РПМ Библиотеки АН СССР
(I99034. Ленинград, Биржевая л., д. I)

ОПЕЧАТКИ

Страница	Строка	Напечатано	Должно быть
8	I снизу	облилием	обилием
9	4 сверху	I8 городами Италии, Испании и Турции	I8 городами Италии, Испании Португалии и Турции
88	7 снизу	אקנחי	רקנחי
9I	I0 сверху	(I846)	(I486)
92	5 сверху	קניצי	קניחי
I30	3 сверху	дургими	другими
I4I	9 сверху	душе своей	душе твоей
I77	I6 сверху	לר	לא
204	3 сверху	לצחק	יצחק
205	4 снизу	דולח	זולח
243	I0 сверху	„Пророки" (כחובים)	„Пророки" (נביאים)

פקוד או פקד פקדו פקדי פקודנה הבמקוד
בפקוד ובאותיות בכלם בנקוד לפקוד
מפקוד איתן אפקוד יפקו תפקוד נפקוד
יפקדו תפקדו תפקוד תפקדי תפקודנה
או אפקד יפקד תפקד נפקד או אפקדה
בתוספת הא כמו אשמרה לפי מחסום זאו
אפקדה כמו עזו אלך אשמרה טעמו
למעל בתוספת ין יפקדון אם שמתי שמרון
בגין בפעל הדבק בו
נפקד העב בפתח אם לא בדפסק נפקדו
נפקדתי נפקדו או נפקדו כמו לעולל נשמרו
נפקדים נפקדתי נפקדה או נפקדה כמעם
מלעלה כמו אחת מדנה לא נשברה נ
נפקדת נפקדתן הביטני נפקד בגמץ א
אם לא בסגול נפקדים נפקדות